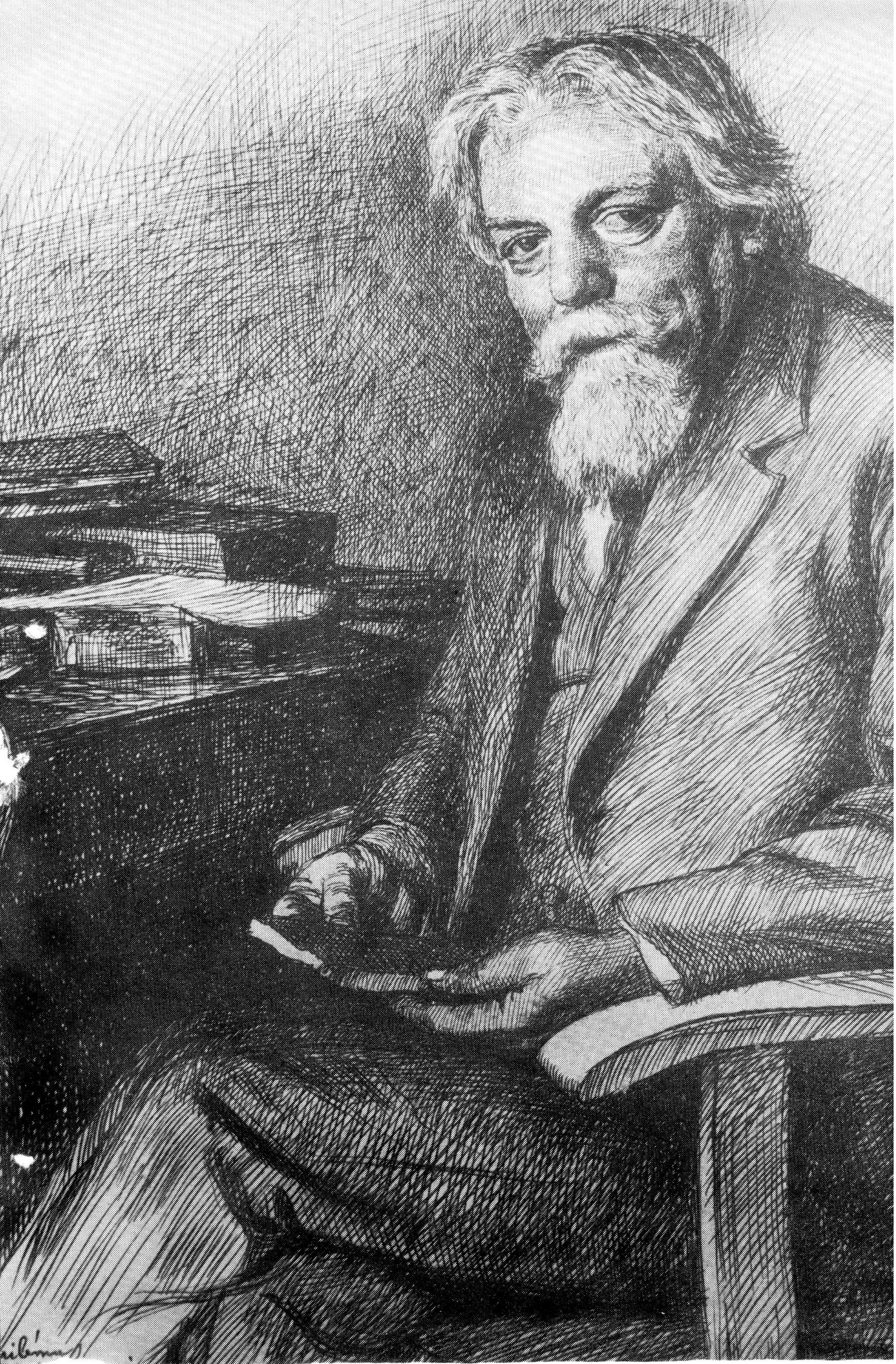
VELKÉ OSOBNOSTI
filozofické fakulty
Univerzity Karlovy 2

FRANTIŠEK LEXA

zakladatel české egyptologie

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE
PHILOSOPHICA ET HISTORICA 4-1984

VELKÉ OSOBNOSTI
filozofické fakulty
Univerzity Karlovy 2

FRANTIŠEK LEXA

zakladatel české egyptologie

UNIVERZITA KARLOVA – PRAHA

Vědecká redaktorka:
Prof. PhDr. Růžena Mužíková, CSc.

Recenzovali:
Doc. PhDr. Vladimír Souček, CSc.
PhDr. Milada Vilímková

OBSAH / INHALT

ÚVODEM

Cesta vedoucí k budování socialistické školy, k níž již před čtyřiceti lety položily základy rozmach národně osvobozeneckého hnutí československého lidu a osvobození Československa slavnou Sovětskou armádou, nebyla jednoduchá ani přímočará. Dynamiku a tempo poválečného rozvoje nemalou měrou ovlivnili přední pracovníci naší vědecké a kulturní fronty, kteří již dlouho vytvářeli svým dílem i politicky osvětovou činností předpoklady k tomuto vývoji. Nejlepší z nich stáli v době buržoazní republiky v čele progresívního hnutí a pomáhali budovat pokrokovou základnu, jejíž nedílnou součástí byli již tehdy na filozofické fakultě i levicově orientovaní studenti, zejména příslušníci Komunistické strany Československa.

Svazkem věnovaným životním osudům a dílu univerzitního profesora Františka Lexy, průkopníka československých orientalistických studií a zakladatele české egyptologie, pokračujeme v publikování řady, v níž chceme splácet svůj dluh těm, kteří kladli na filozofické fakultě základy k rozvoji jednotlivých oborů, kteří jakožto nositelé pokrokových myšlenek vytvářeli předpoklady k dalšímu progresívnímu vývoji tím, že již v době buržoazní republiky usilovali o uplatňování vědeckého světového názoru, navazovali první kontakty se sovětskými vysokými školami a propagovali výsledky sovětské vědy.

Na filozofické fakultě pracovala v té době řada mladých komunistů sdružených v Kostufře (Komunistické studentské frakci), která politicky ovlivňovala i Spolek posluchačů filozofie a sehrála významnou avantgardní roli i v politických bojích tehdejší doby. Tím se tehdy stala filozofická fakulta silnou oporou Komunistické strany Československa. Mezi studenty, kteří v té době silně aktivizovali činnost filozofické fakulty levicovým směrem, patřili například Julius Fučík nebo Bedřich Václavek. Oba byli již v době studia vyhraněnými osobnostmi, soustřeďovali kolem sebe pokrokové studenty a ovlivňovali kulturně politické klima na fakultě.

Do tohoto progresívního proudu se – samozřejmě v nestejné míře i intenzitě – zapojili i badatelé, kteří se zabývali zdánlivě odlehlými vědeckými problémy a byli vzhledem k tíživé hospodářské situaci a existenčním problémům mladé

generace obklopeni pouze hrstkou studentů. Šlo o profesory orientalistiky, která se po velmi skromných začátcích ještě v době Rakousko-Uherska etablovala na filozofické fakultě už 1. ledna 1919, kdy byl z Vídně povolán Bedřich Hrozný, renomovaný badatel, ověnčený gloriolou geniálního rozluštění chetitštiny. Byl pověřen vedením nově zřízeného semináře pro klínopisné bádání a dějiny starého Orientu.

Během relativně velmi krátké doby se na fakultě podařilo vybudovat další orientalistické obory, takže tu vedle profesora Hrozného vbrzku stanuli noví učitelé: egyptolog František Lexa, arabista Alois Musil, hebraista a semitista Rudolf Růžička, turkolog a íránista Jan Rypka a indolog Vincenc Lesný. Všichni měli zásluhu na poměrně rychlém rozvoji těchto oborů a položili základy k jejich dalšímu pěstování. Velký rozvoj pak tyto obory zaznamenávají v naší socialistické společnosti. Dosud je totiž možno navazovat na tradici prosazování pokrokových myšlenek, s nímž byla orientalistika na filozofické fakultě UK vždy spjata. Naši orientalisté vystupovali ostře proti projevům imperialismu, otevřeně stranili asijským a africkým národům bojujícím za svou národní nezávislost, za sociální spravedlnost.

Hlavním projevem mnohostranného zájmu o národní kultury asijského a afrického lidu byly snahy univerzitních učitelů zpřístupnit kulturní hodnoty těchto národů českému lidu. Nejsystematičtěji byla překládána zejména vrcholná díla asijské literatury.

Velkým impulsem byla pro naši společenskovědní frontu návštěva B. Hrozného v Sovětském svazu. B. Hrozný zajel celkem do pěti svazových republik a o svých dojmech z cest publikoval sérii článků v časopise Praha-Moskva, vydávaném Zdeňkem Nejedlým. Jeho články zprostředkovaly velmi cenné poznatky o šíři vzdělání v Sovětském svazu, informovaly o zájmu, jaký projevili sovětští kolegové o jeho přednášky. Zásluhou Bedřicha Hrozného byly navázány těsné kontakty mezi českými a sovětskými orientalisty, které trvají dodnes.

V této společenskovědní atmosféře pracoval i František Lexa, jehož pracovní postupy, cílevědomost, zaujatost, odvaha i pracovitost mohou být příkladem i pro dnešní mladou generaci, pro každého, kdo chce docílit vědeckých výsledků.

Orientalistika na filozofické fakultě Univerzity Karlovy byla v jisté noeticko-metodologické opozici například vůči Orientálnímu ústavu, kde se postupně zmocňovali významných pozic představitelé buržoazie a snažili se uplatňovat vlastní zájmy a cíle, především v pronikání na asijské trhy.

Právě František Lexa zaujímal v těchto střetech správné ideově teoretické a lidské postoje. Jako předseda kulturní sekce Orientálního ústavu prosazoval, aby byla mladým badatelům udílena stipendia do zemí Orientu, a snažil se získávat finanční prostředky na publikování vědeckých studií.

Příslušníkům této generace se po osvobození Československa dostalo za práci řady uznání. Kromě státních cen to byla především jmenování za členy nově zřízené ČSAV, za akademiky. Ihned po založení akademie jmenoval Klement Gottwald za její členy prof. Bedřicha Hrozného, Františka Lexu, Vincence Lesného a Jana Rypku kromě dalších pracovníků filozofické fakulty. Tito nově jmenovaní akademici mohli tak opět pokračovat ve spolupráci se Zdeňkem Nejedlým, kolegou z fakulty, který se stal prezidentem nově zřízené Akademie.

Naše dnešní orientalistika se může hrdě hlásit k pokrokovému odkazu minulého období a v nových podmínkách jej dále rozvíjet.

Prof. RSDr. Václav Ráb, CSc.

„Dožívám se věku, v němž každý další rok života je obzvláště milostivý dar osudu. Proto bylo by ode mne bláhové zatěžovati svou mysl budoucností, pro niž již není času. Zahálet nebudu, protože to nedovedu; co ještě udělám, to udělám bez závazku, že to dodělám. Hlavním předmětem mých myšlenek a úvah je budoucnost mých nástupců.

Věda je v neustálém vývoji. Vypučí-li z ní někdy nezdravá větev, uschne a odpadne. Jako já dnes vím více, než věděli mí předchůdci, tak také ti, kteří přicházejí po mně, vědí již dnes v některých oborech více, než vím já, a v budoucnosti vykonají více práce a lepší práce, než jsem vykonal já. Kdyby tomu tak nebylo, byla by to má vina. Dokazovalo by to, že jsem byl špatným učitelem přesto, že jsem měl vůli dobrou.

Prosím své pokračovatele, aby kritizujíce mou práci byli ke mně shovívaví. Nechť nezapomínají, za jak těžkých podmínek jsem se začal zabývati egyptologií. Jsa matematik a fyzik, postrádal jsem předběžného filologického vzdělání a neměl jsem učitele. Druhé vydání Ermanovy staroegyptské gramatiky, jeho chrestomatie a vokabulář a Steindorffova koptská gramatika bylo všecko, co jsem měl. Kdežto můj chabý finanční stav mi dovoloval si opatřit jen nejnutnější pomůcky k mé vědecké práci – Texty pyramid, Navillův Totenbuch, Ermanův Ägypten und ägyptisches Leben, Budgeovy dějiny, Zoegův katalog a Peyronův koptský slovník – mí posluchači mají ke svému studiu slušnou knihovnu egyptologického semináře. Není horšího nepřítele vědecké práce než nedostatek finančních prostředků.

Mnoho vody proběhlo pod Vyšehradem Vltavou, nežli se můj soukromý a vědecký život rozjasnil. Tak se dožívám osmdesáti let. Osmdesát let je přibližně sedmina času, který uplynul od doby, kdy Karel IV. založil naši Univerzitu, dvanáctina času, který uplynul od vlády knížete Bořivoje nad českou zemí, a čtyřiadvacetina všeho času, který uplynul od počátku našeho letopočtu do dneška. Je to tedy slušný úsek dějin lidstva a růstu jeho vzdělanosti, které jsem zažil.“

(Úryvky z projevu, který akademik František Lexa přednesl u příležitosti svých osmdesátých narozenin v kruhu svých žáků a přátel v egyptologickém semináři filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze dne 5. dubna 1956.)

PŘEDMLUVA

V úrodném údolí sevřeném od východu i západu rozlehlými pouštěmi severovýchodní Afriky a přehrazeném na jihu 1. nilskými peřejemi a na severu bažinatým ústím Nilu do Středozemního moře vznikla jedna z nejstarších civilizací na světě. Lidé, kteří ji vytvořili, svou zem nazývali „Černou zemí“, podle barvy obdělávané půdy, která tak nápadně kontrastovala s barvou okolní pouště, „Červené země“. Dnešní jméno Egypt vzniklo pravděpodobně pořečtěním zkomoleného názvu Ptahova chrámu sídelního města nejstarších egyptských králů, Memfidy. Ne nevýstižně byl Egypt nazván „Darem Nilu“ řeckým historikem Hérodotem. Úrodné bahno nanášené do nilského údolí při každoročně se opakujících nilských záplavách, teplé podnebí a další okolnosti příznivě ovlivnily rozvoj zemědělství, které se stalo základem obživy obyvatel říčního údolí. Rozvoj zemědělské výroby, rozmach řemesel a obchodu, osvojení si technologie zpracování kovů, objev písma a další závažné společenské a hospodářské změny charakterizují závěr pravěku a přechod k nejstarší egyptské třídní společnosti. Vyvrcholil proces sjednocování menších krajů v jednotný stát, jehož mezníkem se stalo založení 1. dynastie vládců Egypta na konci 4. tisíciletí př.n.l. Egypt se stal jedním z prvních míst na světě, kde lidstvo překročilo z pravěku do doby historické.

Časný vznik staroegyptské civilizace je stejně pozoruhodný, jako je zatím v dějinách ojedinělá doba třiapůl tisíce let jejího trvání. Všestranné zkoumání vývoje staroegyptské společnosti, poznávání jeho zákonitostí i zvláštností je proto dlouhodobým závažným úkolem historické vědy. Pro vědní obor, který se tímto zkoumáním a odkazem staroegyptské kultury zabývá, se od poloviny minulého století ujal název „egyptologie“, zatímco dříve se spíše používalo označení „egyptská archeologie“.

Podobně jako vlastní označení vědního oboru prodělalo v minulosti určitý vývoj i časové vymezení jeho předmětu.[1] Podle dřívějších názorů měla

[1] Hornung, E., *Einführung in die Ägyptologie*, Darmstadt 1967, passim.

být staroegyptská společnost zkoumána od pravěku až po současnost, vzhledem k tomu, že část původního obyvatelstva, křesťanští Koptové, rozvíjí svou kulturu až do doby dnešní. Jiné vymezení je dáno vznikem a zánikem egyptského písma. Nejstarší doklady egyptského hieroglyfického písma pocházejí z počátku historické doby Egypta, z 1. dynastie (okolo 3100 př.n.l.), nejmladší z konce 3. století n.l. Poslední nápisy, zaznamenané v nejmladším vývojovém typu egyptského písma, démotickém, pocházejí dokonce z 5. století n.l. Dnes převládl názor, podle něhož se „starým Egyptem" časově rozumí období od 1. dynastie do dobytí země Alexandrem Velikým (332 př.n.l.), kdy Egypt ztratil nejen svou samostatnost, ale i jeho kultura se začala rozplývat v helenismu východního Středomoří.

Kromě vymezení časového není ani geografické vymezení starověkého Egypta zcela jednoznačné. Ve 3. tisíciletí se egyptský stát rozprostíral v severovýchodním cípu Afriky, ohraničeném zhruba Středozemním mořem, Rudým mořem, 1. nilskými peřejemi u dnešního Asuánu a pásem oáz v Západní poušti. Na počátku 2. tisíciletí př.n.l. byla kolonizována Núbie, oblast mezi 1. a 2. nilskými peřejemi, a připojena k Egyptu. Ve 2. polovině 2. tisíciletí př.n.l. rozšířili egyptští vládci hranice své země ještě více, na severu až k Eufratu a Tigridu, na jihu až ke 4. nilským peřejím, tato území se však nestala trvale součástí staroegyptského státu.

Kulturní odkaz starověkého Egypta zdaleka přesahuje rámec Afriky, i když právě zde byl největší a bezprostřední.[2] Přímým dědicem starověkého Egypta se stalo Meroe, království, které se v době mezi 3. stoletím př.n.l. až 4. stoletím n.l. rozvíjelo na území dnešního Súdánu. Značné obtíže při zkoumání této epochy afrických dějin působí dosud nerozluštěný jazyk, merojština, ačkoliv merojské písmo se již před časem podařilo rozluštit.

Zprostředkování staroegyptského kulturního odkazu Evropě[3] bylo složitější a uskutečňovalo se jinými cestami. Styky Egypta s egejskou oblastí jsou dávného data, rozvíjely se dávno předtím, než Alexandr Veliký dobyl zemi na Nilu pro svou říši. Za vlády Říma, kdy se Egypt stal jednou z východních provincií, jeho stará civilizace ještě doznívala a právě římští vojáci se postarali o zvláštní způsob „předání" tohoto odkazu až do střední Evropy: staré egyptské náboženské kulty se jim tak zalíbily, že je pěstovali (včetně budování svatyň) i po přesunu svých posádek k severní hranici impéria. Egyptské starožitnosti – obelisky, sochy, reliéfy – zdobily různá místa Evropy již od dob vlády Říma, hieroglyfickým nápisům na nich však již

[2] *Africa in Antiquity,* Berlin 1979, passim.
[3] Morenz, S., *Die Begegnung Europas mit Ägypten,* Zürich [2]1969, passim; Iversen, E., *The Myth of Egypt and its Hieroglyphs in European Tradition,* Kopenhagen 1961, passim.

nikdo nerozuměl. Evropa až do počátku 19. století znala o starověké civilizaci země na Nilu jednak to, co bylo zaznamenáno v dílech antických učenců Hérodota, Diodora nebo Strabóna, a také to, co zprostředkovala bible. Byl to však neúplný a často zcela zkreslený obraz starověkého Egypta. Např. v Hérodotově líčení, které tolik ovlivnilo pozdější názory na minulost Egypta, prolínají historické skutečnosti a pouhé smyšlenky v takové míře, že si dnešní historici kladou otázku, zda „otec dějepisu" v Egyptě vůbec byl.

Zvýšený zájem na sebe Egypt začíná poutat v Evropě od 17. století. Pokusy učeného německého jezuity Athanasia Kirchera (1601–1680) o rozluštění egyptských hieroglyfů, plné fantastických spekulací, skončily sice ještě neúspěchem, avšak stále více se stávalo zřejmým, že teprve pochopení egyptského jazyka a písma bude tím klíčem, který otevře mlčící minulost Egypta. Zásadní obrat přinesl přelom 18. a 19. století. Egypt se ocitl v průsečíku velmocenského soupeření Francie a Anglie, Napoleon Bonaparte uspořádal v r. 1798 okázalé vojenské tažení, jehož cílem mělo být nejen ovládnutí této země, ale i následné ohrožení „perly" anglických kolonií, Indie. Do Napoleonovy výpravy byla zařazena i početná skupina vědců a umělců, tzv. Comission de l'Égypte. Vše, co bylo v Egyptě dostupné, mělo být poznáno, změřeno, popsáno a nakresleno, neboť Francie chtěla tuto zemi ovládnout skutečně důkladně. Umělec Vivant Denon se s nadšením ujal kresebné dokumentace země a jejích pamětihodností a během krátké doby připravil spolu se svými kolegy materiál pro monumentální a svého druhu nebývalé dílo o dvaadvaceti svazcích, Description de l'Égypte (pět svazků nazvaných Antiquités se týká staroegyptských památek). Napoleonova vojenská výprava skončila porážkou, v září 1801 museli Francouzi Angličanům dokonce vydat i nasbírané egyptské památky. Mezi nimi byl i zlomek kamenné desky s dvojjazyčným nápisem, egyptským (zaznamenaným v hieroglyfickém a v démotickém písmu) a řeckým; deska později sehrála významnou úlohu při rozluštění hieroglyfů a vstoupila do dějin pod názvem Rosettská deska. Bilingvální stéla ihned upoutala mimořádnou pozornost učenců, neboť jeden její jazyk, řečtina, byl srozumitelný, a byl tedy jasným východiskem k pochopení textu egyptského. Nápisy se začali zabývat orientalista Silvestre de Sacy, diplomat Åkerblad a fyzik Young, kteří sice dosáhli dílčích objevů, egyptské hieroglyfy však nerozluštili. To se podařilo až mladému a neobyčejně nadanému francouzskému učenci J. F. Champollionovi.[4] Nejen texty Rosettské desky, ale i další opisy egyptských nápisů ho vedly krok za krokem k pochopení principů egyptského písma.

---

[4] Hartleben, H., *Champollion. Sein Leben und sein Werk*, I, II, Berlin 1906, passim.

Formou dopisu tajemníkovi královské akademie s nimi seznámil 29. září 1822 v Paříži vědeckou veřejnost. Champollionův Lettre à M. Dacier... relative à l'alphabet des hiéroglyphes phonétiques... se stal první knihou nového vědního oboru, egyptologie. Jakou úlohu v době koloniálního dělení světa hrála v politice tehdejších velmocí věda, názorně dokládá jedna z podmínek nadiktovaných po porážce Francouzů v Egyptě: vydání Rosettské desky Britům. Rosettská deska dodnes patří mezi nejcennější poklady Britského muzea. Vyvážení památek se pak na dlouho stalo součástí koloniálního vykořisťování Egypta. I egyptologie se záhy po svém vzniku stala důležitým a účinným nástrojem k obsazování klíčových kulturních pozic v Egyptě koloniálními mocnostmi.

Doba, která následovala po Champollionově rozluštění hieroglyfů, byla ve znamení nadšeného úsilí prvních průkopníků egyptologie. Jejich pozornost se zaměřila na studium egyptštiny a egyptského písma, nejen hieroglyfického, ale i jeho dalších vývojových typů, hieratického a démotického. Nebyly však zkoumány jen písemné památky. Začalo intenzívní studium všech egyptských pamětihodností, především těch, které byly nejpřístupnější a nejokázalejší. Vznikala první seriózní vědecká díla o egyptských pyramidách, chrámech a hrobkách. Shromažďování egyptských památek se stalo téměř módou, zakládala se muzea, vznikaly však i sbírky soukromé. První polovina 19. století, označovaná někdy za dobu znovuobjevení Egypta,[5] vyvrcholila vysláním velké německé vědecké výpravy v čele s Richardem Lepsiem. Výprava se uskutečnila za podpory pruského krále, německý zájem o Egypt neměl zaostat za zájmy Anglie a Francie. Mnohosvazkové a vskutku monumentální Denkmaeler aus Aegypten und Aethiopien, vydané po návratu Lepsiovy expedice, jsou považovány za pravděpodobně největší egyptologické dílo, které zatím bylo vytvořeno. O jeho trvalé hodnotě svědčí i to, že se bez něj neobejde ani dnes žádný egyptolog.

Zahájení systematických archeologických výzkumů v Egyptě je spjato se jménem francouzského egyptologa A. Marietta. Ten na sebe upoutal pozornost již v r. 1851 objevem Serapea, katakomb s hroby posvátných býků v Sakkáře. Egyptský chedív Said-paša ho ustanovil ředitelem výkopů a posléze byl dokonce pověřen založením nejstaršího egyptského muzea. Památky, jejichž počet s novými archeologickými výzkumy začal rychle vzrůstat, se totiž z Egypta dosud bez překážek vyvážely. Ani založení muzea tomu tehdy nezabránilo, nyní však probíhal vývoz se souhlasem chedívovým, „en don gracieux". Především z Mariettovy iniciativy se po celém

---

[5] Kees, H., *Geschichte der Ägyptologie.* In: Handbuch der Orientalistik, 1. Abt., I. Bd., 1. Abschnitt, Leiden 1973, s. 3nn.

Egyptě začaly rozbíhat archeologické výzkumy, které bychom dnes mnohdy označili spíše jako vyhledávání památek. Začalo se pracovat na pyramidových pohřebištích v Sakkáře a v Gíze, stranou nezůstaly ani Théby s obrovskými chrámy v Karnaku a Luxoru na východním břehu Nilu a chrámy v Medínet Habu a Dér el-Bahari s velkými pohřebišti na západním břehu, jakož i další archeologické lokality v Deltě a dokonce až ve vzdálené Núbii. Mariettův spolupracovník německý egyptolog H. Brugsch dosáhl pozoruhodných úspěchů filologických, které nedovolily zastínit bádání o egyptském jazyku a písmu rychle se množícími archeologickými objevy. S Brugschem je také spjato založení nejstaršího egyptologického časopisu, zvaného Zeitschrift für Ägyptische Sprache und Altertumskunde, vydávaného od r. 1863 v Lipsku. Význam Champollionův pro vznik egyptologie, podíl francouzských učenců na organizování soustavných archeologických výzkumů v Egyptě a také politický vliv Francie vyústily v založení prvního zahraničního archeologického ústavu v Káhiře, Institut Français d'Archéologie Orientale v r. 1881.[6] Začala nová etapa v organizování egyptologických výzkumů, skončila doba romantických objevů. Minulost země na Nilu byla zatím jen poodhalena. A přece její znovuobjevení okamžitě ovlivnilo kulturní vývoj ve světě. Především Evropy se zmocnila „móda" Egypta, patrná ve výtvarném umění, řemeslech, hudbě i literatuře. Ne vždy však byl vědci postupně rekonstruovaný obraz dávné minulosti správně chápán, byli i ti, kteří v Egyptě viděli pravlast všech tajemství, moudrostí s mystérií.

„Jde o čest Anglie," takovými slovy komentoval jeden z britských učenců úspěchy, kterých na poli egyptské archeologie dosáhla Francie a Německo. Nový ředitel výkopů Francouz G. Maspero, který r. 1881 nastoupil na místo Marietta, byl příznivě nakloněn žádosti anglické společnosti Egypt Exploration Fund o povolení výzkumů v Egyptě.[7] Zájem britských archeologů se pro začátek měl soustředit na zkoumání míst spjatých s biblí. Vůdčí osobností se mezi nimi záhy stal W. M. Flinders Petrie. S jeho jménem je spjata velká epocha egyptské archeologie: pracoval na výkopech sedmdesát let, prozkoumal množství archeologických lokalit a především vnesl do výzkumů nové, moderní metody práce. Konec 19. a počátek 20. století přinesl nový a do té doby nebývalý ruch v egyptologii, který jen velmi schematicky ilustrují jména desítek badatelů a nově zakládaných egyptologických pracovišť ve světě, stovky zkoumaných archeologických lokalit v Egyptě, ti-

[6] Centenaire de l'Ecole du Caire (IFAO) 1880–1980, Le Caire 1981, passim.
[7] James, T. G. H. (ed.), *Excavating in Egypt. The Egypt Exploration Society 1882–1982*, London 1982, passim.

síce rozluštěných nápisů a dokumentovaných pamětihodností. Vynikající němečtí badatelé A. Erman a K. Sethe posunuli svými pracemi zkoumání egyptštiny na kvalitativně novou úroveň a přispěli k vybudování věhlasu berlínské egyptologické školy. Došlo rovněž k založení nových egyptologických časopisů, které rozšířily publikační prostor stoupajícího počtu egyptologů: Annales de Service des Antiquités de l'Egypte (od r. 1900 dosud), Bulletin de l'Institut Français d'Archéologie Orientale (od r. 1901 dosud) a Journal of Egyptian Archaeology (od r. 1914 dosud) představují ty nejvýznamnější. Další výčet by spíše zastřel než přiblížil některé nové rysy vývoje egyptologie na přelomu minulého a tohoto století. Právě v této době došlo k širokému zmezinárodnění egyptologie. Bádání o starověkém Egyptě se začalo rychle rozšiřovat v Evropě a v Severní Americe a pronikat na univerzity, do akademií a muzeí. Stranou tohoto pohybu nezůstala ani Praha, byť byla v rámci rakousko-uherské monarchie odsouvaná do pozadí Vídní. Také vznik národní egyptské egyptologie patřil mezi to nové a podstatné, co s sebou tato doba přinesla. Politický vliv koloniálních mocností v Egyptě i na poli egyptologie stále ještě trval, kolem Památkové služby, Egyptského muzea a posléze i Káhirské univerzity však začali vyrůstat domácí odborníci. Jejich řady rychle rostly a nakonec, po svržení monarchie a vzniku egyptské republiky (1952), převzali celou organizaci archeologických výzkumů ve své zemi do vlastních rukou, nicméně při nich i nadále velmi tolerantně spolupracují s celou mezinárodní egyptologií v přesvědčení, že kulturní dědictví starověkého Egypta patří všem, celému lidstvu.

V českých zemích byl zájem o Egypt, jeho minulost i přítomnost probuzen velmi záhy. Od 16. století se objevují původní české cestopisy, které se snažily přiblížit českému čtenáři zemi na Nilu a které si ihned získaly, jak o tom svědčí jejich četná vydání, širokou popularitu. Návštěva Egypta byla tehdy považována za důležitou součást nábožensky motivovaných cest do Palestiny, na biblická místa spjatá s křesťanskou tradicí. Martin Kabátník se stal autorem nejstaršího českého cestopisu Cesta z Čech do Jeruzaléma a Egypta, vydaného r. 1539 v Litomyšli. Vylíčil v něm své dojmy z pobytu v Káhiře v r. 1492 a popsal některé pamětihodnosti v okolí města. Dílo dalšího cestovatele, významného představitele české renesanční šlechty Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdružic, vzniklo na základě cesty do Svaté země a Egypta (1598) a patří mezi nejznámější české cestopisy vůbec. Poprvé bylo vydáno ve dvou dílech r. 1608 v Praze pod názvem Cesta z království Českého do Benátek, odtud do země Svaté, země Judské a dále do Egypta, a potom na horu Oreb, Sinai a sv. Kateřiny v pusté Arabii. V nedávné době byly vybrané úryvky z jeho cestopisu vydány francouzsky pod názvem Voyage en Egypte de Christophe Harant de Polžic et Bezdružic Francouz-

ským archeologickým ústavem v Káhiře jako V. svazek řady Collection des voyageurs occidentaux en Egypte (1972).

Cenné poznatky o egyptských pamětihodnostech zaznamenali ve svých denících z cest čeští misionáři, kteří byli posíláni do Egypta a Etiopie. Například v Itineráři V. R. Prutkého – spis vznikl asi v polovině 18. století – jsou celé tři kapitoly věnovány pyramidám, sfinze a mumiím. Některé Prutkého údaje jsou užitečné i pro dnešní egyptologii, např. popis vnitřních prostor Růžové pyramidy v Dahšúru.

Při znovuobjevování země na Nilu Evropou minulého století nestály ani české země stranou. Cestovatel Jan Žvejkal se vydal do Egypta a na Přední Východ v letech 1831–1833. Po návratu vydal v r. 1844 v Praze knížku Popsání trojích cest (2 500 mil) po pevné zemi i po moři, v Evropě, Asii a Africe, v níž se setkáváme i se stručným popisem některých památek v okolí Káhiry. V kontextu společenskohospodářských poměrů minulého století nepřekvapuje, že velký zájem o egyptské památky projevovala především šlechta. Kníže Klemens L. Metternich ozdobil svou „kunstkammer" na zámku Kynžvartě nevelkou, avšak vybranou sbírkou, kterou dostal r. 1826 darem od egyptského místokrále Mehmeda Aliho, jednoho ze vzdálených partnerů svých zahraničně politických jednání. Hrabě Josef Vratislav z Mitrovic zase patřil k těm, kteří se do Egypta za památkami a pro památky vypravili sami. Sbírka, kterou si v polovině minulého století přivezl, je uložena na hradě Buchlově na jižní Moravě. Velkovévoda Josef Ferdinand použil svou sbírku egyptských památek k založení muzea v Olomouci, kde byl nejvyšším vojenským velitelem. Muzeum bylo nazváno po svém zakladateli. Urození sběratelé starověkých uměleckých památek ke svým sbírkám většinou nakupovali i vybrané egyptologické publikace, které zase doplňovaly a zdobily jejich knihovny. Zájem šlechty v českých zemích o egyptské památky však nikdy nepřekročil touhu vlastnit něco kuriózního a přitom z hlediska uměleckohistorického cenného.

Vznik české egyptologie nebyl usnadněn ani zatížen koloniálním pronikáním do Egypta. Prvním Čechem – dosud zmiňovaná šlechta v českých zemích byla většinou německá –, který se starověkým Egyptem a jeho kulturním odkazem začal zabývat důkladně a na vědecké úrovni, se stal až Jan Kminek-Szedlo. Narodil se v Praze několik let po vzniku egyptologie, r. 1828. Studoval na gymnáziu v Plzni a také se jako člen studentské plzeňské legie zúčastnil červnových revolučních bouří v Praze v r. 1848. Účast na potlačeném povstání dramaticky změnila jeho život: byl odveden k vojsku a poslán do Itálie. Zde později z armády vystoupil, usadil se v Boloni a své české jméno změnil na Giovanni Kminek-Szedlo. Věnoval se studiu filozofie, jazyků a historie, až nakonec se jeho zájem soustředil na egyptologii.

Nepochybně k tomu přispěly i bohaté sbírky staroegyptských památek, které v Boloni nalezl. V r. 1878 začal přednášet egyptologii na boloňské univerzitě, věnoval se však rozsáhle také práci v boloňském muzeu. Za svého života – zemřel r. 1896 v Boloni – napsal řadu egyptologických prací, z nichž na aktuálnosti neztratily především publikace památek ze sbírek boloňského muzea. Je jistě zajímavou náhodou, že r. 1876, kdy Giovanni Kminek-Szedlo vydal svou první egyptologickou práci Il grande sarcofago del Museo Civico di Bologna, con 32 leggende geroglifiche interpretate e spiegate, se v jeho vlasti narodil zakladatel české egyptologie František Lexa.

Miroslav Verner

1984 ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE
PHILOSOPHICA ET HISTORICA 4
PAG. 21 - 39

ŽIVOT FRANTIŠKA LEXY[1]

Ladislav Bareš

Životní osudy a vědecká dráha Františka Lexy – od středoškolského profesora, autodidakta ve vědním oboru v Čechách do té doby nezastoupeném, až po akademika a mezinárodně uznávaného vědce – se v mnohém podobají tomu, co prožívali i jiní představitelé generace, která položila základy naší socialistické orientalistiky.

Narodil se 5. dubna 1876 v Pardubicích jako druhé ze sedmi dětí JUDr. Vilibalda Lexy a jeho manželky Eleonory, roz. Strasserové. Jeho otec, pardubický advokát, byl potomkem tkalcovské rodiny usedlé v západočeských Kralovicích, jeho matka pocházela z Chrudimi. V Pardubicích také Lexa navštěvoval obecnou školu. Jeho otec záhy ze zdravotních důvodů zanechal advokátské praxe a celá rodina se pak přestěhovala do Prahy. Z dětství, prožitého v Pardubicích si Lexa uchoval vzpomínky na nejrůznější poutě a svátky – na masopustní průvod maškar a zejména na pálení čarodějnic. Ještě v Pardubicích zažil podle svých slov i první duševní otřes při setkání s katolickou věroukou o peklu a čertech. Jistě i tento zážitek přispěl k tomu, že se Lexa od mládí stal přesvědčeným ateistou.

Mezi Lexovy učitele na pražském gymnáziu v Žitné ulici patřil Alois Jirásek, který zde vyučoval dějepis a zeměpis a ještě po třiceti letech svému bývalému žáku poděkoval vřelými slovy za překlady egyptských literárních děl. Lexovy zájmy byly od dětství velmi široké,[2] postupně v něm ale stále

[1] Životopisné údaje jsou čerpány především z pramenů uložených v Ústředním archívu ČSAV – Osobní fond akademika Františka Lexy (viz inventář zpracovaný V. Podaným a PhDr. M. Haasovou, Praha, Ústřední archív ČSAV, 1982) – zejména inv. č. 16: Vlastnoruční náčrty životopisu; využity byly i materiály archívu Univerzity Karlovy. Řadu cenných informací poskytla i prof. Milada Lexová, která se významně podílela rovněž na shromažďování podkladů pro tuto kapitolu. Za to vše jí patří srdečný dík stejně jako pracovníkům obou uvedených archívů.

[2] Z Lexových studijních let se v jeho pozůstalosti zachoval útlý tištěný svazeček s názvem Egyptský slabikář – Merenda Měšťanské Besedy L. P. 1892, v němž je uvedeno několik desítek základních hieroglyfických značek s přepisem fonetické podoby a uvedením jejich významu. Závěr obsahuje návod, jak přepisovat češtinu pomocí fonetických významů hieroglyfických značek. Jako autor je uveden F. L. Duchoslav, zřejmě pseudonym a kryptogram. Je možné, že se pod ním skrývá F. Lexa, ale ani členové jeho rodiny nemohli tuto domněnku potvrdit nebo vyvrátit.

více rostl na jedné straně sklon k racionálnímu myšlení, a tedy exaktním vědám, na druhé straně projevy uměleckého cítění. V průběhu středoškolského studia v Lexovi převládl zájem o matematiku a fyziku. Zaujaly ho ale i základy filozofické propedeutiky, které v nejvyšších třídách přednášel dr. František Drtina, pozdější profesor filozofie na filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Hluboký zájem o matematiku přivedl posléze Lexu k rozhodnutí věnovat se jí trvale. Po maturitě se r. 1895 zapsal na filozofickou fakultu tehdejší Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze, kde se připravoval na povolání středoškolského profesora matematiky a fyziky. Neztrácel ale zájem ani o filozofickou propedeutiku a psychologii, takže navštěvoval i přednášky a semináře z těchto oborů a dostal se i na přednášky z všeobecné fyziologie a psychiatrie na lékařské fakultě. Dva roky aktivně pracoval ve filozofickém semináři prof. Masaryka, kde se poprvé setkal se Zdeňkem Nejedlým, s nímž ho pak po celý život pojilo upřímné přátelství.

Po ukončení studií v r. 1899 začal Lexa působit jako středoškolský profesor matematiky a fyziky, zprvu na zkušební dobu na reálce v Praze-Karlíně a od r. 1901 na gymnáziu v Hradci Králové.[3] V témže roce se oženil s dcerou klasického filologa univ. prof. Jana Kvíčaly Irenou.

Lexovo původní nadšení pro matematiku a fyziku začalo brzy ustupovat zaujetí pro filozofii a psychologii. V roce 1902 si rozšířil aprobaci o filozofickou propedeutiku. V následujícím roce získal doktorát filozofie sice ještě na základě práce O zjevech magneto- a elektrostrikce po stránce theoretické i experimentální, ale to už byl pevně rozhodnut habilitovat se pro obor psychologie. Tématem jeho habilitační práce se měla stát otázka původu a psychologie písma. Po přečtení několika prací vztahujících se k této problematice došel k přesvědčení, že původ našeho písma je nutno hledat v písmu staroegyptském, ale že ani jediný z autorů dosavadních studií neměl jasnou představu o egyptském písmu. Pro Lexova zvídavého ducha je příznačné, že se rozhodl učinit si na věc svůj vlastní názor a poučit se o staroegyptském písmu z knihy, jejíž autor by byl zárukou správnosti jejího obsahu. Z bibliografické nabídky jednoho z královéhradeckých knihkupectví zjistil, že krátce předtím vyšla ve druhém vydání mluvnice staré egyptštiny od tehdy nejvýznamnějšího znalce tohoto jazyka, berlínského profesora Adolfa Ermana. V lednu 1905 si ji Lexa opatřil a sám se ihned začal starou egyptštinou zabývat. Podle svých vlastních slov „ovládl písmo i řeč tak brzo, že ve výroční zprávě hradeckého gymnázia téhož roku mohl . . . uveřejniti několik svých překladů egyptských textů a následujícího roku studie

---

[3] Mezi jeho královéhradecké žáky patřili mj. spisovatelé Karel Čapek, Emil Vachek a také Jiří Červený, zakladatel kabaretu „Červená sedma".

o 125. kapitole Knihy mrtvých".[4] Překlady vzbudily pozornost profesora orientalistiky na pražské univerzitě dr. Rudolfa Dvořáka, který měl v budoucnosti významně ovlivnit Lexovu badatelskou i životní dráhu.[5]

Díky Dvořákovu vlivu byl Lexa v září 1906 přeložen do Prahy na gymnázium na Malé Straně, aby tak mohl ve větší míře prohlubovat své znalosti studiem odborné literatury v pražské Univerzitní knihovně a připravovat se na budoucí stipendijní pobyt na některé z německých univerzit, kde se tehdy egyptologie přednášela. V následujícím roce mu prof. Dvořák vymohl státní stipendium ke studiu v zahraničí. Lexa odejel do Berlína, kde u Adolfa Ermana strávil celý studijní rok. V zimním semestru navštěvoval přednášky „Základy egyptského písma a jazyka", „Výklad vybraných egyptských textů", „Mluvnice koptštiny", v letním semestru přednášky „Lehčí egyptské texty", „Výklad Textů pyramid" a „Výklad vybraných památek z Egyptského muzea". Po celý rok navštěvoval ještě přednášku prof. C. Schmidta „Křesťanské texty v koptštině."[6] Atmosféru Lexových berlínských studií dokreslují dva charakteristické úryvky z dopisů, které tehdy posílal své ženě:

„Návštěvu u prof. Ermana jsem si odbyl. Přijal mne velmi přívětivě, slíbil mi hned, že mě po Egyptském muzeu provede, že mi dá volnou vstupenku do muzea a knihovny a studijní pokojík v muzeu; dále mi řekl, že přednášky pro začátečníky asi jistě pro mě nic nebudou, ale že asi hojně práce najdu v muzeu, takže jsem velice spokojen a hned dnes se pustím do práce."

„Na první přednášce Ermana nás bylo devět, na druhé 7, na třetí 5, půjde-li to tak dále, zbudeme tam jen tři, kteří už máme zaplaceno zápisné a testováno. Chudák Erman nás taky vždycky počítá, jest-li mu zase některý posluchač neubyl."[7]

V následujícím půlroce doplnil Lexa svá egyptologická studia pobytem ve Štrasburku. U Wilhelma Spiegelberga, specialisty na démotštinu – předposlední vývojové období staré egyptštiny – navštěvoval přednášky „Koptština II: Vybrané úryvky z Šenútových dopisů a řečí", „Egyptština II: Vybrané historické texty všech období", „Démotština: Literární památky" a „Úvod do malířství a sochařství starých Egypťanů".[8] Své dojmy ze setkání se Spiegelbergem vylíčil Lexa v jednom ze svých dopisů domů: „Demot-

---

[4] Vlastnoruční náčrt životopisu, Osobní fond, inv. č. 16.
[5] Lexa si prof. Dvořáka velice vážil a v r. 1921, tj. rok po Dvořákově smrti, věnoval jeho památce svou první větší knihu – Náboženskou literaturu staroegyptskou.
[6] Viz Lexův index z Berlína, Osobní fond, inv. č. 11.
[7] Oba dopisy jsou majetkem M. Lexové.
[8] Viz Lexův index ze Štrasburku, Osobní fond, inv. č. 12.

štinu studuju sám, na koptštinu jsme dva a na egyptštinu jsme také dva. Celý den od rána 8mi hod. do večera 8mi hod. jsem v institutě úplně sám vyjma na chvíli mezi 12–1, kdy Spiegelberg na chvíli přijde. Práce mi jde dosti od ruky, tak že doufám, že za zimní semestr seberu si veškeren materiál ke své habilitační práci; Spiegelberg mi slíbil, že mi bude ve všem radou nápomocen. Koptštinu učíme se u něj v bytě. Má svou vlastní vilu, v jejímž prvním poschodí je ustavičně pekelný hluk. V druhém poschodí je jeho pracovna; rozsáhlý pokoj s knihovnou závratné ceny; má každou pořádnou knihu, která kdy vyšla. To se pak dá pracovat!"[9]

Ve Štrasburku se Lexa rozhodl věnovat své úsilí převážně démotštině. Studie démotického textu jedné z verzí tzv. Knihy mrtvých, na níž spolupracoval ještě se Spiegelbergem, vyšla v r. 1910 pod názvem Das demotische Totenbuch der Pariser Nationalbibliothek (Papyrus des Pamonthes) jako vůbec první Lexova vědecká monografie. Během pobytu ve Štrasburku se v něm zrodil i nápad napsat novou, vlastní mluvnici démotštiny. Tento záměr se setkal s pramalým Spiegelbergovým nadšením. Ten byl sice v té době zcela jednoznačně nejlepším znalcem démotštiny na světě, ale na napsání mluvnice, která by nahradila již dávnou zastaralou Brugschovu Grammaire démotique, do té doby nepomyslel. Lexův úmysl ho přiměl začít na ní urychleně pracovat, aby ho jeho žák nakonec ještě nepředešel.

Po návratu do Prahy musel Lexa z existenčních důvodů nadále působit jako středoškolský profesor. Podle pamětníků patřil mezi přísné, ale oblíbené učitele. Zcela se vymykal schématu c. k. profesora, ve svém okolí byl pověstný jako „divý muž". S malým nadšením jeho nadřízených se jistě setkával i jeho svérázný vztah k náboženství, kdy například na povinné nedělní bohoslužby přicházel přímo z tenisu ve sportovním oblečení, na rozdíl od ostatních profesorů upjatých v uniformách. O jeho poměru k náboženství svědčí ostatně i skutečnost, že ihned po zániku Rakousko-Uherska vystoupil ještě v r. 1918 z církve. Žáci o něm věděli, že se zabývá starým Egyptem, o němž se často zmiňoval při filozofické propedeutice a ještě více při školních výletech. Na jeho působení dlouho vděčně vzpomínala řada bývalých žáků malostranského gymnázia, mezi nimi i pozdější významný pracovník KSČ, ministr a náměstek předsedy vlády Václav Kopecký, který se po druhé světové válce výrazně zasloužil o rozvoj egyptologie v naší zemi.

Při výuce na gymnáziu začal Lexa připravovat habilitační práci O poměru ducha, duše a těla u Egypťanů staré říše, v níž se zcela v souladu se svým zájmem o filozofii a psychologii věnoval zkoumání některých aspektů náboženského myšlení Egypťanů ve 3. tisíciletí př.n.l. Práci r. 1914 předložil

---

[9] **Lexův dopis Ireně Lexové z 3. 11. 1908 (majetek M. Lexové).**

České akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, ale vypuknutí první světové války pozdrželo její uveřejnění až do roku 1917.

Tíživá doba první světové války znamenala pro Lexu téměř úplnou izolaci od mezinárodního proudu egyptologického bádání, navíc jen stěží unikl povolání na frontu. Navzdory velmi omezeným možnostem, kdy měl k dispozici jen vlastní nevelkou knihovnu a několik málo odborných publikací v Univerzitní knihovně v Praze, pokračoval houževnatě v dalším studiu. V této době se věnoval hlavně démotické literatuře, k níž měl poměrně nejlepší přístup. Záliba v psychologii ho posléze přivedla ke studiu velmi pozdní démoticky psané staroegyptské morální nauky, obsažené v tzv. Insingerově papyru. K tomuto textu se r. 1926 vrátil jeho úplným komentovaným vydáním.

Rozpad rakousko-uherské monarchie a vznik samostatného Československa daly podnět k výraznému vzestupu naší orientalistiky a i v Lexově životě znamenaly počátek nové etapy. Hned na začátku roku 1919 se habilitoval a záhy byl jmenován bezplatným soukromým docentem egyptologie na Karlově univerzitě, takže od letního semestru téhož roku mohl zahájit univerzitní přednášky. Z existenčních důvodů byl však nucen nadále vyučovat na gymnáziu. Až o tři roky později, v dubnu 1922, byl jmenován mimořádným profesorem egyptologie a mohl se svému oboru plně a nerušeně věnovat.

Tohoto tříletého období využil Lexa k tomu, aby české veřejnosti zpřístupnil myšlenkový život starověkých Egypťanů. Jeho práce Náboženská literatura staroegyptská a Belletristická literatura staroegyptská, do nichž shrnul své dosavadní překlady a na ně navazující studie z oblasti staroegyptského náboženství a literatury, umožnily českým čtenářům naráz získat obsáhlý pohled do společenského vědomí starověkého Egypta (viz dále, str. 75). Je nutné dodat, že obě práce představovaly i významný ediční čin v rámci soudobé egyptologie, protože srovnatelná díla byla v té době dostupná jen v několika málo zemích s nepoměrně delší tradicí egyptologického bádání. Mezinárodní ohlas vzbudilo Staroegyptské čarodějnictví – název měl podle názoru vydavatelství upoutat pozornost čtenářů – vydané v češtině roku 1923. O dva roky později následovala poněkud upravená a rozšířená francouzská verze, kterou pod názvem La magie dans l'Égypte antique vydalo Geuthnerovo nakladatelství v Paříži, jedno z předních ori-

---

[10] O toto francouzské vydání se velkou měrou zasloužil Lexův žák Jiří Ort (později Ort-Geuthner), který se po sňatku své matky s pařížským nakladatelem Paulem Geuthnerem měl stát dědicem této firmy. V letech 1922 a 1923 navštěvoval Lexovy přednášky v Praze a na jaře 1926 získal pod jeho vedením doktorát filozofie na Karlově univerzitě. Viz také Oerter, W. B., Göttinger Miszellen č. 77, 1984, s. 85–92.

entalistických nakladatelství té doby.[10] Kniha dodnes patří k základním dílům ve svém oboru. V jistém smyslu představuje vyvrcholení toho okruhu Lexových vědeckých zájmů, který ho vlastně přivedl k egyptologii, v dalších letech se Lexa k problematice egyptského náboženství vracel jen zřídka (viz dále, str. 47).

V roce 1926 se po dlouhých odkladech konečně objevilo kritické vydání a výklad textu démotické nauky obsažené v Insingerově papyru. To ukazuje obrat Lexova zájmu k egyptské filologii a do určité míry i sociální problematice: k překládání staroegyptských tzv. morálních nauk – souhrnů návodů a rad do života, jimiž se měl řídit staroegyptský člověk – a na jejich výklad jako důležitého pramene pro poznávání společenského vědomí a přeneseně i společenského bytí ve starém Egyptě. Lexovo zpracování démotického textu Insingerova papyru vyvolalo ostrou diskusi mezi ním a jeho bývalým učitelem W. Spiegelbergem (viz dále, str. 55).

Ve druhé polovině dvacátých let se postavení egyptologie na filozofické fakultě Univerzity Karlovy ještě více upevnilo. V roce 1925 byl zřízen samostatný egyptologický seminář, vzniklý vyčleněním ze semináře pro semitskou filologii, a o dva roky později, v roce 1927, byl Lexa jmenován prvním řádným profesorem egyptologie v Československu. V těchto letech se intenzívně zabýval všemi tehdy známými staroegyptskými morálními naukami a v krátké době (mezi lety 1926 a 1929) vydal pod souborným názvem Obecné mravní nauky staroegyptské jejich komentované české překlady a výklady spolu se stručným převodem do francouzštiny. Další drobnější studie z tohoto období se týkaly vybraných problémů staroegyptské literatury, některých gramatických jevů a řady dalších otázek.[11]

Znovu se začal zabývat i další oblastí egyptologického bádání, a to problémy nejstarších fází a dalšího vývoje staroegyptského jazyka, k nimž se poprvé vyslovil už na počátku dvacátých let.[12] V průběhu třicátých let postupně předložil vlastní ucelenou koncepci vzniku a vývoje slovesných forem v egyptštině: základem měla být forma, kterou označil jako „nesklonné participium“. Ve dvou obsáhlých časopiseckých studiích se Lexa v této době pokusil i o celkové shrnutí vývoje staroegyptského jazyka.[13] I když zůstal se svými názory vcelku osamocen, přece jen jsou tyto pokusy dalším dokladem rozsáhlého záběru jeho vědeckých zájmů i snahy kriticky zhodnotit základní problémy egyptské filologie a do určité míry i literární vědy a nespokojovat se přebíráním hotových názorů.

---

[11] Viz bibliografie I, č. 46, 49, 52, 58 a další.
[12] Viz bibliografie I, č. 25 a 30.
[13] Viz bibliografie I, č. 71, 72 a zejména 74 a 76.

Všechny dosavadní práce týkající se vývoje staroegyptského jazyka i literatury byly do určité míry jen předstupněm ke splnění Lexova velkého vědeckého cíle – vytvoření co nejúplnější mluvnice démotštiny. Ke studiu egyptských literárních textů ho vedla snaha poznat co nejlépe starší vývojové fáze egyptštiny a získat dostatečný srovnávací materiál. Práce týkající se egyptské gramatiky měly vedle toho ujasnit výklad démotického slovesa poznáním předchozího vývoje jeho forem. Práci na konečné úpravě démotické mluvnice, která dodnes zůstává nesporně nejrozsáhlejším dílem pojednávajícím o některém z vývojových období egyptštiny, zpomalovaly i četné Lexovy pedagogické povinnosti. První díl monumentální Grammaire démotique vyšel v r. 1938, o dva roky později druhý, ale vydávání dalších svazků přerušila 2. světová válka, v jejíchž strašných letech zapadly i oba zatím vyšlé díly zcela bez povšimnutí mezinárodní odborné veřejnosti.

Vraťme se však zpět, až na počátek dvacátých let, a všimněme si důkladněji Lexova pedagogického a organizátorského úsilí. Ihned po svém jmenování mimořádným profesorem r. 1922 se s veškerou energií pustil do budování egyptologického pracoviště. Prvořadou pozornost věnoval zejména vytvoření samostatné egyptologické knihovny na filozofické fakultě, bez níž jeho další práce ani rozvoj oboru nebyly možné. Zčásti mohl využít i starších publikací, které byly pro Univerzitní knihovnu zakoupeny zásluhou dr. Miroslava Tyrše (ten byl nejen zakladatelem Sokola, ale jako docent a později profesor dějin umění a estetiky na české filozofické fakultě soustavně sledoval i egyptologickou literaturu),[14] ale novějších publikací bylo k dispozici jen málo. Záhy po založení egyptologického semináře se Lexovi podařilo získat zvláštní dotaci prezidenta republiky k nákupu prvních knih, především důležitých vydání egyptských památek ze sbírek velkých muzeí. Několik desítek dalších publikací, mj. i významné práce H. Brugsche, J. Dümichena a A. Ermana, získala knihovna egyptologického semináře převodem ze semitistického semináře, kde se předtím, i když jen okrajově, shromažďovala i egyptologická literatura. Díky Lexovu vytrvalému úsilí se egyptologická knihovna rozrostla za první léta své existence (do uzavření českých vysokých škol nacisty) na 480 titulů s přibližně tisícem svazků, a představovala tedy na svou dobu kvalitní středně velkou odbornou knihovnu. Byly v ní zastoupeny všechny základní směry egyptologického bádání, nejvíce samozřejmě filologie pracemi o démotštině a koptštině.

Již za svého působení na gymnáziu byl Lexa oceňován jako schopný učitel. Své pedagogické schopnosti dovedl uplatnit i na filozofické fakultě. Přednášet začal ihned po svém jmenování soukromým docentem v letním

---

[14] Viz Bečka, J., Nový Orient 39, 1984, s. 314–315.

semestru 1919.[15] Jaké úsilí musel vyvíjet v době, kdy vedle 5–7 hodin přednášek týdně na filozofické fakultě musel plnit ještě povinnosti gymnaziálního profesora, nemluvě o vlastní vědecké práci, si dnes asi stěží dovedeme představit. Seznam jeho posluchačů, který se zachoval pro dobu od letního semestru 1919 do letního semestru 1920[16] ukazuje, že Lexovy přednášky vzbudily ihned velký zájem. Z tehdejších Lexových posluchačů se do dějin egyptologie výrazně zapsal Jaroslav Černý, s nímž se Lexa seznámil ještě před svým jmenováním soukromým docentem a jehož znalostmi staroegyptského písma, řeči a dějin byl již tehdy překvapen.

Životní osudy tohoto nejnadanějšího Lexova žáka jsou charakteristickou ukázkou potíží, s nimiž se naše orientalistika potýkala před rokem 1948. Jaroslav Černý (1898–1970) byl prvním českým egyptologem, který se přímo podílel na archeologických výzkumech v Egyptě. Původně studoval klasickou filologii a egyptologii, ale protože nenašel odpovídající zaměstnání, byl podobně jako řada dalších našich orientalistů z existenčních důvodů nucen přijmout zaměstnání bankovního úředníka. Na základě Lexova doporučení se stal spolupracovníkem Francouzského ústavu orientální archeologie v Káhiře a zúčastnil se výzkumů sídliště staroegyptských řemeslníků v Dér el-Medíně a dalších výzkumných prací. Už v této době se stal předním světovým odborníkem v oblasti egyptského kurzívního, tzv. hieratického, písma a egyptského jazyka. Po návratu do ČSR působil od r. 1930 po Lexově boku jako bezplatný soukromý docent egyptologie a zároveň pracoval v kulturní sekci Orientálního ústavu. Druhou světovou válku strávil za obtížných existenčních podmínek v Egyptě, kde úzce spolupracoval s čs. zahraničním odbojem. Ihned po válce se vrátil do vlasti, ale protože vedle Lexy nebylo v té době jiné placené egyptologické místo v ČSR (myšlenka vytvoření druhého egyptologického pracoviště v ČSR na brněnské univerzitě se neuskutečnila), přijal v r. 1947 s Lexovým souhlasem a po schválení ministerstvem školství nabídku přednášet egyptologii v Londýně a později v Oxfordu. Až do konce života udržoval vřelý vztah k vlasti, který projevil i tím, že svou unikátní odbornou knihovnu, v té době nejrozsáhlejší soukromou egyptologickou knihovnu na světě, odkázal Čs. egyptologickému ústavu Univerzity Karlovy. Smrt uprostřed plné práce mu zabránila uskutečnit jeho poslední velké přání – vrátit se trvale do Československa.[17]

---

[15] Podle kusých archívních údajů přednášel koptský jazyk již v roce 1908, tedy 11 let před Lexou, soukromý docent bohoslovecké fakulty české Karlo-Ferdinandovy univerzity dr. Hazuka (viz dále, str. 60).

[16] Viz Osobní fond, inv. č. 676.

[17] K životu a dílu Jaroslava Černého viz např. Žába, Z., Nový Orient 26, 1971, s. 20–22 a id., Archiv Orientální 39, 1971, str. 385–388.

Témata Lexových přednášek vždy zřetelně navazovala na jeho mnohostrannou vědeckou orientaci. Vedle základního, volně opakovaného kursu mluvnice jednotlivých vývojových období egyptského jazyka a jim odpovídajících písemných systémů byla jeho pozornost zaměřena především na práci se staroegyptskými texty. Nevyhýbal se však ani jiným tématům – tak např. v roce 1928–1929 přednášel o vývoji staroegyptské vědy, zejména matematiky, geometrie, metrologie a astronomie. Přednášet v plném rozsahu jazykové kursy přestal až v r. 1930, kdy Jaroslav Černý – právě habilitovaný soukromý docent – převzal přednášky mluvnice novoegyptštiny a hieratického písma (včetně čtení hieratických textů) a od r. 1932 i kurs klasické egyptštiny pro začátečníky. Od samého počátku svého pedagogického působení Lexa, po celý svůj dlouhý život zastánce demokratizace školství a nepřítel jakýchkoli projevů akademického elitářství, vědomě usiloval o co největší rozšíření egyptologie a doširoka otevíral dveře egyptologického semináře každému zájemci o tento obor. Po letech na tuto dobu počátků vzpomínal: „Když jsem v roce 1919 žádal ministerstvo školství o zřízení egyptologického semináře, byl jsem nucen k žádosti připojiti návrh jeho stanov. Prohlédl jsem si stanovy jiných seminářů, které již byly v činnosti, a podle nich jsem sestavil stanovy budoucího egyptologického semináře, ale připojil jsem k nim bod, který byl úplnou novinkou, zněl asi takto: ‚Mimořádným členem egyptologického semináře může býti kdokoli bez ohledu na své předběžné vzdělání, kdo má zájem o některý jev spadající do oboru egyptologie a hodlá mu věnovati svůj čas a svou práci.‘“[18]

Lexův záměr se plně zdařil. V egyptologickém semináři kolem sebe soustředil řadu mladších spolupracovníků a zájemců o egyptologii. S využitím jejich vlastních profesí a zájmů je vedl k řadě prací, které se věnovaly širokému spektru problémů, a do určité míry tak umožňovaly poskytnout komplexní pohled na kulturu starověkého Egypta. Vedle filologicky zaměřeného Jaroslava Černého lze z tehdejších Lexových žáků uvést Ludmilu Matiegkovou, zabývající se egyptskou antropologií,[19] malíře Miroslava Berán-

---

[18] Projev při zahájení výstavy „Egyptský ornament“ v r. 1948 (Osobní fond, inv. č. 514).

[19] PhDr. Ludmila Matiegková se egyptologií zabývala už od doby 1. světové války, zprvu víceméně soukromě. Z jejích egyptologických prací lze uvést (bez nároku na úplnost bibliografie): Matiegková, L., *Názory starých Egypťanů o duši,* Věstník České Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 25, 1916.
–-, *Jakým dojmem působily mumie na první egyptology,* Praha 1929.
–-, *Vyšetřování egyptských mumií,* Anthropologie 7, 1929, s. 237–253.
Matiegková, L.–Matiegka, J., *Hrob Sen-Nefera a tělesné znaky staroegyptského lidu za doby XVIII. dynastie,* Anthropologie 9, 1931, s. 320–338.
Matiegková, L., *Tělesná zdatnost starých Egypťanů,* Anthropologie 11, 1933, s. 197–215.
–-, *Rozlišování plemen a jeho praktické důsledky ve starém Egyptě,* Anthropologie 13, 1935, s. 54–68.
–-, *Dítě ve starém Egyptě,* Praha 1937.

ka, který se pokoušel objasnit egyptský názor na perspektivu,[20] Lexovu dceru Irenu, autorku pojednání o staroegyptském tanci,[21] Valerii Hažmukovou, která publikovala koptské papyry ze sbírky Orientálního ústavu.[22] Pavla Šámalová připravila studii o staroegyptském ornamentu,[23] Marie Zunová napsala studii o harfě a hře na ni ve starověkém Egyptě,[24] František Feigel[25] pojednání o staroegyptské policii a trestním řízení. Přednášky v egyptologickém semináři navštěvovali i studenti příbuzných oborů, mezi nimi uměnovědci Emanuel Poche a Milada Vilímková,[26] teolog Miloslav Novák, pozdější významný představitel křesťanského mírového hnutí, bohemista František Váhala, který se o čtvrtstoletí později stal pracovníkem a nakonec i vedoucím Čs. egyptologického ústavu UK, a mnoho dalších.

Mezi Lexovy žáky patřila i řada zahraničních badatelů. Vedle předního italského démotisty Giuseppa Bottiho, který v Praze strávil několik semestrů, lze uvést již zmíněného Jiřího Orta-Geuthnera, naturalizovaného Francouze českého původu. K Lexovi jako svému učiteli se hlásil i Michel Malinine, který po dlouhá léta přednášel egyptský jazyk (především démotštinu) na pařížské Sorbonně. V této souvislosti je třeba připomenout, že po Spiegelbergově smrti r. 1930 se v celé Evropě přednášela démotština jen v Praze a Oxfordu, po úmrtí F. Ll. Griffithe r. 1934 po určitou dobu dokonce už jen v Praze. Lexa tak podstatně přispěl k udržení kontinuity démotistického bádání v Evropě a není proto divu, že se stal přímo nebo zprostředkovaně učitelem velké části generace meziválečných a poválečných démotistů.

--, *Stély jako pomůcky genealogické.* Příspěvek k demografii starého Egypta, Anthropologie 17, 1940, s. 204–222.
--, *Náhrobek rodiny Ikr-wr-ovy jako doklad rozvětvení egyptské rodiny,* Anthropologie 18. 1940, s. 97–103.
--, *Další příspěvek k starému egyptskému rodokmenu Ikr-wr-ovu,* Anthropologie 19, 1941, s. 98–108.
--, *Individual Characteristics of Figures on the Egyptian Stelae,* Archiv Orientální 20, 1952, s. 15–27.

[20] Beránek, M., *Nový názor o prostoru v umění starého Egypta,* Praha (asi 1920). Viz též Lexova recenze, bibliografie II, č. 14.

[21] Lexová, I., *O staroegyptském tanci.* S ilustracemi Milady Lexové. Praha 1930. Též anglicky *Ancient Egyptian Dances,* Praha 1935.

[22] Hažmuková, V., *Miscellaneous Coptic Texts,* Archiv Orientální 8, 1936, s. 318–333; 9, 1937, s. 107–145.

[23] Fořtová-Šámalová, P., *Výstava egyptského ornamentu v barevných kresbách.* Pořádají Orientální ústav, Egyptologický seminář atd. Praha 1948.
--, *The Egyptian Ornament.* Archiv Orientální 20, 1952, s. 231–249.
--, *Egyptian Ornament.* Text by Milada Vilímková, London 1963.

[24] Skalská-Zunová, M., *Konstrukcija arfy i igra na arfe v drevněm Jegipetě,* Archiv Orientální 20, 1952, s. 457–481.

[25] Pozdější známý novinář a publicista F. Gel.

[26] Vilímková, M., *The Survivals of Egyptian Ornamentation in Coptic Stuffs,* Archiv Orientální 20, 1952, s. 170–184.
--, *Egyptian Jewellery,* London 1969.
--, *Starověký Egypt,* Praha 1977.

Lexova rozsáhlá a intenzívní pedagogická i vědecká činnost začala být oceňována záhy poté, co se mohl svému oboru plně věnovat. Již v roce 1925 se stal mimořádným členem Královské české společnosti nauk a v témže roce byl jmenován i dopisujícím členem jednoho z předních světových egyptologických sdružení, belgické Fondation Égyptologique Reine Élisabeth. Vrcholným uznáním Lexova univerzitního působení bylo jeho zvolení děkanem filozofické fakulty Univerzity Karlovy pro studijní rok 1934–1935.

Při všem vědeckém, pedagogickém a popularizátorském úsilí si Lexa našel čas i na spolupráci při organizování československé orientalistiky mimo rámec univerzity. Koncem roku 1927 byl jako jeden z prvních jmenován řádným členem tehdy se rodícího Orientálního ústavu, o pět let později se stal i členem jeho kuratoria. Velké množství užitečné práce vykonal ve funkci tajemníka kulturního odboru Orientálního ústavu. Je třeba si uvědomit, že hlavním úkolem tohoto ústavu bylo podle znění zakládacího zákona z r. 1922 pěstovat a budovat vědecké a hospodářské styky s Orientem. Tomu odpovídalo i zaměření Orientálního ústavu po celou dobu předmnichovské republiky. Zatímco kulturní sekce, sdružující naše přední orientalisty, bojovala po celá třicátá léta stěží o udržení, rozvíjel se hospodářský odbor za všestranné podpory státního aparátu jako otevřený nástroj ekonomického pronikání československé buržoazie do zemí Asie a Afriky. Dokladem Lexova postoje v této době je jeho návrh na zřízení funkce vědeckých a kulturních atašé v Orientě, což měli být mladí orientalisté, kteří by v zemích Asie a Afriky získávali zkušenosti, sbírali materiál pro vlastní práci a všestranně dobře reprezentovali svou vlast. Za tehdejších podmínek k tomu nedošlo, i když ve stejné době hospodářský odbor Orientálního ústavu poměrně značnými finančními částkami podporoval obchodní a průmyslové podnikání mladých českých kapitalistů v řadě asijských a afrických zemí. Ve smutečním projevu na Lexově pohřbu připomněl tuto stránku jeho činnosti akademik J. Rypka: „Po dlouhá léta zaujímal funkci tajemníka kulturní sekce bývalého Orientálního ústavu. Tehdy byly finance ústavu z nejtěžších starostí. Matematik Lexa se ukázal dobrým hospodářem ne pro prchavou chvilku, nýbrž jako prozíravý finančník hospodářem do dalších let. Nevynechával žádné povinnosti, kamkoliv byl zvolen. Nepřekřikoval, nehartusil, nýbrž soustředěně naslouchal, aby si vytvořil vlastní úsudek. Nesouhlasil-li, neostýchal se vyřknout své mínění, naprosto však bez hrubostí a netaktností. Opravdovými důvody dal se přesvědčit.“[27] Lexa byl i jedním ze spoluzakladatelů časopisu Archív orientální a později dlouhá

[27] Věstník ČSAV 69, 1960, s. 369.

léta členem jeho redakční rady. Uveřejnil v něm řadu svých prací a podstatně tak, po stránce vědecké i organizační, přispěl k tomu, že se tento časopis záhy po svém vzniku stal významným mezinárodním orientalistickým fórem.

V rozhlasové přednášce v létě roku 1939, kdy třiašedesátiletý Lexa v tíživých podmínkách nacistické okupace rekapituloval svou dvacetiletou pedagogickou činnost před možným odchodem na odpočinek, zazněla slova, která jsou nejen výmluvnou charakteristikou postavení egyptologie v kapitalistickém Československu, ale i dokladem Lexovy otevřenosti a snahy neuzavírat tento obor do úzkého rámce výlučné vědní disciplíny: „Egyptologie jest věda mladá, jest to široké pole, jen tu a tam zpracované, takže každý najde na něm předmět své záliby, a má-li dosti volného času, živého zájmu a vytrvalosti, až dokončí svou práci, shledá, že vytvořil cenný příspěvek k dějinám všeobecné vzdělanosti. Ale náš národ není tak bohatý, aby si mohl vydržovat několik egyptologů. Toho jsem si byl vždycky vědom, a proto jsem hledal své spolupracovníky mezi lidmi jiného zaměstnání. ... Dosti bylo mých posluchačů, kteří projevili neobyčejné nadání, svědomitou píli a živý zájem o písmo, řeč i život starověkých Egypťanů, ale kterým s bolestí v srdci jsem radil, aby dříve dokončili své studium za životním povoláním, a pak teprve, až budou míti zabezpečené živobytí, vrátili se k egyptologii. Kolik z nich bylo by se mohlo státi učenci světového jména, kdyby náš národ měl takové prostředky, jaké jsou údělem velikých národů.“[28] Lexova slova ukazují, jak dobře si uvědomoval obtížnou pozici naší orientalistiky v rámci předmnichovské republiky, kdy se s výjimkou jediného placeného místa na filozofické fakultě UK mohla egyptologie stát jen soukromou zálibou pro člověka existenčně zajištěného jiným způsobem.[29] V této souvislosti nemohlo na Lexu nezapůsobit líčení pozic sovětské orientalistiky, tak jak ji měl v polovině 30. let možnost poznat jeho dlouholetý kolega B. Hrozný.

Fašistická okupace a uzavření českých vysokých škol na podzim roku 1939 nadlouho přerušily Lexovu pedagogickou činnost a navíc mu znemož-

---

[28] Koncept textu pro rozhlasovou přednášku 27. 6. 1939, Osobní fond, inv. č. 472.

[29] Dokladem toho, jak se Lexa musel v podstatě doprošovat existenčního zajištění i možnosti egyptologicky pracovat pro svého nejnadanějšího žáka J. Černého, jsou mj. dopisy, které o něm v polovině dvacátých let psal tehdejšímu vyslanci ČSR v Egyptě: „Požádáteli... laskavě ministerstvo zahraničních věcí, aby vybídlo ředitelství Živnostenské banky, aby dalo Dr. Černému celoroční placenou dovolenou ke studiím egyptologickým v Egyptě, prosím, upozorněte laskavě na propagační význam vědecké práce vůbec a zvláště orientalistiky; vědecké dílo je trvalým propagačním činitelem, který proniká do celého světa, kdežto jiné prostředky působí jen na okamžik a v omezeném okruhu.“ (Osobní fond, inv. č. 313). Zejména pro představitele Živnobanky musela být idea propagace velmi lákavá. Ve stejné době ostatně vznikal i Orientální ústav, fakticky zaměřený více na podporu ekonomického pronikání čs. buržoazie do zahraničí, než samotnou orientalistiku.

nily přístup k tehdy již poměrně rozsáhlé knihovně egyptologického semináře. V létě následujícího roku byl při první možné příležitosti penzionován. V těžkých válečných letech se soustředil na vědeckou práci, zejména dokončení dalších svazků Grammaire démotique. Nezapomínal ale ani na popularizaci a v řadě drobných článků přiblížil českým čtenářům různé stránky života starověkých Egypťanů, ať už kalendář, výchovu mládeže či nejstarší dějiny Egypta.[30]

Po osvobození Československa Sovětskou armádou se Lexa hned v květnu 1945 pustil s velkým nadšením znovu do práce. Okamžitě obnovil činnost egyptologického semináře a aktivně se připojil k úsilí prvního poválečného ministra školství Zdeňka Nejedlého o přeměnu našeho školství a jeho demokratizaci. Není proto divu, že byl ihned po nástupu národního socialisty dr. J. Stránského do této funkce v r. 1946 znovu odeslán na trvalý odpočinek. K pedagogické práci se mohl plně vrátit až v roce 1948, kdy po únorovém vítězství pracujícího lidu řízení ministerstva školství znovu převzal Z. Nejedlý. Lexa se plně zapojil i do přestavby vysokoškolského studia po jeho reformě. Od této doby se egyptologie, začleněná do rámce nově vytvořené katedry filologie a dějin Předního a Středního východu, stala plnoprávným oborem, systematicky studovaným na filozofické fakultě UK. Studijní plány, které tehdy Lexa vytvořil, se s malými obměnami uplatnily i v dalších ročnících egyptologického studia na Karlově univerzitě. Výrazem nového postavení egyptologie ve změněných společenských podmínkách bylo i to, že pro ni byla vytvořena místa asistentů a Lexa tedy po dlouhých letech přestal být jediným, kdo se mohl u nás tomuto oboru plně a trvale věnovat bez existenčních starostí.

Velkou oporou se Lexovi záhy stal jeho žák Zbyněk Žába (1917–1971). Ten sice před uzavřením českých vysokých škol nacisty studoval klasickou filologii, ale již za války se začal soukromě zabývat egyptologií v době, kdy pracoval zprvu jako úředník a později jako lesní dělník. Po znovuotevření filozofické fakulty v r. 1945 si pak zvolil studium egyptologie. Od roku 1949, kdy ukončil studium, se stal Lexovým asistentem a záhy se habilitoval, takže byl už o pět let později jmenován docentem egyptologie na Karlově univerzitě. V druhé polovině 50. let strávil tři roky v Káhiře jako lektor češtiny (jeho tehdejší žáci na něj dodnes vzpomínají) a zúčastnil se spolu s Lexou i činnosti naší kulturní delegace v Egyptě v r. 1956. Plným právem se stal Lexovým nástupcem ve funkci ředitele Čs. egyptologického ústavu UK.[31]

---

[30] Viz bibliografie I, č. 79–83, 85–87.

[31] Z obsáhlé bibliografie Z. Žáby lze uvést především monografie *L'orientation astronomique dans l'ancienne Égypte, et la précession de l'axe du monde* (Praha 1953), *Les maximes*

Vedle náročné pedagogické práce usiloval Lexa s nezdolnou aktivitou o dokončení publikace své mluvnice démotštiny. Třetí díl vyšel v r. 1947, v následujícím roce se objevily dokonce tři svazky (díly IV.–VI.). V roce 1949 vyšlo druhé, upravené vydání I. dílu a o rok později upravené vydání II. dílu. Roku 1950 a 1951 uzavřely edici poslední dva svazky VII. dílu. Uveřejnění Grammaire démotique bylo nejen jedinečným vědeckým dílem, ale i výsledkem Lexova mimořádného osobního úsilí, zvláště uvědomíme-li si, že celé dílo o rozsahu více než 1 200 stran velkého formátu autografoval pro tisk a s výjimkou posledního dílu, jehož vydání převzalo nakladatelství Orbis, vycházela tato práce vlastním nákladem autora.[32] V této souvislosti nelze znovu nevzpomenout tehdejšího ministra informací Václava Kopeckého, bez jehož podpory by toto monumentální dílo stěží mohlo být ve své úplnosti vydáno.

Ve stejné době, v letech 1947 a 1948, Lexa v podstatě uzavřel čtyřicet let práce se staroegyptskou literaturou vydáním co do rozsahu u nás dosud nepřekonaných souborných překladových děl ze staroegyptského písemnictví, jakými byly Výbor ze starší literatury egyptské a Výbor z mladší literatury egyptské. V nich shrnul své překlady staroegyptských literárních děl a poskytl tak našim čtenářům reprezentativní přehled staroegyptského písemnictví ze všech období jeho více než třítisíciletého vývoje.

Vítězství pracujícího lidu v únoru 1948, znamenající mezník ve vývoji naší společnosti, se výrazně obrazilo i v životě F. Lexy. Teprve lidově demokratické zřízení mu umožnilo na sklonku života plně rozvinout všechny vědecké, pedagogické a organizační schopnosti a najít egyptologii pevné a trvalé místo v systému naší socialistické vědy. Až v této době se Lexovi dostalo i odpovídajícího uznání za jeho dlouholeté dílo. V květnu 1952 mu byla za Grammaire démotique udělena Státní cena I. stupně, na podzim téhož roku ho předseda KSČ a prezident republiky Klement Gottwald jako jednoho z prvních našich vědců jmenoval řádným členem Československé

---

de Ptahhotep (Praha 1956), též česky *Papyrus vezíra Ptahhotepa* (Praha 1971), *Tesáno do kamene, psáno na papyrus* (Praha 1968) a především *The Rock Inscriptions of Lower Nubia* (Praha 1974), která trvale zůstává jedním ze základních pramenů pro poznání starověkých dějin Núbie. Články a studiemi s egyptologickou tematikou se podílel i na řadě kolektivních česky psaných prací, jako bylo *Umění čtyř světadílů z českých sbírek mimoevropského umění* (Praha 1956), *Pět svátečních svitků* (Praha 1958), *Světové dějiny státu a práva ve starověku* (Praha 1963) a *Dějiny Afriky* (Praha 1966). Žábovy překlady staroegyptské poezie, přebásněné V. Kubíčkovou, vyšly pod názvem *Zpěvy Nilu* (Praha 1957). Dlouhá je i řada jeho vědeckých i populárně zaměřených článků, rozhovorů, doslovů ke knihám atd. K životu a dílu Z. Žáby viz také Váhala, F., Nový Orient 26, 1971, s. 257–261, id., Zeitschrift für ägyptische Sprache und Altertumskunde 100, 1972, s. I–III a Verner, M., Archiv Orientální 40, 1972, s. 1–5. Dosud nejúplnější bibliografii prací Z. Žáby (zatím nepublikovanou) připravil B. Vachala.

32 Náklady na vytištění jednoho dílu *Grammaire démotique* se téměř blížily tehdejšímu Lexovu celoročnímu příjmu. (Viz Osobní fond, inv. č. 20).

akademie věd. Jako výraz ocenění celoživotního úsilí i podílu na organizování socialistické vědy mu byl propůjčen Řád práce a později i Řád republiky. Je jen symbolické, že mu vysoké státní vyznamenání osobně předával Zdeněk Nejedlý, dávný Lexův spolužák a nejvýznamnější představitel pokrokových proudů naší vědy. Přes pokročilý věk se Lexa aktivně účastnil i veřejného života. Se vší autoritou mezinárodně uznávaného vědce se zapojil do hnutí za světový mír, jako člen Čs. výboru obránců míru byl jedním z prvních signatářů Stockholmské mírové výzvy u nás. Právem mu byla udělena i Čs. cena míru. Lexův postoj k zásadní otázce míru nebo války přesvědčivě charakterizují i slova jeho možná posledního veřejného projevu. V odpovědi na anketní otázku bratislavských Roľníckych novín dva měsíce před svou smrtí napsal: „Mým stálým skoro šedesátiletým zaměstnáním je vědecká práce. Nedovedu si představit, že bych bez ní mohl býti živ. Zdárná lidská práce vyžaduje duševní klid a pohodu. Proto si přeji, aby mír trvale zvítězil nad válečnými snahami a zachoval lidstvu možnost klidné tělesné i duševní práce.“[33]

Lexa se plně věnoval vědecké práci i v posledním desetiletí svého dlouhého a plodného života. Po řadě drobných článků a předběžných studií připravoval rozsáhlé syntetické dílo, ve kterém chtěl formou přístupnou i běžnému čtenáři shrnout své názory na vznik a vývoj staroegyptské civilizace. Jeho práce Veřejný život ve starověkém Egyptě vyšla v roce 1955. První svazek podává syntetizující zpracování různých stránek života staroegyptské společnosti, druhý svazek, označený Doklady, obsahuje jednak překlady základních písemných pramenů, jednak rozsáhlou obrazovou přílohu. Naše veřejnost tak získala dílo, jaké bylo do té doby ve srovnatelné míře dostupné jen v několika hlavních světových jazycích.

Na sklonku života Lexa ještě jednou významným způsobem přispěl k rozvoji jím u nás založeného vědního oboru. V roce 1956, krátce po svých 80. narozeninách, se jako člen čs. kulturní delegace podílel na navázání a upevnění vzájemných styků mezi Československem a mladou egyptskou republikou. Po této návštěvě Egypta spolu se svým žákem a nástupcem Zbyňkem Žábou usilovně zkoumal možnosti vytvoření československého vědeckého ústavu zaměřeného na zkoumání starověkého i nového Egypta z pozic socialistické vědy, aby tak naše egyptologie získala přístup k vlastnímu původnímu pramennému materiálu a nebyla nadále odkázána na prameny publikované tehdy ještě v převážné míře zahraničními expedicemi z předních kapitalistických států. Toto úsilí se naplnilo na podzim roku 1958 zřízením Československého egyptologického ústavu Univerzity Karlo-

[33] Vlastnoruční koncept odpovědi, ze dne 14. 12. 1959. Osobní fond, inv. č. 686.

vy, jehož prvním ředitelem byl Lexa ustanoven. Díky podpoře našich politických a státních orgánů tak skutečnost daleko překonala Lexovy nejsmělejší představy a cíle z doby, kdy o desítky let dříve začínal vytvářet naši egyptologii. Při zahajování činnosti Čs. egyptologického ústavu UK v Káhiře v roce 1959 navštívil Lexa Egypt potřetí, bohužel už naposled. Zahájení československých archeologických výzkumů v Egyptě se už nedočkal, zemřel 13. února 1960.

Po celý život se Lexa vedle činnosti vědecké a pedagogické rozsáhle věnoval i popularizaci egyptologie a rozšiřování a prohlubování znalostí o starověkém Egyptě v široké veřejnosti. Hluboce se tak zapsal do kulturního povědomí národa a podstatně přispěl k tomu, že staroegyptská kultura přestala být pro naši veřejnost něčím tajuplným a záhadným. Vedle řady populárních článků na tom mají podíl Lexovy předmluvy a úvody k některým jeho překladovým pracím, zvláště k Náboženské literatuře staroegyptské, Belletristické literatuře staroegyptské a k českému vydání Carterovy knihy o objevení Tutanchamonovy hrobky. Lexa se významně podílel i na organizování řady výstav, na nichž se mohli zájemci seznámit přímo s hmotnými památkami staroegyptské kultury i blíže poznat život jejích tvůrců. Jako živý a pohotový řečník využíval Lexa při popularizaci egyptologie i mluvené slovo – na přednáškách v Orientálním ústavu, v rozhlase, při nejrůznějších besedách, setkáních s mládeží apod.

Od mládí se Lexa zabýval i vlastní literární tvorbou. Již jako student psal básně, později se pokoušel i o prozaickou tvorbu.[34] V roce 1917 vyšel jeho román z egyptského prostředí Amen-nacht, přeložený později i do němčiny. Krátce nato upravil podle staroegyptských předloh čtyři vyprávění, vydaná pod názvem Egyptské povídky o čarodějnících. Podle námětu staroegyptského mýtu o vládci říše zemřelých Usírovi vytvořil text melodramu Nářek Ésetin.[35] Další rozpracované pokusy o romány a o drama z egyptského prostředí zůstaly pouze v náčrtu.

Rozsah Lexova díla by mohl snad vzbudit dojem, že to byl nepřístupný učenec soustředěný jen na svou práci. Pravý opak je ale pravdou. Lexa byl družný, veselý člověk, dobře známý v pražských společenských kruzích. Ještě jako mladý učitel začal chodit na „Čtvrtky" pořádané skupinou profesorů malostranského gymnázia. Duší tohoto shromáždění, k němuž od samého počátku patřili i Václav Sládek, bratr známého básníka, a loutkář Jin-

---

[34] *Pohádka o víle* a *Pohádka o králi, jenž nikde nenalezl klid.* Osobní fond, inv. č. 663 a 664.
[35] Viz bibliografie I, č. 77. Lexa sám ovládal několik hudebních nástrojů, proslulý byl zejména jako hráč na dudy.

dřich Veselý, byl češtinář Jan Voborník. Později do kroužku přibyli Lexův vzdálený příbuzný malíř Adolf Kašpar, cestovatel Emil Stanko Vráz, skladatel a folklorista Karel Weiss, Jan Frič, Otakar Jiráni, sochař Ladislav Šaloun, profesor malířské akademie v Sofii J. V. Mrkvička, krajinář Alois Kalvoda, Josef Stocký, Otmar Vaňorný, Bohumil Ryba a jiní. Se „Čtvrtkaři" se stýkal i básník Petr Bezruč, který v roce 1942, kdy Lexa těžce onemocněl, reagoval na nepravdivou zprávu o jeho smrti verši: „Na mú dušu, to jsem lek' sa, / že nám odletěl pan Lexa! / Nech s ním všici družbu majú / a vínečko popíjajú."[36] Kromě toho navštěvoval Lexa i tzv. Akademii u Fleků, kde se seznámil mj. s písničkářem Karlem Hašlerem, a také společnost malostranských umělců a bohémů „Cech". Na stěnu klubovní místnosti U Měšťánků vymaloval architekt F. X. Margold portréty některých členů tohoto sdružení, mezi nimi Lexu v podobě egyptské sfingy. Pro tuto společnost složil Lexa i parafrázi kramářské písně Nejstarší truchlivá píseň o velikém egyptském králi Ramsesovi.[37]

S Lexovou osobností neodmyslitelně splývá i jeho velká láska k přírodě. V dětství si zamiloval Potštejn pod Orlickými horami, kde, jak vzpomínal, každoročně o prázdninách prožíval značné volnosti, bez které se každý kluk cítí jako ryba bez vody.[38] Po dlouhá léta si po velkém pracovním vypětí – podle vlastních slov pracoval ve školním roce 14–16 hodin denně s výjimkou nedělí[39] – vynahrazoval tuto námahu důkladným prázdninovým odpočinkem v přírodě: v zimě lyžováním – už v době před první světovou válkou patřil k průkopníkům lyžování v Orlických horách – a v létě jízdou na kole nebo později s celou rodinou putováním po horách, při němž procestoval všechny horské oblasti tehdejší ČSR. Turistika ho v létě roku 1930 poprvé přivedla do Bulharska, jehož hory a moře si trvale zamiloval, až se mu tato země stala téměř druhým domovem. Naučil se dokonce natolik bulharsky, že mohl r. 1951 přednést cyklus egyptologických přednášek na

---

[36] Čtyřverší je uvedeno v dopise J. Mikše-Chanovského F. Lexovi ze dne 25. 11. 1942. Osobní fond, inv. č. 224. Za tento odkaz stejně jako za údaje o Lexových stycích vděčím prof. M. Lexové.

[37] Osobní fond, inv. č. 670.

[38] Blíže nedatovaná vzpomínka na dětství, Osobní fond, inv. č. 18. Lexovi rodiče patřili mezi první potštejnské letní hosty – viz Potštýn. Práce a vzpomínky letních hostí a přátel zátiší potštýnského, uspořádali Marie Habeltová a Jiří V. Klíma (1897), s. 214, a Jarníků, *Průvodce zátiším potštýnským a okolím* (1911), s. 45 a 189.

[39] Lexa nerad ztrácel zbytečně čas, jak ukazuje i vzpomínka M. Lexové na jeho způsob studia cizích jazyků v době, kdy učil na malostranském gymnáziu: „Nastříhal si malé kartičky a na jednu stranu napsal slovo hamitsky nebo semitsky a na druhou česky. Aby se udržel v dobré fyzické kondici, chodil do školy z předměstí (tj. z Vinohrad) na Malou Stranu pěšky, měl v kapse vždy hromádku těchto kartiček, dobře je promíchal a cestou se z nich učil slovíčka. Napřed vždy překládal z cizího jazyka do češtiny, když už takto překládat uměl, překládal z češtiny do jazyka cizího. Slovíčka, která už uměl, vyřadil a pokračoval s ostatními."

sofijské univerzitě,[40] častokrát vystupoval i v bulharském rozhlase. Jeho vědecká práce i vřelý vztah k lidově demokratickému Bulharsku byly v r. 1959 oceněny tím, že mu byl udělen Řád Bulharské lidové republiky II. stupně.

Podmínky buržoazního Československa neumožnily Lexovi pracovat přímo v Egyptě, svůj podíl na tom mělo i jeho celkové spíše filologické zaměření. Zemi, kterou tolik miloval, navštívil celkem třikrát, poprvé až ve svých pětapadesáti letech. Na počátku roku 1931 projel během čtyř měsíců celý Egypt od Alexandrie až po Asuán[41] a všímal si nejen pozůstatků dávných staveb a předmětů uložených v muzeích, ale se zájmem sledoval i život současných Egypťanů, setkával se s egyptology, procházel krámky starožitníků, nakupoval podle svých omezených finančních možností papyry a rukopisy, pazourkové nástroje, ostraka s démotickými a koptskými nápisy, kamenná závaží, učil se egyptskému dialektu arabštiny a kromě toho všeho si našel čas i na vědeckou práci a na psaní populárních článků pro české čtenáře.[42] Navštívil i řadu tehdy probíhajících archeologických výzkumů – americké a rakousko-německé výkopy v Gíze a především francouzské v Dér el-Medíně, kde už několik let pracoval jeho žák Jaroslav Černý – a podrobně si všímal metod archeologické práce. Další dvě cesty do Egypta se uskutečnily až na sklonku Lexova života.

Lexa udržoval živé odborné styky s řadou předních egyptologů své doby. S mnoha z nich se setkal při svých návštěvách Egypta,[43] další poznal při studijních cestách po evropských muzeích, s jinými si pouze dopisoval. Řadu předních egyptologů – A. H. Gardinera, L. Keimera, A. Voltena a další – měl možnost přivítat v Praze a jeho pohostinnost byla v egyptologických kruzích všeobecně známá. Vřelý vztah si získal zejména k egyptským vědcům, s nimiž měl možnost se setkat nejvíce v r. 1956. Navštívil tehdy i nestora egyptských archeologů prof. Selima Hassana, který právě dokončoval přepracování svého slovníku egyptštiny a jeho překlad do arabštiny. Lexa si výsledků práce svých egyptských kolegů vysoce vážil, oceňoval rozvoj je-

---

[40] V Lexově pozůstalosti se uchovaly bulharsky psané texty pěti jeho přednášek, Osobní fond, inv. č. 505–509: *Pokus egyptského panovníka Amenhotepa IV. o zavedení světového náboženství, Vztah Egypťanů k Ptolemaiovcům* (historická studie Rosettského dekretu), *O původu Egypťanů, Život dělníků ve starověkém Egyptě, Život Egypťanů v prehistorické době.*

[41] Z této cesty se zachoval Lexův deník (Osobní fond, inv. č. 15), v němž stručnou formou zachycoval nejdůležitější zážitky a poznatky. Vybrané úryvky z jeho dopisů rodině vydala M. Lexová, Nový Orient 1, 1946, s. 5–8.

[42] Podle záznamů v deníku pracoval na nesklonných participiích a zabýval se rakvemi v Egyptském muzeu v Káhiře, napsal i článek o Tutanchamonově hrobce.

[43] Jen za svého pobytu v Egyptě se setkal s P. Lacauem, E. Baraizem, B. Bruyèrem, E. Chassinatem, P. Jouguetem, G. Steindorffem, H. Gauthierem, E. Driotonem, V. Goleniščevem, H. E. Winlockem, N. de G. Daviesem, Ch. Kuentzem, R. Weillem, L. Keimerem, U. Hölscherem, H. Junkerem, O. Menghinem, A. Badáwím a dalšími.

jich znalostí a dospěl k názoru, že egyptolog, který chce zůstat na světové vědecké úrovni, se musí naučit také arabské řeči.

Stručně zhodnotit mnohostrannou osobnost Františka Lexy není jednoduché. Jako vědec díky své vytrvalosti a houževnatému úsilí během padesáti let přivedl naši egyptologii od prvních nesmělých krůčků na jedno z předních míst ve světě a umožnil i její pevné zakotvení v rámci socialistické vědy u nás. Řada jeho odborných názorů byla dobově podmíněna a pozbyla časem platnost, jeho zpracování egyptské magie a démotická mluvnice zůstávají ale i po desítkách let standardními díly pro danou specializaci. S vědeckou činností vždy Lexovi nerozlučně splývalo i zpřístupňování kulturního odkazu starověkých čtenářů naší veřejnosti. Toto jeho působení se hluboce zapsalo do kulturního povědomí národa a spolu s jeho vědeckou aktivitou se stalo podnětem k tomu, že egyptologie našla pevné místo v životě naší společnosti. Trvalým a stále aktuálním odkazem zůstává Lexova aktivní účast v boji za udržení míru ve světě.

1984 ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE
PHILOSOPHICA ET HISTORICA 4
PAG. 41 – 65

VĚDECKÁ PRÁCE FRANTIŠKA LEXY

Osobnost Františka Lexy v sobě sdružovala snad ideálně dvě odlišné stránky. Lexa byl vážným vědcem, ale byl i bytostným popularizátorem svého oboru. Jeho vědecká dráha nebyla věnována jedinému úzkému problému; během více než půlstoletí své vědecké činnosti se Lexa postupně zabýval různými oblastmi egyptologického bádání. Celým jeho životem a dílem však pronikala snaha poznat život starých Egypťanů v jeho proměnách během celého vývoje starého Egypta, snaha poznat jej přímo z originálních pramenů, z jejich vlastních slov.

LEXOVY STUDIE K DĚJINÁM EGYPTSKÉHO NÁBOŽENSTVÍ A MAGIE

Ladislav Bareš

Skutečnost, že se Lexa po dlouhou dobu věnoval studiu staroegyptského náboženství, stojí jen ve zdánlivém rozporu s jeho hluboce racionálním myšlením a výrazně ateistickým životním postojem. Lexa viděl, zpočátku možná ne zcela vědomě, ve staroegyptském náboženství především hlavní formu společenského vědomí starých Egypťanů. Při studiu staroegyptských náboženských představ vycházel přitom vždy důsledně z vlastního důkladného zkoumání písemných pramenů.

K tomu, že ke studiu náboženských textů ho přivedl zájem o psychologii, se Lexa přiznává už v předmluvě ke své první otištěné práci Několik překladů z egyptštiny. Vybrané texty, týkající se egyptského názoru na posmrtný život a egyptských představ o slunečním bohu Réovi a vládci říše mrtvých Usírovi, se Lexovi zdály být vhodným doplňkem k psychologickým výkladům o vývoji náboženství. To se do značné míry týká i jeho druhé práce, otištěné pod názvem Knihy mrtvých kap. 125.

Vlastně i třetí Lexova práce a zároveň první vědecká monografie Das de-

motische Totenbuch der Pariser Nationalbibliothek je věnována náboženskohistorické problematice. Pod Spiegelbergovým vedením – a možná na jeho popud – připravil Lexa nové, soudobému stavu bádání odpovídající vydání pozdního démotického textu tzv. Knihy mrtvých, uložené v pařížské Národní knihovně. I když nešlo o zcela samostatnou práci (v mnohém vycházela ze staršího vydání H. Brugsche z poloviny minulého století), patří toto dílo dosud mezi základní prameny. Text obsahuje jednu z verzí 125. kapitoly Knihy mrtvých, kterou Lexa pokládal za „střed knihy mrtvých". Překlad démotického papyru doplnil Lexa i souběžně uváděným překladem původní hieroglyfické verze tohoto významného díla staroegyptské náboženské literatury.

Studiu náboženství starých Egypťanů je věnována i Lexova habilitační práce O poměru ducha, duše a těla u Egypťanů staré říše, v níž se zabýval představami o jednotlivých složkách lidské bytosti. První podnět k této práci mu dal A. Erman, když mu ve svém berlínském semináři uložil sledovat historický vývoj staroegyptské obětní formule. Lexa si tuto práci doplnil o zkoumání několika dalších blízkých formulí. Ermanovi se předložená práce zalíbila, ale doporučil Lexovi, aby ji ještě rozšířil studiem všech náboženských textů obsažených ve staroegyptských hrobkách.

Dobu studijních pobytů v Berlíně i Štrasburku věnoval Lexa shromažďování podkladů pro tuto práci tak pilně, že do konce r. 1909 měl podle vlastních slov úplný materiál pro dobu Staré a Střední říše a dostatek materiálu pro dobu Nové říše a doby pozdější. Potíže mu nastaly teprve při zpracování získaného materiálu. „Nechtěl jsem se ... omeziti na pouhé vydání textů s překlady – jak u většiny podobných prací jest zvykem – nýbrž chtěl jsem se také pokusiti o výklad sebraných textů, a tu jsem narazil na velkou obtíž. Ať jsem se začal obírati jakoukoliv otázkou, dospěl jsem vždy k odporům a zmatkům, jež mně nebylo možno vysvětliti."[1] Lexa se rozhodl hledat východisko z těchto potíží ve srovnání textů, které shromáždil, s Knihou mrtvých, s níž se poměrně důkladně seznámil už v předchozích letech. Narazil ale na novou překážku. Největší část tehdy známých textů Knihy mrtvých byla jen částečně publikována a překlady, pokud vůbec existovaly, byly většinou zastaralé nebo zcela nevyhovující. Racionálně uvažující Lexa se tedy rozhodl pořídit si překlady vlastní. Při práci docházel stále více k přesvědčení, že „texty knih mrtvých obsahují stejně zmatené a navzájem si odporující názory jako texty z hrobů, jež jsou jejich odleskem, a že jen nejstarší texty mohou objasniti, jak tento zmatek vznikl a tak ... ukázati cestu

[1] *O poměru ducha, duše a těla u Egypťanů staré říše*, s. 1.

k jeho rozuzlení".[2] Tento historický přístup, který se nám zdá dnes tak samozřejmý, stál Lexu mnoho úsilí. Nesmíme totiž zapomínat, že i v této oblasti byl vlastně odkázán jen sám na sebe, víceméně bez možností prodiskutovat na odborné úrovni problémy, které řešil, i výsledky, k nimž dospěl.

Nejstaršími egyptskými náboženskými texty, k nimž se Lexa obrátil, byly tzv. Texty pyramid – rozsáhlý soubor náboženských říkadel vepsaný na stěny vnitřních prostor královských pyramid z konce Staré říše a počátku 1. přechodného období. Opíral se o první úplné vydání Textů pyramid, které krátce předtím pořídil K. Sethe a které dodnes zůstává jedním ze základních pramenů. Pro doplnění využil Lexa i náboženské texty z rakví Střední říše, které do značné míry vycházejí z Textů pyramid, i když byly určeny pro jiné vrstvy egyptského obyvatelstva a obráží se v nich i posun základních náboženských představ, k němuž v Egyptě došlo na konci 3. tisíciletí př.n.l. Ve svém pojednání shrnul příčiny různosti staroegyptských názorů na posmrtný život, představy o jednotlivých součástech lidské existence, z nichž základní označuje jako „duch", „duše" a „tělo", a podal srovnání antropomorfních a kosmogonických představ o podstatě božstev. Celou studii uzavřel velice obsáhlým kritickým přehledem starších názorů na problematiku pojetí lidské duše ve staroegyptském náboženství, která byla zvláště na přelomu minulého a tohoto století velmi aktuální.[3] Navzdory tomu, že se Lexa pokusil zpřístupnit svou práci zahraničním badatelům pomocí německého resumé, nedočkala se – snad v důsledku 1. světové války – takového rozšíření a ocenění, jaké by si zasloužila.[4]

---

[2] Tamtéž, s. 2.

[3] Platnost dodnes neztratila Lexova poznámka (O poměru ducha, duše a těla, s. 2, pozn. 3), zaměřená proti pokusům využívat ojedinělé poznatky o staroegyptském náboženství ve prospěch různých náboženskomystických teorií: „Pokusů o rekonstrukci staroegyptských názorů o duši vyskytuje se od prvních počátků egyptologie hojnost a lze je roztříditi na tři skupiny: 1. Původní názory zbudované na základu egyptských textů, nebo jejich překladů. 2. Názory nepřímo odvozené bez textů i bez jejich překladů, jejichž pramenem jsou názory skupiny první. 3. Názory čerpající látku z pramenů nevědeckých.
Marná by byla snaha, seřaditi tyto nerovnocenné názory v plynulý vývoj, protože vznik jejich je plně neorganický. Pojednání zpravidla neváže se k pojednání předcházejícímu, nýbrž svou myšlenku, odjinud přinesenou, odívá do staroegyptského roucha a vybírá si tolik textů, myšlenku tu zdánlivě potvrzujících. To je již vada Herodotova ‚staroegyptského' názoru o stěhování duší, a vada tato opakuje se neustále."

[4] Zajímavý ohlas na tuto práci zaznamenal v dopise svému učiteli J. Ort (dopis z 24. 2. 1925, Osobní fond, inv.č. 245): „Prof. Moret držel v sobotu v Société Ernest Renan ... přednášku o tělu a duši dle Pyramid Sakkarských. ... Poznal jsem hned, že jde o Vaši práci, a litoval jsem, že mi nebylo možno tam jíti. Poslal jsem tam tedy jednoho mládence, a ten mi toto sdělil: Moret mluvil nejprve o Masperově theoriích. Pak citoval Vaši práci, vyslovil politování, že jste ji napsal česky a řekl, že jste naštěstí připojil německé resumé. Pak mluvil o Vaší theorii, kterou prohlásil za jedině správnou a za definitivní rozluštění tohoto problému." Stojí za zmínku, že Moret se o tuto studii zajímal už dva roky předtím, kdy se ji snažil získat prostřednictvím České akademie. Lexa uvažoval i o francouzském vydání své práce, k tomu ale nedošlo.

Tehdejší Lexův zájem o zkoumání staroegyptských náboženských představ dokazuje i skutečnost, že si pro svou habilitační přednášku v roce 1919 zvolil postavu Amenhotepa IV. – Achnatona a jeho pokus o náboženskou reformu. Základem mu přitom byl jeho vlastní překlad proslulého Achnatonova hymnu na slunce. Na výzvu Viléma Mathesia, aby mu pro tehdy právě založený časopis Nové Atheneum poslal „přehledný článek, kterým by se egyptologie uvedla naší inteligenci“,[5] reagoval Lexa studií Zánik pohanství, počátky křesťanství a gnosticismu v Egyptě. V krátké době tak naší veřejnosti podal obraz vývoje staroegyptských náboženských představ od prehistorie až do prvních staletí našeho letopočtu.

Ve stejné době jako V. Mathesius se na Lexu obrátil Vincenc Lesný, který krátce předtím převzal vedení edice „Knihy východní“, s dotazem, zda by mohl přispět do této řady. Lexa samozřejmě souhlasil a nabídl výbor staroegyptských náboženských textů. Jeho návrh byl přijat, Lesný si jen vymínil, „aby knize byl předeslán úvod o politických a kulturních dějinách a část výkladová aby měla ráz zaokrouhleného celku podávajícího obraz egyptského náboženství“.[6]

V konečné podobě rozvrhl Lexa Náboženskou literaturu staroegyptskou do dvou svazků.[7] První díl uvádí čtenáře do problematiky staroegyptské náboženské literatury a staroegyptského náboženství, seznamuje ho s představami o bozích, se vzájemným poměrem bohů a lidí, s názory na posmrtný život; samostatné kapitoly jsou věnovány i závěrečným fázím egyptského náboženství a počátkům křesťanství v Egyptě. Lexa tuto pasáž charakterizoval následujícími slovy: „Pro širší obecenstvo jest egyptská kultura dosud něčím strnulým, jednotným, co tisíciletí trvalo na nezměnitelných formách. Mou snahou bylo ukázati, že tato představa jest nesprávná, že egyptská kultura rozličných krajů egyptských se značně lišila a vyvíjela se tak jako naše kultury. Tato kniha pojednává sice o egyptském náboženství, ale čtenář, jenž se seznámí s náboženskými názory různých končin egyptské říše a s jejich vývojem, mi uvěří že také ostatní prvky starověké kultury egyptské podlehly změnám stejným, ne-li větším, protože náboženství jest nejkonzervativnější prvek každé kultury.“[8] Druhý svazek podává výběr nejdůležitějších textů týkajících se staroegyptského náboženství, od Textů pyramid z 3. tisíciletí př.n.l. až po záznam o pohřbu posvátného býka v 4. století př.n.l. Stručně jsou tu zmíněny i texty koptské a gnostické, které zachycují dozvuky staroegyptských představ.

---

[5] Dopis Viléma Mathesia z 16. 4. 1919, Osobní fond, inv. č. 210.
[6] Nedatovaný dopis Vincence Lesného z let 1919–1920, Osobní fond, inv. č. 200.
[7] Při koncipování této práce Lexa podle vlastních slov vycházel z publikace G. Roedera, *Urkunden zur Religion des alten Aegypten,* Jena 1915.
[8] *Náboženská literatura staroegyptská,* I, s. 7–8.

Ohlas na Náboženskou literaturu staroegyptskou, první velkou česky psanou původní práci zabývající se staroegyptskou civilizací, ukázal, že i egyptologie plně a pevně zakotvila v naší vědě i v povědomí široké veřejnosti. Konečný výsledek Lexovy práce tedy splnil očekávání, které mu adresoval V. Lesný: „Knihy takové nemáme a Vaše kniha stane se hledanou."

Přibližně ve stejné době, tj. na počátku dvacátých let, připravoval Lexa již své další významné dílo, věnované tentokrát specifické oblasti staroegyptských náboženských představ – magii.[9] Lexův zájem o magii byl částečně výsledkem jeho démotistických studií, věnovaných pozdnímu egyptskému magickému papyru, uloženému dnes zčásti v Londýně a Leidenu. Podnětem se mu stal postřeh, že některá staroegyptská říkadla a magické postupy se nápadně podobají svým českým lidovým protějškům.[10] Práci Staroegyptské čarodějnictví rozvrhl podle již osvědčeného schématu do dvou částí. První, všeobecný díl obsahoval definici magie, pojednání o jejím účelu, čarovných prostředcích, poměru magie k náboženství a vědě, přežívání prvků staroegyptské magie u křesťanských Koptů i o vztahu egyptské a řecké magie.[11] Druhý díl obsahoval výbor textů, které Lexa považoval za magické, a to od ukázek z Textů pyramid až po pasáže z koptské literatury z konce 1. tisíciletí n. l. Podobně jako Náboženská literatura staroegyptská obsahovalo i Staroegyptské čarodějnictví poměrně rozsáhlou obrazovou přílohu.

Na české vydání Staroegyptského čarodějnictví záhy navázal jeho francouzský překlad, o nějž se zasloužil Lexův žák Jiří Ort. Ten ihned upozornil svého nevlastního otce, pařížského nakladatele P. Geuthnera, takže již v témže roce jednalo Geuthnerovo nakladatelství s Lexou o francouzském vydání. Tato verze byla poněkud upravena a rozšířena,[12] především v překladové části, ale i pokud jde o přílohu, z níž se stal samostatný atlas. K francouzské verzi byl připojen i velmi podrobný rejstřík, který měl mj. pomoci čtenáři identifikovat vlastní jména, uváděná Lexou důsledně v jejich rekonstruovaných egyptských podobách.[13]

La magie dans l'Égypte antique vyvolala zcela nečekaný ohlas, který

---

[9] Lexa sám v češtině důsledně užíval termín „čarodějnictví", který pokládal za nejvýstižnější.

[10] Lexa se původně chtěl pokusit o srovnání staroegyptské a české lidové magie, ale záhy zjistil, že by takovou práci z časových důvodů nemohl zvládnout, a omezil se proto jen na magii staroegyptskou.

[11] Tuto kapitolu zařadil Lexa do svého díla až po velkém váhání. Materiál k ní mu poskytl T. Hopfner, významný klasický filolog, který přednášel na německé univerzitě v Praze.

[12] Lexa mj. připojil předmluvu ostře zaměřenou proti okultismu a pokusům jeho přívrženců využívat pro své účely poznatky a domněnky o staroegyptské magii.

[13] Poznámky F. Lexy k recenzi W. Tilla (viz bibliografie, recenze k č. 37) a anonymní anotaci v The Journal of Religion (tamtéž) ukazují, že se tvarům přejatým z řečtiny vyhýbal zcela záměrně. (Viz Osobní fond, inv. č. 695).

svým rozsahem překvapil zřejmě i samotného autora. Vždyť jenom počet recenzí a anotací dosáhl několika desítek a mezi jejich autory nalezneme řadu předních egyptologů té doby.[14] Pozoruhodný je i široký rejstřík recenzních názorů, k nímž tato práce dala podnět, od ostré kritiky až po téměř bezvýhradné přijetí. Nejvíce kontroverzí vzbudila úvodní, syntetizující část díla. Velmi ostře reagovala především část církevních kruhů, kterým byly proti mysli pasáže ukazující, že některé křesťanské církevní obřady a úkony jsou buď přímo odvozeny se staroegyptských magických praktik, nebo jsou přinejmenším jejich analogií.[15] Z egyptologického hlediska Lexovu práci nejostřeji napadla anglická egyptoložka M. A. Murrayová, která ji v jedné ze svých recenzí označila dokonce za „okultistickou příručku" a vytýkala jí – ne zcela právem – povrchnost, nehistorický přístup, nepřehlednost a řadu drobnějších nedostatků.[16] Jen o málo mírnější tón zvolil ve své recenzi H. Kees; výtky nedostatečně historického přístupu a malé propracovanosti se v mírnější formě objevují i jinde. S téměř jednomyslným odmítnutím se setkal Lexův pokus nahradit běžně užívané řecké a latinské tvary staroegyptských vlastních jmen jejich rekonstruovanými původními podobami, ale na jeho obhajobu je nutno říci, že tato otázka není zcela uspokojivě vyřešena dosud. Mezi etnografy a historiky náboženství vyvolala vlnu nesouhlasu také Lexova definice magie jako „činnosti, jejímž cílem jest způsobiti následek, jehož spojení s touto činností není subjektivně vysvětlitelno zákonem příčinnosti."[17]

Naproti tomu téměř všichni recenzenti oceňovali druhý svazek, obsahující překlad vybraných textů se vztahem k magii, a třetí svazek – obrazovou přílohu. Zejména soubor překladů magických textů, zahrnující přibližně třetinu jejich tehdy známého celkového množství, neztratil dodnes svůj význam a patří stále k základní citované literatuře pro tuto oblast.[18] Ne tak docela neoprávněné se zdá být mínění autorů některých recenzí, že ze shromážděného materiálu mohl Lexa vytěžit ještě více pro poznání staroegyptské magie. Je ale nutno přiznat, že řada povinností, mnohdy omezené pro-

---

[14] Viz bibliografie, recenze k č. 37.

[15] Viz bibliografie, recenze k č. 37. Pro ukázku stačí Lexova poznámka k jedné z recenzí: „O ostatním nelze s p. Fontainem polemisovati; stojí na přísně katolicko-církevním stanovisku, že zázraky uznané katolickou církví jsou vskutku zázraky, a ostatní zázraky že jsou podvody nebo čáry." (Osobní fond, inv. č. 695.)

[16] Murray, M. A., Ancient Egypt, 1927, s. 27.

[17] *Staroegyptské čarodějnictví,* I, s. 16 a *La magie dans l'Égypte antique,* I, s. 17. Pro srovnání lze uvést současnou definici magie: „Obřady nebo úkony, spjaté s vírou ve schopnost člověka ovlivňovat pomocí ‚nadpřirozených' sil jiné lidi, zvířata, přírodní jevy nebo domnělé duchy a bohy." (Ilustrovaný encyklopedický slovník II, s. 416.)

[18] Z nedávné doby lze uvést např. mínění akademika M. A. Korostovceva, že Lexova práce představuje „dodnes nejúplnější soubor magických skutečností ze života starého Egypta". (Korostovcev, M. A., *Religija drevněgo Jegipta,* s. 39.)

středky a nakonec i široký rozsah vědeckých cílů mu leckdy zabránily plně vyčerpat všechny možnosti dané látky.

Lexa si ohlasů na svou práci pečlivě všímal, shromažďoval je a zejména ke kritickým hlasům zaujímal vlastní stanovisko. Velmi ostře reagoval především na výtky o nedostatečném uplatnění historického přístupu. Výstižná a svým způsobem charakteristická je i jeho poznámka k tvrzení, že knihu zatížil příliš velkým množstvím textů, přístupných i jinde: „... nevynechal jsem nic, co potřebuji ke zdůvodnění svých názorů; nemohu očekávati, že by si někdo koupil bůhví co kněh, aby měl všecky doklady potřebné k mým vývodům.“[19] Lexova práce jistě nebyla bezchybná, přesto ale beze vší pochybnosti splnila úmysl svého autora „zjednati řádnou monografii, na níž by bylo lze bezpečně stavěti“.[20] Ostatně skutečnost, že i po více než půlstoletí od svého vzniku patří stále mezi základní literaturu citovanou k otázce staroegyptské magie, to plně potvrzuje.[21]

S přípravou české a později i francouzské verze práce o staroegyptské magii souvisela i řada příležitostných drobných článků týkajících se problematiky staroegyptského náboženství.[22] Francouzské vydání tvoří ale zřetelný zlom, po němž se Lexa víceméně natrvalo odvrací od tohoto tématu. Nedá se snad říci, že by ho k tomu vedl rozporný ohlas na jeho práci mezi odbornou veřejností, spíše šlo o změnu jeho dlouhodobé vědecké orientace na oblast egyptské filologie v souvislosti s přípravou mluvnice démotštiny. Ani tehdy však nepřestal být pokládán za jednoho z předních znalců staroegyptského náboženství. Patřil mezi první autory, na něž se ve třicátých letech obrátil z Toronta S. A. B. Mercer, zakladatel nového, specializovaného časopisu Egyptian Religion, s prosbou o příspěvek. Lexa reagoval článkem La légende gnostique sur Pistis Sophia et le mythe ancien égyptien sur l'œil de Re.

Na sklonku života se Lexa k problematice staroegyptského náboženství vrátil ještě jednou, a to v souborném díle Veřejný život ve starověkém Egyptě. Sem zařadil kapitoly o kněžstvu a magii, doprovázené podobně jako ostatní tematické celky v této knize překlady vybraných staroegyptských textů. Do kapitoly o kněžstvu včlenil i shrnutí staroegyptských názorů na duchovní život člověka, na božstva, posmrtné představy apod. Do svého dí-

---

19 Poznámka k recenzi G. Roedera, Osobní fond, inv. č. 695. Tuto ani další své odpovědi na recenze Lexa nikdy neuveřejnil.

20 Poznámka k anotaci v The Times Literary Supplement, Osobní fond, inv. č. 695.

21 O úspěchu této práce svědčí i to, že se na Lexu obrátilo jedno ze španělských nakladatelství se žádostí o povolení jejího překladu do španělštiny, objevila se i myšlenka vydat ji v angličtině. Tyto záměry se nakonec neuskutečnily především z obchodních důvodů.

22 Viz bibliografie I, č. 19, 20, 23, 26, 33.

la však úmyslně nezařadil samostatnou kapitolu o egyptském náboženství, která by podle jeho slov tuto kapitolu velice zatížila.

Lexovo bádání v oboru staroegyptského náboženství tvoří svým rozsahem jen část jeho mnohostranného vědeckého a vědeckopopularizačního díla a navíc se mu s postupem času věnoval stále méně. Studium náboženských představ, opírající se o vlastní důkladné poznání původních písemných pramenů, mu vždy bylo prostředkem k poznání společenského vědomí starověkých Egypťanů. V souladu se svými ateistickými životními postoji ve svých pracích polemizoval s církevními náhledy na staroegyptské náboženství a naopak přesvědčivě dokazoval, že náboženské představy starých Egypťanů byly – přímo nebo zprostředkovaně – jedním ze zdrojů, z nichž vznikalo křesťanství. Řada Lexových prací je dnes, často ne zcela právem, téměř zapomenuta, avšak i po více než půlstoletí si svou hodnotu zachovalo jeho zpracování staroegyptské magie a pro české čtenáře je rovněž dosud nenahraditelný i jeho soubor překladů náboženských textů.

LEXOVO DÉMOTISTICKÉ A KOPTOLOGICKÉ DÍLO

W. B. Oerter

Vydání démoticky psaného náboženského textu bylo první vědeckou prací, s níž Lexa vystoupil na veřejnost.[23] Démotistickým studiím však zůstal věrný po celý svůj život. Za naplnění osudu můžeme označit skutečnost, že jedna z jeho posledních prací je opět věnována démotické problematice.[24] Různé důvody přivedly Lexu, který do té doby vydal několik menších překladů z egyptštiny,[25] k tomu, aby se po ukončení studijního pobytu u Adolfa Ermana v Berlíně věnoval nejen egyptštině, ale i démotštině. Jisté je, že už na volbě předmětu se podílely Lexovy dalekosáhlé zájmy. Stačí připomenout, že ke studiu egyptských hieroglyfů přivedl Lexu zájem o psychologii, zejména o psychologii písma, který ho nakonec dovedl až k démotštině. Lexovo rozhodnutí doplnit své znalosti jazyka studiem démotštiny u Wilhelma Spiegelberga ve Štrasburku[26] mělo svou vnitřní logiku, téměř neodvratně vyplývající z profilu tehdy ještě mladé vědy o starověkém Egyptě. Četné výzkumy v Egyptě přinášely nesmírné množství epigrafického materiálu, který obohacoval soukromé i veřejné sbírky a vyžadoval systematické zpracování. Se zpracováním textů, pocházejících ze všech vývojových fází egyptštiny a psaných všemi jejími grafickými systémy, rostla samozřejmě i znalost písma a řeči starých Egypťanů. Hluboké filologické poznání pak i tehdy tvořilo nezbytný předpoklad pro úspěšné studium staroegyptských dějin a kultury. Podle tehdejšího egyptologického pojetí se měl každý začínající egyptolog vyznat stejně dobře ve všech vývojových fázích egyptštiny. Lexa, vybavený potřebnými jazykovými znalostmi, se tedy svým rozhodnutím zařadil do tehdy běžného proudu bádání a vydal se na cestu, která ho nakonec přivedla k pozoruhodným výsledkům nejen v oblasti démotistiky a koptologie, ale i obecně jazykovědným a specializovaným filologickým studiím.[27]

---

[23] *Das demotische Totenbuch der Pariser Nationalbibliothek. Unter Mitarbeit von W. Spiegelberg*, Leipzig 1910.

[24] Recenze: Wångstedt, S. V.; *Ausgewählte demotische Ostraka aus der Sammlung des Victoria-Museums zu Uppsala und der Staatl. Papyrussammlung zu Berlin*, Uppsala 1954. OLZ, 23, 1958, s. 440–442.

[25] Viz příspěvek B. Vachaly v této knize.

[26] Podle dopisu, který Lexa poslal své manželce Ireně 27. 6. 1908, se zabýval démotickými texty už za svého pobytu v Berlíně. Pravděpodobně pro tento účel uvažoval v Berlíně i o nákupu démotických papyrů (dopis ze 4. 7. 1908). Oba dopisy jsou uloženy v Ústředním archívu ČSAV, Osobní fond F. Lexa, inv. č. 27.

[27] Viz např. bibliografie I, č. 25, 30, 48.

Dříve než se budeme jednotlivě věnovat nejdůležitějším Lexovým démotistickým pracím, je třeba seznámit čtenáře s často užívaným pojmem „démotština". V 5. století př.n.l. označil Hérodotos jako „lidové písmo" (řecky démotika grammata) typ egyptského písma, používaný v jeho době ve správní, právní a obchodní praxi. Toto písmo se vyvíjelo déle než tisíc let. V rámci jednotlivých období vývoje egyptského písma – v současné době rozeznáváme tři hlavní období – lze průběžně doložit rozdíly podmíněné geograficky, místně nebo podle druhu záznamu, tj. bylo-li písmo určeno pro listinu nebo literární text. Na vzhled písma měl vliv i materiál, na který se psalo, i psací náčiní. Démotštinou se rozumí i tímto písmem zaznamenaná vývojová fáze egyptštiny, obecně pokládaná za jazykové pokračování novoegyptštiny.

Velký počet nově vydávaných démotických textů, s tím související prohlubování jazykových znalostí i dosud nezvládnuté problémy, v neposlední řadě i obtíže při čtení démotického písma vedly však k tomu, že démotština se dostávala v rámci egyptologie stále více na okraj a zabývalo se jí jen několik badatelů.

Jak už jsme se zmínili, bylo Lexovou první démotistickou prací vydání, nebo lépe řečeno reedice démotické Knihy mrtvých z pařížské Národní knihovny.[28] Jak už titul napovídá, obsahuje tento text démotickou verzi takzvané Knihy mrtvých. Tak bývá označována sbírka říkadel, sepsaných obvykle na papyru, která byla od 18. dynastie až do Pozdní doby přidávána zemřelým do hrobu. Tento zvyk vycházel z náboženské představy, že se zemřelý na onom světě má před soudem zodpovídat za hříchy, kterých se dopustil za života. Pokud mluvíme o „démotické verzi" Knihy mrtvých, psané jinak nejčastěji kurzívními hieroglyfy nebo hieratickým písmem, musíme, abychom mohli ocenit význam tohoto papyru i Lexovu zásluhu, upřesnit, že démotický text je z větší části překladem egyptského textu, který už ve starověku existoval přinejmenším ve dvou navzájem se lišících verzích. Lexa ve svém vydání tuto skutečnost zvýraznil tím, že vedle německého překladu démotického textu umístil překlad odpovídajícího egyptského textu, otiskl tedy oba synopticky. Tím ozřejmil způsob práce démotického překladatele, který jednak vynechal, nově přidal nebo lehce pozměnil některé pasáže, jednak navíc zkomoleně převáděl smysl původního textu, kterému tehdy už nerozuměl. Lexa touto publikací tedy na jedné straně zpřístupnil důležité svědectví o kontinuitě staroegyptských náboženských představ až do římské doby, na druhé straně přispěl i k poznání historie egyptské řeči

[28] Již dříve publikoval tento text H. Brugsch, *Sammlung demotischer Urkunden.* Tl. I, Berlin 1850, s. 22–28, 40–42. Téměř zcela ho přeložil E. Revillout, *La morale égyptienne*, Paris 1889.

a písemnictví. Jeho edice démotické Knihy mrtvých z pařížské Národní knihovny je ostatně dodnes jediným novějším a dosud v egyptologii užívaným vydáním tohoto papyru.

Na tuto práci, která vznikla za přispění jeho štrasburského učitele démotštiny Wilhelma Spiegelberga a podle všeho musela být dokončena krátce po Lexově návratu do Prahy, navázaly o čtyři roky později jeho Beiträge zum demotischen Wörterbuch aus dem Papyrus Insinger, které vyšly r. 1916 v Praze ve třiceti hektografovaných výtiscích. Tato práce představuje dílčí výsledek prvního zpracování démotického papyru Insignerova, s jehož studiem Lexa začal r. 1916, ale skončil mnohem později. Protože tehdy nemohl uveřejnit úplnou práci o tomto papyru, rozhodl se seznámit veřejnost alespoň s dílčími výsledky.[29] V tomto případě jde o abecedně uspořádaný seznam slov, pro která Lexa uváděl podle svého názoru ve srovnání se staršími překlady Insigerova papyru[30] nové významy nebo lepší překlady, nebo slov, která z jiných důvodů považoval za důležitá. Vedle démotického psaní příslušného slova uváděl Lexa i jeho hieroglyfický přepis a koptskou obdobu. Slova neuváděl izolovaně, ale důsledně v širším kontextu, někdy i v celých větách, takže si lze na základě jeho slovníku Insingerova papyru učinit představu o stylu tohoto textu. Proto mohl například Lexovi vyjádřit své mínění A. Erman: „Podle ukázek, které uvádíte, je Insingerův papyrus psán právě tak šroubovaným stylem, jako nejstarší knihy nauk."[31]

Lexovo rozhodnutí vydat alespoň glosář k tomuto papyru, když už nemohl vydat celý text, odpovídalo ostatně i tehdy běžné praxi. Přitom musíme mít stále na paměti, že poté, co Heinrich Brugsch vydal r. 1882 první démotický slovník,[32] začaly se edice démotických papyrů objevovat ve větším počtu teprve od počátku 20. století. S novými vydáními démotických textů souviselo obvykle sestavování tzv. glosářů, v nichž byl uveden z těchto textů získaný a dosud neznámý lexikální materiál, který H. Brugsch ještě nezachytil. Lexa, který svým slovníkem nesporně napomohl interpretaci obtížného textu, postupoval tedy obdobně. Jeho práce nalezla, pokud to s odstupem času můžeme posoudit, všeobecně kladné přijetí, i když k jednotlivým bodům se ozvaly i kritické hlasy.[33] Námitky vůči hieroglyfickému přepisu démotického textu, které ve své recenzi Lexovy práce vznesl G.

---

[29] Viz Předmluva k *Beiträge zum demotischen Wörterbuche* . . ., s. (1).
[30] Revillout, E., *L'ancienne Egypte d'après les Papyrus et les monuments*, IV. Le Papyrus moral de Leide.
[31] Originál německé dopisnice ze 23. 12. 1916, Osobní fond, inv. č. 93.
[32] *Hieroglyphisch-demotisches Wörterbuch*, 7 sv., Leipzig 1867–1882.
[33] Viz například Ermanovy kritické poznámky k otázkám etymologie: Dopisnice adresovaná Lexovi 23. 12. 1916. Osobní fond, inv. č. 93 a recenzi G. Möllera v OLZ, 25, 1922, sl. 149n.

Möller, tehdy nejvýznamnější znalec egyptské paleografie, se týkaly nejen Lexy, ale i jiných vědců před ním i po něm – ostatně ani dnes není tento problém zcela vyřešen.

Ve chvíli, kdy se Lexa dozvěděl, že W. Spiegelberg a holandský egyptolog P. A. A. Boeser připravují studii o Insingerově papyru, která má vyjít v dohledné době, ztratil o něj načas zájem a začal se zabývat jinými démotickými texty.[34] Výsledky svého úsilí předložil pak počátkem dvacátých let veřejnosti ve dvou monografiích. V roce 1920 se objevil první svazek jeho Náboženské literatury staroegyptské, v němž Lexa podává přehled o náboženství a dějinách civilizace na Nilu. O rok později se objevil druhý svazek, obsahující výběr egyptských, démotických a koptských náboženských textů přeložených do češtiny. Všechny démotické texty zpřístupnil Lexův překlad českému čtenáři poprvé.[35] Výběr těchto textů i skutečnost, že například z vyprávění o Setnovi jsou uvedeny jen úryvky, jsou dány hlavním cílem jeho knihy – ukázat, že egyptská kultura, jejímž nejkonzervativnějším prvkem bylo právě náboženství, není navzdory obecnému mínění nic strnulého, jednotného, tisíciletí trvajícího bez jakékoli změny, ale že procházelo svým vlastním vývojem, který mohl mít i místní rozdíly.[36]

Už při sestavování Náboženské literatury byl Lexa pevně rozhodnut věnovat samostatnou knihu staroegyptské magii.[37] Svůj slib záhy splnil, takže již r. 1923 se objevila rozsáhlá monografie Staroegyptské čarodějnictví, jejíž druhý díl obsahoval vedle egyptských a koptských[38] i první české překlady démotických textů magického obsahu.[39] Výběr textů ukazuje, že Lexovi šlo především o průřez na téma „magie“. Zatímco první dva texty pocházejí z oblasti bezprostřední, praktické magie, představují zbývající dva texty její literární zpracování.[40] Díky Lexovi se tedy staly tyto texty, přeložené dosud jen do světových jazyků, dostupnými i českému čtenáři.

Význam, jaký Lexa přikládal tématu staroegyptské magie, vidíme i z toho, že už dva měsíce po dopsání předmluvy k 1. dílu Staroegyptského čaro-

---

34 F. Lexa v předmluvě k *Papyrus Insinger,* I, s. V.

35 Jde o následující démotické texty: *Kniha o proměnách duše,* náboženský text z roku 55 př. n. l.; *Kniha zesnulého Mentesufa; Kniha zesnulého Pamonta,* tedy démotická *Kniha mrtvých* z pařížské Národní knihovny; *Siusirova a Setnova cesta do západní říše,* vyprávění z římské doby; *Modlitba k Esetě,* do kamene tesaný nápis.

36 Lexa, F., *Náboženská literatura staroegyptská,* I, předmluva s. 7–8.

37 Tamtéž, s. 7.

38 Viz níže, s. 61.

39 Jsou to: *Démotický magický papyrus Londýnský a Leidenský,* obsahující sbírku magických návodů z 3. století n. l.; *papyrus Louvre E 3229,* magický text z pozdní římské doby; *Vyprávění o Setnovi-Chamvésovi,* literární text z ptolemaiovské doby; *Vyprávění o Setnovi-Chamvésovi a Si-Usírovi,* rovněž literární text z římské doby.

40 *Staroegyptské čarodějnictví,* I, kap. V „Čarodějnictví v staroegyptské literatuře beletristické“, s. 144–149.

dějnictví vznikla předmluva k francouzské verzi,[41] která pak vyšla r. 1925 v Paříži pod názvem La magie dans l'Égypte antique ...[42] I když je to v podstatě nezměněné vydání českého titulu,[43] dostal se Lexa touto prací opět do středu zájmu mezinárodní odborné veřejnosti, u níž jeho práce nalezla mnohostranný ohlas. Německý egyptolog H. Kees napsal například v úvodu své recenze Lexova díla: „Kniha vznikla na základě přednášek, které Lexa v letech 1921–1922 konal na české univerzitě v Praze a které jsou nyní, po širší veřejnosti nepřístupném vydání (1923), předkládány v překladu. Pokus probrat magickou stránku jednoho náboženského systému odpovídá duchu naší doby, která se ráda zabývá právě touto ‚divokou odnoží náboženství' (Erman)", a dále: „Naproti tomu je bez výhrad užitečná sbírka textů tam, kde zasahuje do mladších dob. Lexa zde předkládá mnoho obtížně dostupných materiálů, které se objevují v celkem spolehlivých překladech. Z nich jmenuji ... démotickou literaturu, k jejímuž zpracování je Lexa jako Spiegelbergův žák mimořádně způsobilý."[44]

Lexa skutečně přednášel na pražské Karlově univerzitě v letním semestru 1922 o staroegyptské magii a zároveň s tím nabízel i „Čtení a výklad démotických textů",[45] takže příslušné démotické texty předkládal širšímu okruhu zájemců zřejmě už zde. Obě vydání se vyznačují populárněvědeckým charakterem – činit zadost vědeckým kritériím a zároveň se vyjadřovat srozumitelně pro všechny byly pro Lexu dvě strany téže mince a jsou charakteristické pro jeho celkovou činnost.

Dvacátá léta se nesou ve znamení začínající Lexovy univerzitní dráhy. Na počátku letního semestru 1919 zahájil svou učitelskou činnost na filozofické fakultě. Jeho první démotistická přednáška „Úvod do démotického písma a gramatiky démotické řeči; čtení a výklad démotických textů z doby mladších Ptolemaiů" je zařazena teprve do zimního semestru 1921/22. V letním semestru téhož roku nabízel Lexa, jak už bylo řečeno, „Čtení a výklad démotických textů", aby pak v zimním semestru 1922/23 svůj úvod do démotštiny uzavřel. Je pozoruhodné, že následovala dost dlouhá přestávka, která trvala přibližně deset let (od října 1923 až do letního semestru 1932 včetně). Lexa byl zřejmě příliš zaměstnán svou publicistickou činností. Sem

---

[41] Předmluva k českému vydání 15. 7. 1923, předmluva k oběma svazkům francouzského vydání 10. 9., resp. 15. 9. 1923.
[42] K tomuto dílu viz příspěvek L. Bareše v této knize.
[43] Francouzské vydání se tak od českého liší jen v detailech: Úvod je rozšířen o několik odstavců a kapitola II, Supl. II je zcela nová. Výběr textů zůstává nezměněný, podstatně bohatší je ale obrazová příloha, která si dokonce vynutila samostatný svazek.
[44] OLZ, 31, 1928, sl. 102.
[45] Viz Seznam přednášek UK z roku 1922, s. 29, a předmluvu ke *Staroegyptskému čarodějnictví*, s. 5.

ostatně spadá nejen české (1923) a francouzské (1925) vydání jeho staroegyptské magie, ale zároveň i příprava vědeckého vydání Insingerova papyru.

Od vydání svých Beiträge zum demotischen Wörterbuch aus dem Papyrus Insinger se Lexa neustále zabýval démotickými texty a podstatně tak rozšířil své znalosti. Jako velmi užitečná se mu přitom jevila jeho úvodní přednáška do démotického písma a řeči. K tomu sám poznamenal: „Při této příležitosti jsem se vrátil ke studiu Insingerova papyru; postupně jsem odhaloval chyby písaře, a jakmile byly chyby opraveny, získávala nepřeložitelná místa smysl.“[46] Posledním podnětem byl ale návrh známého pařížského specializovaného nakladatele Paula Geuthnera, aby Lexa připravil nové vydání Insingerova papyru, obsahující tentokrát démotický text s přepisem, překladem, komentářem a seznamem slov. Tím měla být uspokojena i poptávka po dávno rozebraném slovníku Insingerova papyru. Lexa se tohoto návrhu chopil a ihned se dal do práce, bez ohledu na to, že Boeserovy práce se chýlily k závěru. Jedinečným pomocníkem mu přitom byl Jiří Ort, který se pod Lexovým vedením zabýval démotštinou a v této době byl zaměstnán v Paříži v Geuthnerově nakladatelství. „Během zimního semestru 1925 jsem s J. Ortem znovu přečetl Insingerův papyrus a prodiskutovali jsme všechny nejasné detaily, ať paleografické nebo pravopisné, morfologické nebo syntaktické. J. Ort určil definitivní smysl některých úseků, které se mi zdály nejisté,“ přiznává se Lexa v předmluvě k francouzskému vydání tohoto papyru.[47] Ještě dříve než se objevilo francouzské vydání – zatím byly vytištěny jen 1. a 2. část prvního svazku – vyšel v Praze r. 1926 Insingerův papyrus ve značně zkrácené podobě.[48] Se souhlasem svého pařížského vydavatele se Lexa rozhodl pořídit zprvu české vydání tohoto textu, „aby tak učinil přístupný českému vědeckému světu tento text, jehož velkou kulturně-historickou důležitost sezná čtenář z poslední kapitoly tohoto pojednání“.[49] Brzy nato se pak objevilo jeho francouzské vydání, které Lexovi vyneslo uznání, ale i kritiku odborného světa a stalo se i nezbytným podnětem k dalšímu zkoumání tohoto textu. Ve dvou svazcích s více než třemi sty stranami zařadil Lexa do prvního dílu ručně psané faksimile původního démotického textu s přepisem do latinky a překladem (první část) a komentář k psaní, čtení a překladu (druhá část). Druhý svazek obsahuje v první části revidovaný slovník Insingerova papyru (viz výše str. 51), ve druhé čás-

[46] *Papyrus Insinger.* Les enseignements moraux d'un scribe égyptien du premier siècle après J. C., I, Avant-propos, s. V.
[47] Tamtéž, s. VI.
[48] *Obecné mravní nauky staroegyptské,* 1. *Démotický morální papyrus Leidenský,* Praha 1926.
[49] Tamtéž, Předmluva, s. 3.

ti historickou a gramatickou studii, jejíž paragrafy 1–4 a 7–16 byly již součástí zmíněného českého vydání. Lexa se mohl opřít o řadu edic, pojednání a překladů, mimo jiné i o krátce předtím vydaný německý překlad Holanďana P. A. A. Boesera.[50] Lexův překlad se nadlouho stal normou, teprve r. 1941 vydal dánský egyptolog A. Volten[51] nový překlad, plně odpovídající nejnovějším výsledkům bádání.

Žánrově lze Insingerův papyrus (obvykle datovaný do 1. století n.l.) zařadit mezi knihy „naučení", které byly v Egyptě vždy velmi oblíbeny a pilně tradovány. Také on odpovídá, i když mnohdy svérázně, této tradici, navazuje na starší představy o morálce, přitom ale se v něm objevuje mnoho nového a celek je spojen do nového systému. Navíc se v něm objevují obdoby židovské mudroslovné literatury a ozvuky jednotlivých prvků řecké morální filozofie. V současné době se dokonce uznává i existence helénistických vlivů na autora této démotické nauky. Její kulturně historický význam shrnul Lexa už v českém vydání slovy (str. 97): „Není pochybnosti o tom, že ohniskem vývoje křesťanské morálky a dogmatiky byl Egypt a jest pravděpodobné, že v Egyptě, na počátku křesťanské éry se objevily i jejich první prvky. Nebyla-li nauka Insingerova papyru jedním z těchto přímých prvků, jistě nebyla od nich neodvislá." Lexovo hodnocení neznamená samozřejmě definitivní uzavření diskuse, protože Insingerův papyrus je, jak se v poslední době stále zřetelněji ukazuje, opravdu obtížný démotický text, jehož filologické zpracování i poznání obsahu a kompozice si vyžádají v budoucnosti ještě mnoho úsilí. Lexovo vydání textu, i když s postupem bádání v mnohém překonané, zůstává nepochybně pozoruhodným výkonem. Spolehlivou rukou psanou kopii původního démotického textu musel ocenit už nejostřejší kritik Lexova díla, jeho bývalý učitel démotštiny W. Spiegelberg, když napsal: „Svědčí to o obdivuhodné píli. Už autografování je výkon, který je nutné ocenit, a chtěl bych doplnit i to, že ... svědomitě okopírovaný démotický text s glosářem, který si zaslouží dík, činí knihu prakticky použitelnou pro kritického uživatele se znalostí démotštiny."[52] Proti Spiegelbergově jinak neoprávněně ostré kritice se Lexa bránil r. 1929 v prvním ročníku Archivu Orientálního,[53] poté co jeho odpověď odmítlo přijmout vedení časopisu Orientalistische Literaturzeitung, v němž se objevila Spiegelbergova recenze.

V následujících dvaceti letech, které zbývaly do vydání závěrečného svaz-

---

50 *Transcription und Übersetzung des Papyrus Insinger*, OMRO, N. R. III, 1, 1922.
51 *Das Demotische Weisheitsbuch. Studien und Bearbeitung*, Kobenhavn 1941.
52 OLZ, 31, 1928, sl. 1025.
53 Réponse à la critique de M. W. Spiegelberg de mon *„Papyrus Insinger"*, intitulée *„Beiträge zur Erklärung des Pap. Insinger"* dans OLZ XXXI, 12, 1928. ArOr, 1, 1929, s. 111–146.

ku jeho démotistického životního díla Grammaire démotique, se Lexa věnoval v menších článcích především jazykovědným problémům démotštiny. Prvním z nich je studie o otázce důkazu existence dialektů v démotštině,[54] na kterou mohl odpovědět kladně. Dospěl k názoru, že „bez potíží můžeme určit dialekty démotických textů z římské doby".[55] To platí, jak už bylo řečeno, pro démotické texty z římské doby, u nichž lze rozlišit tři dialekty – fajjúmský, horno- a dolnoegyptský. Pokud jde o texty z ptolemaiovské doby, musel Lexa přiznat, „že rozlišení dialektů démotických textů z doby před Ptolemaiovci a z počátku ptolemaiovské doby je pravděpodobně nemožné"[56] – tento názor zastává i dnes značná část badatelů. O dva roky později se objevil osmistránkový článek o rodu podstatných jmen v démotštině[57] a v roce 1946 studie nazvaná Les morphèmes e e-f, a e-f, etc. dans la langue démotique.[58]

V zimním semestru 1932/33 Lexa po desetileté přestávce opět oznámil čtení démotických textů. V letním semestru 1933 zahájil mj. cyklus přednášek o mluvnici démotštiny, který uzavřel o rok později. Tím položil závěrečný kámen ke splnění svého dlouholetého záměru, jehož vznik spadá už do doby strávené ve Štrasburku, totiž napsat učebnici démotštiny.[59] Grammaire démotique byla pak po dalších téměř dvacet let jeho prvořadou prací. Lexa, který mezitím shromáždil obsáhlý dokladový materiál, přistoupil k uskutečňování svého plánu důsledně, bez ohledu na značné finanční náklady. Vypuknutí druhé světové války ho ale zbrzdilo, takže teprve po jejím konci mohl opět pokračovat ve své práci. V r. 1947 vyšel vlastním nákladem autora III. díl Grammaire démotique, navazující na I. a II. svazek, které se objevily už v letech 1938 a 1940 a později, po vydání svazků IV. a VI. (1948) byly vydány v nové, opravené podobě (1949 a 1950). Svazek VII/2 uzavřel r. 1951 toto monumentální mluvnické dílo s více než 1200 stranami.[60] Mluvnicí démotštiny, v pořadí teprve třetím dílem svého druhu po mluvnicích H. Brugsche[61] (1855) a W. Spiegelberga[62] (1925) si Lexa definitivně zajistil pevné místo v mezinárodním démotistickém bádání. Učebnice

---

[54] *Les dialectes dans la langue démotique.* ArOr, 6, 1934; identický text byl přetištěn v *Grammaire démotique,* I, Praha 1949, s. 126–136.
[55] Tamtéž, s. 165.
[56] Tamtéž, s. 166.
[57] Viz bibliografie I, č. 68.
[58] ArOr, 15, 1946, s. 420–435.
[59] Viz Žába, Z., Věstník ČSAV, 69, 1960, s. 4.
[60] Srovnej Podaný, V.-Haasová, M., *Osobní fond akademika Františka Lexy. Inventář.* Praha 1982, s. IV.
[61] *Grammaire démotique contenant les principes généraux de la langue et de l'écriture populaire des anciens Egyptiens,* Berlin.
[62] *Demotische Grammatik,* Heidelberg.

démotštiny, které se objevily v poslední době,[63] nijak význam Lexovy mluvnice nezmenšují, ba naopak činí z ní standardní dílo.

Lexa se v mezidobí znovu vrátil ke staroegyptské literatuře. „Lákalo mne konečně, pokusit se o vytvoření díla, jakého dosud světová literatura postrádá, neboť jediný výbor staroegyptské literatury dosud vydaný ... zahrnuje jen literaturu staroegyptskou a novoegyptskou, opomíjí literaturu démotickou a koptskou," napsal již 14. března 1943, ale teprve o čtyři roky později, tedy opět po skončení války, se tyto řádky objevily v předmluvě k jeho dvoudílnému výboru staroegyptské literatury.[64] Lexa nebyl zcela přesný ve svém tvrzení. že démotické a koptské texty zůstávaly v rámci staroegyptské literatury zatím stranou pozornosti – už r. 1927 vydal G. Roeder v Jeně Altägyptische Erzählungen und Märchen s ukázkami démotické a koptské literatury – ale pro náš knižní trh měla jeho slova naprostou platnost. Proto rád vyhověl výzvě nakladatelství sestavit antologii staroegyptské literatury a zařadil do Výboru z mladší literatury egyptské celkem šest démotických textů, z nichž čtyři přeložil ovšem už dříve.[65]

Lexou podaný výběr démotických textů zůstává mimořádně cenný. Jednak nejsou tyto překlady zcela totožné s tím, co bylo otištěno dříve, ale objevují se v nich často značné odchylky, zdůvodněné Lexou: „Má touha, ukázati, čemu jsem se za dvacet let naučil, jest jistě každému pochopitelna."[66] Na druhé straně jsou démotické texty zařazeny do kontextu staroegyptské literatury, tj. podávají svědectví o tisíciletí trvající kontinuitě staroegyptských literárních žánrů a motivů, ale i o vzniku nových jevů, často ovlivněných řeckým prostředím.[67] Touto koncepcí se Lexa nechal vést při výběru textů, zároveň se ale ve svém překladu snažil brát zřetel na všechny dochované kopie jednoho textu.

Vedle literárních děl, která ho zajímala po celou dobu jeho života, se Lexa významně zasloužil i o překládání „profánních", neliterárních textů. Už při přípravných pracích na démotické mluvnici procházely jeho rukama texty, které nespadaly do žánru literatury a sahaly od smluv přes dopisy až po účty a právnické protokoly. Tak se zrodil plán seznámit jednou s těmito texty samostatně širší veřejnost.[68] Příležitost se naskytla v době, kdy se na

---

[63] Bresciani, E., *Nozioni Elementari di Grammatica Demotica.* Milano 1969; Bourguet, P. du, *Grammaire fonctionelle et progressive de l'Egyptien démotique,* Louvain 1976; Luft, U., *A démotikus nyelv. Bevezetés az I. évezred második felében használt egyptomi írásba és nyelvbe,* Budapest 1983.
[64] Viz bibliografie I, č. 91 a 92.
[65] Jsou to: Setne-Chamvese, viz Bibliografie I, č. 17, 32; Nauka neznámého autora, viz Bibliografie I, č. 39; Siusire, viz bibliografie I, č. 17, 15, 32; a Z čarodějnického svitku londýnského a leydenského, viz bibliografie I, č. 32, 37.
[66] *Výbor ze starší literatury egyptské, Předmluva*, s. 5.
[67] Tamtéž. *Úvod,* s. 13–19.
[68] Viz Lexův autoreferát ze 30. 1. 1953. Osobní fond, inv. č. 476.

něj obrátil pracovník nakladatelství Pražské akciové tiskárny s prosbou, aby napsal něco na téma Vzdělání ve starém Egyptě. Nakonec byla dohodnuta antologie neliterárních textů, přičemž zvláštní důraz měl být položen na jejich význam pro veřejný život starověkých Egypťanů. Titul měl znít Veřejný život ve starověkém Egyptě.[69] Uplynulo ovšem více než deset let, než se tento záměr stal skutečností – teprve v roce 1955 se objevila v nakladatelství ČSAV dvousvazková monografie s tímto názvem. Pojednává o různých projevech veřejného života v Egyptě, jako o dopravě, obchodu, státních financích, státní správě, zachází ale i do intimní oblasti, jako je láska, manželství a rodina. I když největší pozornost je zcela jednoznačně soustředěna na klasický Egypt, takže pozdější démotické texty ustupují poněkud do pozadí, jde tu Lexovi opět o Egypt jako kulturně historický celek od nejstarších dob až do tzv. Pozdní doby. Z celkového počtu osmnácti zde obsažených démotických textů, poprvé přeložených do češtiny a pocházejících z 6.–1. stol. př.n.l., se dozvídáme mnoho zajímavého o tehdejším uzavírání sňatků i o rozvodech, získáváme prostřednictvím účtů a dohod o půjčce nebo prodeji přehled o majetkových a vlastnických poměrech, a ze svědectví obsáhlých soudních protokolů se dozvídáme o tehdejší právní praxi. Ve svém celku nám tedy tyto texty bezprostředně ukazují každodenní starosti a nesnáze prostých lidí, ale stejně tak i jejich radosti.

V oblasti koptologie se Lexa dočkal menšího uznání v mezinárodním měřítku. To vyplývá ze skutečnosti, že mu záleželo především na popularizaci koptských textů – jeho dílem jsou jejich první české překlady, jeho zásluhou se dostaly do rukou širšího okruhu čtenářů u nás. I v tomto případě je Lexa autorem mnoha překladů z koptštiny do češtiny především z oblasti literatury, náboženství a magie.

Nejdříve je nutno vysvětlit, co rozumíme pod pojmem „koptský“. Slovo „koptský“ vzniklo zkomolením řeckého aigyptios („egyptský“), možná už ve 2. stol. n. l., jak napovídají doklady v Talmudu, nebo až v arabské době (7. stol.). Jako jazyk – koptština – se tak označuje závěrečná vývojová fáze egyptštiny. Z hlediska vývoje jazyka jde o lidovou řeč vzniklou z novoegyptštiny. Zatím nevíme, kdy přesně se začalo mluvit koptsky, protože mluvená řeč a její písemná podoba, tj. koptština mluvená a psaná, se podstatně liší dobou svého vzniku. Jisté je, že koptštinou mluvili Egypťané již v době, kdy se sice také ještě mluvilo démoticky, ale pouze démoticky se psalo. Pod vlivem židovské a křesťanské víry byly pak v průběhu 3. století

---

[69] Viz *Předmluva*, tamtéž 1, s. 7–8.

n. l. přeloženy jejich posvátné texty z řečtiny do koptštiny. Tyto překlady navázaly na dřívější pokusy (z 1. stol.n.l.) písemně zaznamenat mluvenou koptštinu pomocí řecké abecedy, k níž bylo přidáno šest písmen odvozených z démotštiny (viz níže, str. 61). Tak vzniklo koptské písmo, které se projevilo jako velmi životaschopné. Hovorová koptština se stala literárním jazykem a byla po islamizaci země (po r. 642 n.l.) postupně zatlačována arabštinou. Slovo „Kopt" označovalo zprvu jen původního obyvatele Egypta, později – vlastně až dodnes – se stalo synonymem egyptského křesťana.

Stejně jako egyptštinou a démotštinou zabýval se Lexa i koptštinou zprvu jako samouk. Už r. 1906 vlastnil dva přehledy koptštiny, které tehdy platily za nejlepší: Koptische Grammatik Georga Steindorffa (2., zcela přepracované vydání, Berlin 1904) a Grammaire Copte Alexia Mallona (Beyrouth 1904). Získal tak nejen důkladné jazykové znalosti, ale díky ukázkám textů obsažených v obou mluvnicích se částečně seznámil i s tolik rozmanitou koptskou literaturou. Obojí mohl využít při svém studijním pobytu v Berlíně a Štrasburku. U Adolfa Ermana si totiž Lexa zapsal nejen egyptštinu, ale i koptštinu a u německého koptologa a historika církevních dějin Carla Schmidta navštěvoval „Christliche Texte in koptischer Sprache", kam jako na jedinou koptologickou přednášku docházel i v následujícím semestru.[70] Jak už jsme se zmínili, měl Lexa v té době už základní znalosti koptštiny, a mohl se tedy poměrně brzy soustředit na čtení původních koptských textů, což mu ovšem činilo nemalé potíže, k nimž se sám přiznává: „Jinak jsem již v plné práci a daří se mi dobře až na to nešťastné čtení koptských papyrů; nemohu na nich aspoň 2/3 vůbec rozeznat, co by to mohlo být."[71]

Koptštinu potom studoval i na štrasburské univerzitě u Wilhelma Spiegelberga, který v zimním semestru 1908/09 přednášel „Ausgewählte Abschnitte aus Schenutes Briefen und Reden". Lexa se ale brzo cítil málo vytížený, jak vyplývá z dopisu adresovaného v lednu 1909 manželce Ireně: „Čteme neustále povrchně velice lehké texty, a přeložíme všeho všudy pár řádek za hodinu – škoda času."[72]

Roku 1912 uveřejnil Lexa svůj první český překlad koptského textu: „Gabriel, syn Meny P... Vypravování o životě a příbězích našeho osvíceného a svatého otce apy Wennofra, poustevníka, jenž skonal dne 16tého měsíce paoni v míru Božím. Amen."[73] Šlo o životopis poustevníka Onnofria, za jehož autora je pokládán ve 4. století žijící mnich Pafnúte. Vlastní

[70] Viz Lexův studijní index z Königliche Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin, Osobní fond, inv. č. 11.
[71] Lexův dopis manželce Ireně z 29. 1. 1908, Osobní fond, inv. č. 27.
[72] Osobní fond, inv. č. 27.
[73] In: *1000 nejkrásnějších novel*, sv. 44. Praha 1912, s. 69–88.

rukopis pochází až z 10. století. Životopis spadá do rámce původní koptské literatury. tj. od samého počátku koncipované koptsky, jejíž nejstarší projevy se objevují ve 4. století.

Po svém jmenování soukromým docentem egyptologie začal Lexa na Karlově univerzitě vedle egyptštiny přednášet i koptštinu.[74] Koptština se sice přednášela už od r. 1908 na teologické fakultě tehdejší Karlo-Ferdinandovy univerzity, ale teprve začleněním přednášek a seminářů z koptské řeči a literatury do rámce své egyptologické a pedagogické činnosti zařadil Lexa koptštinu na příslušné místo na pražské univerzitě, vymanil ji takříkajíc z pout církevněhistorické a teologické interpretace a následoval tak praxi běžnou v jiných evropských zemích. Teprve na počátku padesátých let došlo v mezinárodním měřítku k vyčlenění koptologie od egyptologie a v posledních desetiletích k jejímu ustavení jako samostatné vědní disciplíny.

Další průběh Lexových koptologických studií se nesl ve znamení jeho zájmu o egyptské náboženství, a to včetně jeho koptského odkazu.[75] Proto obsahuje textový svazek Náboženské literatury staroegyptské, vydaný r. 1921, i koptské texty zachycující nejen různé literární žánry, ale ukazující i dva náboženské jevy typické pro Egypt – gnosticismus a mnišství. Z gnosticismu vychází Lexou do češtiny zčásti přeložený text Pistis Sofia[76] (řecký název znamená přibližně „víra – moudrost"), který je považován za pozdní produkt gnose a je datován do 3. století n.l. Gnosí nebo gnosticismem rozumíme dualistické náboženství zahrnující řadu škol a směrů, jehož základem je myšlenka o osvobození člověka z jeho pozemských pout prostřednictvím „poznání". Toto učení, časově vrcholící ve 2. století, bylo rozšířeno v západní části Přední Asie a také v Egyptě. Jako doklad egyptského mnišství, které jednak sehrálo rozhodující roli v teologických a církevních sporech uvnitř raně byzantské říše (ve 4. a 5. století), jednak se stalo vzorem pro vznik a organizaci mnišství v Evropě, předložil Lexa čtenářům výbor z koptských Výroků otců, Apophthegmata patrum aegyptiorum.[77] Tento soubor textů obsahuje výroky a líčí zázračné činy egyptských poustevníků, tzv. eremitů, kteří se od konce 3. stol. n.l. usazovali na okraji pouště ve starších hrobkách, jeskyních a lomech. Jednotlivé texty zachycují velmi názor-

---

[74] Viz jeho rukou psaný seznam posluchačů, Osobní fond, inv. č. 676.

[75] O tom svědčí mj. jeho článek *Zánik pohanství, počátky křesťanství a gnosticismu v Egyptě,* Nové Atheneum I, Praha 1920, s. 334 n.

[76] K tomuto textu se Lexa později ještě jednou vrátil, přičemž ho zajímaly především egyptské paralely, viz Lexa, F., *La légende gnostique sur Pistis Sophia et le mythe ancien égyptien sur l'oeil de Ré,* Egyptian Religion, 1, č. 3, New York 1933, s. 106–116.

[77] S. 401–411; přejato do *Staroegyptského čarodějnictví,* Praha 1923, s. 222, *La magie dans l'Égypte antique de l'ancien empire jusqu'à l'époque coptie,* 2, Paris 1925, s. 207–216, a *Výbor z mladší literatury egyptské,* Praha 1947, s. 126–133.

ně prostředí mnichů v pouštní oblasti dnešního Wádí Natrún na konci 4. a v 1. polovině 5. stol. n.l. O bojích mezi křesťany a pohany na egyptské půdě podává svědectví text, v němž se mluví o zničení pohanského chrámu díky energickému zásahu biskupa Makaria z Tkow.[78] Tento text je zachován v enkomiu („chvalozpěvu") alexandrijského biskupa Dioskura (5. stol.).

Další české překlady koptských textů na sebe nedaly dlouho čekat. Výsledkem Lexova zájmu o staroegyptskou magii byla r. 1923 dvoudílná práce Staroegyptské čarodějnictví. V kapitole VI zkoumá Lexa magii u Koptů, kapitola VII je věnována čarodějnictví v koptské literatuře.[79] Tomu odpovídá i výběr koptských textů: „Vybral jsem ze své koptské četby několik vypravování o divech a zázracích, abych mohl ukázati, jaká jest jejich povaha a jejich původ," píše Lexa v této kapitole.[80] Spektrum zde uváděných koptských textů – i v tomto případě přeložených do češtiny poprvé – je velmi široké: od čarodějnických textů přes románovou a legendární literaturu až k ukázkám koptské poezie.[81] Texty působivě ukazují, jak silné byly i po christianizaci země staroegyptské magické představy a postupy. Sám Šenúte (zemřel 451/466), opat Bílého kláštera v Sohágu a nejvýznamnější koptský autor té doby, považoval za nutné kázat proti pohanským zvyklostem svých mnichů. Z řady dokladů lze zmínit Starokoptská říkadla Velkého pařížského magického papyru. Tento papyrus, jehož písmo můžeme s Lexou zařadit snad do 3. století, představuje významné svědectví nejen o magii tím, že patří k textům zachycujícím počátky písemného zaznamenávání koptštiny. Jeho celkem 36 oboustranně popsaných listů obsahuje kromě mnoha řeckých i egyptská zaříkadla, zachycená řeckým písmem. To je významná novinka, a tyto počátky byly označeny jako „starokoptština", i když nesmíme ztrácet ze zřetele, že jednotlivé starokoptské formy nebyly vlastně ještě koptské, ale démotické. Pokud sledujeme další vývoj až ke koptskému písmu, stojí tento papyrus přibližně uprostřed mezi démotickými texty s řeckými (starokoptskými) glosami a texty nové, křesťanské víry, které už byly psány koptským písmem. Relativně pozdní datování Velkého pařížského magického papyru není přitom na překážku, pokud si uvědomíme, že k christianizaci egyptského obyvatelstva nedošlo naráz a že můžeme přinej-

[78] *Zničení pohanského chrámu*, s. 369–401. Text je obsažen i ve *Staroegyptském čarodějnictví*, s. 234–239, II, *La magie*, sv. 2, s. 219–222, *Výboru z mladší literatury egyptské*, s. 144–147.

[79] Kap. VI: *Čarodějnictví u Koptů*, I, s. 150–158; kap. VII: *Čarodějnictví v koptské literatuře beletristické*, I, s. 159–165.

[80] I, s. 159.

[81] Jednotlivé texty: *Starokoptská čarovná říkadla z řecké čarodějnické knihy Národní knihovny v Paříži*, s. 168–174; *Z koptských čarodějnických papyrů*, s. 174–188; *Z koptských lékařských knih*, s. 188 nn.; *Z Apophthegmat patrum aegyptiorum*, s. 222–233; *Zápas apy Moisesa s démonem Besem*, s. 233n.; *Zničení pohanského chrámu*, s. 234–239; *Ze skutků apoštolů Ondřeje a Pavla*, s. 239–242; *Ze životopisu apy Šenúta*, s. 242–249; *Z vypravování o králi Šelomovi a sabské královně*, s. 249n.

menším do konce 4. stol. počítat se silným a zcela nerušeným přežíváním obřadů, dokud nebyly úředně zcela zakázány Theodosiovým dekretem r. 397.

Pro Lexovo francouzské vydání Magie (1925) a v něm obsažené koptské texty platí v zásadě totéž, co jsme už uvedli v pasáži o démotštině (viz výše, str. 52). Lexa se svým francouzským překladem koptských textů uvedl jako koptolog i v mezinárodním měřítku.

Lexovy práce z následujících dvou desetiletí se, pokud odhlédneme od recenzí koptologických publikací,[82] zabývají koptštinou jen okrajově. Rozsáhlé studie věnované vývoji egyptské řeči[83] zmiňují například koptštinu jen ve zcela nezbytných případech.

Poslední Lexovy překlady koptských textů[84] jsou zcela ve znamení staroegyptské literatury. Jeho antologie, v první řadě určená opět domácímu čtenáři, obsahuje sice četné ukázky koptské literatury, až na dvě výjimky[85] však nepřináší nic, co by již nebylo uveřejněno dříve. I zde mu ovšem šlo o důkaz kontinuity staroegyptských prvků a reprezentativní přehled egyptské literární tvorby vůbec.

Povšimněme si závěrem ještě Lexovy pedagogické činnosti na univerzitě, která se od začátku nesla i ve znamení přednášek o koptštině. Počátek každého cyklu tvořil vždy „Úvod do koptské gramatiky", spojený obvykle se čtením a výkladem (zprvu lehčích) koptských textů. K prohloubení získaných znalostí mluvnice četl Lexa se svými studenty vybrané literární texty, přičemž snad šlo o ukázky z oblasti téměř celé literární tvorby. První přestávka v jeho přednáškách spadá do let 1921–1923, delší přerušení následovalo od r. 1927 až do letního semestru 1931.[86] V zimním semestru 1935/36 oznamuje Lexa poprvé čtení původních koptských textů, v němž pokračuje i v letním semestru 1936 a 1937. Můžeme jen litovat. že se nedochovaly přesné informace, o jaké rukopisy šlo, takže jsme odkázáni pouze na domněnky. Lexa pravděpodobně seznamoval své studenty s rukopisy, které získal za svého pobytu v Egyptě v březnu 1931 v Luxoru.[87] Chybný snad není ani předpoklad, že v semináři se Lexa zabýval i koptskými originály

---

[82] Viz bibliografie I, č. 8, 33 a 37.
[83] Viz bibliografie I, č. 74 a 76.
[84] Vyšlo ve *Výboru z mladší literatury egyptské*, Praha 1947.
[85] Jde o číslo 48 *Mučednictví apy Makaria Antiochejského*, in: tamtéž, s. 165–179, a č. 49 *Výbor z koptských básní*, in: tamtéž, s. 180–188.
[86] S výjimkou zimního semestru 1930/31, viz také seznamy přednášek pro léta 1927–1931.
[87] Viz poznámku v jeho cestovním deníku ke dni 7. 3. 1931, Osobní fond, inv. č. 15.
[88] Carl Wessely, vídeňský orientalista, odkázal závětí z 11. října 1931 svou papyrologickou sbírku pražskému orientalistovi Theodoru Hopfnerovi. Do Hopfnerova vlastnictví se dostala teprve v červenci 1933. V červnu 1934 věnoval Hopfner řecké papyry Univerzitní knihovně a papyry v orientálních řečech (včetně koptských) Orientálnímu ústavu.

z jedinečné sbírky papyrů vídeňského orientalisty Carla Wesselyho,[88] která se r. 1934 dostala do držení pražských institucí. Pravdivost této úvahy potvrzuje poznámka u nejlépe zachovaného koptského rukopisu[89] této sbírky, která uvádí, že si Lexa zmíněný text vypůjčil pro egyptologický seminář. V neposlední řadě je i uveřejnění tohoto rukopisu výsledkem Lexou zadané seminární práce.[90]

Na charakteru cyklu přednášek o koptštině se v zásadě nic nezměnilo ani v poválečné době, i když se zdá, že Lexa nyní kladl větší důraz na historický pohled na koptštinu.[91] O tom svědčí i slova, která napsal o deset let později, kdy téměř jako osmdesátiletý formuloval úlohu vyučování koptštiny i svůj názor na ni: „Úkol je dvojí: jednak se posluchači mají naučiti koptskému jazyku tak, aby mohli překládati koptské texty, jednak mají srovnáváním koptštiny se starou a novou egyptštinou dospěti k jasnému názoru o vývoji egyptského jazyka. ... Cvičení budou spočívati v tom, že posluchači k velice četným příkladům budou hledati staroegyptské prototypy a významy."[92]

Lexova vědecká práce byla velmi rozmanitá. Půlstoletá vědecká dráha egyptologa Lexy je vyznačena jednotlivými etapami, ve kterých postupně naplňoval svůj vědecký záměr: poznat a pochopit život starých Egypťanů. S houževnatostí samouka si vytkl náročný cíl: poznat tento život nejen na základě studia vědecké literatury, ostatně mnohdy pro něho obtížně dostupné, ale spíše tím, že přímo položí svou ruku, aby sám vyzkoušel tep tohoto dávno minulého života. Odtud jeho úsilí o překlady a pochopení egyptských textů. Odtud i jeho zásada doplnit každou větší práci edicí vybraných textů, které k problému nejvíce promlouvají.

Máme-li zhodnotit Lexovo rozsáhlé vědecké dílo z dnešního hlediska, vidíme, že mnohé jeho práce jsou dnes – často ne zcela právem – téměř zapomenuty. Ale i dnes, po více než půlstoletí, si svou hodnotu zachovalo jeho zpracování egyptské magie, dosud neztratila svůj význam ani jeho monumentální démotická mluvnice. Jim se dostalo ve své době největšího mezinárodního uznání, jimi také nejvíce přispěl k vývoji egyptologie jako vědního oboru.

---

[89] Jde o rukopisy *Kopt. I* 18 a *Kopt. I* 19.

[90] Uveřejněné V. Hažmukovou, *Miscellaneous Coptic Prayers,* ArOr, 8, 1936, s. 318–333; ArOr, 9, 1937, s. 107–145.

[91] *Čtení těžších textů staroegyptských, novoegyptských a koptských* – tak zněl Lexou oznámený název přednášky pro první poválečný semestr (1. 6.–30. 9. 1945), viz Seznam přednášek. Letní běh, Praha 1945 (dodatky), s. 19.

[92] Rukou psaný koncept k přednášce „Gramatika koptské řeči sa'idského dialektu" a k „Seminární cvičení: čtení koptských textů sa'idských" ve studijním roce 1953/54. Viz Osobní fond inv. č. 498.

Lexova vědecká práce byla po celý jeho život hluboce motivovaná. Ne vždy přitom šlo jen o vnitřní badatelský zájem. Lexa jako popularizátor – a tuto stránku své osobnosti v sobě nikdy nezapřel – sledoval i zájem české veřejnosti o určité otázky. To se snad nejvíce projevilo v letech druhé světové války a po ní, kdy se Lexův vědecký zájem – vedle dokončování Grammaire démotique – soustřeďuje na otázky veřejného života starých Egypťanů. Po otázkách společenského vědomí, které byly předmětem jeho studií o vývoji egyptského náboženství a magie, nyní přichází na řadu společenské bytí, odrážející se ve veřejném životě, institucích, atd. Tento posun bezpochyby souvisel s postupnou orientací naší historické vědy na zkoumání právě těchto stránek dějin, s přesunem zájmu, který měl hlubší kořeny, sílil však právě v těžkých letech nacistické okupace a vyvrcholil teprve v poválečném období.

Výsledky své práce v této oblasti Lexa publikoval postupně v několika přednáškách a článcích[93] a zejména pak v souhrnné práci Veřejný život ve starověkém Egyptě. Obdobně jako starší Lexovy práce je i Veřejný život ve starověkém Egyptě rozdělen do dvou částí – v prvém dílu podává Lexa svůj výklad, druhý je sbírkou překladů textů, o které se výklad opírá.[94] Z hlediska Lexova vědeckého vývoje je práce pozoruhodná tím, že se pokouší o přístup k problému z metodologických pozic historického materialismu. Vzhledem k tomu, že zůstala v českém jazyce, nedočkala se většího ohlasu mezi egyptology, kterým byla jazykově obtížně přístupná.

Pokusili jsme se naznačit hlavní etapy Lexovy vědecké dráhy. Přitom jsme tu a tam pohlédli i mimo vlastní popis jeho vědecké dráhy. Učinili jsme tak proto, abychom čtenáři usnadnili orientaci v problémech. Záleželo nám na tom, aby byla plně objasněna mnohostrannost Lexova vědeckého díla, takže se přímo nabízelo osvětlit charakter textů, kterými se zabýval více, než je v takových případech obvyklé. Nezbytné bylo zamyslet se nad Lexovými záměry a cíli, nad tím, proč se Lexa věnoval právě tomu či onomu textu nebo problému. Čas od času nebylo možné vyhnout se v našem líčení opakování nebo překrývání některých pasáží, ale to je dáno samou podstatou věci a koneckonců i charakterem Lexovy osobnosti. Egyptolog František Lexa – a to je dobře mít vždy na paměti – byl ve všem všudy samouk. Na tom nic nemění ani jeho studijní pobyty v Berlíně a ve Štrasbur-

---

[93] Např. *Organizace práce ve starověkém Egyptě, Vývoj staroegyptského pohřbu, Život dělnictva ve starověkém Egyptě, La société égyptienne à l'époque préhistorique, Staroegyptský stát v historické době* atd.

[94] Sbírka obsahuje celkem 64 textů k různým oblastem života starých Egypťanů. S ohledem na názor svého žáka Z. Žáby zařadil Lexa do úvodu druhého dílu neupravený překlad Epuverova líčení zkázy Staré říše, vedle vlastního upraveného a doplněného vydání, které je ve sbírce zahrnuto.

ku, které sloužily k doplnění jeho již dříve samostatně získaných zkušeností. Proto ho není ani možné zařadit do nějaké „školy“. Tím, co později představoval doma i v zahraničí, se stal vlastní pílí. Tak málo, jak se na Lexu hodí klišé určitého směru, působil i ve smyslu „vytváření vlastní školy“. Přesto se za jeho žáky mohou označit vědci, kteří se později proslavili i v mezinárodním měřítku. Stačí připomenout italského démotistu Giuseppe Bottiho (1889–1968), který ve třicátých letech u Lexy studoval démotštinu, Jaroslava Černého (1898–1970), egyptologa světové úrovně a od samého počátku Lexova posluchače, nebo Francouze Michaela Malinina (1900–1977), pozdějšího profesora démotštiny a koptštiny v Paříži, nesmíme zapomenout ani na Lexova nástupce na Karlově univerzitě Zbyňka Žábu (1917–1971).

Mnohé z toho, co Lexa uveřejnil, pozbylo časem své platnosti, podstatné věci si ale uchovaly svůj význam. Lexa si vždy zachoval kritický pohled na relativnost svých vlastních badatelských výsledků, a proto můžeme uzavřít slovy, která mu bylo dopřáno vyřknout ve vysokém věku: „Jako já dnes vím více, než věděli mí předchůdci, tak také ti, kteří přicházejí po mně, vědí již dnes v některých oborech více, než vím já, a v budoucnosti vykonají více práce a lepší práce, než jsem vykonal já. Kdyby tomu tak nebylo, byla by to má vina. Dokazovalo by to, že jsem byl špatným učitelem přesto, že jsem měl vůli dobrou.“[95]

---

[95] Lexa u příležitosti oslavy svých narozenin v egyptologickém semináři Karlovy univerzity 5. 4. 1956.

1984 ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE
PHILOSOPHICA ET HISTORICA 4
PAG. 67 – 89

LITERÁRNÍ ODKAZ STAROVĚKÉHO EGYPTA A JEHO ZPŘÍSTUPNĚNÍ ČESKÉMU ČTENÁŘI FRANTIŠKEM LEXOU

Břetislav Vachala

Z údolí nilského, kteréž je přece spíše než kterýkoli jiný kraj zemí posvátnou, velebnou vlastí vzdělanosti, neznáme dosud hrubě více, než nápisy vryté do stěn chrámů, pylónů a hypogéů. Egypt Faraonů strmí proto před námi v dáli tajuplně, slavně a hrozně, nikoli bez přísné zasmušilosti. Domníváme se, že národ jeho nesnil o ničem, než o dobytí země, o vyhloubání skal a stavění pyramid, aby zabezpečil svým mumiím klid věčný.

(J. Zeyer, 1875)

Český čtenář se mohl poprvé setkat se staroegyptskou literaturou roku 1875. Tehdy se básník a spisovatel Julius Zeyer (1841–1901) pokusil podle dostupných francouzských předloh o překlad staroegyptských pohádek, které vydal v časopisu Lumír.[1] Přestože šlo o setkání „zprostředkované“, mělo velký význam. Čtenář se mohl poprvé nejen začíst do poutavých textů, v nichž místo a doba jejich vzniku rozhodně nepůsobily „tajuplně, slavně a hrozně“, ale zároveň se přesvědčit, jak se liší tyto na papyrech psané pohádky od oficiálních „nápisů vrytých do stěn chrámů, pylónů a hypogéů“. Zeyerovo pojednání zahrnovalo překlady tří poutavých a čtenáři z pozdějších paralel alespoň částečně známých pohádek O dvou bratrech,[2] O princi, kterému byl předurčen osud“[3] a O Setnovi Chamvesovi.[4] Kromě těchto textů pohádkových uvedl J. Zeyer také ukázky egyptských milost-

[1] Roč. 3, 1875, s. 573–575, 585–587, 595–598, 606–609, 619–621. Tatáž stať s názvem *Pohádky a romány staroegyptské* vyšla později ve *Spisech Julia Zeyera,* sv. 34. Praha 1907, s. 1–64.

[2] J. Zeyer použil Masperova překladu: *Le conte des deux frères. Récit égyptien d'il y a trois mille ans.* Revue des cours littéraires 7, 1870, s. 780–784.

[3] S použitím Goodwinova překladu: *Translation of a Fragment of a Fabulous Tale. From an Egyptian Papyrus in the British Museum.* Transactions of the Society of Biblical Archaeology, 3, 1874, s. 349–356.

[4] Zřejmě použil Brugschova překladu: *Le roman de Setnau contenu dans un papyrus démotique du Musée égyptien à Boulaq.* Revue archéologique, 2e sér., 16, 1867, s. 161–179.

ných písní z Turínského papyru č. 1996.[5] Egyptská literatura a starý Egypt vůbec českého básníka zaujaly natolik, že dokonce sám na základě staroegyptských předloh napsal a vydal v letech 1880 a 1882 povídky Král Menkera[6] a Asenat,[7] v nichž ožívá dávný Egypt v duchu představ romantiků minulého století.[8] Zájem o literaturu starého Egypta na konci minulého století byl u české veřejnosti probuzen,[9] ale ještě mnoho let ji u nás nikdo nebyl schopen překládat přímo.

Pražský rodák Jan Kminek-Szedlo (1828–1896)[10] byl prvním Čechem, který se intenzívně věnoval studiu jazyka, dějin a kultury starého Egypta. Po studiích na gymnáziu v Plzni a na pražské filozofické fakultě a po aktivní účasti na neúspěšném národně osvobozeneckém povstání v Praze v roce 1848 byl odveden k vojsku a jako důstojník jízdy poslán do Itálie. V Boloni vystoupil z armády, oženil se zde a trvale usídlil a změnil i své české křestní jméno Jan na italské Giovanni. Při návštěvách bohatých egyptských sbírek uložených v Boloni se v něm probudil zájem o egyptologii, který časem přerostl v důkladné poznávání starověkého Egypta studiem prací Champolliona, Roselliniho, Lepsia, de Rougého, Chabase, Eberse, Maspera a dalších učenců – průkopníků egyptologie. V roce 1876 jako demonstrátor muzeí boloňského vysokého učení vydal svou prvotinu Il grande sarcofago del Museo Civico di Bologna, con 32 leggende geroglifiche interpretate e spiegate, v níž egyptologicky zpracoval nápisy a scény na velkém sarkofágu z Boloni. Je to práce, v níž je Čech poprvé autorem překladu z egyptštiny do moderního jazyka, v tomto případě do italštiny. Ve zbývajících dvaceti letech svého života Kminek-Szedlo přednášel na boloňské univerzitě, vydával další egyptologické práce, hlavně egyptské předměty boloňské sbírky, a mimo jiné rovněž zastával funkci knihovníka v Mickiewiczově akademii, která byla společností pro polskou a slovanskou historii a literaturu při boloňské univerzitě. Jeho životním egyptologickým dílem se stal v roce 1895 vydaný katalog egyptských památek uložených v boloňském muzeu: „Mu-

---

5 J. Zeyer použil Chabasova překladu: *Épisode du jardin des fleures.* Comptes rendus d'Institut Français, 1874. (Citováno podle Lexa, F., Belletristická literatura staroegyptská, s. 26–27.)

6 *Spisy Julia Zeyera,* XXI, Praha 1907, s. 41–139. Vyšlo rovněž: J. Zeyer, *Světla východu. Výbor z díla s orientálními náměty,* Praha 1958, s. 150–210.

7 Lumír, 23, 1894–1895, s. 13–15, 28–29. Vyšlo rovněž: *Spisy Julia Zeyera,* XXXI, Praha 1906, s. 113–134; J. Zeyer, *Světla východu,* s. 137–149.

8 K hodnocení egyptských námětů v Zeyerově díle srovnej doslov k jeho *Světlům východu* od P. Pouchy (Orientální náměty v díle Julia Zeyera. Studie pramenná.), zvláště s. 568–576.

9 Obrovskému zájmu se těšily například překlady Ebersových knih do češtiny: *Uarda* (přel. B. Frida), I-III, Praha 1880; *Dcera královská* (přel. B. Frida), I-III, Praha 1881–1883; *Egypt slovem i obrazem* (přel. O. Hostinský). Sv. I-II. Praha 1883–1884.

10 Curto, S., in: *Atti del Convegno: La Lombardia e l'Oriente,* Milano 1963. S. 120–126; Vachala, B., *Giovanni Kminek-Szedlo, der erste tschechische Ägyptologe,* Archív Orientální, 54, 1986, 89–91.

seo Civico di Bologna. Catalogo di Antichità Egizie descritte dal prof. Giovanni Kminek-Szedlo".

Prvním, kdo do češtiny překládal ze staroegyptských originálů – nejstarší egyptštiny, klasické egyptštiny, novoegyptštiny, démotštiny i koptštiny – a kdo českému čtenáři zpřístupňoval literaturu starověkého Egypta, byl až na počátku našeho století František Lexa. Díky jemu tak byla česká překladová literatura nesmírně obohacena o významná díla starověkého Egypta.

Lexovy překlady vyšly poprvé v letech 1905[11] a 1906.[12] Byly to překlady vybraných textů náboženského charakteru – ukázky chvalozpěvů, modliteb a Knihy mrtvých, které ho zaujaly již jako mladého středoškolského profesora při studiu egyptského písma a jazyka. K výběru textů poznamenal: „Z materiálu, jejž jsem měl po ruce, vybral jsem si právě tyto texty, protože zdají se mi býti vhodným doplňkem k mým psychologickým výkladům o vývoji náboženství, podávajíce názor o posmrtném životě, o denní pouti Boha Slunce a Osirovi; poslední zajímá mě svým názorem na smrt, tak nezvyklým starověkému lidstvu."[13] O své první překlady z egyptštiny se Lexa pokusil poté, co si osvojil základy tohoto jazyka především díky Ermanovým publikacím dostupným v hradeckých knihkupectvích.[14]

České překlady už ne ukázek, ale celých děl staroegyptské krásné literatury začal postupně vydávat jak v časopisech, tak i jako samostatné monografie. Během let 1905–1955 vydal úplné překlady v podstatě všech významných děl, která se dochovala. Máme-li jeho překlady z egyptštiny obecně charakterizovat, pak je můžeme označit jako popularizační. Vyznačují se srozumitelností a čtivostí, chybí u nich filologický komentář a jen na závěr bývají připojeny nejnutnější věcné vysvětlivky – například odborné pojmy nebo jména osobní a zeměpisná. Rozsáhlá popularizační překladatelská činnost se Lexovi stala postupně důležitým základem pro práci badatelskou, například ke studiu vzniku a vývoje egyptštiny, démotštiny, staroegyptského náboženství a magie. V jistém smyslu mu tedy překlady z egyptštiny představovaly výchozí etapu výzkumné práce.

Dříve než si povšimneme děl staroegyptské krásné literatury, která Lexa přeložil, zmiňme jeho úvahy a názory na překládání z egyptštiny. Lexa se po celý život držel této překladatelské zásady: „Mé překlady jsou všude doslovné, kde je to možno, aniž by bylo nutno použíti obratu neobvyklého

[11] Viz Bibliografie I, č. 1.
[12] Viz Bibliografie I, č. 2.
[13] Výroční zpráva c. k. vyššího gymnasia v Hradci Králové za školní rok 1904–1905, s. 7.
[14] *Aegyptische Grammatik mit Schrifttafel, Literatur, Lesestücken und Wörterverzeichnis,* 2. Aufl., Berlin 1902; *Aegyptische Chrestomathie zum Gebrauch auf Universitäten und zum Selbstunterricht,* Berlin 1904; *Aegyptisches Glossar. Die häufigeren Worte der aegyptischen Sprache,* Berlin 1904.

v české řeči. Překlad z egyptštiny, nevyhovující této podmínce, jest mi stejně nesnesitelný, jako každý špatný překlad z kterékoli evropské řeči. Hlavní věcí každého literárního díla jsou jeho myšlenky; řeč jest jen jejich prostředkem."[15] Svůj celoživotní postoj k překládání na sklonku života shrnul takto: „Žádám, 1. aby český překlad věrně vystihl myšlenky původního staroegyptského textu, 2. aby překlad s hlediska gramatického byl skutečně český, 3. aby překlad vyhovoval svému účelu."[16]

Je zřejmé, že Lexu zajímala u všech nápisů a textů především obsahová stránka. Podobně jako naprosté většině egyptologů jeho generace mu šlo zvláště o poznání a pochopení myšlenkového světa starověkých Egypťanů, což právě texty měly umožnit. Úvahy o doslovném a volném překladu a o jeho adekvátnosti Lexa již dále nerozvíjel. Pokud jde o otázky způsobu vyjádření, stylu, zajímala ho zvláště „květnatost řeči", tedy bohatá slovní zásoba egyptštiny. V jejím případě však dospěl ke spornému závěru: „V květnatosti řeči projevuje se estetický cit jednotlivce i celého národa; čím vyšší jest národní kultura, tím vyspělejší a květnatější jest jeho řeč, a proto vyspělost a květnatost řeči může nám býti měřítkem u všech ostatních prvků národní kultury."[17] Tento názor se také přímo odráží i v jeho překladatelské praxi. Jeho překlady téměř nejsou stylově diferencovány: na téže úrovni stojí jeho české překlady popularizační, určené pro širokou veřejnost, i překlady odborné.[18]

Uveďme ještě jeden znak Lexovy překladatelské práce. Srovnáním jeho starších překladů s novějšími týchž děl zjistíme, že zůstávají během desetiletí téměř stejné. Poukázal na to již Z. Žába: „Ve filologických vědách, které učinily za posledních několik desítiletí tak veliký pokrok v lexikografii a gramatice jako egyptologie, nelze téměř nalézti více než 20 let starý překlad, který by nebylo nutno značně opravit. Přesto čtenář nových knih prof. Lexy shledá, že mnohá místa z jeho překladů nebylo téměř nutno korigovat!"[19] Ve své úspěšné překladatelské činnosti Lexa vycházel jednak ze svých původních překladů, ke kterým dospěl při samostatném studiu egyptštiny a při studijním pobytu u Ermana v Berlíně, jednak z publikovaných překladů, jejichž autory byli velcí znalci egyptského jazyka a literatury.[20] V počátcích Lexovy překladatelské činnosti však ještě neexistovaly

---

[15] *Výbor ze starší literatury egyptské,* s. 7–8.
[16] *Veřejný život ve starověkém Egyptě,* II, s. 7.
[17] *Belletristická literatura staroegyptská,* s. 49.
[18] Hodnocení Lexovy překladatelské činnosti podal F. Váhala, In: Dialog. Materiály překladatelské sekce Svazu čs. spisovatelů, 1964, č. 4, s. 37–47a.
[19] Naše věda, 26, 1948, č. 3–4, s. 80.
[20] Erman, A., *Die ägyptische Literatur,* Berlin 1906; Maspero, G., *Les contes populaires de l'Égypte ancienne,* 3. ed., Paris 1906; Breasted, J. H., *Ancient Records of Egypt. Historical Documents from the Earliest Times to the Persian Conquest,* I–V, Chicago 1906–1907;

velké egyptské slovníky a gramatiky , takže si musel vytvořit svůj vlastní lístkový slovník a používat první přehledy a nástiny egyptských gramatik.[21] Připomeňme v této souvislosti potíže, které Lexa měl se získáváním potřebné egyptologické literatury, kdy byl často odkázán pouze sám na sebe. Udržoval písemný styk s egyptology v zahraničí a od nich získával nebo si vypůjčoval nedostupnou literaturu. Takto Lexovi ve 20. letech pomáhal například F. Ll. Griffith, který mu na požádání půjčoval své již vydané překlady egyptských literárních děl.[22] Liší-li se pozdější překlady od Lexových, je třeba si uvědomit, že Lexa byl spolu se svými vrstevníky odkázán na první vydání textů, která ještě nebyla příliš spolehlivá, a že nesmírný pokrok egyptologického bádání zvláště po 2. sv. válce umožnil publikováním nového srovnávacího materiálu nejen nová čtení a opravy překladů některých detailů i celých pasáží ve staroegyptských literárních textech, ale vůbec jejich přesnější výklady a hodnocení.

Prvním vydaným Lexovým překladem staroegyptského literárního díla byla Staroegyptská povídka o sedláku řečníkovi (1911).[23] Jde o dílo známé zvláště ze tří papyrů berlínského muzea (č. 3023, 3025, 10499), které pocházejí z pozdní 12. a 13. dynastie a jsou psány klasickou egyptštinou. Dobu vzniku díla je však třeba hledat již v 9. a 10. dynastii, tj. někdy kolem roku 2050 př.n.l. Hrdinou povídky je prostý venkovan – obyvatel oázy (nynější Vádí Natrún), který odchází do tehdejšího hlavního města Nennisutu (Herakleopole), aby tam získal obilí a potraviny výměnou za své zboží – různé nerosty, léčivé rostliny, ulovená zvířata a ptáky. Cestou, snad někde v oblasti dnešního Dahšúru, je lstí okraden. Jeho osly a zboží si totiž vyhlédl jistý Nemtejnacht, jenž nelenil a rozprostřel plátno na cestě, kudy se venkovan ubíral, a varoval ho, aby mu ho nepošlapal. Jako záminku si potom zvolil hrstku ječmene, kterou sežral jeden venkovanův osel, když se vyhýbal plátnu. Venkovan se Nemtejnachtovi neubránil a přišel o vše. Odebral se do hlavního města prosit Nemtejnachtova nadřízeného – vrchního správce statků Rensiho o zjednání nápravy. Rensimu se venkovanova řeč líbila, a proto hned uvědomil krále Nebkaurea Chetiho, jednoho z vládců herakleopolské 9. a 10. dynastie. Král nařídil Rensimu, aby zaopatřil ven-

---

Budge, E. A. Wallis, *The Literature of the Ancient Egyptians.* London 1914. Viz Osobní fond, inv. č. 476.

[21] Zásadní publikace začaly vycházet až ve 20. a 30. letech: Erman, A.-Grapow, H., *Wörterbuch der aegyptischen Sprache,* I–V, Leipzig 1926–1931; Gardiner, A. H., *Egyptian Grammar. Being an Introduction to the Study of Hieroglyphs,* Oxford 1927; Erman, A., *Ägyptische Grammatik mit Schrifttafel, Paradigmen und Übungsstücken zum Selbststudium und zum Gebrauch,* 4. Aufl., Bd. 1–3. Berlin 1928–1929; Erman, A., *Neuägyptische Grammatik,* 2. Aufl. Leipzig 1933.

[22] Osobní fond, inv. č. 107.

[23] Viz Bibliografie I, č. 4.

kovana a jeho rodinu bez jeho vědomí, aby ho nechal co nejvíce mluvit a sám se přitom tvářil netečně a aby nechal písaře vše pečlivě zapisovat. A tak venkovan přednesl dalších osm krásných, literárně vybroušených řečí, v nichž neohroženě vystupuje jako zastánce platných právních norem: kritizuje bezpráví, nespravedlnost, násilí a lži a vyzdvihuje pravdu a spravedlnost. Venkovanovi je nakonec všech devět řečí přečteno a jsou zaslány a přečteny králi, který je velice ocenil. Rensi je pověřen zjednáním nápravy, což také učinil: venkovanovi přidělil všechen Nemtejnachtův majetek. Protože dávný čtenář či posluchač povídky znal uměle navozenou situaci, jistě si vychutnal vybroušenou rétoriku i konečné učinění spravedlnosti zadost, a to i v přehnaném až nevěrohodném případě prostého venkovana – ve skutečnosti nevzdělaného člověka, který by nebyl schopen takové obhajoby. Cílem díla byla na jedné straně kritika poměrů v tehdejším soudnictví a na druhé straně ocenění řečnických kvalit a výmluvnosti.

Krátce po vydání Povídky o venkovanovi vyšel Lexův překlad Vypravování o životě Sinuhově (1912),[24] které představuje nejznámější staroegyptské literární dílo. O důležitosti a oblibě vyprávění o Sinuhetovi již ve starém Egyptě svědčí množství dochovaných více či méně úplných opisů, které pocházejí i z doby několika staletí po jeho vzniku, kdy text opisovali žáci písařských škol na vápencové úlomky (ostraka). Dva nejstarší papyry s hieratickým textem vyprávění (pap. berlínského muzea č. 3022 a 10499), které spolu poskytují úplné znění, se datují do doby přelomu 12. a 13. dynastie (1785 př.n.l.). Tato povídka formou napodobuje životopisy královských hodnostářů a vysokých úředníků, kteří si je nechávali tesat do stěn svých hrobek, aby jim zajistily věčnou památku a slávu: po výčtu Sinuhetových titulů, uvedení jeho jména a slovu „říká" následuje vyprávění v první osobě. Nechybí ani opis králova dopisu Sinuhetovi, ani fráze obvyklé v životopisných nápisech. Rovněž závěrečné věty: „Nebylo prostého člověka, pro něhož by bylo učiněno něco podobného. A zůstal jsem v přízni krále, až nadešel den rozloučení," jsou zcela podle vzoru životopisů vloženy do úst zemřelého vypravěče. Vnější forma je však také vše, co má tato povídka společného s autobiografiemi. Jazykově a literárně vybroušené, velice poutavé vyprávění začíná zmínkou smrti panovníka Amenemheta I., zakladatele 12. dynastie, o němž z jiných pramenů víme, že byl zavražděn. Jeho syn a spoluvládce Senvosret I. se dozvídá o vládcově smrti od poslů, právě když se vrací z vítězného válečného tažení do Libye. Okamžitě opustí své vojsko a spěchá do hlavního města. Důvěrné sdělení poslů vyslechne náhodou ta-

---

[24] Viz Bibliografie I, č. 5.

ké Sinuhet, jenž je tím velice vyděšen a hned se tajně vydá na útěk. Po překonání mnohých nebezpečí se dostává do Asie, kde vstupuje do služeb náčelníka beduínů Amunenšiho. Požívá značné důvěry svých hostitelů, je jmenován náčelníkem kmene a po vítězném souboji s obrovitým soupeřem, který značně připomíná boj Davida s Goliášem, se stává hrdinou a získává veliké bohatství. Po mnoha letech strávených v cizině Sinuhet však stále více touží po vlasti. O jeho pobytu a životě mezi beduíny se mezitím dovídá egyptský panovník, který mu pošle dopis s výzvou, aby se vrátil do Egypta. Sinuhet okamžitě posílá děkovnou odpověď a vrací se zpět k egyptskému dvoru. Před Jeho Veličenstvo předstupuje se strachem a rozpaky. Vzápětí je však ujištěn, že se nemusí ničeho obávat, a je zahrnut panovníkovou přízní: stává se jedním z dvořanů, získává krásný dům se zahradou a je mu povoleno postavit si hrobku na královském pohřebišti. Povídka končí citovaným závěrem. Za dobrodružnými příhodami Sinuheta se skrývá závažný politickopropagační charakter tohoto vrcholného díla egyptské literatury. Neobyčejně schopný a úspěšný Sinuhet má totiž představovat vzor královského úředníka, který se sklání před vůlí boha, plně uznává autoritu krále a odpovědně plní své povinnosti. V postavě harémového úředníka Sinuheta byl tedy spatřován ideál člověka, kterého nezlomí náhlé neštěstí ani život na pokraji smrti, ale který je naopak schopen přežít, vlastním přičiněním dosáhnout bohatství, svou chytrostí a silou porazit mnohem silnějšího soupeře a především si i při dlouhém pobytu v cizině dokázat udržet osobní a národní identitu. Takového člověka si oblíbí i bůh, který ho podrobil náročné životní zkoušce, a prostřednictvím krále – podle egyptských představ žijícího boha na zemi – ho zachrání a přivede zpět do Egypta, aby zde mohl strávit zbytek života a být tu také pohřben. Vyprávění zároveň jedinečným způsobem zbavuje Senvosreta I. možného podezření z jeho spoluúčasti na palácovém spiknutí, při němž zahynul jeho otec Amenemhet I. Na Sinuhetovu vyprávění tedy dobře vidíme, že účelem staroegyptského vyprávění či povídky nemusí být pouze snaha pobavit čtenáře, ale že může sledovat i konkrétní politickopropagační cíle.

Obě zmíněná díla vyvolala u Lexy nesmírný zájem o staroegyptskou krásnou literaturu, která byla mezi českou veřejností v podstatě neznámá: připomeňme, že o ní existoval stále jen onen jediný, na začátku zmíněný Zeyerův článek. V té době se o překládání a vydávání egyptské literatury velice zasazoval významný český orientalista profesor Rudolf Dvořák (1860–1920): „K myšlence vydati celou staroegyptskou literaturu beletristickou v českém překladu, přivedl mě profesor dr. Rudolf Dvořák r. 1912, kdy vyšel můj český překlad povídky o sedláku řečníkovi (ve Sborníku filologickém České Akademie, II, 1911) a životopisu Sinuhetova (ve Výroční

zprávě českého gymnasia v Praze na Malé Straně r. 1912)."[25] Následujících deset let se Lexa intenzívně věnoval překladatelské činnosti, která vyvrcholila vydáním Belletristické literatury staroegyptské v roce 1923. Vydání této knihy však ještě předcházela uveřejnění překladů Povídky o dvou bratřích (1912)[26] a Staroegyptské rozmluvy člověka, odhodlávajícího se k sebevraždě, s jeho duší (1922).[27]

V prvním případě jde o nejznámější staroegyptskou pohádku O dvou bratrech, jejíž jediný úplný hieratický text se zachoval na papyru Britského muzea v Londýně č. 10183 (tzv. papyrus d'Orbiney), pocházejícím z konce 19. dynastie. Základem dlouhého pohádkového vyprávění, které má mnoho paralel orientálních i evropských, je pravděpodobně starší egyptský mýtus o umírajícím a stále znovu se rodícím bohu plodnosti, který prochází různými podobami – člověka, zvířete a rostliny. Začátek je nepohádkový: když se ženě Anupově nepodaří svést jeho mladšího bratra Batu, sama ho obviní, že ji chtěl znásilnit. Batu, který se dá na útěk, aby unikl Anupově pomstě, zachrání sluneční bůh Re-Harachtej, jehož pomoci se Bata dovolával. Pak se odebral do liduprázdné krajiny na fénickém pobřeží, kde na cedru ukryl své srdce. Bohové mu stvořili krásnou, ve skutečnosti však zlou dívku, o které se náhodou dověděl faraón, poté, co moře zaneslo kadeř jejích vlasů do Egypta. Když dívku přivedli ke dvoru, jmenoval ji faraón královnou. Ženě se potom podařilo Batu třikrát zabít: nechala pokácet a rozřezat cedr, na němž bylo ukryto Batovo srdce, dala podříznout a obětovat býka, v něhož se Bata proměnil, a konečně také nařídila pokácet a udělat nábytek ze dvou persejí, které vyrostly ze dvou kapek krve býka. Nevěrná žena však spolkla třísku, která odlétla při kácení persejí, otěhotněla a porodila chlapce, takže Bata byl opět naživu. Po faraónově smrti se stal králem Egypta a soudil se se svojí ženou, která byla poté popravena. Když po třicetileté vládě zemřel, nastoupil na trůn jeho starší bratr Anup, s nímž si kdysi smluvil znamení života a který ho znovu přivedl k životu, když Batova žena nechala pokácet cedr s jeho srdcem. Pohádka O dvou bratrech je ryze egyptská: mnohé její prvky najdeme v rozsáhlém mýtu o bohu Usírovi i v mýtu o bozích Anupovi a Batovi, kteří byli uctíváni v 17. hornoegyptském nomu (ptolemaiská verze je doložena na papyru Jumilhac).[28]

Druhým dílem, jehož překlad byl Lexou uveřejněn ještě před vydáním jeho Belletristické literatury staroegyptské, byl Rozhovor muže s vlastní du-

---

[25] *Belletristická literatura staroegyptská*, s. 9.
[26] Viz Bibliografie I, č. 8.
[27] Viz Bibliografie I, č. 22.
[28] Touto pohádkou se u nás zabýval K. Horálek *K dnešnímu stavu bádání o staroegyptské pohádce „Anup a Bata"*, Československá etnografie 9, 1961, s. 1–15; *Pohádkoslovné studie*, Praha 1964, s. 174–215.

ší, zachovaný na hieratickém berlínském papyru č. 3024 z poloviny 12. dynastie. Jde o fiktivní rozhovor především o smyslu života pozemského i posmrtného a o významu složitých pohřebních příprav mezi hloubavým vypravěčem a jeho vlastní **ba** (duší), která je personifikací tělesných a duševních sil zemřelého. Podle víry starověkých Egypťanů žila duše teprve po smrti člověka plným životem, pokud ovšem byly vykonány nezbytné pohřební obřady. Teprve poté byla duše schopna jíst, pít, milovat, volně se pohybovat po onom světě, projíždět v Reově bárce oblohou, osvěžovat se pod stromy v zahradě u hrobky, vracet se do neporušeného mumifikovaného těla nebo se vznášet v podobě ptáka s lidskou hlavou. V rozhovoru zastávají oba partneři – muž a jeho duše – odlišné názory na život na tomto i onom světě. Různící se názory a pesimistická stanoviska odrážely dokonce i pochyby o smyslu života, které s sebou přinesla hospodářská i společenská krize Prvního přechodného období. Byla otřesena a zpochybněna i víra v posmrtnou existenci. Nepřekvapuje, že muž si zoufá nad neutěšenými poměry v zemi, zkaženými lidmi a krátkým životem, který postrádá smyslu. Touží po smrti a životě na onom světě. Naproti tomu duše obhajuje tento život a nabádá muže, aby plodně trávil čas a nepomýšlel na odchod z tohoto světa a na pohřeb. Protikladné jsou rovněž jejich názory na nutnost pohřebních obřadů a povinností zádušního kultu. V rozhovoru se dospívá ke kompromisnímu řešení, obsaženému v poslední řeči duše, kdy tato nabádá ke klidnému prožívání života na tomto světě, potvrzuje nutnost pohřebních zvyků zaručujících posmrtný život a přesvědčuje o společném soužití a totožném cíli muže i sebe. V rozhovoru jsou vůbec poprvé vyjádřeny pochyby o smyslu pohřbu a zádušního kultu a zároveň vysloveny výzvy k užívání života. Hlavním cílem je zodpovědět přístupnou formou zásadní filozofické otázky, které byly vysoce aktuální v době na konci Prvního přechodného období. Literární hodnota rozhovoru je značná: čtyři básně, které tvoří jednu z mužových souvislých řečí v dialogu, patří mezi to nejkrásnější, co se nám ze staroegyptské poezie dochovalo. Lexa, který toto dílo chápal jako „rozmluvu člověka odhodlávajícího se k sebevraždě s jeho duší", se k němu vracel i v jiných souvislostech, když se zabýval egyptským náboženstvím. Již tento jeho překlad však byl úplnější a přesnější než první překlad Ermanův.[29] Lexa se rovněž pokusil doplnit chybějící začátek textu.

Lexova Belletristická literatura staroegyptská[30] s rozsáhlým literárněhistorickým úvodem byla nesmírně záslužným vydavatelským činem. Právě hodnotný a zajímavý úvod zůstal na dlouhá desetiletí jediným v naší litera-

---

[29] *Gespräch eines Lebensmüden mit seiner Seele (APAW)*, Berlin 1896.
[30] Viz Bibliografie I, č. 28.

tuře (byly zde například takové kapitoly jako: Vymezení staroegyptské literatury beletristické; Poměr vypravování Herodotových k staroegyptské literatuře; Myšlenková i formální výzdoba staroegyptské literatury prozaické i básnické; Realismus a romantismus v staroegyptské literatuře beletristické; Objektivismus a subjektivismus v staroegyptské literatuře beletristické; Mravní tendence, optimismus a pesimismus v staroegyptské literatuře beletristické; Spojování povídek ve větší celky – Cykly),[31] přičemž zpracování mnohých otázek řešených v tomto úvodu se určitou dobu neobjevovalo ani ve světové egyptologické literatuře.[32] Zdařil se cíl záslužné práce, jak ho Lexa sám formuloval: „Nechtěl jsem napsati knihu, v níž by byly definitivní odpovědi na všecky otázky týkající se beletristické literatury staroegyptské; chtěl jsem jen ukázati, že beletristická tvorba ve starověkém Egyptě byla tak rozmanitá, jako beletrie každého jiného starověkého národa, že měla své literární směry, doby rozkvětu a úpadku, a že nezanikla nezanechavši po sobě stop."[33] V překladové části knihy se vedle již publikovaných děl – Povídky o výmluvném venkovanovi, Vyprávění Sinuheta, Pohádky o dvou bratrech a Rozhovoru muže s vlastní duší – objevilo poprvé v češtině dalších sedm. Kromě Nefertejova proroctví to byly texty povídkového, popřípadě pohádkového charakteru.

Byla mezi nimi i Povídka o trosečníkovi,[34] jejíž jediný dochovaný text se nachází na papyru č. 1115 leningradské Ermitáže. Jde o povídku sepsanou pravděpodobně na začátku 12. dynastie. Začátek se nedochoval. Zřejmě to byl poslední z řady příběhů, které si pro ukrácení cesty vyprávěli cestující na lodi. Jazyk je jednoduchý jak slovní zásobou, tak i skladbou. Příběh vypráví muž svému vysoce postavenému spolucestujícímu, o němž se dovídáme, že má strach z návratu do Egypta a ze setkání s králem, neboť nesplnil jím zadaný úkol. Muž se ho snaží uklidnit a vypráví mu svůj vlastní příběh: při výpravě na Sínaj ztroskotala jeho loď a on jediný se zachránil, když ho mořské vlny zanesly na ostrov, který obýval hadí bůh. Trosečníka vyslechl a povzbudil, slíbil mu záchranu a nakonec mu vyprávěl podobný příběh, kdy on sám se ocitl v podobné situaci a jako jediný se zachránil před smrtí. Bohatě obdarovaný trosečník se setká se svou posádkou, vrátí se do Egypta a je odměněn králem, jak to předpověděl hadí bůh. Přesto kníže, jehož má tento příběh uklidnit, rezignuje a odpovídá příslovím: „Přestaň, znamenitý, můj příteli! Copak se dává za svítání voda huse, která má být ráno zaříznu-

---

[31] Pokračování znamenala až práce Z. Žáby, *Tesáno do kamene, psáno na papyrus,* Praha 1968.

[32] Poprvé jsou podobné problémy pojednávány v pracích: Roeder, G., *Altägyptische Erzählungen und Märchen,* Jena 1927; Pieper, M., *Die aegyptische Literatur,* Wildpark 1928.

[33] *Belletristická literatura staroegyptská,* s. 102.

[34] Tamtéž, s. 147–152.

ta?“ Tím povídka končí. Jednoduchý vyprávěný příběh obsahuje i určité mýtické prvky a odráží se v něm nové pojetí boha. Hadí bůh totiž odmítá bohaté oběti, které mu slibuje vděčný trosečník po návratu do vlasti. Bez nich se obejde, avšak vyprošuje si, aby trosečník „připomenul jeho krásné jméno ve svém městě“. Tedy velebení jména místo předložení obětin , což odpovídá odlišnému chápání boha v době po Prvním přechodném období.

Do své Belletristické literatury staroegyptské Lexa dále zahrnul pohádky z papyru berlínského muzea č. 3033 (tzv. papyrus paní Westcarové)[35] pocházejícího z doby hyksóské nadvlády, které svou rámcovou stavbou připomínají arabské pohádky Tisíce a jedné noci. Text je psán klasickou egyptštinou a děj je umístně dokonce již do 4. dynastie, do doby vlády slavného stavitele největší egyptské pyramidy – Chufua. Tento vládce si pro potěšení nechává vyprávět od svých synů o divech, které se události v minulých dobách. Z těchto divů se však zachoval popis pouze tří, ze čtvrtého jen obvyklý závěr. Po královských synech Rachefovi a Rabaufovi přichází jako třetí vypravěč Hardžedef – sám autor nejstaršího částečně dochovaného naučení –, který přivádí ke svému otci živého divotvorce – stodesetiletého Džediho. Tento předvede přítomným ukázky své dovednosti a při rozhovoru s panovníkem prorokuje zázračné zrození trojčat – tří panovníků následující dynastie: Veserkafa, Sahurea a Neferirkarea. Proroctví se posléze vyplňuje a dílo končí líčením zrození uvedených vládců, které v mnohém připomíná pozdější mýtus o zrození božího krále. Takové vyústění díla předpokládá velice konkrétní, tendenční cíl: legitimizaci nového panovnického rodu.

V Belletristické literatuře staroegyptské Lexa rovněž přeložil egyptology značně opomíjený a i do novějších antologií jen zřídka zařazovaný Příběh pastýře a bohyně[36] z doby 12. dynastie, jehož neúplný text se zachoval na papyru berlínského muzea č. 3024. Pojednává o setkání prostého pastýře s blíže neurčenou bohyní, která v souladu se svými zcela odlišnými aspekty (krása, spravedlnost a mír na jedné straně a ošklivost, nenávist, lež a válka na straně druhé) personifikuje svět s jeho protiklady. Pastýř, který se nejprve setká s jejím hrůzostrašným zjevením, je otřesen, má strach a chce rezignovat. Když ho však starší druhové poučí, uklidní se a nakonec se sám přesvědčí, že na první pohled strašné zjevení nemusí být zlé a nebezpečné, ale naopak může mít i přijatelný, pozitivní aspekt. Příběh měl tedy dávného čtenáře poučit o tom, že nepříjemné události a situace, jakých ho v životě mohlo potkat dost, nemusí být tak zlé a tragické, jak se zpočátku snad jeví, a že není třeba se jim hned poddávat.

[35] Tamtéž, s. 164–181.
[36] Tamtéž, s. 162–163.

Z pozdějších, novoegyptských povídek a pohádek Lexa vybral pro Belletristickou literaturu staroegyptskou tři: O sporu králů Sekenjenrea a Apopiho,[37] O dobytí Joppy[38] a O princi, kterému byl předurčen osud.[39] Povídku o sporu králů Sekenjenrea a Apopiho známe pouze z jediného opisu na papyru z 19. dynastie, přičemž i tento je podobně jako naprostá většina dalších papyrů poškozen. Zachoval se jen začátek, kde se vypráví legendární příběh z doby bojů mezi vládci Théb v Horním Egyptě a asijskými Hyksósy, kteří okupovali severní část země na konci Druhého přechodného období. Hyksóský panovník Apopi sídlící v Deltě posílá thébskému Sekenjereovi provokační dopis, ve kterém si stěžuje, že hroši v Thébách – vzdálených vzdušnou čarou více než 600 km – dělají takový hluk, že nemůže spát. Sekenjenré odpoví dosti vyhýbavě a svolá si své rádce, aby projednali další postup. Zde text končí. Podle tónu vyprávění lze předpokládat, že spor se nebude řešit silou, ale spíše válkou vtipu a obratným jednáním, které přinese vítězství Hornímu Egyptu. Lexa se domníval, že jde o „historickou povídku" líčící skutečnou epizodu z bojů Egypťanů s Hyksósy. Historickou skutečností nicméně zůstává, že Sekenjenre byl považován za hrdinu osvobozovacího boje proti Hyksósům a že jeho mumie uložená v Egyptském muzeu v Káhiře nese zřetelné stopy následků smrtelných zranění v boji.

O bojích a slavných vítězstvích egyptských vojsk během 18. dynastie si lidé rádi vyprávěli ještě v ramessovské době, jak o tom mimo jiné svědčí Lexou přeložená Povídka o dobytí Joppy, která se nachází na Harrisově papyru č. 500. Děj se odehrává za vlády velkého válečníka Thutmose III., jemuž se podařilo ovládnout celou Sýrii a jehož vojska se v roce 1458 př.n.l. dostala až ke břehům Eufratu. Hrdinou povídky je historicky doložený „správce severních cizích zemí" a velitel egyptských vojsk Džehuti. Při válečném tažení se mu staví na odpor vládce města Joppy (dnešní Tel Aviv – Jafo), který se nehodlá smířit s egyptskou nadvládou. Džehuti se rozhodne dobýt jeho města lstí. Podaří se mu dopravit do obleženého města dvě stě velkých košů, v nichž je ukryto dvě stě ozbrojených egyptských vojáků. Koše zaneslo do opevněného města dalších tři sta vojáků, takže když se poselství otevřely brány a všech pět set vojáků se dostalo dovnitř, města dobyli a jeho obyvatelstvo zajali. Přitom je zajímavé, že město Joppa se objevuje v topografických seznamech pouze z doby Thutmose III., nikoli později. Mohli bychom usuzovat, že tato skutečnost odráží právní statut města po skutečném odporu zlomeném Džehutim, kdy se Joppa dostala do vlastnictví egyptského faraóna a nepožívala výhod „politické autonomie"

[37] Tamtéž, s. 182–186.
[38] *Belletristická literatura staroegyptská*, s. 187–190.
[39] Tamtéž, s. 211–218.

jako jiná města v této oblasti, která se bez boje podřídila egyptské nadvládě. V takovém případě by povídka měla historické jádro. Lexa doplnil svůj dobrý překlad této povídky o úvodní část, jejíž základní myšlenky se pokusil nastínit. V této souvislosti odmítl Masperovu rekonstrukci[40] chybějícího úvodu s tím, že „... já nebudu následovati jeho příkladu, protože není pravděpodobno, že by bylo lze se přiblížiti ztracenému vypravování i obsahově".[41]

Z Harrisova papyru č. 500 známe také pohádku O princi, kterému byl předurčen osud, jejíž konec se bohužel nedochoval. Tato pohádka, která obsahuje více motivů známých z pozdější světové literatury, patří k nejstarším, v nichž se vychází z předurčeného a později vyplněného či nevyplněného osudu hlavní postavy. Král si na bozích vyprosí syna, jemuž při narození sudičky Hathory předurčí, že mu bude osudný krokodýl, had nebo pes. Sudbu však zaslechli lidé, kteří informovali krále. Král se rozhodl, že nechá svého syna vychovat ve zvláštním příbytku v poušti, kde nepřijde do styku s uvedenými zvířaty. Dítě však jednou náhodně spatří muže s chrtem, který se mu zalíbí, a proto si vyprosí na otci štěně loveckého psa, s nímž se spřátelí. Když princ dospěje, otec mu dovolí, aby odešel se svým psem do světa a sám vzdoroval předpovězenému osudu. V Sýrii se ožení a jeho milující žena ho zachrání před osudovým hadem, zatímco s krokodýlem se vypořádá díky své síle a odvaze sám. Ačkoli v těchto místech pohádka končí, předpokládali bychom spíše šťastný konec, kdy princ díky svým schopnostem a víře v boha (princ se totiž výslovně odevzdal do rukou Re-Harachteje) překoná všechny nástrahy předpovězeného zlého osudu, odhalí ženě svůj původ a nakonec dosedne na královský trůn. Jiného názoru byl Lexa (stejně jako Zeyer), který nedochovaný konec pohádky domýšlel v tom smyslu, že princ se stane po otcově smrti králem, dožije se vysokého věku a nakonec zemře žalem nad smrtí milovaného psa, kterého má od dětství.

V Lexově Belletristické literatuře staroegyptské konečně také najdeme překlad Nefertejova proroctví[42] – významného politického spisu, jehož text známe z papyru leningradské Ermitáže (č. 1116 B recto), pocházejícího z 18. dynastie. Děj se odehrává v období 4. dynastie, u dvora panovníka Snofrua, který se v pozdějších dobách těšil velké obliby. Tento panovník si nechá od kněze – předčitatele bohyně Bastety Neferteje líčit budoucnost. A tak se od něho dovídá o velice zlých poměrech ve zcela rozvrácené zemi, v níž se ujme vlády a opět zavede pořádek až jistý Imenej. Tímto Imenejem

[40] *Les contes populaires de l'Égypte ancienne,* 3. ed., Paris 1906, s. 93–99.
[41] *Belletristická literatura staroegyptská,* s. 188.
[42] Tamtéž, s. 191–197.

(„Skrývajícím se“) není nikdo jiný, než slavný zakladatel 12. dynastie Amenemhet I., na jehož oslavu a posílení jeho postavení tento tendenční spis vznikl. Závěr díla potom může tvořit výčet jeho skutečných zásluh, neboť se jedná o proroctví ex eventu. Připomeňme, že Lexa pořídil jeden z vůbec prvních překladů tohoto obtížného textu. Sám k tomu poznamenal: „Překlad působil mi velké nesnáze, protože písař, jenž proroctví opisoval ze starší hieratické předlohy, dopustil se mnoha chyb, z nichž některé jsou úmyslné změny, jimiž chtěl písař dodati smyslu místům, jimž nerozuměl.“[43]

Po vydání Belletristické literatury staroegyptské se Lexa ve 20. letech intenzívně zabýval překládáním a studiem staroegyptských naučení, jak o tom sám uvedl: „Zpracoval a vydal jsem již náboženskou, beletristickou a čarodějnickou literaturu staroegyptskou, a nyní vytkl jsem si za úkol prostudovati morální literaturu staroegyptskou. Kdežto překlady textů hořejších tří sbírek většinou nečiní velkých obtíží, takže textů mnou nově přeložených nebo opravených jest v nich poměrně málo, morální texty staroegyptské činily dosud svým překladatelům takové obtíže, že jsou přeloženy jen úryvkovitě a s mnoha chybami (viz nejnovější jejich zpracování v knize A. Ermana: Die Literatur der Aegypter. Lipsko 1923).“[44] Jeho studium vyústilo v třídílné „Obecné mravní nauky staroegyptské“ (1926–1929).[45] Zatímco první svazek obsahoval překlad a výklad démotické nauky z Insingerova papyru, kterou se Lexa zabýval již delší dobu a vydal ji téhož roku francouzsky,[46] druhý a třetí díl zahrnoval překlady Ptahhotepova naučení, naučení pro Kagemniho, Aniho a Amenemopova naučení. Naučení (eg. sbajet) jsou typickým egyptským literárním žánrem, který je doložen ze všech období egyptských dějin, takže můžeme dobře sledovat jeho vývoj. Je to soubor rad do života, které obvykle dává otec synovi, když mu ve stáří odevzdává svůj úřad nebo z něho činí „oporu svého stáří“.

O studiu nejrozsáhlejšího a nejdůležitějšího literárního díla Staré říše – Ptahhotepova naučení – se Lexa vyjádřil: „Když jsem se po prvé před mnoha lety dal do studia Ptahhotepovy nauky, brzy jsem této práce zase nechal; porozuměl jsem jen tu a tam některé větě, ale smysl celku, kromě úvodu, zůstal mi úplně nesrozumitelný; nedovedl jsem si tehdy představiti, že by bylo možno tento text přeložiti.“[47] Nicméně léta studia egyptských naučení přinesla výsledky: Lexa byl ve 20. letech schopen jako první podat úplné překlady a výklady nejen Ptahhotepova naučení, ale i ostatních vý-

[43] Tamtéž, s. 191–192. K obtížnosti textu se vyjádřil ještě jednou: *Výbor ze starší literatury egyptské*, s. 277–278.
[44] *Obecné mravní nauky staroegyptské*, I, s. 3.
[45] Viz Bibliografie I, č. 39.
[46] Viz Bibliografie I, č. 41. K této nauce viz příspěvek W. B. Oertera.
[47] *Obecné mravní nauky staroegyptské*, II, s. 3.

znamných naučení, jejichž překlady dosud ponechávaly mnoho míst volných a navzájem se tak lišily, že čtenář ani nepoznal, že jde o překlady téhož díla. Lexa k tomu poznamenal: „Lze říci, že staroegyptské mravní texty nejsou tak obtížné, jak se všeobecně za to má. Jsou dvě důležité pomůcky, které velice přispívají k porozumění těchto textů. Je to především povšechný ráz těchto nauk, který zhusta velice zúžuje význam mnohoznačných staroegyptských slov, a dále, každá kapitola tvoří jednotný logický celek; překladateli, sledujícímu logickou nit kapitoly, vždycky se podaří najíti nutný nebo pravděpodobný význam slova, které mu působí obtíže... Překvapuje mě však, že v překladech mých předchůdců jsou četná místa nepřeložená nebo chybně přeložená, která vůbec nečiní obtíží. Příčinu tohoto zjevu vidím v tom, že obou nejdůležitějších pomůcek překladatelových, o nichž jsem se zmínil, se zásadně nedbá.“[48]

Z Naučení pro Kagemniho[49] pocházejícího snad z přelomu 3. a 4. dynastie (tímto Kagemnim by však také mohl být vezír z rané 6. dynastie, jehož krásná hrobka se nachází v Sakkáře) se bohužel zachoval pouze konec obsahující rady, jak se chovat ve společnosti při jídle, a varující před pýchou a chvastounstvím.

Naopak úplný text Ptahhotepova naučení[50] se zachoval na Prisseově papyru, přičemž je známo ještě několik dalších neúplných kopií a citátů. Na začátku se obrací vezír Ptahhotep, jenž zastával nejvyšší státní funkce, na panovníka Džedkarea Isesiho s prosbou, aby jmenoval Ptahhotepova syna otcovým nástupcem v úřadě. Panovník souhlasí, ale žádá, aby Ptahhotep předal svému synovi všechny své zkušenosti. A tak stodesetiletý Ptahhotep v sedmatřiceti kapitolách dává synovi rady, jak se chovat v určitých situacích jak v oblasti společenského života, tak i v některých záležitostech života soukromého a rodinného. Učí ho například, jak je třeba mluvit při různých příležitostech, jak mluvit s nadřízeným, podřízeným a s přítelem a kdy je lépe mlčet. Nabádá ho ke skromnosti, poctivosti, štědrosti a konání dobrých skutků a varuje ho před pýchou, chlubivostí, intrikami a touhou po majetku. Oženit se má až po dosažení postavení a má milovat svou ženu. Často však mají Ptahhotepovy rady utilitaristický ráz, neboť sledují spíše trvalý osobní úspěch a prospěch než morální ideál. Jeho naučení (podobně jako všechna ostatní naučení), které bylo písemně tradováno – i když se ho žáci museli učit také zpaměti –, sledovalo jako hlavní cíl výchovu dvořana, vysokého úředníka oddaného panovníkovi, podle potřeb státu. Úspěšným pokračovatelem v Lexově překladatelské práci na Ptahho-

[48] Tamtéž, II, s. 4.
[49] Tamtéž, II, překlad na s. 47–49.
[50] Tamtéž, II, překlad na s. 19–46.

tepově naučení byl v 50. letech jeho žák Z. Žába, který vydal francouzský překlad tohoto literárního díla s podrobným filologickým komentářem[51] a současně se pokusil o jeho umělecký český překlad.[52]

Z doby 18. dynastie pochází Naučení Aniho,[53] které se skládá z kapitol o deseti až dvaceti řádcích (verších), v nichž je uvedena nějaká situace a současně i poučení, jak se správně zachovat. Žák je varován před lehkými dívkami a pijáky, je vyzýván k poslušnosti a vděčnosti rodičům, k úctě ke starším a výše postaveným osobám, ke zbožnosti a zdrženlivosti v řeči i požitcích. Na závěr je připojena zajímavá výměna názorů mezi autorem naučení a žákem – jeho synem Chonsuhotepem. Naučení je pro něho v tomto věku obtížné a učit se ho bezmyšlenkovitě zpaměti nemá smysl. V živé výměně názorů otec uvádí jako příklad řadu zvířat, u nichž se cvičením dosáhne poslušnosti, a cizince, kteří se mohou „nadřít" egyptštinu. Syn však kritizuje otcovu důkladnost a uvádí, že pouze bůh – na rozdíl od lidí – zná podstatu věcí, zatímco otec zase kárá jeho mnohomluvnost. Konec naučení se bohužel nedochoval.

Úplný text Naučení Amenemopa[54] se zachoval na papyru Britského muzea č. 10474. Naučení pocházející z doby před přelomem 2. a 1. tisíciletí př. n.l. tvoří třicet kapitol, egyptsky nazývaných „dům", které mají různý rozsah, ale po obsahové stránce tvoří jeden celek. Verše jsou psány pod sebou. Amenemope byl vysokým úředníkem působícím v zemědělství, který měl možnost sledovat například při kontrole výnosu a odvádění daní různé nepravosti a podvody. Mnoho konkrétních rad se proto týká právě této oblasti (posouvání mezníků na polích, přijímání úplatků). Kromě toho se tu opakují myšlenky ze starších naučení, například úcta ke starším, varování před pomlouváním, výzva k pravdomluvnosti. Ideálem je člověk „mlčenlivý", tedy uvážlivý a klidný, na rozdíl od člověka vznětlivého, popudlivého a vášnivého. Velký důraz se klade na zbožnost: právě bůh správně posoudí dobro a zlo. Velice nápadné jsou četné shody mezi touto naukou a Příslovími Šalomouna (někdy i doslovné překlady), které jasně prokazují znalost tohoto naučení i některých dalších děl staroegyptské literatury u autorů bible.[55]

Po Obecných mravních naukách staroegyptských se k další popularizační překladatelské činnosti Lexa vrátil až téměř po 20 letech, kdy věnoval

---

[51] *Les maximes de Ptaḥḥotep.*, Prague 1956.
[52] *Papyrus vezíra Ptahhotepa,* Praha 1971.
[53] *Obecné mravní nauky staroegyptské,* III, překlad na s. 21–36.
[54] Tamtéž, III, překlad na s. 37–50.
[55] Žába Z., *Egyptské vlivy v Pěti svitcích.* In: *Pět svátečních svitků* (Píseň písní, Rút, Žalozpěvy, Kóhelet, Ester). Praha 1958. s. 257–284.

pozornost známému Achnatonovu chvalozpěvu na slunce[56] – vrcholnému básnickému dílu z 18. dynastie, v němž jeho autor panovník Amenhotep IV. (Achnaton) velebí jediného slunečního boha Atona – stvořitele světa a dárce života. Prozaický překlad chvalozpěvu však uveřejnil již v roce 1921[57] a s nevelkými změnami ho přetiskl ještě v roce 1947.[58] Mezitím vyšel i jeho pokus o veršovaný, básnický překlad tohoto díla, který nás zajímá proto, že ukazuje jeden důležitý rys Lexových překladů. Na okraj svého básnického převodu Achnatonova chvalozpěvu Lexa uvedl: „Upravuje svůj doslovný překlad do veršů, nic jsem nepřidal, vypustil jsem jen několik veršů, ve kterých se opakovaly myšlenky ještě na jiných místech chvalozpěvu vyslovené, a několik veršů jsem přemístil, aby báseň nabyla dokonalého logického toku.“[59] V souladu s touto zásadou překladatel Lexa někdy upravoval staroegyptské texty (například i naučení), což v tomto daném případě nebylo příliš šťastné. Vždyť Achnatonův chvalozpěv, podobně jako jiná básnická díla, nemusel splňovat požadavky „dokonalého logického toku“ a proto ani nemusel vyžadovat vypouštění a přeskupování veršů.

Vrcholem Lexovy překladatelské činnosti bylo vydání Výboru ze starší literatury egyptské[60] a Výboru z mladší literatury egyptské[61] v roce 1947. Čeští a slovenští čtenáři tak získali výbor ze staroegyptského písemnictví v rozsahu, se kterým se ve své době nemohla měřit žádná z podobných antologií ve světové překladové literatuře. Lexův výbor byl mnohem rozsáhlejší než Masperův,[62] který nezahrnuje démotické texty, a Ermanův,[63] který sahá jen do textů Nové říše. Lexa do svého výboru pojal egyptskou literaturu od nejstarší doby (od Textů pyramid) až do doby křesťanské (koptské texty), takže obsáhl její téměř čtyřtisíciletý vývoj. Jádrem je krásné písemnictví, ale hojně je zastoupena také literatura náboženská a magická. Lexův výbor obsahuje o čtyřicet překladů víc než jeho Belletristická literatura staroegyptská. Srovnáme-li překlady všech deseti totožných egyptských děl z obou publikací (vydaných 1923 a 1947) zjistíme, že se mnohdy neliší, že je nebylo nutno měnit. Pokud určitá místa v egyptských textech přeložil nyní jinak, jde – jako například v případě Povídky o výmluvném venkovanovi – o adekvátnější překlad, v němž se setkáváme s vhodnými lexikálními a stylistickými inovacemi spočívajícími v těsnějším přimknutí k originálu.

---

[56] Viz Bibliografie I, č. 89.
[57] *Náboženská literatura staroegyptská*, II, s. 287–292.
[58] *Výbor ze starší literatury egyptské*, s. 129–131.
[59] Nový Orient, 1, 1946, č. 5–6, s. 13.
[60] Viz Bibliografie I, č. 91.
[61] Viz Bibliografie I, č. 92.
[62] *Les contes populaires de l'Égypte ancienne*, 4. ed., Paris 1911.
[63] *Die Literatur der Aegypter*, Leipzig 1923.

Pokud jde o literárně historické poznatky, ke kterým Lexa dospěl během dlouhého studia staroegyptského písemnictví, shrnul je do pěti bodů. Uveďme je, vzhledem k jejich závažnosti, na tomto místě znovu:

1. Staroegyptská literatura je nejstarší starověká literatura.
2. Literární díla staroegyptská tvoří časově nepřetržitou řadu téměř čtyř tisíciletí.
3. Není staroegyptského ani novoegyptského díla, které by bylo závislé na nějakém neegyptském literárním díle; teprve v démotické literatuře se vyskytují prvky, které jsou snad řeckého původu.
4. Staroegyptská literatura je skutečně hodnotná. (Zde jde Lexovi o její rozmanitost, která je v jeho výborech dána zastoupením mnoha druhů literární tvorby prozaické i poetické.)
5. Staroegyptská literatura působila na literatury cizí.

Ve všech případech jde o jasně formulované teze, které Lexa dokazuje v Úvodu k Výboru ze starší literatury egyptské.[64] Připomeňme, že se k nim dopracovával ve svých sedmačtyřiceti letech již v pozoruhodné úvodní části k Belletristické literatuře staroegyptské.

Ve Výboru ze starší literatury egyptské Lexa poprvé přeložil do češtiny některá další důležitá literární díla. Především tu najdeme ukázky ze dvou významných životopisů Staré říše (6. dynastie): správců Jihu Harchufa a Veniho.[65] Autobiografie tvořily po celou dobu egyptských dějin samostatný, velice významný literární žánr. V první osobě zemřelý rozvíjí vyprávění, v němž co nejvybranějšími slovy líčí své zásluhy a význačnější úspěchy, které mu přinesly chválu a odměnu panovníka; sebekritika chybí. Autobiografické nápisy nám vlastně předkládají platný a uznávaný ideál vysoce postaveného člověka v období Staré říše: jeho vzorové chování, smysl pro spravedlnost, věrnost panovníkovi, úctu k rodičům apod. Přesto v některých případech (jako Harchufově a Veniho) zaznamenávají významné události a jsou zdrojem historických informací. Ve Veniho životopisu vytesaném do stěny jeho hrobky v Abydu se například dovídáme o tajném soudním řízení proti samotné královně, pěti válečných výpravách do Asie, které osobně vedl, nebo o expedici do hatnúbských alabastrových lomů a do Núbie.

Kromě naučení samostatně vydaných koncem 20. let Lexa zahrnul do Výboru ze starší literatury egyptské další dvě: Naučení krále Amenemheta I. svému synu[66] a Naučení Chetiho.[67] V prvním případě jde o velmi oblíbené a ve školách často opisované naučení, v jehož názvu se uvádí, že je se-

---

[64] s. 13–19.
[65] s. 25–28.
[66] *Výbor ze starší literatury egyptské,* s. 136–138.
[67] Tamtéž, s. 193–196.

psal starý panovník pro svého syna Senvosreta I. Ve skutečnosti však naučení sepsal po násilné smrti Amenemheta I. známý mudrc Cheti. Dílo má tradiční formu naučení, které dává otec synovi. Od ostatních naučení se však liší obsahem: místo obvyklých rad, jak se chovat v určitých situacích, je v něm popis života samotného panovníka, který má sloužit jako naučení synovi. Je tu popsán atentát na panovníka, přičemž sama oběť uvádí dvě příčiny, které k němu vedly: jednak vlastní, naivní důvěřivost a tím neschopnost odhalit spiknutí, a dále nevděčnost všech lidí včetně bratrů a přátel. Zemřelý panovník varuje svého nástupce, radí mu vyvarovat se uvedených chyb a na závěr mu přeje úspěšnější vládu, než měl on sám. Naučení má tedy zřejmý charakter politickopropagačního spisu, který dobře ospravedlňuje místo Senvosreta I. na egyptském trůnu a podobně jako Povídka o Sinuhetovi ho zbavuje možného podezření na palácové vzpouře proti jeho otci. Smysl textu Lexa jasně pochopil a jeho překlad byl ve své době nejpřesnější, takže zcela na místě jsou jeho slova: „Dosavadní překlady nebyly uspokojivé, protože překladatelům ušla povaha chyb, a proto se jim nepodařilo získati správný text.“[68]

Učebním textem sloužícím k výchově úřednictva 12. dynastie bylo Naučení Chetiho od téhož autora jako předchozí spis. Cheti pluje se svým synem Pepim do hlavního města, aby ho tam uvedl do písařské školy, a cestou mu dává rady. Nabádá ho, aby se stal písařem – úředníkem, a tak mu toto povolání vychvaluje. Zároveň líčí stinné stránky všech ostatních zaměstnání – například truhláře, tkalce, kameníka, holiče, kupce, posla, zahradníka, rybáře – tak přesvědčivě, že egyptologové označili toto naučení jako „satiru na povolání“. Jde o dílo velice tendenční, které úmyslně zdůrazňuje nepříznivé rysy jiných zaměstnání, aby tím více vynikly výhody písaře. V další části jsou uvedeny některé rady, které se podobají radám známým z jiných naučení. Naučení Chetiho bylo hojně opisováno v písařských školách ještě po mnoha staletích, jak o tom svědčí množství více či méně úplných kopií z Ramessovské doby. Původní text naučení se Lexa snažil po obsahové stránce upravit, takže jeho překlad se lišil od ostatních: „Vypustil jsem také některé nevhodně se opakující věty a jiné přemístil na jejich správné místo.“[69]

Lexův Výbor ze starší literatury egyptské obsahuje v prvním českém překladu ukázky staroegyptských milostných písní napsaných na papyru Chestera Beattyho I, Harrisově papyru č. 500, Káhirském ostraku č. 25218 a na papyru Turínského muzea č. 1996.[70] Všechny dochované milostné písně po-

---

[68] Tamtéž, s. 280.
[69] Tamtéž, s. 285.
[70] Tamtéž, s. 155–169.

cházejí z Ramessovské doby. Jejich jazykem je novoegyptština, v pořadí třetí vývojový stupeň egyptštiny. Hlavním tématem je upřímná, vroucí láska dvou mladých lidí. Živoucí jádro tohoto lyrického útvaru – individuální milostný prožitek se předkládalo zvláště posluchači, účastníku slavnostní hostiny pořádané v zahradě či ve svátečně vyzdobeném domě zámožného Egypťana. Při těchto hostinách milostné písně přednášely za hudebního doprovodu mladé dívky – zpěvačky a hudebnice. Autoři milostných písní jsou anonymní. Mezi egyptskými milostnými písněmi jsou poprvé zastoupeny některé lyrické žánry, které se ve světové literatuře později opakují. Je to popisná píseň, v níž chlapec popisuje tělesné a duševní půvaby a kvality dívky a vyzdvihuje je pomocí básnických přirovnání; ranní píseň, v níž jitro a přicházející den nutí milence k bolestnému rozloučení po společně strávené noci, a nářek u dveří (paraklausithyron), kdy chlapec stojí před zavřenými dveřmi u domu své milé a prosí o vpuštění. Motivy egyptských milostných písní jsou rozmanité: je v nich nemoc z lásky, s níž si lékaři nevědí rady, vystupují v nich poslové lásky, mezi něž patří zvířata a stromy, a nechybí ani různé překážky, jako například pletichy sokyně nebo proud řeky. Charakteristickým rysem je silný citový vztah k přírodě. Egyptské milostné písně jsou přes svou jednoduchost a stručnost nesmírně účinné a i dnešním čtenářům dobře srozumitelné. Na Lexovy překlady milostných písní navázaly později další české, tentokrát básnické překlady.[71]

Na Harrisově papyru č. 500 z doby 19. dynastie se mezi milostnými písněmi nachází Lexou přeložená a do Výboru ze starší literatury egyptské začleněná „Píseň, která je v hrobce krále Antefa, Ospravedlněného, před harfeníkem".[72] Tato píseň patří mezi tzv. Písně harfeníků, které jsou takto nazvány proto, že je zpívali slepí harfeníci nebo loutnisté zvláště v Ramessovské době při různých hostinách, zádušních slavnostech a každoročně se opakujících svátcích v thébské nekropoli. Písně vyjadřují pomíjivost života na tomto světě, nevyhnutelnost smrti a strach z ní a zároveň obsahují výzvu k užívání pozemského života a všech radostí a zábav, které poskytuje. Králem Antefem uvedeným v nadpisu této pesimistické písně se zřejmě míní Antef I., II. nebo III. z 11. dynastie – z doby, která bezprostředně navazovala na neklidné První přechodné období, kdy byla silně otřesena víra ve věčný blažený život na onom světě. Pro úplnost uveďme, že později vznikly další dvě české překladové verze této písně.[73]

---

[71] *Zpěvy Nilu. Výbor z lyriky starého Egypta.* Ze staroegyptských originálů přeložil a doslov napsal Z. Žába, přebásnila V. Kubíčková, Praha 1957, s. 29–84; *Dávné písně lásky. Staroegyptská milostná lyrika.* Přebásnil Michal Černík podle doslovných překladů B. Vachaly, Praha 1982.

[72] *Výbor ze starší literatury egyptské,* s. 153–154.

[73] *Zpěvy Nilu,* s. 17–18; *Dávné písně lásky,* s. 102–104.

Ve Výboru ze starší literatury egyptské Lexa rovněž poprvé otiskl české překlady dvou významných novoegyptských literárních děl: vyprávění Spor Hora se Sutechem[74] a Venamonova cesta do Fénicie.[75] První z nich, napsané na papyru Chestera Beattyho I z doby vlády Ramesse V., představuje zajímavé lidové vyprávění o sporu a soupeření staroegyptských bohů Hora a Sutecha. Jde vlastně o převyprávěný mýtus o dvou bozích, kteří vedou spor o dědictví svého otce Usira, to je královský úřad v Egyptě. Po celé řadě událostí a epizod a střídavých vítězstvích obou soků závěr jednoznačně vyznívá ve prospěch boha Hora, který je dosazen na místo Usira a je prohlášen za krále, zatímco pokořeného, zrádného Sutecha se ujímá bůh Re-Harachtej. Při sledování sporu je tedy čtenář svědkem konečného vítězství spravedlnosti nad bezprávím. Bohové vystupující ve vyprávění mají všechny lidské slabosti a nedostatky. Jednoznačně za ně hovoří jejich vlastní slova, dobré a zlé činy. Nechybí různé intriky, úskoky a lsti, které se jen těžko slučují s představami o božstvech požívajících u obyvatel nilského údolí takové vážnosti. Starého Egypťana mělo toto vyprávění seznámit s uznávanými mýtickými koncepcemi a současně i pobavit, byť za cenu humoru dotýkajícího se samotných bohů.

Známé vyprávění o Venamonově cestě do Fénicie, napsané na papyru Puškinova muzea v Moskvě č. 120, líčí cestu, kterou podnikl egyptský vyslanec Venamon z Théb na příkaz Amonova velekněze Hrihora zřejmě v letech 1076–1075 př. n. l. Bylo to v neklidné době posledních Ramessovců, kdy fakticky vládne na jihu země velekněz Hrihor. Tehdy Egypt ztratil své výsadní postavení a prestiž ve východním Středomoří. Venamon byl tedy vyslán v čele obchodní výpravy do Byblu – výpravy, která měla získat dřevo libanonských cedrů na stavbu boží bárky a která v té době byla opravdovým dobrodružstvím. Venamon měl s sebou malou částku na nákup stavebního dřeva, a i ta mu byla cestou ukradena, takže před vládce Byblu předstoupil s prázdnýma rukama. Pouze díky zázraku se sochou boha Amona je znovu uveden k místnímu vládci, s nímž má zajímavý rozhovor jako Egypťan se Syřanem. Svou řeč končí chválou Amona. Vládce nakonec nechá poslat do Egypta cedrové kmeny společně s Venamonovým poselstvím. Zajímavé je líčení Venamonovy zpáteční cesty do Egypta, kdy je pronásledován lidmi, které on sám cestou do Byblu okradl, a kdy je mořskou bouří zahnán na Kypr. Přestože se konec vyprávění nedochoval, můžeme předpokládat, že se hrdinovi podařilo vyváznout ze všech nebezpečí a šťastně se vrátit po splnění úkolu do Egypta. Bez ohledu na to, zda se jed-

---

[74] *Výbor ze starší literatury egyptské*, s. 207–221.
[75] Tamtéž, s. 225–233.

ná o autentickou zprávu o vykonané cestě – jak se domníval Lexa – či nikoli, máme tu přesvědčivě zachycenu situaci a poměry v dané oblasti v době na sklonku 2. tisíciletí př.n.l.

Poslední Lexovy české překlady z egyptštiny jsou uveřejněny ve druhém dílu Veřejného života ve starověkém Egyptě (1955).[76] Mezi historickými a právními texty tu také najdeme dva překlady závažného Epuverova líčení zkázy Staré říše.[77] Jde o značně poškozený papyrus Leidenského muzea č. I 344 (recto) obsahující neúplný, pozdější opis (z 19. dynastie) literárního díla, které má své počátky v mnohem starším období herakleopolské 9. dynastie (okolo roku 2130 př.n.l.), nehledě na dvě kratší pasáže sepsané na konci 13. dynastie (okolo 1630 př. n. l.). Lexa považoval text za „popletený", a proto se rozhodl přeskupit a spojit jednotlivé věty, aby získal „logický tok" myšlenek: „První dvě básně jsou popletené, chybami se hemžící parafráze textu, pocházejícího z doby úpadku po konci Staré říše. Protože tu jde o historické vypravování, líčící veřejný život té doby, pokusil jsem se uspořádati to, co zůstalo neporušeno a co je mi srozumitelno, doufaje, že tím usnadním čtenáři utvořit si představu o průběhu líčených událostí."[78] Odlišné mínění Žáby, „že by bylo správnější uveřejnit překlad textu tak, jak se zachoval, než překlad textu subjektivně upraveného, jenž může čtenáře svésti k mylným závěrům",[79] Lexu v tomto případě vedlo k tomu, že se vedle upraveného textu rozhodl publikovat současně i text v jeho původní podobě. První část díla, jemuž egyptologové dali název Napomenutí egyptského mudrce, líčí velice barvitě svízelnou situaci v zemi. Pramenem mohl být spis zmíněný v Naučení pro Merikarea, jehož cílem byla legitimizace herakleopolské dynastie. V případě druhé části spisu redaktoři čerpali z rozhovoru Ipuvera s nejvyšším bohem stvořitelem Re-Atumem. Zajímavý je v této části úsek s Ipuverovými ostrými výtkami bohu stvořiteli, které se mohly objevit právě v době hluboké náboženské krize v Prvním přechodném období. V době a poměrech, které zklamaný příslušník vládnoucí třídy Ipuver líčí jeho chaotické, jako zánik pravdy a spravedlnosti a vítězství zla, se objevily pochyby o úloze boha stvořitele a rozšířily se úvahy o odpovědnosti za zlo, o poslání člověka a jeho svobodě jednání. Cílem velice tendenčního rozhovoru ovšem zřejmě nebylo formulování těchto výčitek, ale spíše poskytnutí možnosti bohu stvořiteli, aby se mohl hájit proti vážné obžalobě, avšak jeho odpovědi na ožehavé otázky a pochyby o jeho úloze se bohužel nedochovaly.

---

[76] Viz Bibliografie I, č. 106.
[77] S. 8–16, 43–45.
[78] *Veřejný život ve starověkém Egyptě,* II, s. 202.
[79] Tamtéž, II, s. 7.

Na závěr pojednání o Lexově zpřístupnění literárního odkazu starověkého Egypta českému čtenáři vyzdvihněme a oceňme jeho padesátiletou, nesmírně bohatou překladatelskou činnost z egyptštiny. Viděli jsme, že začínal doslova z ničeho. V prvních letech tohoto století se z vlastního zájmu pustil do studia hieroglyfického písma a egyptštiny, během krátké doby si je osvojil a své znalosti si ještě zdokonalil při studijním pobytu u Ermana natolik, že se v dalších letech mohl intenzívně věnovat i studiu staroegyptské literatury a překladatelské činnosti z egyptštiny do češtiny. Jistě se to – zvláště na začátku – neobešlo bez potíží: ještě nebyla spolehlivá vydání textů, neexistovaly zásadní slovníky a gramatiky a on sám měl jen omezený přístup k odborné literatuře. Přesto během let pořídil – na svou dobu velmi úspěšné – překlady téměř všech významných staroegyptských literárních děl. Zvláště jeho Beletristická literatura staroegyptská, Obecné mravní nauky staroegyptské, Výbor ze starší literatury egyptské a Výbor z mladší literatury egyptské svědčí nejen o jeho výborné znalosti a pochopení jednotlivých literárních děl, ale i o jeho proniknutí do teoretických problémů staroegyptské literatury. Díky jeho dlouhodobé, cílevědomé práci byla široké české veřejnosti zprostředkována krásná literatura starověkého Egypta přímo, a to v takovém rozsahu, který by ve své době znamenal podstatné obohacení kterékoli současné světové překladové literatury. Ale nejen to. Lexovy popularizační překlady společně s jeho četnými populárně vědeckými články přiblížily českému čtenáři starý Egypt tak věrně a působivě, že díky jim se dědictví významné starověké civilizace stalo trvalou součástí našeho národního kulturního povědomí. František Lexa to byl, kdo vytvořil předpoklady, aby vědní obor egyptologie byl i u nás trvale zastoupen. V záslužném popularizování starověkého Egypta a egyptologie právem spatřujeme podstatnou stránku Lexova působení.

1984 ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE
PHILOSOPHICA ET HISTORICA 4
PAG. 91 – 97

ODKAZ FRANTIŠKA LEXY A SOUČASNÁ ČESKOSLOVENSKÁ EGYPTOLOGIE

Miroslav Verner

Cílevědomost a velikost Lexovy činnosti bude trvale vzbuzovat naši úctu. Bylo to více jak půlstoletí usilovné a trpělivé práce v podmínkách, které především zpočátku byly mimořádně svízelné. Bylo to období, na jehož prahu byla u knihkupce náhodně zakoupená knížka o hieroglyfech a na konci vybudovaný vědecký ústav, velká odborná knihovna, řada vyškolených našich i zahraničních žáků – egyptologů, rozsáhlé dílo vědecké a neméně úctyhodné dílo vědeckopopularizační. Lexův život, to je podstatná část dějin české egyptologie. Lexa sám se v závěru svého života dožil doby, kdy se teprve v socialistické společnosti otevřely nové a velkorysé možnosti dalšího rozvoje jím v Československu založeného vědního oboru. Základním mezníkem ve vývoji české egyptologie v posledních letech Lexova života se stalo založení Čs. egyptologického ústavu UK s pracovišti v Praze a Káhiře (1958). Lexa byl hluboce přesvědčen o mimořádném významu, který pro další rozvoj naší egyptologie představuje účast našich odborníků na výzkumech v Egyptě, na objevování nových historických pramenů a záchraně starověkého kulturního dědictví. První přípravné kroky k založení ústavu podnikl spolu se svým žákem a spolupracovníkem Zbyňkem Žábou r. 1956 při jednáních v Káhiře jako člen první československé kulturní delegace. Na samém sklonku svého života i svých sil, nadšený myšlenkou samostatného Československého egyptologického ústavu v Egyptě, pobízel k dalšímu úsilí nejen sebe: „Neustávejte, vždyť to vše děláte hlavně pro sebe a své žáky, já už se těch vykopávek nebudu moct zúčastnit“ byla slova, kterými v organizačním úsilí podporoval i mnohem mladšího Žábu. Na začátku léta r. 1959 ještě Lexa naposledy navštívil Egypt u příležitosti slavnostního otevření káhirského pracoviště ústavu. Krátce nato, v únoru 1960, zemřel.

Zahraničních egyptologických ústavů, které mají povolení v Egyptě rozvíjet vědeckovýzkumnou činnost a mezi něž se tehdy nově založený Československý egyptologický ústav UK zařadil, je velmi málo, necelá desítka. Tyto ústavy smějí v Egyptě pracovat stále, vedle nich se však na egyptolo-

gických výzkumech podílí v současné době již na 150 expedic. Řízení veškeré archeologické činnosti v Egyptě již dávno převzala pevně do svých rukou Egyptská památková organizace. Ostatně nejen řízení archeologických výzkumů domácích i zahraničních odborníků, ale i celou dnes již velmi rozsáhlou, odborně náročnou a také nákladnou činnost spojenou s ochranou památek, rekonstrukčními pracemi, zpřístupňováním tohoto vzácného kulturního dědictví široké egyptské i mezinárodní veřejnosti. Není třeba tedy zvlášť zdůrazňovat, že v současné době nejrozsáhlejší archeologické práce v Egyptě provádějí egyptští odborníci sami. Zahraniční participaci na nich pak odborně i politicky garantují. Akce UNESCO na záchranu památek Núbie ohrožených vodami Vysoké přehrady v Asuánu, která probíhala 20 let (1960–1980) a byla zatím největším mezinárodním kolektivním archeologickým dílem, přinesla nesmírné množství nových poznatků o dějinách obyvatel nilského údolí na jih od Asuánu: z kdysi málo známé části Afriky se stala jedna z archeologicky nejlépe probádaných oblastí světa. Akce UNESCO v Núbii však významně přispěla i k rozvoji a zdokonalení metod práce používaných jak v archeologickém výzkumu, tak i při ochraně památek. Nejnovější archeologické výzkumy v Egyptě v mnoha ohledech organizačních i odborných navazují na tyto cenné „núbijské" zkušenosti. Na 2. mezinárodním egyptologickém kongresu v Grenoblu v r. 1979 byla přijata rezoluce vytvářející předpoklady k zahájení velkých mezinárodních archeologických akcí na výzkum a záchranu památek Delty a Fajjúmu, které jsou ohroženy v důsledku rychlého růstu populace Egypta i velkých hospodářských přeměn, kterými tato země prochází. Pyramidová zóna, historicky jistě jedna z nejcennějších a turisticky nejatraktivnějších oblastí na světě, je nadále předmětem soustředěného zájmu odborníků z Egypta i zahraničí. Podobně i Théby, další z archeologických klenotů Egypta se svými obrovskými chrámovými komplexy a pohřebišti, jimž vévodí Údolí králů. A opět i zde jdou nové archeologické výzkumy ruku v ruce s odborně náročnými a finančně nákladnými rekonstrukčními pracemi. Zvyšuje se soustavně zájem i o archeologické lokality ve středním Egyptě a v poslední době nové cenné poznatky přicházejí i z rozvíjejících se systematických výzkumů v pouštních oblastech Egypta, především v oázách v Západní poušti. Mezi priority archeologických výzkumů v Egyptě však již dávno nepatří jen památky z tzv. faraónské doby. Velká pozornost je věnována pravěku nilského údolí, památkám z doby řecko-římské, koptské a v neposlední řadě i islámské. Komplexní přístup ke zkoumání a ochraně kulturního dědictví Egypta, charakterizující archeologickou aktivitu v zemi na Nilu v posledních desetiletích 20. století, dokládají i velkorysé muzejní a výstavní projekty, které se v současné době uskutečňují: rekonstrukce Egyptského muzea

v Káhiře spojená s modernizací stavebních a technických zařízení a reinstalací expozice památek, výstavba Muzea Núbie v Asuánu, položení základního kamene nového Muzea egyptské civilizace na ostrově Gezíra v centru Káhiry, výstavba menších muzeí v provinčních oblastech Egypta, pořádání velkých výstav egyptských památek v Egyptě i v zahraničí, aj.

Československý egyptologický ústav byl ihned po svém založení v Egyptě postaven před závažný vědecký úkol. Právě v té době totiž egyptská vláda zjistila, že nebude ve vlastních vědeckých a finančních silách Egypta zachránit památky starověké Núbie ohrožené vodami nově budované Vysoké přehrady u Asuánu. Na její žádost vyhlásila proto v březnu 1960 mezinárodní organizace UNESCO rozsáhlou akci na záchranu památek starověké Núbie. Československá vláda rozhodla, že naše země se na ní bude podílet prostřednictvím tehdy právě zřízeného Československého egyptologického ústavu UK v Káhiře.

Při rozdělování vědeckých úkolů mezi jednotlivé zahraniční expedice v Núbii (pracovalo jich zde na čtyřicet) byly Čs. egyptologickému ústavu UK přiděleny dvě koncese k archeologickému a epigrafickému průzkumu podél toku Nilu (asi 1/3 egyptské části Núbie), dále lokality Kalábša-Jih a Vádí Kitna k archeologickým výkopům a Táfa a Kertásí ke stavebně-archeologickému průzkumu.[1] Při epigrafickém průzkumu bylo objeveno víc než 200 nápisů, většinou egyptských, méně již merojských, kárských, aramejských, řeckých, koptských a latinských, avšak ve všech případech velké historické ceny. Především skupina nápisů objevených u vesnice Naga el-Girgáví podává svědectví o egyptské vojenské expanzi podél Nilu na jih na počátku 12. dynastie, jejímž výsledkem se stala úplná kolonizace Núbie a její připojení k egyptské říši. Pozoruhodné svědectví o životě dávných obyvatel Núbie a vlastně celé severovýchodní Afriky podávají skalní kresby, kterých bylo na čs. koncesích objeveno víc než 5 000. V jejich námětech – většinou jde o skalní rytiny, vzácněji o skalní malby – se zrcadlí vše, čím žili obyvatelé nilského údolí, lovci a pastevci, od konce pravěku. Obrazy divokých zvířat – slonů, žiraf, hrochů, nosorožců, lvů, pštrosů, gazel i lovu těchto zvířat – se střídají s kresbami lidí, skotu, velbloudů, oslů, koní, lodí, kmenových značek, symbolů a dokonce i erotických scén. Umělecká a historická hodnota těchto kreseb je velká, neboť jsou často naším jediným pramenem poznávání dějin Núbie – prastaré křižovatky národů a civilizací, brány do černé Afriky.

Svým charakterem neobvyklý byl výzkum v Táfě, zaměřený na lokaci tzv.

---

[1] Část své koncese v Núbii přenechal Čs. egyptologický ústav UK sovětským archeologům, kteří se k akci v Núbii připojili dodatečně.

Jižního chrámu z římské doby. V době, kdy tu čs. expedice pracovala, po něm už nezůstala ani stopa: chrám zmizel pod několikametrovou vrstvou bahna, které sem Nil nanesl po postavení první asuánské přehrady na počátku tohoto století. Východiskem ke splnění tohoto nesnadného úkolu se staly dvě staré daguerrotypie pořízené v polovině 19. století francouzskými cestovateli – jediná do našich dnů dochovaná dokumentace chrámu. Z perspektivy skalního pozadí chrámu se podařilo odvodit stanoviště fotografa a určit i polohu zmizelého chrámu; archeologická sonda potvrdila správnost měření. Práce v pevnosti Kertási, pocházející rovněž z římské doby, se soustředily na pořízení přesné geodetické dokumentace, podkladu pro stavebně-historické vyhodnocení objektu.

Své výzkumy v Núbii ústav završil na mohylových pohřebištích ve Vádí Kitně a v Kalábši-Jihu. Více než 500 hrobů s bohatou pohřební výbavou poskytlo velmi cenné poznatky o dějinách Núbie ve 4. a 5. stol. n.l. – v době po rozpadu merojského království.

Ze všech výzkumů v Núbii, které trvaly pět let a probíhaly za velmi obtížných klimatických a pracovních podmínek – práci bylo třeba provádět při nejnižší hladině Nilu, tzn. během velmi horkých letních měsíců, v obtížném skalnatém a pouštním terénu, daleko od obydlené oblasti nilského údolí, získal Československý egyptologický ústav UK bohatý dokumentační materiál. Jeho zpracování již skončilo, byla připravena série vědeckých prací – „núbijská edice" ústavu[2] – postupně vydávaných Univerzitou Karlovou za přispění mezinárodní organizace UNESCO. Navíc Československo získalo z výzkumů v Núbii – jako projev ocenění pomoci poskytnuté prostřednictvím našeho ústavu v Káhiře – od egyptské vlády podíl na nálezech, jimiž byly obohaceny sbírky Náprstkova muzea, součásti Národního muzea v Praze.

Po skončení účasti na mezinárodní záchranné archeologické akci UNESCO v Núbii (celkově trvala dvacet let, od r. 1960 do r. 1980) se v polovině šedesátých let výzkumná činnost ústavu soustředila do Abúsíru na výzkum Ptahšepsesovy mastaby. Vezír Ptahšepses, významná osobnost doby na přelomu 25. a 24. stol. př.n.l. (5. dynastie), si zde nechal postavit obrovskou kamennou hrobku, tzv. mastabu, která sice byla objevena na konci 19. století, avšak zůstala neprozkoumána. Základní vědecký cíl jejího výzkumu směřoval k lepšímu pochopení společenských poměrů ve starověkém Egyptě ve

---

[2] Žába, Z., *The Rock Inscriptions of Lower Nubia*, Prague 1974. Verner, M., *Some Nubian Petroglyphs*, Praha 1974.
Strouhal, E., *Wadi Qitna and Kalabsha South*, I, Praha 1984. Váhala, F., *Catalogue of Rock Drawings from Czechoslovak Concessions in Nubia* (v přípravě).
Váhala, F.-Osborn, D. J., *Large Animals in Egypt and Nubia* (v přípravě).

2. pol. 3. tis. př.n.l. V této době totiž začaly rychle přibývat příznaky velké společenskohospodářské krize nejstaršího egyptského státu, Staré říše. Krize se projevovala ve všech oblastech života země, od změn v náboženských představách, přes zlidovění zádušního kultu, kdy si stále větší počet lidí začal přisvojovat některé původně jen královské výsady, až po faktické změny ve vlastnictví základního výrobního prostředku v zemi – půdy (původně byl vlastníkem země – půdy, dobytka, aj. vždy panovník, ve skutečnosti však došlo k postupnému rozpadu tohoto privilegia ve prospěch chrámů a významných osobností nekrálovského původu). Nápadně se snížil objem státem řízených stavebních prací, došlo k úpadku ústřední královské moci a naopak vzestupu postavení provinční šlechty a některých kategorií vyššího úřednictva. Tento proces vyvrcholil v zatím zdaleka ne uspokojivě objasněném údobí společenských nepokojů, hospodářského úpadku a nakonec v úplném zániku Staré říše.

Výzkumy v Ptahšepsesově mastabě trvaly několik let[3] a přinesly množství výsledků, splňujících v mnoha směrech to, co si od nich sliboval československý ústav i mezinárodní egyptologie. Ukázalo se, že Ptahšepsesova mastaba je zatím největší objevenou nekrálovskou hrobkou Staré říše. Mastaba, připomínající svou monumentální architekturou spíše královskou stavbu, má zčásti dochovanou původní reliéfní výzdobu, která patří umělecky k tomu nejcennějšímu, co zatím z reliéfů Staré říše známe. Zvláštní postavení mezi jednotlivými druhy nálezů zaujímá soubor – zatím největší z celé Staré říše – tzv. stavebních graffit, krátkých nápisů a záznamů stavebníků na hrubých kamenných blocích, z nichž je hrobka postavena. Graffita nám totiž umožňují lépe než dosud objasnit organizaci a řízení prací na velkých stavbách. Historicky cenné je i tzv. sekundární pohřebiště, které mnohem později, v dobách, kdy Ptahšepsesův zádušní kult upadl a jeho hrobka se ocitla v rozvalinách, na místě mastaby vzniklo.

V polovině sedmdesátých let přenesl československý egyptologický tým v Abúsíru svou činnost na rozlehlou dosud neprobádanou jižní část starověké nekropole. Písečná pláň posetá tu a tam rozpadajícími se kamennými bloky na první pohled archeologicky příliš slibně nevypadala. A přece dosud známé archeologické a epigrafické prameny dovolovaly předpokládat, že právě zde – na místě později nazvaném „Jižní pole v Abusíru“ – lze nalézt nové cenné prameny k poznání Staré říše.

Nová archeologická koncese byla rozdělena na tři výzkumné sektory. Uprostřed Jižního pole byly zatím učiněny překvapivé objevy: pyramidový

---

[3] *Preliminary Report on Czechoslovak Excavations in the Mastaba of Ptahshepses at Abusir*, Praha 1976.

komplex „matky dvou králů“ Chentkaus, zádušní chrám panovníka Raneferefa, papyry Raneferefova chrámového archívu, patřící k nejstarším památkám svého druhu v Egyptě s nesmírně cennými starohieratickými texty hospodářskopolitického charakteru, vzácné plastiky představující nesporně vrcholná umělecká díla své doby a množství dalších památek.

Východní okraj Jižního pole v Abusíru je zatím prozkoumán jen z malé části. Rozkládá se tu pohřebiště s menšími kamennými a cihlovými hrobkami nižších členů královské rodiny a vyšších úředníků z 5. a počátku 6. dynastie. Mezi dosud odkrytými hrobkami vyniká mastaba princezny Chekeretnebtej a část její pohřební výbavy, kterou starověcí vykrádači hrobů vyloupili jen natolik, pokud jim to dovolila sesutá klenba sarkofágové komory. Neobvyklý byl i nález cihlových staveb centralizovaného zádušního kultu, vybudovaných v době zhoršujících se hospodářských a společenských poměrů v Egyptě na konci 5. dynastie a v důsledku toho také měnících se poměrů na pohřebišti: už nebylo možné materiálně zajistit zádušní kult v každé hrobce samostatně, a proto se kolem nejvýznamnější hrobky soustředil kult pro několik sousedních hrobek naráz.

Velké archeologické překvapení přinesly první sondážní práce na nejzápadnějším okraji koncese. Bylo zde objeveno neznámé pohřebiště, které pochází z Pozdní doby, asi ze 4. stol. př.n.l. Od dosud zmíněných pohřebišť Jižního pole je však neodlišuje jen časový odstup dvou tisíciletí, ale také zcela odlišný typ pohřebních staveb: šachtové hroby obrovských rozměrů a navíc nové, v Egyptě dosud neznámé konstrukce. Hrobku tvoří celý komplex šachet. Hlavní šachtu, na jejímž dně se dá předpokládat pohřební komora, obklopuje ochranný věnec dalších šachet. Všechny šachty jsou mezi sebou navzájem propojeny tak, aby jimi jemný písečný zásyp mohl snadno pronikat a bránit tak z kteréhokoli místa v přístupu k pohřební komoře. Pokračování výzkumu ukáže, zda důmyslnost starověkých architektů zvítězila nad vykrádači hrobů nebo naopak.

Objevy, které učinila expedice Československého egyptologického ústavu UK v Abusíru, ať šlo o již uzavřený výzkum v Ptahšepsesově mastabě nebo o probíhající práce na Jižním poli, překvapily svým významem odbornou veřejnost. Představují důležité kroky na cestě k jednomu z vytčených cílů ústavu: vyhledávat nové prameny k poznávání nejstarší třídní společnosti na světě, k objasňování vývoje a zániku nejstaršího státu – egyptské Staré říše. Nové historické prameny a jejich vyhodnocení zahrnuje připravovaná „abusírská“ edice ústavu.[4]

---

[4] Verner, M., *The Mastaba of Ptahshepses I/1. Reliefs.* Praha, UK 1986; Verner M., *Baugraffiti der Ptahshepses-Mastaba* (v tisku).

Památky objevované při archeologických výzkumech jsou po každé výkopové sezóně děleny mezi egyptskou a československou stranu na základě dlouhodobě uzavíraných dohod. Československé podíly tak pravidelně doplňují fondy sbírek našeho Národního muzea v Praze s cílem přispět v budoucnu k vybudování stálé expozice o nejstarších civilizacích, která v naší zemi, v porovnání s téměř všemi ostatními zeměmi Evropy, dosud chybí.

Doplňování sbírkových fondů však představuje jen jednu stránku trvalého zájmu Československého egyptologického ústavu UK o staroegyptský pramenný materiál v našich muzeích, který tvoří součást našeho kulturního bohatství. Vyhledávání „egyptiak", často roztroušených v nevelkých provinčních muzeích a v hradních a zámeckých sbírkách, studium a zveřejňování těchto památek pro naši i zahraniční odbornou a kulturní veřejnost patří ke stejně důležitým úkolům ústavu jako práce v Egyptě.

Československý egyptologický ústav UK je vědeckým pracovištěm, avšak skutečnost, že je zároveň jediným svého druhu v naší zemi, zahrnuje také povinnost podílet se podle potřeby na pedagogické činnosti filozofické fakulty, především při výchově dalších egyptologů. Podle potřeby se ústav podílí i na vybraných přednáškách pro posluchače příbuzných oborů na filozofické fakultě UK. Popularizační činnost ústavu přesahuje rámec univerzity: starý Egypt a jeho kulturní odkaz je námětem, který se u naší veřejnosti těší trvalému zájmu, probouzenému již v nejmladší generaci školní výukou dějepisu.

Dobrou a dlouhou tradici, navazující na základy položené Lexou, má spolupráce se sdělovacími prostředky. V televizi, rozhlase, denících i časopisech se pravidelně objevují pořady a články o historii a památkách Egypta i o výsledcích dosahovaných při výzkumech ústavu v Egyptě. V poslední době se úspěšně rozvíjí také překladatelská činnost, jejímž prostřednictvím právě Lexa významně přiblížil českému kulturnímu prostředí vzdálený Egypt a jeho slavnou minulost. V moderních překladech jsou českému čtenáři postupně zpřístupňována nejhodnotnější díla staroegyptské literatury.

S velkým ohlasem se setkávají výstavy o starém Egyptě, které připravuje Náprstkovo muzeum v Praze ve spolupráci s ústavem. Výstavy představují jedinečnou příležitost seznámit naši veřejnost také s novými nálezy získanými při archeologických výzkumech ústavu v Egyptě. Stejné pozornosti se těšila i výstava uspořádaná Univerzitou Karlovou, Náprstkovým muzeem a Československou komisí pro spolupráci s UNESCO v r. 1976 ke 100. výročí narození Františka Lexy, zakladatele české egyptologie.

Strouhal, E.-Bareš, L., *Secondary Cemetery in the Mastaba of Ptahshepses at Abusir* (v tisku).
Vachala, B., *The Mastaba of Ptahshepses I/2. Fragments of Reliefs* (v přípravě).

VORWORT

Der Weg zur Errichtung eines sozialistischen Schulwesens, dessen Grundlagen bereits vor vierzig Jahren durch den Aufschwung der nationalen Befreiungsbewegung des tschechoslowakischen Volkes und durch die Befreiung der Tschechoslowakei dank der ruhmreichen Sowjetarmee gelegt wurden, war nicht einfach und verlief nicht geradlinig. Dynamik und Tempo der Nachkriegsentwicklung wurden zu einem nicht geringen Maße durch die führenden Wissenschaftler und Kulturschaffenden unseres Landes beeinflußt, die mit ihrem Werk und durch ihren politisch-aufklärerischen Einsatz schon geraume Zeit die Voraussetzungen für diese Entwicklung geschaffen hatten. Die Besten unter ihnen standen während der bürgerlichen Republik an der Spitze einer progressiven Bewegung und halfen eine fortschrittliche Plattform zu schaffen, deren untrennbarer Bestandteil schon damals auch die linksorientierten Studenten an der Philosophischen Fakultät der Karlsuniversität, namentlich die Mitglieder der Kommunistischen Partei der Tschechoslowakei waren.

Mit vorliegendem Band, der dem Leben und dem Werk František Lexas – Universitätsprofessor, Pionier der tschechoslowakischen Orientalistik und Begründer der tschechischen Ägyptologie – gewidmet ist, setzen wir eine Publikationsreihe fort, in der wir jenen gegenüber unsere Schuld abtragen möchten, die an der Philosophischen Fakultät die Grundlagen für die Entwicklung der Einzelfächer legten und die als Träger fortschrittlichen Gedankenguts die Voraussetzungen für eine weitere progressive Entwicklung dadurch schufen, daß sie bereits in der bürgerlichen Republik um eine Durchsetzung der wissenschaftlichen Weltanschauung bemüht waren, erste Kontakte mit sowjetischen Hochschulen knüpften und die Ergebnisse der sowjetischen Wissenschaft propagierten.

An der Philosophischen Fakultät der Karlsuniversität arbeitete damals ein Reihe junger Kommunisten, die in der Kommunistischen Studentenfraktion (Kostufra) zusammengeschlossen waren. Sie beeinflußten politisch auch den Bund der Studenten an der Philosophischen Fakultät und spielten als Avantgarde eine bedeutende Rolle in den politischen Auseinandersetzungen jener

Zeit. Dadurch erwies sich die Philosophische Fakultät als eine starke Stütze der Kommunistischen Partei der Tschechoslowakei. Zu den Studenten, die damals die Linksorientierung der Philosophischen Fakultät verstärkten, gehörten beispielsweise Julius Fučík und Bedřich Václavek. Beide waren schon während ihres Studiums ausgeprägte Persönlichkeiten, sammelten fortschrittliche Studenten um sich und beeinflußten das kulturpolitische Klima an der Fakultät.

Dieser progressiven Strömung schlossen sich – selbstverständlich nicht in gleichem Maße und gleicher Intensität – auch Forscher an, die sich nur scheinbar mit abgelegenen wissenschaftlichen Problemen beschäftigten und die angesichts der drückenden wirtschaftlichen Situation und der existentiellen Probleme der jungen Generation nur von einer Handvoll Studenten umgeben waren. Es handelte sich um Professoren der Orientalistik, einer Fachrichtung, die nach sehr bescheidenen Anfängen noch zur Zeit Österreich-Ungarns schon am 1. Januar 1919 an der Philosophischen Fakultät der Karlsuniversität etabliert worden war, als der renommierte Gelehrte Bedřich Hrozný, mit der Gloriole der genialen Entzifferung des Hethitischen umgeben, aus Wien an die Karlsuniversität berufen und mit der Leitung des neu errichteten Seminars für Keilschriftforschung und Geschichte des Alten Orients beauftragt wurde.

In relativ kurzer Zeit gelang es, an der Philosophischen Fakultät weitere orientalistische Fächer aufzubauen, so daß hier Professor Hrozný binnen kurzem neue Hochschullehrer zur Seite standen: der Ägyptologe František Lexa, der Arabist Alois Musil, der Hebraist und Semitist Rudolf Růžička, der Turkologe und Iranist Jan Rypka und der Indologe Vincenc Lesný. Sie alle hatten gebührenden Anteil an der relativ raschen Entfaltung dieser Fächer und legten die Grundlagen für die weitere Pflege dieser Disziplinen. Ein großer Aufschwung dieser Wissenschaftszweige ist dann in unserer sozialistischen Gesellschaft zu verzeichnen. Auch heute noch kann nämlich an die Tradition der Durchsetzung fortschrittlichen Gedankenguts angeknüpft werden, mit der die Orientalistik an der Philosophischen Fakultät der Karlsuniversität stets verbunden war. Unsere Orientalisten traten scharf gegen die Erscheinungen des Imperialismus auf, standen offen auf der Seite der für ihre nationale Unabhängigkeit, für soziale Gerechtigkeit kämpfenden Völker Asiens und Afrikas.

Das vielseitige Interesse an den Nationalkulturen der Völker Asiens und Afrikas kam hauptsächlich in den Bemühungen der Universitätslehrer zum Ausdruck, dem tschechischen Volk die kulturellen Werte dieser Völker zugänglich zu machen. Am systematischsten wurden die Spitzenwerke der asiatischen Literatur übersetzt.

Ein großer Impuls für unsere Gesellschaftswissenschaften ging von dem Besuch B. Hroznýs in der Sowjetunion aus. B. Hrozný bereiste insgesamt fünf Sowjetrepubliken und veröffentlichte seine Reiseeindrücke in einer Artikelse-

rie, die in der von Zdeněk Nejedlý herausgegebenen Zeitschrift „Praha – Moskva“ erschien. Seine Beiträge vermittelten sehr wertvolle Erkenntnisse über das Bildungsausmaß in der Sowjetunion und informierten über das Interesse, das die sowjetischen Kollegen seinen Vorlesungen entgegengebracht hatten. Durch das Verdienst B. Hroznýs wurden enge Kontakte zwischen den tschechischen und sowjetischen Orientalisten geknüpft, die bis heute Bestand haben.

In dieser gesellschaftswissenschaftlichen Atmosphäre arbeitete auch František Lexa, dessen Arbeitsmethoden, Zielstrebigkeit, Interesse, Mut und Arbeitseifer auch für die heutige Generation und einen jeden, der wissenschaftliche Ergebnisse erzielen will, als beispielhaft bezeichnet werden können.

Die Orientalistik an der Philosophischen Fakultät der Karlsuniversität stand in einer gewissen noetisch-methodologischen Opposition beispielsweise zum Orientalischen Institut, wo sich die Vertreter der Bourgeoisie allmählich bedeutender Positionen bemächtigten und bemüht waren, eigene Interessen und Zielvorstellungen durchzusetzen, besonders beim Vordringen auf die Märkte Asiens.

In diesen Auseinandersetzungen nahm gerade František Lexa eine richtige ideologisch-theoretische und menschliche Haltung ein. Als Vorsitzender der Kultursektion des Orientalischen Instituts setzte er es durch, daß jungen Wissenschaftlern Stipendien für einen Aufenthalt in den Ländern des Orients erteilt wurden, und bemühte sich, finanzielle Mittel für die Veröffentlichung wissenschaftlicher Studien zu erhalten.

Den Vertretern der Gründergeneration wurde nach der Befreiung der Tschechoslowakei eine Reihe von Auszeichnungen für die von ihnen geleistete Arbeit zuteil. Außer Staatspreisen war es vor allem die Ernennung zu Mitgliedern der neu gegründeten Tschechoslowakischen Akademie der Wissenschaften. Gleich nach deren Gründung ernannte Klement Gottwald die Professoren Bedřich Hrozný, František Lexa, Vincenc Lesný und Jan Rypka sowie weitere Wissenschaftler der Philosophischen Fakultät der Karlsuniversität zu Akademiemitgliedern. Diese Akademiemitglieder konnten so in der Zusammenarbeit mit Zdeněk Nejedlý, ihrem Kollegen von der Fakultät und Präsidenten der neugeschaffenen Akademie, fortfahren.

Die heutige tschechoslowakische Orientalistik kann sich nicht nur stolz zu dem fortschrittlichen Vermächtnis der Vergangenheit bekennen, sondern es unter den neuen Bedingungen auch weiter entfalten.

Prof. RSDr. Václav Ráb, CSc.

„Ich erreiche ein Alter, in dem jedes weitere Lebensjahr ein besonders gnadenvolles Geschenk des Schicksals ist. Deshalb wäre es von mir einfältig, meine Gedanken mit der Zukunft zu belasten, für die es keine Zeit mehr gibt. Müßig sein werde ich nicht, denn das liegt mir nicht; was ich noch schaffe, das schaffe ich, ohne zu versprechen, es zu Ende zu führen. Meine Gedanken und Überlegungen kreisen vor allem um die Zukunft meiner Nachfolger.

Die Wissenschaft ist in ständiger Entwicklung begriffen. Sprießt aus ihr zuweilen ein ungesunder Zweig hervor, vertrocknet er und fällt ab. Wie ich heute mehr weiß als meine Vorgänger, so wissen auch die, die nach mir kommen, schon heute in manchen Fächern mehr als ich und werden in der Zukunft mehr und bessere Arbeit leisten, als ich sie geleistet habe. Wäre dem nicht so, läge die Schuld bei mir: Es zeigte, daß ich ein schlechter Lehrer war, trotz allem guten Willen.

Ich bitte meine Fortsetzer, bei ihrer Kritik an meiner Arbeit mir gegenüber Nachsicht walten zu lassen. Sie mögen nicht vergessen, unter welch schweren Bedingungen ich mich mit Ägyptologie zu beschäftigen begann. Als Mathematiker und Physiker fehlte es mir an philologischer Vorbildung, auch hatte ich keinen Lehrer. Die zweite Auflage der Ermanschen Ägyptischen Grammatik, seine Chrestomathie und sein Glossar sowie Steindorffs Koptische Grammatik waren alles, was ich besaß. Während meine dürftige finanzielle Lage es mir erlaubte, für meine wissenschaftliche Arbeit nur die wichtigsten Hilfsmittel anzuschaffen – die Pyramidentexte, Navilles Totenbuch, Ermans Ägypten und ägyptisches Leben, Budges Geschichte, Zoegas Katalog und Peyrons Koptisches Wörterbuch –, steht meinen Hörern für ihr Studium die beachtliche Bibliothek des Ägyptologischen Seminars zur Verfügung. Es gibt für die wissenschaftliche Arbeit keinen schlimmeren Feind als den Mangel an finanziellen Mitteln.

Viel Wasser ist die Moldau am Fuße des Vyšehrad hinabgeflossen, ehe sich mein Privat- und Berufsleben aufklärte. So werde ich nun achtzig Jahre alt. Achtzig Jahre sind annähernd ein Siebtel der Zeit, die seit der Gründung unse-

rer Universität durch Karl IV. verstrich, ein Zwölftel der Zeit, die seit der Herrschaft des Fürsten Bořivoj über das böhmische Land verging, und ein Vierundzwanzigstel aller Zeit, die seit Beginn unserer Zeitrechnung verflossen ist. Also ein gutes Stück Menschheitsgeschichte und Bildungszuwachs, das ich erlebt habe."

(Auszug aus einer Rede von Akademiemitglied František Lexa, die er anläßlich seines 80. Geburtstages am 5. April 1956 vor Schülern und Freunden im Ägyptologischen Seminar der Philosophischen Fakultät der Karlsuniversität Prag gehalten hat.)

ZUR EINLEITUNG

In dem fruchtbaren Tal, das im Osten und Westen von den ausgedehnten Wüsten Nordostafrikas eingeschlossen, im Süden vom ersten Nilkatarakt und im Norden durch die sumpfige Mittelmeermündung des Nils begrenzt wird, entstand eine der ältesten Zivilisationen der Welt. Die Menschen, die sie schufen, nannten ihr Land „schwarze Erde“ – nach der Farbe des kultivierten Bodens, der so auffällig von der umliegenden Wüste, dem „roten Land“, abstach. Der heutige Name „Ägypten“ entstand wahrscheinlich durch Gräzisierung der verstümmelten Bezeichnung für den Ptah-Tempel von Memphis, der Hauptstadt der ältesten ägyptischen Könige. Nicht unzutreffend wurde Ägypten von dem griechischen Historiker Herodot ein „Geschenk des Nils“ genannt. Der fruchtbare Schlamm des Nils, der bei den alljährlichen Überschwemmungen angetrieben und im Niltal abgelagert wurde, das warme Klima sowie weitere Faktoren beeinflußten positiv die Entfaltung der Landwirtschaft, die zum Haupterwerbszweig der Bewohner des Flußtals wurde. Die Entwicklung der landwirtschaftlichen Produktion, der Aufschwung von Handwerk und Handel, die Aneignung metallbearbeitender Technologie, die Erfindung der Schrift und weitere wesentliche gesellschaftliche und wirtschaftliche Veränderungen charakterisieren das Ende der Urzeit und den Übergang zur ältesten ägyptischen Klassengesellschaft. Dieser Prozeß gipfelte in der Vereinigung kleinerer Gebiete zu einem einheitlichen Staat. Zu einem Markstein in der Geschichte des neuen Staatsgebildes wurde die Gründung der ersten Dynastie Ende des 4. Jahrtausends v. u. Z. In Ägypten als einem der ersten Länder der Erde hatte die Menschheit den Schritt von der Urzeit in die historische Zeit vollzogen.

Die frühe Entstehung der altägyptischen Zivilisation ist ebenso bemerkenswert wie ihre Dauer von dreieinhalb Jahrtausenden – ein Zeitraum, der in der Geschichte bislang einzigartig dasteht. Die Entwicklung der altägyptischen Gesellschaft allseitig zu erforschen, die Gesetzmäßigkeiten und Besonderheiten dieser Entwicklung zu ergründen ist deshalb eine langfristige und bedeutende Aufgabe der historischen Wissenschaft. Für jenen Wissenschaftszweig, der sich mit der Erforschung und dem kulturellen Er-

be Altägyptens befaßt, hat sich seit der Mitte des vergangenen Jahrhunderts der Begriff „Ägyptologie“ eingebürgert, während man früher eher die Bezeichnung „ägyptische Archäologie“ verwandte.

Wie die eigentliche Bezeichnung dieser Wissenschaft, so hat auch die chronologische Abgrenzung ihres Gegenstandes in der Vergangenheit eine gewisse Entwicklung durchlaufen.[1] Früheren Anschauungen zufolge sollte die altägyptische Gesellschaft von der Urzeit bis zur Gegenwart erforscht werden, weil ein Teil der ursprünglichen Bevölkerung, die Kopten nämlich, bis auf den heutigen Tag ihre Kultur entfalten. Eine andere Abgrenzung war durch Entstehung und Untergang der ägyptischen Schrift gegeben. Die ältesten Zeugnisse der ägyptischen Hieroglyphen stammen vom Beginn der historischen Zeit – der 1. Dyn. (um 3100 v. u. Z.) –, die jüngsten Belege aus dem 3. Jh. u. Z. Die letzten Inschriften in demotischer Schrift sind sogar ins 5. Jh. zu setzen. Heute ist man sich einig darin, daß unter dem „alten Ägypten“ der Zeitraum von der 1. Dynastie bis zur Einnahme des Landes durch Alexander den Großen (332 v. u. Z.) zu verstehen ist – durch dieses Ereignis hatte Ägypten nicht nur seine Selbständigkeit verloren, sondern begann auch kulturell im Hellenismus des östlichen Mittelmeerraumes aufzugehen.

Außer der zeitlichen ist auch die geographische Abgrenzung Altägyptens nicht ganz eindeutig. Im 3. Jahrtausend erstreckte sich der ägyptische Staat im nordöstlichen Zipfel Afrikas, begrenzt in etwa durch das Mittelmeer, das Rote Meer, den 1. Katarakt beim heutigen Assuan und einen Oasengürtel in der Westwüste. Zu Beginn des 2. Jahrtausends v. u. Z. wurde Nubien, das Gebiet zwischen dem 1. und 2. Katarakt, kolonisiert und Ägypten einverleibt. Mitte des 2. Jahrtausends v. u. Z. erweiterten die ägyptischen Herrscher die Grenzen ihres Landes abermals: im Norden bis zum Euphrat und Tigris, im Süden bis zum 4. Katarakt, wobei diese Gebiete freilich nicht ständiger Bestandteil des altägyptischen Staates bleiben sollten.

Das kulturelle Erbe Altägyptens reichte bei weitem über die Grenzen Afrikas hinaus, obgleich es gerade hier am stärksten und unmittelbar zu spüren war.[2] Direkter Erbe Altägyptens wurde Meroe, ein Königreich, das sich zwischen dem 3. Jh. v. u. Z. und dem 4. Jh. auf dem Gebiet des heutigen Sudan erstreckte. Beträchtliche Schwierigkeiten bei der Erforschung dieser Epoche der Geschichte Afrikas ergeben sich aus dem Umstand, daß das Meroitische noch unverständlich ist, obgleich seine Schrift bereits vor längerer Zeit entziffert werden konnte.

Die Vermittlung des kulturellen Erbes an Europa gestaltete sich kompli-

---

[1] E. Hornung, *Einführung in die Ägyptologie*, Darmstadt 1967, passim.

[2] *Africa in Antiquity*, Berlin 1979, passim.

zierter und erfolgte auf anderen Wegen.[3] Die Beziehungen Ägyptens mit der Ägäis sind alten Datums und hatten sich lange vor der Eroberung des Landes am Nil durch Alexander den Großen entwickelt. Unter römischer Herrschaft, als Ägypten zu den römischen Ostprovinzen zählte und seine Zivilisation noch nachklang, waren es gerade die römischen Soldaten, die sich auf besondere Weise um die „Übergabe" dieses Vermächtnisses an Mitteleuropa verdient machten: die altägyptischen Kulte hatten ihnen derart zugesagt, daß sie jenen auch nach der Verlegung ihrer Garnisonen an die Nordgrenze des Imperiums nachhingen (und Heiligtümer errichteten). Ägyptische Denkmäler – Obelisken, Statuen und Reliefs – zierten also bereits seit römischer Zeit verschiedene Stätten Europas; die hieroglyphischen Inschriften auf den Denkmälern indes verstand niemand mehr. Bis zum Beginn des 19. Jh. war in Europa von der antiken Zivilisation des Landes am Nil zum einen das bekannt, was in den Werken der antiken Gelehrten Herodot, Diodor oder Strabo stand, zum andern das, was die Bibel vermittelte. Es war dies freilich ein unvollständiges und oft völlig verzerrtes Bild vom alten Ägypten. In Herodots Darstellung beispielsweise, welche die späteren Anschauungen von der Vergangenheit Ägyptens so nachhaltig beeinflußte, vermengen sich historische Tatsachen mit bloßen Erfindungen derart, daß sich die Historiker heute fragen, ob der „Vater der Geschichtsschreibung" überhaupt je in Ägypten gewesen sei.

Im 17. Jh. beginnt man in Europa, sich Ägypten in steigendem Maße zuzuwenden. Die Versuche des gelehrten deutschen Jesuiten Athanasius Kircher (1601–1680), die ägyptischen Hieroglyphen zu entziffern – Versuche übrigens, die voller Phantastereien waren –, endeten zwar noch mit einem Mißerfolg, doch wurde immer offensichtlicher, daß erst im Verständnis der ägyptischen Schrift und Sprache der Schlüssel verborgen liegt, die schweigende Vergangenheit Ägyptens zum Sprechen zu bringen. Die entscheidende Wende trat Ende des 18. und Anfang des 19. Jh. ein. Ägypten stand im Mittelpunkt miteinander rivalisierender Interessen der Großmächte Frankreich und England: Napoleon Bonaparte ordnete 1798 einen gewaltigen Feldzug nach Ägypten an, der nicht nur die Beherrschung dieses Landes zum Ziel hatte, sondern zugleich auch Indien, die „Perle" der englischen Kolonien, bedrohen sollte. An Napoleons Feldzug nahm auch eine große Gruppe von Gelehrten und Künstlern teil, die sog. Commission de l'Égypte. Alles, was in Ägypten zugänglich war, sollte bestimmt, gemessen, beschrieben und gezeichnet werden, denn Frankreich wollte dieses Land in

---

[3] S. Morenz, *Die Begegnung Europas mit Ägypten*, Zürich 1969, passim; E. Iversen, *The Myth of Egypt and its Hieroglyphs in European Tradition*, Kopenhagen 1961, passim.

der Tat von Grund auf beherrschen. Der Künstler Vivant Denon ging mit Eifer an die zeichnerische Dokumentierung des Landes und seiner Denkmäler und hatte binnen kurzem gemeinsam mit seinen Kollegen das Material für ein monumentales und bis dahin ungewöhnliches, 22 Bände umfassendes Werk zusammen: die *Description de l'Égypte* (die *Antiquités* betitelten 5 Bände betreffen die altägyptischen Denkmäler). Napoleons Feldzug endete mit einer Niederlage, und im September 1801 mußten die Franzosen den Engländern sogar die gesammelten ägyptischen Denkmäler aushändigen. Unter ihnen befand sich auch das Bruchstück einer bilinguen Steintafel, die später bei der Entzifferung der Hieroglyphen eine bedeutende Rolle spielte und als „Rosettana" in die Geschichte einging. Diese Stele zog sogleich die außerordentliche Aufmerksamkeit der Gelehrten auf sich, denn eine der Sprachen, das Griechische, war verständlich und konnte demzufolge als Ausgangspunkt für das Verständnis des ägyptischen Textes genommen werden. Mit den Inschriften begannen sich der Orientalist Silvestre de Sacy, der Diplomat Åkerblad und der Physiker Young zu beschäftigen, denen zwar Teilentdeckungen gelangen, die Bedeutung der Hieroglyphen insgesamt freilich noch verborgen blieb. Ihre Entzifferung war dem jungen, außergewöhnlich begabten französischen Gelehrten J. F. Champollion vorbehalten.[4] Nicht nur die Texte des Steines von Rosette, sondern auch weitere Kopien ägyptischer Inschriften ließen ihn Schritt für Schritt das Prinzip der ägyptischen Schrift erkennen. Mit seinen Ergebnissen machte er am 29. September 1822 in Paris die wissenschaftliche Öffentlichkeit in Form eines Briefes bekannt, der an den Sekretär der Königlichen Akademie gerichtet war. Champollions *Lettre à M. Dacier ... relative à l'alphabet des hiéroglyphes phonétiques* ... wurde das erste Buch einer neuen Wissenschaft, der Ägyptologie. Welche Rolle die Wissenschaft in einer Zeit der kolonialen Weltaufteilung in der Politik der damaligen Großmächte spielte, wird auch durch die Bedingung veranschaulicht, die den Franzosen nach ihrer Niederlage in Ägypten diktiert worden war: die Herausgabe des Steines von Rosette an die Engländer. Der Stein von Rosette gehört bis heute zu den wertvollsten Schätzen des British Museum. Die Ausfuhr von Denkmälern war lange Zeit Teil der kolonialen Ausbeutung Ägyptens. Auch die Ägyptologie wurde bald nach ihrer Entstehung zu einem wichtigen und wirkungsvollen Instrument für die Besetzung der kulturellen Schlüsselpositionen Ägyptens durch die Kolonialmächte.

Die Zeit nach Champollions Entzifferung der Hieroglyphen stand im Zeichen eifriger Bemühungen der Bahnbrecher der Ägyptologie. Ihre Auf-

---

[4] H. Hartleben, *Champollion. Sein Leben und sein Werk*, I, II, Berlin 1906, passim.

merksamkeit richtete sich auf das Studium des Ägyptischen und seiner Schrift, wobei auch das Hieratische und das Demotische mit einbezogen wurden. Neben der Erforschung der Schriftdenkmäler begann man, sich auch intensiv mit allen anderen Denkmälern zu beschäftigen, vor allem mit denjenigen, die am besten zugänglich und am besten erhalten waren. Es entstanden die ersten seriösen wissenschaftlichen Werke über die ägyptischen Pyramiden, Tempel und Gräber. Das Sammeln ägyptischer Denkmäler wurde fast zu einer Mode, man gründete Museen, und auch Privatsammlungen entstanden. Die erste Hälfte des 19. Jh., die mitunter als Zeit der Wiederentdeckung Ägyptens gilt,[5] erreichte ihren Höhepunkt in der Entsendung der großen deutschen wissenschaftlichen Expedition, die von Richard Lepsius geleitet wurde. Das Unternehmen fand die Unterstützung des preußischen Königs; das deutsche Interesse an Ägypten sollte nicht hinter den Interessen Englands und Frankreichs zurückstehen. Die vielbändigen und in der Tat monumentalen *Denkmaeler aus Aegypten und Aethiopien,* die nach der Rückkehr der Lepsiusschen Expedition erschienen, dürfen mit Recht als eines der bisher größten ägyptologischen Werke gelten, ohne die auch heute noch kaum ein Ägyptologe auskommt.

Der Beginn systematischer archäologischer Forschungen in Ägypten ist mit dem Namen des französischen Ägyptologen A. Mariette verbunden. Dieser hatte bereits 1851 mit der Entdeckung des Serapeums auf sich aufmerksam gemacht. Der ägyptische Khedive Said-Pascha ernannte ihn zum Direktor der Ausgrabungen. Schließlich wurde Mariette mit der Gründung eines ägyptischen Museums beauftragt. Die altägyptischen Denkmäler, deren Zahl mit den neuen Grabungen rasch anzuwachsen begann, konnten bislang nämlich ohne Schwierigkeiten aus Ägypten gebracht werden. Auch die Gründung des Museums brachte darin keine Abhilfe, doch erfolgte die Ausfuhr jetzt mit Zustimmung des Khediven „en don gracieux". Vor allem auf Mariettes Initiative hin begann man in ganz Ägypten zu graben – heute würde man dies vielfach eher als eine Suche nach Denkmälern bezeichnen. Man ging daran, in den Nekropolen der Pyramiden von Saqqara und Gisa zu arbeiten; unbeachtet blieb selbst Theben nicht mit seinen gewaltigen Tempeln in Karnak und Luxor am Ostufer des Nils, nicht die Tempel in Medinet Habu und Deir el-Bahari mit den großen Nekropolen am Westufer, und auch im Delta und sogar im fernen Nubien wurde gegraben. Mariettes Mitarbeiter, der deutsche Ägyptologe H. Brugsch, erzielte bemerkenswerte Erfolge auf philologischem Gebiet, die dazu beitrugen, daß die Erforschung der ägyptischen Schrift und Sprache um keinen Deut hinter

---

[5] H. Kees, *Geschichte der Ägyptologie.* In: HdO, 1. Abt., I. Bd., 1. Abschnitt, Leiden 1973, S. 3ff.

den sich rasch mehrenden archäologischen Entdeckungen zurückstand. Mit dem Namen Brugsch ist auch die Gründung der ältesten ägyptologischen Zeitschrift, der Zeitschrift für Ägyptische Sprache und Altertumskunde verbunden, die seit 1863 in Leipzig herausgegeben wird. Die Bedeutung Champollions für die Entstehung der Ägyptologie, der Anteil französischer Gelehrter an der Organisierung systematischer archäologischer Forschungen in Ägypten sowie der politische Einfluß Frankreichs mündeten 1880 in die Gründung des ersten ausländischen archäologischen Instituts in Kairo, des „Institut Français d'Archéologie Orientale".[6] Eine neue Etappe in der Ägyptenforschung begann, die Zeit romantischer Entdeckungen war vorbei. Die Vergangenheit des Landes am Nil war vorerst nur zum Teil enthüllt. Und dennoch hatte ihre Wiederentdeckung die kulturelle Entwicklung in der Welt augenblicklich beeinflußt. Vor allem Europa war von der Mode „Ägypten" ergriffen, sichtbar in bildender Kunst, Handwerk, Musik und Literatur. Nicht immer jedoch wurde das von den Wissenschaftlern allmählich rekonstruierte Bild einer längst vergangenen Zeit richtig verstanden: es gab auch Leute, die in Ägypten die Urheimat aller Geheimnisse, Weisheiten und Mysterien erblickten.

„Es geht um die Ehre Englands" – mit diesen Worten kommentierte ein englischer Gelehrter die Erfolge Frankreichs und Deutschlands auf dem Feld der ägyptischen Archäologie. Der neue Direktor der Ausgrabungen, der Franzose G. Maspero, der 1881 den Platz Mariettes einnahm, zeigte sich dem Ersuchen der englischen Gesellschaft Egypt Exploration Fund um Bewilligung von Grabungen in Ägypten geneigt.[7] Das Interesse der englischen Archäologen sollte sich anfangs auf die Erforschung biblischer Stätten in Ägypten konzentrieren. Eine führende Persönlichkeit erwuchs ihnen alsbald in W. M. Flinders Petrie. Mit seinem Namen ist eine große Epoche der Ägyptenarchäologie verknüpft: 70 Jahre lang arbeitete er auf Grabungen, untersuchte zahllose archäologische Stätten und führte neue, moderne Arbeitsmethoden ein. Das Ende des 19. und der Beginn des 20. Jahrhunderts brachte eine neue, bis dahin ungewöhnliche Bewegung in die Ägyptologie, wie dies nur sehr andeutungsweise die Namen von Dutzenden Forschern und neu gegründeten ägyptologischen Arbeitsstätten in der Welt, Hunderte von archäologisch erforschten Stätten in Ägypten, Tausende entzifferte Inschriften und dokumentierte Denkmäler illustrieren. Die hervorragenden deutschen Ägyptologen A. Erman und K. Sethe hoben mit ihren Arbeiten die Erforschung des Ägyptischen auf eine qualitativ neue

---

[6] *Centenaire de l'Ecole du Caire (IFAO) 1880–1980*, Kairo 1981, passim.
[7] T. G. H. James (Hrsg.), *Excavating in Egypt. The Egypt Exploration Society 1882–1982*, London 1982, passim.

Stufe und haben zum Weltruf der Berliner ägyptologischen Schule beigetragen. Auch kam es zur Gründung neuer ägyptologischer Fachzeitschriften, wodurch man dem Bedürfnis nach mehr Publikationsraum, bedingt durch die steigende Zahl der Ägyptologen, entsprach: die Annales du Service des Antiquités de l'Égypte (erscheinen seit 1900), das Bulletin de l'Institut Français d'Archéologie Orientale (seit 1901) und das Journal of Egyptian Archaeology (seit 1914) stellen die bedeutendsten Zeitschriftengründungen jener Jahre dar. Gerade in dieser Zeit kam es zur Internationalisierung der Ägyptologie. In Europa und Nordamerika begann sich die Wissenschaft vom alten Ägypten rasch zu verbreiten; sie fand Eingang auf Universitäten, in Akademien und Museen. Auch Prag blieb von dieser Bewegung nicht ausgeschlossen, obwohl es innerhalb der österreichisch-ungarischen Monarchie der Residenz Wien den Vortritt lassen mußte. Zu dem Neuen und Wesentlichen jener Zeit gehörte auch die Entstehung einer nationalen ägyptischen Ägyptologie. Der politische Einfluß der Kolonialmächte war zwar in Ägypten auch auf dem Feld der Ägyptologie noch ungebrochen, doch begannen in der Altertümerverwaltung, im Ägyptischen Museum und schließlich an der Kairoer Universität einheimische Fachleute heranzuwachsen. Ihre Reihen füllten sich rasch, und nach dem Sturz der Monarchie und der Ausrufung der ägyptischen Republik (1952) nahmen sie sich der gesamten Organisation der archäologischen Forschung in ihrem Land selbst an, pflegen freilich auch weiterhin eine sehr tolerante Zusammenarbeit mit der internationalen Ägyptologie, wobei sie sich bewußt sind, daß das kulturelle Erbe des alten Ägypten der ganzen Menschheit gehört.

In Böhmen war das Interesse an Ägypten, an seiner Vergangenheit wie Gegenwart, sehr bald erwacht. Seit dem 16. Jh. finden sich originäre tschechische Reisebeschreibungen, die das Ziel verfolgten, dem tschechischen Leser das Land am Nil nahezubringen, und sogleich große Popularität gewannen, wie ihre zahlreichen Ausgaben bezeugen. Ein Besuch Ägyptens galt damals als wichtiger Teil der religiös motivierten Reisen nach Palästina an die mit christlicher Tradition verknüpften Stätten. Verfasser der ältesten tschechischen Reisebeschreibung *Cesta z Čech do Jeruzaléma a Egypta* („Eine Reise von Böhmen nach Jerusalem und Ägypten"), 1539 in Litomyšl erschienen, war Martin Kabátník. In ihr schildert er die Eindrücke seines Kairoaufenthaltes von 1492 und beschreibt einige Sehenswürdigkeiten in der Umgebung dieser Stadt. Das Werk eines weiteren Forschungsreisenden und bedeutenden Vertreters des böhmischen Renaissanceadels, Christoph Harants von Polschitz und Weseritz (Kryštof Harant z Polžic a Bezdružic), entstand auf Reisen ins Heilige Land und nach Ägypten (1598) und gehört

zu den bedeutendsten tschechischen Reisebeschreibungen überhaupt. Die zweibändige Originalausgabe erschien 1608 in Prag unter dem Titel *Cesta z království Českého do Benátek, odtud do země Svaté, země Judské a dále do Egypta, a potom na horu Oreb, Sinai a sv. Kateřiny v pusté Arabii.*[8]

Wertvolle Erkenntnisse der ägyptischen Denkmäler haben sich uns in den Reisetagebüchern tschechischer Missionare erhalten, die nach Ägypten und Äthiopien entsandt worden waren. So sind in dem Iterinar V. R. Prutkýs – entstanden etwa Mitte des 18. Jh. – beispielsweise drei Kapitel den Pyramiden, dem Sphinx und den Mumien gewidmet. Einige Angaben sind auch für den heutigen Ägyptologen noch von Nutzen, z.B. die Beschreibung des Inneren der Roten Pyramide von Dahschur.

Bei der Wiederentdeckung des Landes am Nil durch Europa stand auch Böhmen nicht abseits. In den Jahren 1831 bis 1833 hielt sich der Forschungsreisende Jan Žvejkal in Ägypten und im Vorderen Orient auf. Nach seiner Rückkehr gab er 1844 in Prag ein Büchlein mit dem Titel *Popsání trojích cest (2500 mil) po pevné zemi i po moři, v Evropě, Asii a Africe* („Die Beschreibung dreier Reisen [2500 Meilen] zu Lande und zu Wasser, in Europa, Asien und Afrika") heraus, das auch eine kurze Beschreibung einiger Denkmäler in der Umgebung Kairos enthält. Im Kontext der gesellschaftlich-ökonomischen Verhältnisse des vergangenen Jahrhunderts überrascht nicht, daß vor allem der Adel großes Interesse an den ägyptischen Denkmälern bekundete. Fürst Klemens von Metternich schmückte seine Kunstkammer auf Schloß Kynžvart mit einer kleinen, aber erlesenen Sammlung, die er 1826 vom ägyptischen Vizekönig Mehmed Ali, einem seiner ausländischen Verhandlungspartner, geschenkt bekommen hatte. Graf Josef Vratislav von Mitrowitz (Josef Vratislav z Mitrovic) wiederum gehörte zu denjenigen, deren Sammelleidenschaft ägyptischer Denkmäler sie nach Ägypten führte. Seine Sammlung, die er sich Mitte des vergangenen Jahrhunderts angelegt hatte, befindet sich auf Schloß Buchlov in Südmähren. Erzherzog Josef Ferdinand von Habsburg stiftete seine Sammlung ägyptischer Denkmäler als Grundstock einem nach ihm benannten Museum in Olomouc, wo er als ranghöchster Militärführer stationiert war. Die vornehmen Sammler antiker Kunstdenkmäler kauften für ihre Sammlungen größtenteils auch ausgewählte ägyptologische Publikationen an, die ihre Bibliotheken zierten und komplettierten. Das Interesse des böhmischen Adels an

---

[8] Die deutsche Ausgabe erschien 1678 in Nürnberg unter dem Titel *Der Christliche Ulyses Oster weitverschutte Cavallier Fürgestellt In der Denkwürdigen Bereisung Sowol dess Heiligen Landes Als vieler anderer morgenländischer Provinzen, Landschaften und berühmter Städte.* Auszüge aus seinem Reisebericht liegen jetzt auch auf französisch vor, vgl. C. und A. Brejnik (Hrsg.), *Voyage en Egypte de Christophe Harant de Polžic et Bezdružic*, Kairo 1972 (Collection des voyageurs occidentaux en Egypte, Bd. V).

ägyptischen Denkmälern war indes nichts anderes als der Drang, etwas Seltenes und zugleich künstlerisch Wertvolles zu besitzen.

Die Entstehung der tschechischen Ägyptologie war frei von der Hypothek kolonialer Unternehmungen in Ägypten. Der erste Tscheche, der sich mit dem alten Ägypten und dessen kulturellem Erbe gründlich und wissenschaftlich befaßte – der bislang erwähnte Adel in den Ländern der böhmischen Krone war größtenteils deutscher Abstammung –, war Jan Kminek-Szedlo. Er wurde 1828, nur wenige Jahre nach der Entstehung der Ägyptologie, in Prag geboren. In Plzeň besuchte er das Gymnasium. Seine Teilnahme an den revolutionären Prager Juniunruhen von 1848, die blutig niedergeschlagen wurden, führte auf sehr dramatische Weise zu einer Änderung seines Lebens: Kminek-Szedlo wurde zum Militär eingezogen und nach Italien versetzt. Hier trat er später aus dem Militär aus, ließ sich in Bologna nieder und änderte seinen tschechischen Vornamen in Giovanni um. Er widmete sich dem Philosophie-, Sprach- und Geschichtsstudium, um schließlich all sein Interesse auf die Ägyptologie zu konzentrieren. Zu diesem Entschluß trugen zweifelsohne auch die reichen Sammlungen altägyptischer Denkmäler bei, die er in Bologna vorgefunden hatte. 1878 begann er an der dortigen Universität mit Vorlesungen in Ägyptologie, nahm sich aber ausgiebig auch der im Museum von Bologna anstehenden Arbeiten an. Giovanni Kminek-Szedlo – er starb 1896 in Bologna – verfaßte zahlreiche ägyptologische Arbeiten, von denen vor allem die Veröffentlichungen der Denkmäler aus den Sammlungen des Museums Bologna nichts an Aktualität verloren haben.

1876, im Erscheinungsjahr seiner ersten ägyptologischen Arbeit *Il grande sarcofago del Museo Civico di Bologna, con 32 leggende geroglifiche interpretate e spiegate,* wurde in seiner alten Heimat der Begründer der tschechischen Ägyptologie, František Lexa, geboren.

Miroslav Verner

1984 ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE
PHILOSOPHICA ET HISTORICA 4
PAG. 115 – 136

DAS LEBEN FRANTIŠEK LEXAS[1]

Ladislav Bareš

Das Schicksal und die wissenschaftliche Laufbahn František Lexas – vom Mittelschullehrer, Autodidakten in einem in Böhmen damals noch nicht vertretenen Wissenschaftsfach bis hin zum Akademiemitglied und international anerkannten Wissenschaftler – ähnelt in vielem dem, was auch andere Vertreter jener Generation erlebt haben, denen die sozialistische Orientalistik der Tschechoslowakei ihre Grundlagen verdankt.

František Lexa wurde am 5. April 1876 als zweites von sieben Kindern Dr. jur. Vilibald Lexas und dessen Ehefrau Eleonora geb. Strasserová in Pardubice geboren. Sein Vater war der Nachkomme einer ursprünglich im westböhmischen Kralovice ansässigen Weberfamilie, seine Mutter stammte aus Chrudim. In Pardubice besuchte Lexa die Volksschule. Sein Vater mußte aus gesundheitlichen Gründen seine Anwaltspraxis in Pardubice bald aufgeben, und die ganze Familie zog nach Prag. Aus seiner Kindheit, die er in Pardubice verlebte, sind Lexa verschiedene Kirmessen und Feste in Erinnerung geblieben, so die Maskenumzüge der Karnevalszeit und besonders der Brauch der „Hexenverbrennung“. Noch in Pardubice erlebte er nach eigenen Worten auch die erste seelische Erschütterung, als er mit dem katholischen Dogma von der Hölle und den Teufeln bekannt wurde. Sicherlich hat auch dieses Erlebnis dazu beigetragen, daß Lexa noch in seiner Jugend zu einem überzeugten Atheisten wurde.

Zu Lexas Lehrern auf dem Prager Gymnasium in der Žitná-Straße zählte Alois Jirásek, der hier Geschichte und Erdkunde gab und noch dreißig Jahre später seinem ehemaligen Schüler in bewegten Worten für dessen Über-

[1] Die biographischen Angaben stützen sich vor allem auf Material aus dem Zentralarchiv der Tschechoslowakischen Akademie der Wissenschaften (ÚA ČSAV), insbesondere den Nachlaß F. Lexa (*Osobní fond akademika F. Lexy,* Nachlaßverzeichnis hrsg. von V. Podaný und M. Haasová, Praha 1982 [Maschinenschrift]), namentlich seine eigenhändige biographische Skizze (ebd., Inv.-Nr. 16), sowie auf Material aus dem Archiv der Karlsuniversität. Frau Milada Lexová war mit zahlreichen wertvollen Mitteilungen und der Bereitstellung von Schriftstücken am Zustandekommen dieses Kapitels maßgebend beteiligt. Ihr sowie den Mitarbeitern der genannten Archive gebührt mein aufrichtiger Dank.

setzungen ägyptischer Literaturwerke dankte. Lexas Interessen waren seit seiner Kindheit sehr breit gefächert.[2] Allmählich wuchs in ihm jedoch sowohl die Neigung zu rationalem Denken, also zu den exakten Wissenschaften, als auch zu künstlerischer Betätigung. Während seiner Gymnasialzeit überwog in Lexa das Interesse an Mathematik und Physik, doch ebenso fesselten ihn die Grundlagen der philosophischen Propädeutik, die in den obersten Klassen von Dr. František Drtina, später Professor für Philosophie an der Karlsuniversität, gelehrt wurden. Lexas großes Interesse für Mathematik führte ihn schließlich zu der Entscheidung, sich ihr für immer zu widmen. Nach dem Abitur schrieb er sich 1895 an der Philosophischen Fakultät der damaligen (tschechischen) Karl-Ferdinands-Universität Prag ein, wo er sich auf den Beruf eines Mittelschullehrers für Mathematik und Physik vorbereitete. Da ihn nach wie vor aber auch philosophische Propädeutik und Psychologie interessierten, besuchte er Vorlesungen und Seminare auch in diesen Fächern und hörte sogar Vorlesungen über allgemeine Physiologie und Psychiatrie an der medizinischen Fakultät. Zwei Jahre lang arbeitete er aktiv im philosophischen Seminar von Prof. T. G. Masaryk mit, wo er erstmals auch Zdeněk Nejedlý traf, mit dem ihn dann eine lebenslange aufrichtige Freundschaft verband.

Nach Beendigung seines Studiums 1899 begann Lexa als Mittelschullehrer für Mathematik und Physik zu arbeiten, zunächst auf Probezeit an der Realschule im Prager Stadtteil Karlín und ab 1901 am Gymnasium in Hradec Králové.[3] Im selben Jahr schloß er die Ehe mit Irena Kvíčalová, der Tochter des tschechischen Altphilologen Prof. Jan Kvíčala.

Lexas ursprüngliche Begeisterung für Mathematik und Physik begann allmählich seinem Interesse für Philosophie und Psychologie zu weichen. 1902 erwarb er die Lehrbefähigung für philosophische Propädeutik. Das Jahr darauf promovierte er zum Doktor der Philosophie, zwarz noch auf Grund der Arbeit *O zjevech magneto- a elektrostrikce po stránce theoretické i experimentální* („Erscheinungen der Magneto- und Elektrostriktion in theoretischer und experimenteller Hinsicht"), doch stand sein Entschluß, sich für das Fach Psychologie zu habilitieren, bereits fest. Thema seiner Habilitationsarbeit sollte die Frage nach dem Ursprung und der Psycholo-

---

[2] Aus Lexas Schulzeit hat sich im Nachlaß ein dünnes Bändchen mit dem Titel *Egyptský slabikář – Merenda Měšťanské Besedy L. P. 1892* erhalten, das die wichtigsten Hieroglyphen in phonetischer Umschrift und unter Angabe ihrer Bedeutung enthält. Den Schlußteil des Bändches bildet eine Anleitung zur Umschreibung des Tschechischen mittels der Lautwerte der Hieroglyphen. Als Verfasser ist ein gewisser F. L. Duchoslav angegeben. Möglicherweise verbirgt sich hinter diesem Pseudonym F. Lexa, doch konnte diese Vermutung von der Familie Lexa weder bestätigt noch entkräftet werden.

[3] Zu seinen Schülern in Hradec Králové zählten u. a. die späteren Schriftsteller Karel Čapek und Emil Vachek sowie Jiří Červený, der Gründer des Kabaretts „Červená sedma".

gie der Schrift sein. Nach der Lektüre verschiedener Arbeiten zu dieser Problematik kam Lexa zu der Überzeugnung, daß der Ursprung unserer Schrift notwendigerweise in der altägyptischen Schrift zu suchen sei, daß aber kein einziger Autor der einschlägigen Studien klare Vorstellungen über die ägyptische Schrift besitze. Für Lexas wißbegierigen Geist ist typisch, daß er entschlossen war, sich über den Gegenstand ein eigenes Urteil zu bilden und über die altägyptische Schrift aus einem Buch zu lernen, dessen Autor für die Richtigkeit seines Inhalts garantierte. Dem Angebot einer Buchhandlung in Hradec Králové entnahm er, daß kurz zuvor in zweiter Auflage eine altägyptische Grammatik von dem damals besten Kenner dieser Sprache, dem Berliner Professor Adolf Erman, erschienen war. Im Januar 1905 besorgte sich Lexa diese Grammatik und begann sogleich selbst mit dem Studium des Altägyptischen: „(Ich) beherrschte Schrift und Sprache bald, so daß ich im Jahresbericht des Gymnasiums von Hradec noch im selben Jahr . . . einige Übersetzungen ägyptischer Texte und im Jahr darauf eine Studie über das 125. Totenbuchkapitel veröffentlichen konnte.“[4] Seine Übersetzungen weckten das Interesse Dr. Rudolf Dvořáks, Professor für Orientalistik an der Prager Universität, der auch später die wissenschaftliche Laufbahn und den Lebensweg Lexas nachhaltig beeinflussen sollte.[5]

Dank Dvořáks Einfluß wurde Lexa im September 1906 nach Prag an das Kleinseitner Gymnasium versetzt, um so durch das Studium der in der Prager Universitätsbibliothek vorhandenen Fachliteratur seine Kenntnisse weiter vertiefen und sich auf einen Studienaufenthalt an einer deutschen Universität, wo man damals Ägyptologie lehrte, vorbereiten zu können. Im Jahr darauf verhalf ihm Dvořák zu einem vom Staat finanzierten Studienaufenthalt im Ausland. Lexa fuhr nach Berlin, wo er ein Jahr lang bei Adolf Erman studierte. Im Wintersemester 1907/08 hörte er bei ihm „Anfangsgründe der ägyptischen Schrift und Sprache“, „Erklärung ausgewählter ägyptischer Texte“ und „Koptische Grammatik“, im Sommersemester „Leichtere ägyptische Texte“, „Erklärung der Pyramidentexte“ und „Erklärung ausgewählter Denkmäler des ägyptischen Museums“. Außerdem besuchte er in beiden Semestern noch die Vorlesungen Carl Schmidts „Christliche Texte in koptischer Sprache“.[6] Die Studienatmosphäre in Berlin sei durch zwei Auszüge aus Briefen charakterisiert, die er damals an seine Frau schrieb: „Den Besuch bei Prof. Erman habe ich hinter mich ge-

---

[4] Lebenslauf (eigenhändiger Entwurf): Nachlaß F. Lexa, Inv.-Nr. 16.
[5] Lexa schätzte R. Dvořák außerordentlich und widmete sein erstes größeres Buch, die *Náboženská literatura staroegyptská*, dem Andenken dieses Mannes.
[6] Vgl. Lexas Berliner Studienindex: Nachlaß F. Lexa, Inv.-Nr. 11.

bracht. Er empfing mich sehr leutselig und versprach mir sogleich, mich im Ägyptischen Museum herumzuführen, mir eine Freikarte fürs Museum und die Bibliothek zu besorgen sowie ein Studienzimmer im Museum zu geben. Ferner meinte er, daß die Anfänger-Vorlesungen wohl nichts für mich seien, ich aber sicher reichlich Arbeit im Museum finden werde, so daß ich sehr zufrieden bin und mich gleich heute an die Arbeit mache ..." „In der ersten Vorlesung bei Erman waren wir neun, in der zweiten sieben, in der dritten fünf – geht das so weiter, bleiben hier nur wir drei übrig, die wir die Immatrikulations- und Vorlesungsgebühren bereits bezahlt haben. Der arme Erman zählt uns auch immer, ob nicht wieder ein Hörer mehr fehle."[7]

Im darauffolgenden Halbjahr vervollkommnete Lexa sein Ägyptologiestudium durch einen Aufenthalt in Straßburg. Bei Wilhelm Spiegelberg, dem Fachmann für das Demotische, hörte er „Koptisch II. Ausgewählte Abschnitte aus Schenutes Briefen und Reden", „Ägyptisch II. Ausgewählte historische Inschriften aller Epochen", „Demotisch. Literarische Papyri" und „Einführung in die Malerei und Plastik der alten Ägypter".[8] Seine Eindrücke vom Zusammentreffen mit Spiegelberg schilderte Lexa in einem seiner Briefe, die er in die Heimat schrieb: „Demotisch studiere ich allein, im Koptischen sind wir zu zweit und im Ägyptischen ebenfalls. Den ganzen Tag von früh 8 Uhr bis abends 8 Uhr bin ich ganz allein im Institut, ausgenommen die Zeit zwischen zwölf und eins, wenn Spiegelberg für ein Weilchen hereinschaut. Die Arbeit geht mir ziemlich von der Hand, so daß ich hoffe, im Wintersemester sämtliches Material für meine Habilarbeit zusammenzuhaben; Spiegelberg hat mir versprochen, mir in allem mit seinem Rat behilflich zu sein. Koptisch haben wir bei ihm in der Wohnung. Er hat eine eigene Villa, in deren erstem Stock ein fortwährender Höllenlärm herrscht ... Im zweiten Stock liegt sein Arbeitsraum: ein geräumiges Zimmer mit einer Bibliothek von schwindelerregendem Wert; er besitzt jedes Buch, wann immer erschienen. Da läßt es sich dann arbeiten!"[9]

In Straßburg entschloß sich Lexa, seine Bemühungen vorwiegend auf das Demotische zu konzentrieren. Die Studie des demotischen Textes einer der Versionen des Totenbuches, die noch in Zusammenarbeit mit Spiegelberg entstanden war, erschien 1909 unter dem Titel *Das demotische Totenbuch der Pariser Nationalbibliothek (Papyrus des Pamonthes)* als erste wissenschaftliche Monographie Lexas überhaupt. Während seines Straßburgaufenthaltes reifte in ihm auch der Plan, eine neue, eigene demotische Sprachlehre zu schreiben. Dieses Vorhaben stieß bei Spiegelberg auf nur

[7] Beide Briefe im Besitz von Frau M. Lexová.
[8] Vgl. Lexas Straßburger Studienindex: Nachlaß F. Lexa, Inv.-Nr. 12.
[9] Lexa in einem Brief an seine Frau Irena, 3. 11. 1908 (im Besitz von M. Lexová).

sehr geringe Begeisterung. Spiegelberg war zwar damals der international ganz eindeutig beste Kenner des Demotischen, doch an die Abfassung einer demotischen Grammatik, welche die schon seit langem veraltete Brugsche *Grammaire démotique* ersetzen würde, hatte er bis dahin noch nicht gedacht. Lexas Absicht zwang ihn, die Arbeit an einer solchen beschleunigt aufzunehmen, um darin nicht noch von seinem Schüler überholt zu werden.

Nach Prag zurückgekehrt, mußte Lexa aus existentiellen Gründen auch weiterhin als Mittelschullehrer arbeiten. Zeitgenossen zufolge gehörte er zu den strengen, aber beliebten Lehrern. Da er nicht ins Klischee eines k. u. k. Lehrers paßte, war er in seiner Umgebung als „wild" verrufen. Auf wenig Begeisterung seiner Vorgesetzten dürfte auch sein eigenwilliges Verhältnis zur Religion gestoßen sein, wenn er beispielsweise direkt vom Tennisplatz kommend zum obligatorischen Sonntagsgottesdienst in Sportkleidung erschien, im Unterschied zu den übrigen Lehrern, die sich in ihre Uniformen gezwängt hatten. Von seiner Einstellung zur Religion zeugt übrigens auch die Tatsache, daß er nach dem Untergang Österreich-Ungarns noch 1918 aus der Kirche austrat. Seinen Schülern war bekannt, daß er sich mit dem alten Ägypten beschäftigte, worüber er sich oft in der philosophischen Propädeutik und noch häufiger auf Schulausflügen äußerte. Sein Wirken war einer Reihe ehemaliger Kleinseitner Gymnasiasten noch lange in Erinnerung; sie gedachten seiner in Dankbarkeit, so auch der spätere Funktionär der KPTsch, Minister und stellvertretende Ministerpräsident Václav Kopecký, der sich nach dem II. Weltkrieg um die Entfaltung der Ägyptologie in der Tschechoslowakei sichtlich verdient gemacht hatte.

Neben seinem Unterricht am Gymnasium begann Lexa an seiner Habilitationsschrift *O poměru ducha, duše a těla u Egypťanů staré říše* zu arbeiten (1918 auch deutsch unter dem Titel *Über das Verhältnis des Geistes, der Seele und des Leibes bei den Ägyptern des alten Reiches* erschienen), in welcher er, ganz in Übereinstimmung mit seinen philosophischen und psychologischen Interessen, einige Aspekte des religiösen Denkens bei den Ägyptern im 3. Jahrtausend v. u. Z. untersuchte. Diese Arbeit legte er 1914 der Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění vor, doch verzögerten die Kriegsereignisse ihre Veröffentlichung bis 1917.

Die bedrückende Zeit des I. Weltkrieges brachte für Lexa eine fast völlige Isolation von der internationalen Ägyptologie mit sich, und nur knapp war er einer Einberufung an die Front entkommen. Trotz der sehr beschränkten Möglichkeiten – außer seiner eigenen bescheidenen Bibliothek standen ihm nur ein paar Fachpublikationen in der Prager Universitätsbibliothek zur Verfügung – setzte er seine Studien eifrig fort. In dieser Zeit

widmete er sich hauptsächlich der demotischen Literatur, zu der er den relativ besten Zugang hatte. Seine Vorliebe für Psychologie führte ihn schließlich zum Studium einer spätdemotisch verfaßten altägyptischen Weisheitslehre, die im Papyrus Insinger enthalten ist. Diesem Text wandte er sich 1926 in einer vollständig kommentierten Ausgabe erneut zu.[10]

Der Zerfall der österreichisch-ungarischen Monarchie und die Entstehung der autonomen Tschechoslowakei führten zu einem merklichen Aufschwung der Orientalistik in diesem Land und bedeuteten auch in Lexas Leben eine neue Etappe. Gleich zu Beginn des Jahres 1919 habilitierte er sich, und bald darauf erfolgte seine Ernennung zum Privatdozenten für Ägyptologie an der Karlsuniversität Prag, so daß er vom Sommersemester desselben Jahres an mit seinen Vorlesungen an der Universität begann. Aus existentiellen Gründen war er freilich genötigt, auch weiterhin am Gymnasium zu unterrichten. Erst drei Jahre später, im April 1922, wurde er zum außerordentlichen Professor für Ägyptologie berufen, so daß er sich von jetzt an seinem Fach voll und ganz widmen konnte.

Diese dreijährige Zeitspanne nutzte Lexa, um der tschechischen Öffentlichkeit das Geistesleben der alten Ägypter zu erschließen. Seine Arbeiten *Náboženská literatura staroegyptská*[11] und *Belletristická literatura staroegyptská,*[12] in denen er seine bisherigen Übersetzungen und die daran anknüpfenden Studien auf dem Gebiet der altägyptischen Religion und Literatur zusammenfaßte, ermöglichten den tschechischen Lesern, mit einem Schlag einen umfassenden Einblick in das gesellschaftliche Bewußtsein Altägyptens zu erhalten (s. unten S. 170). Es sei darauf hingewiesen, daß beide Arbeiten auch eine bedeutende verlegerische Tat innerhalb der Ägyptologie bedeuteten, da es vergleichbare Werke damals nur in wenigen Ländern mit einer längeren ägyptologischen Tradition gab. Internationales Echo rief seine Arbeit *Staroegyptské čarodějnictví*[13] hervor, die 1923 in tschechischer Sprache erschien (der Titel sollte nach Ansicht des Verlages die Aufmerksamkeit der Leser auf sich ziehen). Zwei Jahre später folgte eine leicht überarbeitete und erweiterte französische Ausgabe unter dem Titel *La magie dans l'Égypte antique,* die von dem Pariser Verlagshaus Geuthner, einem der führenden orientalistischen Verlage jener Zeit, besorgt wurde.[14] Das Buch gehört noch heute zu den grundlegenden Werken

---

[10] Vgl. Bibliographie I, Nr. 41.
[11] ebd., Nr. 15
[12] ebd., Nr. 28
[13] ebd., Nr. 32
[14] Vgl. Bibliographie I, Nr. 37. Um die französische Ausgabe machte sich Lexas Schüler Jiří Ort (später: Georges Ort-Geuthner) verdient, der nach der Eheschließung seiner Mutter mit dem Pariser Verleger Paul Geuthner Erbe des Verlages werden sollte. 1922 und 1923 be-

auf diesem Gebiet und stellt in gewissem Sinne auch einen Höhepunkt auf jenem Interessengebiet Lexas dar, das ihn eigentlich zur Ägyptologie geführt hatte. In den verbleibenden Jahren kehrte Lexa zur Problematik der ägyptischen Religion nur noch selten zurück (s. unten S. 145).

1926 erschien nach längerem Verzug endlich die kritische Textausgabe der in Papyrus Insinger enthaltenen demotischen Weisheitslehre. Sie signalisierte die Wende, die Lexas Interesse zur ägyptischen Philologie und bis zu einem gewissen Grade auch zur sozialen Problematik hin nahm: die Hinwendung nämlich zur Übersetzung altägyptischer Weisheitslehren und deren Deutung als eine wichtige Quelle für die Erkenntnis des gesellschaftlichen Bewußtseins und, übertragenermaßen, auch des gesellschaftlichen Seins im alten Ägypten. Lexas Bearbeitung von Papyrus Insinger rief eine heftige Diskussion zwischen ihm und seinem ehemaligen Lehrer W. Spiegelberg hervor (s. unten S. 154).

Mitte der zwanziger Jahre gelang es, die Stellung der Ägyptologie an der Philosophischen Fakultät der Karlsuniversität zu festigen. 1925 kam es zur Einrichtung des selbständigen Ägyptologischen Seminars, das aus dem Seminar für semitische Philologie hervorging, und zwei Jahre später, 1927, wurde Lexa zum ersten ordentlichen Professor für Ägyptologie in der Tschechoslowakei ernannt. In jenen Jahren beschäftigte er sich intensiv mit allen damals bekannten ägyptischen Weisheitslehren und gab innerhalb kurzer Zeit (zwischen 1926 und 1929) unter dem Sammeltitel *Obecné mravní nauky staroegyptské* ihre kommentierten tschechischen Übersetzungen und Deutungen mit einer knappen Übertragung ins Französische heraus.[15] Weitere kleinere Studien aus diesem Zeitraum betrafen ausgewählte Probleme der altägyptischen Literatur, grammatische Erscheinungen und eine Reihe weiterer Fragen.[16]

Erneut wandte sich Lexa einem weiteren Gebiet der Ägyptologie zu, und zwar den Problemen der ältesten Phasen und der Entwicklung der altägyptischen Sprache, wozu er sich bereits zu Beginn der zwanziger Jahre erstmals geäußert hatte.[17] Im Laufe der dreißiger Jahre legte er nach und nach eine eigene geschlossene Konzeption zur Entstehung und Entwicklung der ägyptischen Verbformen vor: Grundlage dafür sei eine Form, die er als „undeklinierbares Partizip" bezeichnete. In zwei umfangreichen Zeitschriftenstudien versuchte Lexa damals auch eine Gesamtschau der Ent-

---

suchte er Lexas Vorlesungen in Prag, und im Frühjahr 1926 promovierte er bei Lexa zum Doktor der Philosophie; dazu jüngst W. B. Oerter, in: Göttinger Miszellen 77 (1984), S. 85–92.

[15] Vgl. Bibliographie I, Nr. 39.

[16] ebd., Nr. 46, 49, 52, 58 und weitere

[17] ebd., Nr. 25 und 30

wicklung des Ägyptischen zu geben.[18] Obgleich er mit seinen Ansichten im großen und ganzen allein blieb, zeugt sein Versuch abermals davon, wie weit gespannt seine wissenschaftlichen Interessen waren; es wird ferner sein Bestreben deutlich, die grundlegenden Probleme der ägyptischen Philologie und gewissermaßen auch der Literaturwissenschaft kritisch zu werten und sich nicht mit der Übernahme fertiger Ansichten zufrieden zu geben.

Sämtliche bisherigen Arbeiten, die die Entwicklung der altägyptischen Sprache und Literatur betreffen, waren indes bis zu einem gewissen Grad nur eine Vorstufe zur Erreichung des von Lexa verfolgten großen wissenschaftlichen Zieles – der Erstellung einer möglichst kompletten Grammatik des Demotischen. Seine Beschäftigung mit ägyptischen literarischen Texten entsprang dem Bemühen, die älteste Sprachstufe des Ägyptischen so gut wie möglich kennenzulernen und ausreichendes Vergleichsmaterial an die Hand zu bekommen. Seine die ägyptische Grammatik betreffenden Arbeiten sollten außerdem das demotische Verb erklären helfen, und zwar durch die Erkenntnis von Ursprung und Entwicklung der ihm vorausgegangenen Verbformen. Die Arbeit an der endgültigen Fassung der demotischen Grammatik, des bis heute unbestritten umfangreichsten Werkes zu einer der Sprachstufen des Ägyptischen, wurde durch Lexas zahlreiche pädagogische und organisatorische Verpflichtungen verzögert. Der erste Band seiner monumentalen *Grammaire démotique* erschien 1938, der zweite zwei Jahre später;[19] die Herausgabe weiterer Bände indes wurde durch den II. Weltkrieg unterbrochen, in dessen grauenhaften Jahren auch die bereits erschienenen ersten beiden Bände von der internationalen Fachöffentlichkeit unbeachtet blieben.

Kehren wir jedoch zum Beginn der zwanziger Jahre zurück und beleuchten Lexas pädagogisches und organisatorisches Wirken näher. Gleich nach seiner Ernennung zum außerordentlichen Professor machte er sich 1922 mit aller Energie an den Aufbau einer ägyptologischen Arbeitsstätte. Lexas Aufmerksamkeit galt in erster Linie dem Aufbau einer selbständigen ägyptologischen Bibliothek an der philosophischen Fakultät, ohne die weder seine weitere Arbeit noch eine weitere Entfaltung des Faches möglich gewesen wäre. Zum Teil konnte er auch ältere Publikationen nutzen, die für die Universitätsbibliothek durch das Verdienst von Dr. Miroslav Tyrš angekauft worden waren, der als Dozent und später als Professor für Kunstgeschichte und Ästhetik an der Philosophischen Fakultät der tsche-

---

[18] ebd., Nr. 71, 72 und besonders 74 und 76
[19] ebd., Nr. 96

chischen Universität auch die ägyptologische Literatur systematisch verfolgte, doch an neueren Publikationen stand nur wenig zur Verfügung. Bald nach Gründung des Ägyptologischen Seminars gelang es Lexa, eine finanzielle Sonderzuwendung des Präsidenten der Republik für den Ankauf der ersten Bücher zu erhalten, vor allem wichtiger Ausgaben der ägyptischen Denkmäler in den großen Museen. Weitere Dutzend Publikationen, darunter bedeutende Arbeiten H. Brugschs, J. Dümichens und A. Ermans, wurden aus dem Seminar für semitische Philologie übernommen, wo man zuvor, wenn auch nur am Rande, ebenfalls ägyptologische Literatur angeschafft hatte. Lexas Beharrlichkeit ist es zu verdanken, daß die ägyptologische Seminarbibliothek in den ersten Jahren ihres Bestehens (bis zur Schließung der tschechischen Hochschulen durch die Nazis 1939) auf etwa 480 Titel mit annähernd tausend Bänden anwuchs und daß sie für die damalige Zeit eine beachtliche ägyptologische Bibliothek mittlerer Größe darstellte. Sie enthielt die grundlegenden Arbeiten der verschiedenen Bereiche der Ägyptologie, am zahlreichsten allerdings waren philologische Titel zum Demotischen und Koptischen vertreten.

Bereits während seiner Zeit als Gymnasiallehrer schätzte man Lexas pädagogische Fähigkeiten, die er dann auch an der Universität geltend zu machen verstand. Mit Vorlesungen begann er gleich nach seiner Ernennung zum Privatdozenten im Sommersemester 1919.[20] Welche Anstrengungen es ihn kostete, als er neben den fünf bis sieben Wochenstunden an der Philosophischen Fakultät noch seinen Pflichten als Gymnasiallehrer nachzukommen hatte, ganz zu schweigen von seiner eigenen wissenschaftlichen Arbeit, kann man sich heute wohl nur schwer vorstellen. Das Verzeichnis seiner Hörer, das sich für das Sommersemester 1919 bis einschließlich Sommersemester 1920 erhalten hat,[21] zeigt, auf welch großes Interesse seine Vorlesungen sogleich gestoßen waren. Von seinen damaligen Hörern war es vor allem Jaroslav Černý, der in der Ägyptologie später Rang und Namen haben sollte. Mit ihm war Lexa noch vor seiner Ernennung zum Privatdozenten bekannt geworden, und schon damals zeigte er sich überrascht, mit welchen Kenntnissen in Schrift, Sprache und Geschichte Altägyptens dieser junge Mann aufwarten konnte.

Jaroslav Černý (1898–1970) war der erste tschechische Ägyptologe, der an Grabungen in Ägypten direkt beteiligt war. Von Haus aus klassischer Philologe und Ägyptologe, schlug er aus existentiellen Gründen die Lauf-

[20] Lückenhaften Archivangaben zufolge wurde Koptisch bereits 1908, also elf Jahre vor Lexa, von Dr. Hazuka, Privatdozent an der Theologischen Fakultät der Böhmischen Karl-Ferdinands-Universität Prag gelehrt.
[21] Vgl. Nachlaß F. Lexa, Inv.-Nr. 676.

bahn eines Bankbeamten ein. 1925 wurde er auf eine Empfehlung F. Lexas hin Mitarbeiter des französischen Instituts für Orientarchäologie in Kairo und nahm an den französischen Grabungen in der Handwerkersiedlung von Deir el-Medineh sowie an weiteren Forschungsarbeiten teil. Bereits damals galt er als der international führende Fachmann für Hieratisch und Ägyptisch. Nach seiner Rückkehr in die Tschechoslowakei wirkte er neben Lexa als Privatdozent für Ägyptologie und arbeitete zugleich in der Kultursektion des Orientalischen Instituts Prag. Die Zeit des II. Weltkrieges verbrachte er unter schweren existentiellen Bedingungen in Ägypten, wo er eng mit dem tschechischen Widerstand im Ausland zusammenarbeitete. Gleich nach dem Krieg kehrte er in die Heimat zurück, doch weil es damals außer für Lexa keine andere besoldete ägyptologische Anstellung gab (der Gedanke, eine zweite ägyptologische Arbeitsstelle in der Tschechoslowakei zu schaffen, und zwar an der Universität in Brno, wurde nicht verwirklicht), nahm er mit Lexas Einverständnis und mit Genehmigung des Ministeriums für Schulwesen 1947 das Angebot an, Ägyptologie in London und später in Oxford zu lesen. Daß er sich bis zum Ende seines Lebens ein inniges Verhältnis zur Heimat bewahrt hatte, kommt auch durch sein Testament zum Ausdruck, in welchem er seine einzigartige Fachbibliothek, die wohl umfangreichste ägyptologische Privatbibliothek auf der Welt, dem Tschechoslowakischen Ägyptologischen Institut der Karlsuniversität vermachte. Der Tod, der ihn mitten aus der Arbeit riß, verhinderte die Erfüllung seines letzten großen Wunsches: für immer in die Tschechoslowakei zurückzukehren.[22]

Die Vorlesungsthemen Lexas knüpften stets an seine vielseitigen wissenschaftlichen Arbeiten an. Neben einem Grundkurs zur Grammatik der einzelnen Sprachstufen des Ägyptischen und den entsprechenden Schriftsystemen – dieser Kurs wurde in zwangloser Abfolge wiederholt – galt Lexas Aufmerksamkeit vor allem der Arbeit an altägyptischen Texten. Doch auch anderen Themen wandte er sich zu; 1928–1929 beispielsweise hielt er Vorlesungen über die Entwicklung der altägyptischen Wissenschaft, insbesondere der Mathematik, Geometrie, Metrologie und Astronomie. Erst 1930 hörte er auf, in vollem Umfang Sprachkurse zu geben, als Jaroslav Černý, gerade erst habilitierter Privatdozent, die Vorlesungen zur Grammatik des Neuägyptischen und zur hieratischen Schrift (einschließlich der Lektüre hieratischer Texte) übernahm und ab 1932 auch einen Ägyptischkurs für Anfänger hielt. Mit Beginn seiner hochschulpädagogischen Tätigkeit war Lexa, sein Leben lang ein Anhänger der Demokratisierung des Schulwe-

[22] Zu Leben und Werk Jaroslav Černýs vgl. z.B. Z. Žába, in: ArOr 39 (1971), S. 385–388.

sens und ein Gegner jedweden wissenschaftlichen Elitetums, um eine größtmögliche Ausbreitung der Ägyptologie bemüht und hielt die Türen des Ägyptologischen Seminars für einen jeden offen. An die Zeit der Anfänge erinnert er ein Jahr später: „Als ich 1919 beim Ministerium für Schulwesen die Einrichtung eines ägyptologischen Seminars beantragte, war ich gezwungen, meinem Antrag einen Satzungsentwurf beizufügen. Ich sah mir die Satzungen anderer, bereits in Betrieb befindlicher Seminare durch und stellte ihnen gemäß das Statut des zukünftigen ägyptologischen Seminars auf, fügte ihm aber einen Punkt hinzu, der eine völlige Neuheit darstellte und etwa folgendermaßen lautete: ‚Außerordentliches Mitglied des Ägyptologischen Seminars kann ein jeder ohne Rücksicht auf seine Vorbildung werden, der an einem Phänomen, das in das Fach Ägyptologie fällt, interessiert und willens ist, diesem seine Zeit und seine Arbeit zu widmen.'"[23]

Lexas Absicht gelang. Im Ägyptologischen Seminar scharte er zahlreiche jüngere Mitarbeiter und Leute um sich, die sich für Ägyptologie interessierten. Unter Ausnutzung ihrer eigentlichen Berufe und Neigungen führte er sie zu einer Reihe von Arbeiten, die einem breiten Spektrum von Problemen gewidmet waren und zu einem gewissen Grad auch einen komplexen Einblick in die Kultur Altägyptens ermöglichten. Neben dem philologisch orientierten Jaroslav Černý verdienen von den ehemaligen Schülern Lexas Erwähnung Ludmila Matiegková, die sich mit ägyptischer Anthropologie beschäftigte,[24] der Maler Miroslav Beránek, der um eine Klärung der altägyptischen Auffassung von der Perspektive bemüht war,[25] Lexas jüngste Tochter Irena, die eine Abhandlung über den Tanz bei den alten Ägyptern verfaßte,[26] Valerie Hažmuková, die koptische Papyri aus der Sammlung des Orientalischen Instituts veröffentlichte,[27] Pavla Šámalová, die über das altägyptische Ornament arbeitete,[28] Marie Zunová, die eine Studie über

---

[23] Rede zur Eröffnung der Ausstellung „Egyptský ornament", 1948 (Nachlaß F. Lexa, Inv.-Nr. 514).

[24] Dr. phil. Ludmila Matiegková hatte sich bereits seit dem I. Weltkrieg mit Ägyptologie beschäftigt, zunächst mehr oder weniger privat. Zu einer Auswahl ihrer (vorwiegend tschechisch verfaßten) Arbeiten vgl. den tschechischen Text oben S. 29f., Anm. 19.

[25] M. Beránek, *Nový názor o prostoru v umění Starého Egypta*, Praha o. J. (etwa 1920). Siehe auch Lexas Rezension dazu: Bibliographie II, Nr. 14.

[26] I. Lexová, *O staroegyptském tanci.* Práce z egyptologického semináře Karlovy univerzity. S ilustracemi Milady Lexové, Praha 1930. Auch englisch erschienen: dies., *Ancient Egyptian Dances*, Prague 1935.

[27] V. Hažmuková, *Miscellaneous Coptic Texts*, in: ArOr 8 (1936), S. 318–333; ArOr 9 (1937), S. 107–145.

[28] P. Fořtová-Šámalová, *Výstava egyptského ornamentu v barevných kresbách.* Pořádají Orientální ústav, Egyptologický seminář, atd., Praha 1948; dies., *The Egyptian Ornament*, in: ArOr 20 (1952), S. 231–249; dies., *Egyptian Ornament.* Text by Milada Vilímková, London 1963.

Harfe und Harfenspiel im alten Ägypten schrieb,[29] sowie František Feigel, Verfasser einer Abhandlung über das altägyptische Polizeiwesen und Strafverfahren.[30] Die Vorlesungen im Ägyptologischen Seminar erfreuten sich auch des Zuspruchs von Studenten benachbarter Disziplinen, wie den Kunsthistorikern Emanuel Poche und Milada Vilímková,[31] dem Theologen Miloslav Novák, bedeutender Repräsentant der christlichen Friedensbewegung, und dem Bohemisten František Váhala, der ein Vierteljahrhundert später Mitarbeiter und schließlich auch Leiter des Tschechoslowakischen Ägyptologischen Instituts werden sollte.

Zu Lexas Schülern zählten auch ausländische Forscher. Neben dem führenden italienischen Demotisten Giuseppe Botti, der mehrere Semester in Prag verbrachte, sei noch Jiří Ort-Geuthner genannt, ein Wahlfranzose tschechischer Abstammung. Zu Lexa als seinem Lehrer bekannte sich auch Michel Malinine, der viele Jahre an der Pariser Sorbonne Ägyptisch (vor allem Demotisch) lehrte. In diesem Zusammenhang sei daran erinnert, daß nach Spiegelbergs Tod 1930 Demotisch in Europa nur in Prag und Oxford und nach dem Tod von F. Ll. Griffith 1934 für eine gewisse Zeit sogar nur in Prag gelesen wurde. Lexa trug somit wesentlich zur Aufrechterhaltung der Demotischforschung in Europa bei, und es nimmt deshalb nicht wunder, wenn er direkt oder indirekt zum Lehrer eines großen Teils jener Demotisten wurde, die zwischen den beiden Weltkriegen bzw. in der Nachkriegszeit wirkten.

Lexas umfangreiches, intensives pädagogisches und wissenschaftliches Wirken erfuhr alsbald seine wohlverdiente Würdigung. Bereits 1925 wählte man ihn zum außerordentlichen Mitglied der Königlich-Böhmischen Gesellschaft für die Wissenschaften und noch im selben Jahr auch zum korrespondierenden Mitglied der belgischen Fondation Égyptologique Reine Élisabeth, einer der führenden internationalen ägyptologischen Vereinigungen. Einen Höhepunkt der Anerkennung seines Wirkens an der Universität stellte seine Wahl zum Dekan der Philosophischen Fakultät der Karlsuniversität für das Studienjahr 1934/1935 dar.

Bei aller wissenschaftlichen, pädagogischen und populärwissenschaftlichen Arbeit fand Lexa auch die Zeit, bei der Organisierung der tschechoslowakischen Orientalistik außerhalb der Universität mitzuwirken. Ende

---

29 M. Skalská-Zunová, *Konstrukcii arfy i igra na arfe v drevnem Egipete*, in: ArOr 20 (1952), S. 457–481.

30 Es handelt sich um den späteren bekannten Journalisten František Gel.

31 M. Vilímková, *The Survivals of Egyptian Ornamentation in Coptic Stuffs*, in: ArOr 20 (1952), S. 170–184; dies., *Egyptian Jewellery*, London 1969; dies., *Starověký Egypt*, Praha 1977.

1927 gehörte er zu den ersten, die zu ordentlichen Mitgliedern des eben erst entstehenden Orientalischen Instituts Prag ernannt wurden, und fünf Jahre später war er bereits Mitglied des Kuratoriums dieses Instituts. Viel nützliche Arbeit leistete er als Sekretär der Kultursektion des Orientalischen Instituts. Es sei daran erinnert, daß die hauptsächliche Aufgabe dieses Instituts seinem Gründungsgesetz von 1922 zufolge darin bestand, wissenschaftliche und wirtschaftliche Beziehungen zum Orient zu knüpfen und zu pflegen. Dem entsprach auch die Ausrichtung des Orientalischen Instituts von seiner Gründung an bis 1938.

Während die Kultursektion, in der die führenden Orientalisten der Tschechoslowakei zusammengeschlossen waren, in den dreißiger Jahren schwer um ihr Dasein kämpfen mußte, entwickelte sich die Wirtschaftssektion, die die allseitige Unterstützung des Staatsapparates fand, offen als ein Instrument, mit dessen Hilfe die tschechoslowakische Bourgeoisie in den Ländern Asiens und Afrikas wirtschaftlich Fuß faßte. Lexas Haltung in jener Zeit kommt in seinem Antrag zum Ausdruck, im Orient das Amt von Wissenschafts- und Kulturattachés einzurichten. Dieses Amt sollte jungen Orientalisten übertragen werden, die in den Ländern Asiens und Afrikas Erfahrungen sammeln, Material für die eigene Arbeit zusammentragen und ihre Heimat allseitig vertreten würden. Unter den damaligen Verhältnissen war es dazu nicht gekommen, obwohl zur selben Zeit die Wirtschaftssektion des Orientalischen Instituts die geschäftlichen und industriellen Unternehmungen junger tschechischer Kapitalisten in zahlreichen asiatischen und afrikanischen Ländern mit beträchtlichen finanziellen Beträgen unterstützte. In seiner Trauerrede auf Lexa rief Akademiemitglied J. Rypka diese Seite seines Wirkens in Erinnerung: „Lange Zeit bekleidete er das Amt eines Sekretärs der Kultursektion im ehemaligen Orientalischen Institut. Damals waren die Finanzen des Instituts eine der größten Sorgen. Der Mathematiker Lexa erwies sich nicht nur als guter Wirtschafter für den flüchtigen Augenblick, sondern vor allem auch als umsichtiger Finanzmann auf Jahre hinaus. In welche Funktion auch immer man ihn wählte, seine Pflichten vernachlässigte er nie. Er schrie nicht, schalt nicht, sondern hörte aufmerksam zu, um sich ein eigenes Urteil zu bilden. War er anderer Meinung, scheute er sich nicht, diese auch auszusprechen, jedoch ganz ohne Grobheit und sehr taktvoll. Durch wirkliche Gründe ließ er sich überzeugen.“[32]

Lexa war auch Mitbegründer der Zeitschrift Archív Orientální und später lange Jahre Mitglied ihres Redaktionskollegiums. In ihr veröffentlichte er eine Reihe seiner Arbeiten und trug wissenschaftlich wie organisatorisch

---

[32] Věstník ČSAV 69 (1960), S. 369.

wesentlich dazu bei, daß diese Zeitschrift bald nach ihrer Gründung ein bedeutendes internationales Forum der Orientalistik wurde.

In einem Rundfunkvortrag vom Sommer 1939, als der 63jährige Lexa unter den beklemmenden Verhältnissen der nationalsozialistischen Okkupation seine zwanzigjährige pädagogische Tätigkeit rekapitulierte, bevor man ihn möglicherweise in den Ruhestand versetzte, erklangen Worte, die nicht nur ein beredtes Zeugnis für die Stellung der Ägyptologie in der kapitalistischen Tschechoslowakei waren, sondern auch ein Beweis für Lexas Aufgeschlossenheit und sein Bestreben, dieses Fach nicht in das enge Kleid einer exklusiven Wissenschaft zu zwängen: „Die Ägyptologie ist eine junge Wissenschaft, ein breites, nur hie und da bearbeitetes Feld, auf dem jeder den Gegenstand seiner Vorliebe findet, und bringt man genügend freie Zeit, lebhaftes Interesse und Ausdauer mit, sieht man nach getaner Arbeit, daß man einen wertvollen Beitrag zur Geschichte der Allgemeinbildung geleistet hat. Doch ist unser Volk nicht so reich, als daß es sich eine Handvoll Ägyptologen halten könnte. Dessen war ich mir stets bewußt und habe mir deshalb meine Mitarbeiter unter Leuten aus anderen Berufen ausgesucht. ... Es gab genügend Hörer, die ungewöhnlich begabt waren und gewissenhaften Fleiß und lebhaftes Interesse an Schrift, Sprache und Leben der alten Ägypter an den Tag legten, denen ich jedoch blutenden Herzens riet, zunächst ihre Berufsausbildung zu Ende zu führen und erst dann, wenn sie sich ihren Lebensunterhalt gesichert haben, zur Ägyptologie zurückzukehren. Wie viele von ihnen hätten Gelehrte von Weltrang werden können, wenn unser Volk über solche Mittel verfügt hätte, wie sie großen Nationen zuteil wurden."[33]

Lexas Worte zeigen, wie gut er sich der schwierigen Lage der Orientalistik in der damaligen Republik vor 1938 bewußt war, als mit Ausnahme einer einzigen besoldeten Stelle an der Philosophischen Fakultät der Karlsuniversität Ägyptologie nur von demjenigen als privates Steckenpferd betrieben werden konnte, der existentiell auf andere Weise abgesichert war.[34]

---

[33] Konzept für einen Rundfunkvortrag vom 27. 6. 1939: Nachlaß F. Lexa, Inv.-Nr. 472.

[34] Wie sehr Lexa um die existentielle Absicherung seines begabtesten Schülers J. Černý und um die Möglichkeit, diesen ägyptologisch arbeiten zu lassen, bitten mußte, zeigen Briefe, die er in dieser Angelegenheit Mitte der zwanziger Jahre an den damaligen Botschafter der Tschechoslowakei in Ägypten richtete: „Sollten Sie ... das Außenministerium liebenswürdigerweise ersuchen, die Direktion der Gewerbebank aufzufordern, Dr. Černý bezahlten Jahresurlaub zwecks ägyptologischer Studien in Ägypten zu gewähren, bitte ich, freundlichst auf die propagandistische Bedeutung der wissenschaftlichen Arbeit im allgemeinen und der Orientalistik im besonderen hinzuweisen. Ein wissenschaftliches Werk ist ein dauerhafter Propagandaträger, der die ganze Welt erreicht, während andere Mittel nur für den Augenblick und in einem begrenzten Gebiet wirken." (Nachlaß F. Lexa, Inv.-Nr. 313.) Namentlich den Vertretern der Gewerbebank mußte die Idee der Propagierung sehr reizvoll erscheinen. Zur selben Zeit übrigens entstand auch das Orientalische Institut Prag, das faktisch mehr darauf abzielte, das wirtschaftliche Vordringen der tschechoslowakischen Bourgeoisie in die Länder des Orients zu unterstützen als die eigentliche Orientalistik.

In diesem Zusammenhang konnte der Bericht über die Lage der sowjetischen Orientalistik, wie sie sein langjähriger Kollege B. Hrozný Mitte der dreißiger Jahre kennenzulernen die Möglichkeit hatte, auf Lexa nicht ohne Wirkung bleiben.

Die deutsche Besetzung der Tschechoslowakei und die Schließung der tschechischen Hochschulen durch die Nazis im Herbst 1939 unterbrachen Lexas pädagogische Arbeit und machten ihm den Zugang zu der damals bereits recht umfangreichen Bibliothek des Ägyptologischen Seminars unmöglich. Im Sommer des darauffolgenden Jahres wurde Lexa bei der erstbesten Gelegenheit pensioniert. In den schweren Jahren des Krieges konzentrierte er sich auf die wissenschaftliche Arbeit, insbesondere auf die Beendigung zweier Bände der *Grammaire démotique*. Darüber vergaß er jedoch nicht, auch gemeinverständliche Darstellungen zu verfassen, und in mehreren kleineren Artikeln erschloß er dem tschechischsprachigen Leser verschiedene Seiten des Lebens der alten Ägypter.[35]

Nach der Befreiung der Tschechoslowakei durch die sowjetische Armee machte sich Lexa noch im Mai 1945 mit großer Begeisterung wieder an die Arbeit. Augenblicklich erneuerte er den Betrieb des Ägyptologischen Seminars und schloß sich aktiv den Bestrebungen des ersten Nachkriegsministers für das Schulwesen, Zdeněk Nejedlý, an, das Schulwesen in der Tschechoslowakei zu reformieren und zu demokratisieren. Es nimmt deshalb nicht wunder, daß er sogleich nach Amtsantritt des neuen Ministers für Schulwesen, des nationalen Sozialisten Dr. J. Stránský, 1946 in den erneuten Ruhestand versetzt wurde. Seine pädagogische Tätigkeit konnte Lexa in vollem Umfang erst wieder aufnehmen, als nach dem Sieg des werktätigen Volkes vom Februar 1948 die Leitung des Ministeriums für das Schulwesen erneut von Z. Nejedlý übernommen worden war. Lexa schaltete sich auch in die Umgestaltung des Hochschulstudiums ein. Nach dessen Reform war die Ägyptologie – Teil des neu geschaffenen Lehrstuhls für Philologie und Geschichte des Vorderen und Mittleren Orients – vollberechtigtes Studienfach an der Philosophischen Fakultät der Karlsuniversität. Die damals von Lexa erstellten Studienpläne hatten, abgesehen von kleineren Abänderungen, auch für die nächsten Studienjahre Geltung. Ausdruck der neuen Stellung der Ägyptologie unter den veränderten gesellschaftlichen Verhältnissen war auch die Tatsache, daß für dieses Fach Assistentenstellen geschaffen wurden, so daß Lexa jetzt nicht mehr der einzige war, der sich in der Tschechoslowakei intensiv und ohne existentielle Sorgen dieser Wissenschaft widmen konnte.

Großen Rückhalt fand Lexa bald in seinem Schüler Zbyněk Žába (1917

---

[35] Vgl. Bibliographie I, Nr. 79–83, 85–87.

bis 1971). Žába hatte zwar noch vor der Schließung der tschechischen Hochschulen durch die Nazis klassische Philologie studiert, doch bereits im Kriege neben seiner Tätigkeit als Beamter und Forstarbeiter begonnen, sich privat mit Ägyptologie zu beschäftigen. Nach der Neueröffnung der Philosophischen Fakultät 1945 wählte er das Studium der Ägyptologie. 1949, nach Beendigung seines Studiums, wurde er Lexas Assistent und habilitierte sich bald, so daß er schon fünf Jahre später an der Karlsuniversität zum Dozenten für Ägyptologie ernannt werden konnte. Mitte der 50er Jahre verbrachte er drei Jahre als Tschechischlektor in Kairo (seine ehemaligen Schüler erinnern sich noch heute an ihn) und beteiligte sich gemeinsam mit Lexa auch an den Aufgaben der 1956 in Ägypten weilenden tschechoslowakischen Kulturdelegation. Zu Recht wurde er Lexas Nachfolger im Amt des Direktors des Tschechoslowakischen Ägyptologischen Instituts.[36]

Neben der anspruchsvollen pädagogischen Arbeit setzte Lexa alles daran, die Ausgabe seiner demotischen Grammatik zum Abschluß zu bringen. Ihr dritter Band erschien 1947, ein Jahr später folgten sogar drei Bände (IV–VI). 1949 kam die zweite, verbesserte Auflage des I. Bandes heraus, das Jahr darauf die verbesserte Auflage von Band II. 1950 und 1951 schloß er die Edition mit den letzten beiden Teilen des VII. Bandes ab. Die Veröffentlichung der *Grammaire démotique* stellte nicht nur eine einzigartige wissenschaftliche Leistung dar, sondern war auch das Ergebnis außerordentlicher persönlicher Anstrengungen, besonders wenn man berücksichtigt, daß Lexa das gesamte Werk mit mehr als 1200 großformatigen Seiten für den Druck autographiert hatte und daß die Publikation mit Ausnahme des letzten Teils, dessen Veröffentlichung vom Orbis Verlag Prag übernommen worden war, im Selbstverlag des Autors erschien.[37] In diesem Zusammenhang darf noch einmal an den damaligen Informationsminister Václav Kopecký erinnert werden, ohne dessen Unterstützung dieses große Werk wohl kaum hätte erscheinen können.

In derselben Zeit, den Jahren 1947 und 1948, schloß Lexa seine Arbeiten

---

[36] Aus der umfangreichen Bibliographie Z. Žábas seien vor allem genannt die Monographien *L'orientation astronomique dans l'ancienne Égypte, et la prècession de l'axe du monde* (Prague 1953); *Les maximes de Ptahhotep* (Prague 1956); vor allem *The Rock Inscriptions of Lower Nubia* (Prague 1974), eine der grundlegenden Quellen für die Erkenntnis der Geschichte des antiken Nubien. Mit Aufsätzen und Studien zu ägyptologischen Themen war er auch an tschechisch verfaßten Sammelpublikationen beteiligt, vgl. ausführlicher oben S. 33f, Anm. 31 (tschechischer Text). Zahlreich sind auch seine wissenschaftlichen und populärwissenschaftlichen Aufsätze, Interviews, Vorworte zu Büchern, usw. Zu Leben und Werk Z. Žábas vgl. F. Váhala, in: ZÄS 100 (1972), S. I–III und M. Verner, in: ArOr 40 (1972), S. 1–5.

[37] Die Druckkosten für einen einzigen Band der *Grammaire démotique* beliefen sich fast auf das damalige Jahreseinkommen Lexas, vgl. Nachlaß F. Lexa, Inv.-Nr. 20.

an der altägyptischen Literatur im wesentlichen ab, indem er ein hinsichtlich seines Umfangs in der Tschechoslowakei bisher unübertroffenes übersetzerisches Werk altägyptischen Schrifttums herausgab, und zwar die Anthologien *Výbor ze starší literatury egyptské*[38] und *Výbor z mladší literatury egyptské*.[39] In ihnen faßte er seine Übersetzungen der literarischen Werke Altägyptens zusammen und gab dem tschechischsprachigen Leser eine repräsentative Übersicht über das altägyptische Schrifttum aller Epochen seiner mehr als dreitausendjährigen Entwicklung.

Der Sieg des werktätigen Volkes im Februar 1948, der einen Markstein in der Entwicklung der tschechoslowakischen Gesellschaft darstellte, spiegelte sich auch im Leben F. Lexas deutlich wider. Erst die volksdemokratische Gesellschaftsordnung ermöglichte ihm gegen Ende seines Lebens, sämtliche wissenschaftlichen, pädagogischen und organisatorischen Fähigkeiten voll zu entfalten und für die Ägyptologie einen festen und dauerhaften Platz im System der sozialistischen Wissenschaften zu finden. Erst jetzt wurden Lexa die entsprechenden Anerkennungen für sein langjähriges Wirken zuteil. Im Mai 1952 erhielt er für die *Grammaire démotique* den „Staatspreis I. Klasse“, im Herbst desselben Jahres ernannte ihn der Vorsitzende der KPTsch und Präsident der Republik, Klement Gottwald, als einen der ersten Wissenschaftler zum ordentlichen Mitglied der Tschechoslowakischen Akademie der Wissenschaften. Als Ausdruck der Wertschätzung seines lebenslangen Einsatzes für die Organisierung der sozialistischen Wissenschaft wurde ihm der „Orden der Arbeit“ und später auch der „Orden der Republik“ verliehen. Es ist von symbolischer Bedeutung, daß er die hohen staatlichen Auszeichnungen aus den Händen von Zdeněk Nejedlý erhielt, seinem alten Mitschüler und einem bedeutenden, fortschrittlichen Vertreter der sozialistischen Wissenschaft. Trotz seines fortgeschrittenen Alters nahm Lexa auch aktiv am öffentlichen Leben teil. Kraft seiner Autorität als international anerkannter Wissenschaftler schloß er sich der Weltfriedensbewegung an, und als Mitglied des Tschechoslowakischen Friedensrates unterzeichnete er als einer der ersten den Stockholmer Friedensappell. Zu Recht wurde ihm deshalb auch der „Tschechoslowakische Friedenspreis“ verliehen. Lexas Haltung zur grundlegenden Frage „Frieden oder Krieg“ spiegelt auch seine wohl letzte Äußerung in der Öffentlichkeit wider: Zwei Monate vor seinem Tod schrieb er auf eine Umfrage in den Bratislaver *Roľnícke noviny:* „Meine ständige, fast 60 Jahre lang während Beschäftigung ist die wissenschaftliche Arbeit. Ich kann mir

---

[38] Vgl. Bibliographie I, Nr. 91.
[39] ebd., Nr. 92

nicht vorstellen, ohne sie leben zu können. Gedeihliche menschliche Arbeit erfordert geistige Ruhe und Behaglichkeit. Deshalb wünsche ich mir, daß der Frieden über die militärischen Anstrengungen dauerhaft siegen und der Menschheit die Möglichkeit zu ungestörter körperlicher und geistiger Arbeit geben möge."[40]

Auch das letzte Jahrzehnt stand für Lexa im Zeichen wissenschaftlicher Arbeit. Nach einer Reihe kleinerer Artikel und Studien bereitete er ein umfangreiches Werk vor, in welchem er in einer auch für den Durchschnittsleser verständlichen Weise seine Ansichten zu Entstehung und Entwicklung der altägyptischen Zivilisation zusammenfassen wollte. Sein Buch erschien 1955 unter dem Titel *Veřejný život ve starověkém Egyptě*.[41] Der erste Band enthielt eine zusammenfassende Bearbeitung der verschiedenen Seiten des Lebens in der altägyptischen Gesellschaft, der zweite Band bot reichhaltiges Belegmaterial, das zum einen aus Übersetzungen der grundlegenden schriftlichen Quellen, zum anderen aus umfangreichem Bildmaterial bestand. Der tschechoslowakischen Öffentlichkeit wurde so ein Werk an die Hand gegeben, das bis dahin in vergleichbarem Maße nur in den Weltsprachen vorlag.

Am Ende seines Lebens hatte Lexa noch einmal auf bedeutende Weise Anteil an der Entfaltung seines Fachgebietes. 1956, kurz nach seinem 80. Geburtstag, trug er als Mitglied einer tschechoslowakischen Kulturdelegation dazu bei, die Beziehungen zwischen der Tschechoslowakei und der noch jungen ägyptischen Republik zu knüpfen und zu festigen. Nach seinem Besuch Ägyptens suchte er gemeinsam mit seinem Schüler und Nachfolger Zbyněk Žába angestrengt nach Möglichkeiten, ein tschechoslowakisches wissenschaftliches Institut zu gründen, das vor allem die Erforschung des alten und neuen Ägypten zum Ziele hätte. Zugleich verfolgte Lexa damit die Absicht, der tschechoslowakischen Ägyptologie Zugang zu eigenem Quellenmaterial zu verschaffen, da man bislang auf Quellen angewiesen war, die zum überwiegenden Teil noch von den Expeditionen der führenden kapitalistischen Staaten veröffentlicht wurden. Seine Bemühungen wurden im Herbst 1958 mit der Gründung des Tschechoslowakischen Ägyptologischen Instituts der Karlsuniversität belohnt, als dessen erster Direktor Lexa eingesetzt wurde. Die Unterstützung durch politische und staatliche Institutionen in der Tschechoslowakei ließ so Wirklichkeit werden, was Lexas bescheidenste Vorstellungen und Ziele, die er noch Jahrzehnte zuvor bei der Schaffung der Ägyptologie gehegt hatte, bei weitem

---

[40] Eigenhändiges Konzept vom 14. 12. 1959: Nachlaß F. Lexa, Inv.-Nr. 686.
[41] Vgl. Bibliographie I, Nr. 106.

übertraf. Als das Institut 1959 in Kairo seine Arbeit aufnahm, weilte Lexa zum dritten und letzten Mal in Ägypten. Den Beginn der Grabungen erlebte er freilich nicht mehr; František Lexa starb am 13. Februar 1960 in Prag.

Sein Leben lang hatte Lexa neben seiner wissenschaftlichen und pädagogischen Arbeit ausgiebig auch für die Popularisierung der Ägyptologie und die Vertiefung der Kenntnisse vom alten Ägypten in der breiten Öffentlichkeit seines Landes Sorge getragen. Er ging in das kulturelle Bewußtsein seines Volkes ein und trug wesentlich dazu bei, daß die altägyptische Kultur für die tschechoslowakische Öffentlichkeit aufhörte, etwas Geheimnisvolles und Rätselhaftes zu sein. Außer seinen zahlreichen gemeinverständlichen Aufsätzen sind in diesem Zusammenhang seine Vorworte und Einleitungen zu den Übersetzungen, insbesondere zu den Publikationen *Náboženská literatura staroegyptská, Belletristická literatura staroegyptská* und zur tschechischen Ausgabe des Buches von Carter über die Entdekkung des Grabes von Tutanchamun zu nennen.[42] Als lebhafter und schlagfertiger Rhetoriker machte Lexa bei der Popularisierung der Ägyptologie auch vom gesprochenen Wort gern Gebrauch: in Vorträgen des Orientalischen Instituts, im Rundfunk, auf Lesungen, bei Begegnungen mit der Jugend usw.

Von Jugend an war Lexa selbst literarisch-schöpferisch tätig. Schon als Schüler und Student schrieb er Gedichte und versuchte sich später auch in Prosaarbeiten.[43] 1917 erschien sein Ägypten-Roman *Amen-nacht*, der später auch ins Deutsche übersetzt wurde.[44] Kurz darauf gab er die *Egyptské povídky o čarodějnicích* heraus,[45] vier Erzählungen, die er nach altägyptischen Vorlagen überarbeitet hatte. Nach Themen des altägyptischen Mythos von Osiris schuf Lexa sogar den Text für ein Melodrama unter dem Titel *Nářek Ésetin.*[46] Andere Roman- und Dramenversuche blieben bloße Skizzen.

Der Umfang seines Werkes könnte den Eindruck erwecken, als ob Lexa ein unzugänglicher, nur auf seine Arbeit konzentrierter Gelehrter gewesen wäre. Das ganze Gegenteil trifft zu. Lexa war ein fröhlicher, geselliger Mensch, der in den Prager Gesellschaftskreisen gut bekannt war. Noch als junger Lehrer besuchte er die „Donnerstagabende", die von einer Gruppe Kleinseitner Gymnasiallehrer veranstaltet wurden. Der führende Geist die-

---

42 ebd., Nr. 15, 28, 38

43 *Pohádka o víle* („Das Märchen von der Fee") und *Pohádka o králi, jenž nikde nenalezl klid* („Das Märchen vom König, der niemals Ruhe fand"), vgl. Nachlaß F. Lexa, Inv.-Nr. 663 und 664.

44 Vgl. Bibliographie I, Nr. 11.

45 ebd., Nr. 17

46 Vgl. Bibliographie I, Nr. 77. Lexa selbst beherrschte das Spiel auf mehreren Musikinstrumenten und war insbesondere als Dudelsackpfeifer bekannt.

ser Zusammenkünfte, zu denen von Anfag an auch Václav Sládek, der Bruder des bekannten tschechischen Dichters, und der Puppenspieler Jindřich Veselý gehörten, war der Bohemist Jan Voborník. Später schlossen sich dem Kreise an: der Maler Adolf Kašpar – ein entfernter Verwandter Lexas –, der Forschungsreisende Emil Stanko Vráz, der Bildhauer Ladislav Šaloun, der Maler J. V. Mrkvička, der an der Kunstakademie Sofia lehrte, u. a. Im Donnerstagabend-Kreis verkehrte auch der Dichter Petr Bezruč, der 1942, als Lexa schwer erkrankte, auf die Falschmeldung von Lexas Tod eigens einen Vierzeiler verfaßte.[47] Lexa besuchte außerdem die sog. Akademie „U Fleků", wo er mit dem Bänkelsänger Karel Hašler bekannt wurde, sowie „Cech" („Die Zunft"), eine Gesellschaft Kleinseitner Künstler und Bohemiens. Der Architekt F. Xaver Margold verzierte die Wände des Salons in der Weinstube „U Měšťánků" mit den Porträts von Mitgliedern der „Zunft", darunter auch mit einem Bild, das Lexa in Gestalt eines ägyptischen Sphinx zeigt. Für diesen Künstlerkreis schuf Lexa auch die Paraphrase eines altägyptischen Krämerliedes.[48]

In Lexas Wesen beschlossen lag auch seine große Liebe zur Natur. Schon als Kind hatte er Potštejn, einen reizvollen Ort am Fuße des Adlergebirges, liebgewonnen, wo er alljährlich in den Ferien beträchtliche Freiheiten genoß, ohne die sich jeder Junge wie ein Fisch ohne Wasser vorkäme.[49] Von den Anspannungen seines Berufes – nach eigenen Worten arbeitete er im Schuljahr 14 bis 16 Stunden täglich, mit Ausnahme der Sonntage[50] – erholte er sich in der Ferienzeit durch ausgiebigen Aufenthalt in der Natur: im Winter lief er Ski (bereits vor dem I. Weltkrieg gehörte Lexa zu den Pionieren des Skilaufs im Adlergebirge) und im Sommer machte er ausgedehnte Radtouren oder wanderte mit der ganzen Familie durchs Gebirge, wobei er sämtliche Gebirgsgegenden der damaligen Tschechoslowakei aufsuchte. Die Touristik führte ihn im Sommer 1930 erstmals nach Bul-

---

[47] Der Vierzeiler findet sich in einem Brief von J. Mikš-Chanovský an F. Lexa, 25. 11. 1942 (vgl. Nachlaß F. Lexa, Inv.-Nr. 224). (Freundliche Mitteilung von M. Lexová.)

[48] Vgl. Nachlaß F. Lexa, Inv.-Nr. 670.

[49] Nicht näher datierte Kindheitserinnerung: Nachlaß F. Lexa, Inv.-Nr. 18. Lexas Eltern gehörten zu den ersten Sommergästen in Potštejn, vgl. *Potštýn. Práce a vzpomínky letních hostí a přátel zátiší potštýnského*, hrsg. von Marie Habeltová und Jiří Klíma (1897), S. 214 und *Jarníkův průvodce zátiším potštýnským a okolím* (1911), S. 45 und 189.

[50] Lexa verlor nicht gern unnütz Zeit, weshalb er seinen täglichen Dienstweg zum Kleinseitner Gymnasium dazu nutzte, Vokabeln zu lernen: „Er schnitt sich Kärtchen zurecht, die er auf der einen Seite mit hamitischen oder semitischen Vokabeln, auf der anderen Seite mit tschechischen Wörtern beschrieb. Um in guter physischer Verfassung zu bleiben, legte er den Weg von der Vorstadt (d. h. dem Stadtteil Vinohrady – L. B.) zur Schule auf der Kleinseite zu Fuß zurück. Dabei trug er stets einen Stoß solcher Kärtchen bei sich, mischte sie sorgfältig und lernte unterwegs Vokabeln. Zunächst übersetzte er immer ins Tschechische; gelang ihm dies, übersetzte er aus dem Tschechischen in die fremde Sprache. Diejenigen Vokabeln, die er beherrschte, sonderte er aus und machte mit den übrigen weiter", erinnert sich Frau M. Lexová.

garien, an dessen Bergen und Küste er ständiges Gefallen fand, so daß dieses Land fast sein zweites Zuhause wurde. Er lernte sogar bulgarisch, so daß er 1951 in der Lage war, an der Universität Sofia Vorträge zu ägyptologischen Themen in der Landessprache zu halten,[51] und oft war er auch im bulgarischen Rundfunk zu hören. Seine wissenschaftliche Arbeit und seine innige Beziehung zu diesem Land wurden 1959 mit der Verleihung des „Ordens II. Klasse der Volksrepublik Bulgarien" geehrt.

Die Verhältnisse in der bürgerlichen Tschechoslowakei verwehrten es Lexa, direkt in Ägypten zu arbeiten, was auch auf seine insgesamt eher philologische Ausrichtung zurückzuführen ist. Das Land, das er so sehr liebte, besuchte er insgesamt dreimal; das erste Mal, als er bereits fünfundfünfzig Jahre alt war. Anfang 1931 bereiste er innerhalb von vier Monaten ganz Ägypten, von Alexandria bis nach Assuan,[52] wobei er nicht nur den Resten uralter Baudenkmäler und den Museumsobjekten seine Aufmerksamkeit schenkte, sondern auch das Leben der zeitgenössischen Ägypter mit Interesse verfolgte, sich mit Ägyptologen traf, die Läden der Antiquitätenhändler durchstöberte, Papyri und Handschriften erwarb, Feuersteingerät, Ostraka mit demotischen und koptischen Texten sowie Steingewichte kaufte, ägyptisches Arabisch lernte und außerdem noch die Zeit fand, wissenschaftlich zu arbeiten und populärwissenschaftliche Artikel für das heimatliche Leserpublikum zu schreiben.[53] Auch eine Reihe von Grabungen besichtigte er – die amerikanischen und österreichisch-deutschen Grabungen in Gisa, vor allem aber die französischen in Deir el-Medineh, wo bereits mehrere Jahre lang sein Schüler Jaroslav Černý arbeitete – und beobachtete sehr genau die archäologischen Arbeitsmethoden. Die nächsten beiden Ägyptenreisen erfolgten erst gegen Ende seines Lebens.

Lexa unterhielt rege fachliche Kontakte zu einer Reihe führender Ägyptologen seiner Zeit. Viele von ihnen traf er auf seinen Ägyptenreisen,[54] einige lernte er bei seinen Studienreisen in ausländischen Museen

---

[51] In seinem Nachlaß haben sich die bulgarisch konzipierten Texte von insgesamt fünf Vorträgen erhalten: „Versuch des Herrschers Amenhotep IV., eine Weltreligion einzuführen", „Die Beziehungen der Ägypter zu den Ptolemäern (historische Studie des Dekrets von Rosette)", „Über den Ursprung der Ägypter", „Das Leben der Arbeiter im alten Ägypten" und „Das Leben der Ägypter in prähistorischer Zeit", vgl. Nachlaß F. Lexa, Inv.-Nr. 505–509.

[52] Von dieser Reise hat sich das Tagebuch Lexas erhalten, in dem er in knapper Form seine wichtigsten Erlebnisse und Erkenntnisse festhielt, vgl. Nachlaß F. Lexa, Inv.-Nr. 15. Auszüge aus seinen Briefen an die Familie wurden von M. Lexová in Nový Orient 1 (1946), S. 5–8 veröffentlicht.

[53] Den Tagebuchaufzeichnungen zufolge arbeitete er an den undeklinierbaren Partizipien, befaßte sich im Ägyptischen Museum Kairo mit Särgen und schrieb auch einen Artikel über das Grab Tutanchamuns.

[54] Allein bei seinem ersten Ägyptenaufenthalt war er mit Lacau, Baraize, Bruyère, Chassinat, Jouguet, Steindorff, Gauthier, Drioton, Goleniščev, Winlock, Davies, Kuentz, Weill, Keimer, Hölscher, Junker, Menghin und Badawi zusammengetroffen.

kennen, mit anderen wieder stand er lediglich in Briefwechsel. Zahlreiche Ägyptologen, so A. H. Gardiner, L. Keimer und A. Volten, konnte er auch in Prag begrüßen, und seine Gastfreundschaft war in Ägyptologenkreisen allgemein bekannt. Aufrichtig war auch sein Verhältnis zu den ägyptischen Wissenschaftlern, mit denen er vor allem 1956 zusammenzutreffen die Möglichkeit hatte. Damals besuchte er auch den Nestor der ägyptischen Archäologie, Selim Hassan, der gerade die Überarbeitung seines Ägyptischwörterbuches und dessen Übersetzung ins Arabische abschloß. Lexa schätzte die Arbeitsergebnisse seiner ägyptischen Kollegen außerordentlich, würdigte ihren Kenntniszuwachs und vertrat schließlich die Meinung, daß ein Ägyptologe, will er auf internationalem wissenschaftlichem Niveau bleiben, auch Arabisch lernen müsse.

Die vielseitige Persönlichkeit František Lexas mit nur wenigen Worten zu würdigen ist nicht einfach. Dank seiner Ausdauer und seinem beharrlichen Eifer führte er als Wissenschaftler die tschechoslowakische Ägyptologie im Verlauf von fünfzig Jahren von den ersten zögernden Schritten auf einen der vordersten Plätze in der Welt und ermöglichte auch ihre feste Verankerung im System der sozialistischen Wissenschaften in der Tschechoslowakei. Viele seiner Anschauungen zu fachlichen Problemen waren zeitbedingt und haben unterdessen an Gültigkeit verloren, seine Bearbeitung der ägyptischen Magie und seine demotische Grammatik hingegen sind auch nach Jahrzehnten noch Standardwerke. Mit der wissenschaftlichen Tätigkeit verband sich für Lexa untrennbar auch die Öffentlichkeitsarbeit, durch die er das kulturelle Erbe Altägyptens zahlreichen Menschen in seinem Land zugänglich machte. Ein dauerhaftes und stets aktuelles Vermächtnis bleibt auch Lexas aktive Teilnahme am Kampf um die Erhaltung des Friedens in der Welt.

1984 ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE
PHILOSOPHICA ET HISTORICA 4
PAG. 137 – 163

DIE WISSENSCHAFTLICHEN ARBEITEN FRANTIŠEK LEXAS

Die Persönlichkeit Lexas vereinte in sich wohl auf ideale Weise zwei ganz verschiedene Seiten. Lexa war ein seriöser Wissenschaftler, aber auch ein begeisterter Popularisator seines Faches. Seine wissenschaftliche Laufbahn galt nicht nur einem einzigen, eng begrenzten Problem; im Verlaufe von mehr als fünfzig Jahren wissenschaftlichen Arbeitens beschäftigte sich Lexa mit verschiedenen Problemen der Ägyptologie. Sein Leben und Werk sind von dem Bestreben durchdrungen, das Leben der alten Ägypter in all seinen Veränderungen zu ergründen – direkt aus den Quellen, aus den Worten der alten Ägypter selbst.

LEXAS STUDIEN ZUR ÄGYPTISCHEN RELIGIONSGESCHICHTE UND MAGIE

Ladislav Bareš

Die Tatsache, daß sich Lexa lange Zeit mit dem Studium der altägyptischen Religion beschäftige, steht nur in scheinbarem Widerspruch zu seinem zutiefst rationalen Denken und seiner deutlich atheistischen Lebenseinstellung. Lexa sah, anfangs möglicherweise nicht völlig bewußt, in den altägyptischen religiösen Vorstellungen vor allem die hauptsächliche Form des gesellschaftlichen Bewußtseins der alten Ägypter. Bei seinem Studium der altägyptischen religiösen Vorstellungen ging er stets konsequent von seinen eigenen Untersuchungen der Schriftquellen aus.

Bereits im Vorwort zu seiner ersten abgedruckten Arbeit *Několik překladů z egyptštiny*[1] bekennt Lexa, daß ihn sein Interesse an der Psychologie zum Studium religiöser Texte geführt habe. Ausgewählte Texte, die die ägyptische Anschauung vom Leben nach dem Tode und ägyptische

[1] Vgl. Bibliographie I, Nr. 1.

Vorstellungen vom Sonnengott Re und dem Herrscher des Totenreiches Osiris betrafen, schienen ihm eine geeignete Ergänzung zu den psychologischen Deutungen der Entwicklung der Religion zu sein. Dies trifft gewissermaßen auch auf seine zweite Arbeit zu, die unter dem Titel *Knihy mrtvých kap. 125*[2] erschien.

Auch Lexas dritte gedruckte Arbeit, *Das demotische Totenbuch der Pariser Nationalbibliothek*,[3] die zugleich seine erste wissenschaftliche Monographie darstellte, ist der religionsgeschichtlichen Problematik gewidmet. Unter der Anleitung von Spiegelberg – und möglicherweise auch auf seine Veranlassung hin – bereitete Lexa eine neue, dem damaligen Forschungsstand entsprechende Ausgabe des demotischen Totenbuches aus der Pariser Nationalbibliothek vor. Obgleich es sich nicht um eine völlig selbständige Arbeit handelte – sie ging in vielem von der älteren, Mitte des 19. Jh. erschienenen Brugschen Ausgabe aus –, gehört dieses Werk noch heute zu den grundlegenden Quellen. Der hier vorgelegte Text enthält eine Version des 125. Totenbuchkapitels, das Lexa für den „Mittelpunkt des Totenbuches" hielt.

Dem Studium der Religion der alten Ägypter ist auch Lexas Habilitationsschrift *O poměru ducha, duše a těla u Egypťanů staré říše*[4] gewidmet, in der er sich mit den ägyptischen Vorstellungen von den einzelnen Komponenten des menschlichen Wesens befaßte. Die erste Anregung zu dieser Arbeit verdankte er A. Erman, der ihm im Berliner Seminar die Aufgabe stellte, die historische Entwicklung der altägyptischen Opferformel zu verfolgen. Lexa erweiterte seine Arbeit um Untersuchungen zu weiteren Formeln von ganz ähnlicher Art. Erman fand an der ihm vorgelegten Arbeit Gefallen, doch empfahl er Lexa, sie noch auf sämtliche in den altägyptischen Gräbern vorhandenen religiösen Texte auszudehnen.

Die Zeit seines Studienaufenthaltes in Berlin und Straßburg nutzte Lexa dazu, mit außerordentlichem Fleiß Belege für seine Habilitationsschrift zu sammeln, so daß er eigenen Worten zufolge bis Ende 1909 sämtliches Material für das Alte und Mittlere Reich und genügend Material für das Neue Reich und die späteren Epochen zusammengetragen hatte. Schwierigkeiten stellten sich erst bei der Bearbeitung des gesammelten Materials ein. „Ich wollte mich nicht ... auf die bloße Ausgabe von Texten mit Übersetzungen beschränken, wie dies bei ähnlichen Arbeiten Sitte ist, sondern mich auch in der Deutung ausgewählter Texte versuchen, und hier stieß ich auf eine

[2] Vgl. Bibliographie I, Nr. 2.
[3] Vgl. Bibliographie I, Nr. 3.
[4] Vgl. Bibliographie I, Nr. 10.

große Schwierigkeit. Mit welcher Frage auch immer ich mich zu befassen begann, stets stand ich vor Widersprüchen und Ungereimtheiten, die ich nicht zu erklären vermochte."[5] Den Ausweg aus diesen Schwierigkeiten suchte Lexa in einem Vergleich der von ihm gesammelten Texte mit dem Totenbuch, mit dessen Inhalt er sich schon in den voraufgegangenen Jahren ziemlich gründlich vertraut gemacht hatte. Doch er stieß auf ein neues Hindernis. Die meisten der damals bekannten Totenbuchtexte waren nur teilweise publiziert, und die Übersetzungen – sofern es überhaupt welche gab – waren zum größten Teil veraltet oder völlig unzureichend. Lexa entschloß sich deshalb, eigene Übersetzungen anzufertigen. Bei seiner Arbeit gelangte er immer mehr zu der Überzeugung, daß „die Texte des Totenbuches genauso verwirrende und einander ausschließende Ansichten enthalten wie die Grabtexte, deren Abglanz sie sind, und daß nur die ältesten Texte erklären können, wie diese Verwirrung entstand, und so ... den Weg zu ihrer Entwirrung zeigen können".[6] Dieser historische Zugang, der uns heute so selbstverständlich erscheint, kostete Lexa viel Kraft. Man darf dabei nämlich nicht vergessen, daß Lexa auch auf diesem Feld eigentlich bloß auf sich allein gestellt war, mehr oder weniger ohne die Möglichkeit, die Probleme, die ihn beschäftigten, und die Ergebnisse, zu denen er gelangte, in Fachkreisen zu diskutieren.

Die ältesten religiösen Texte, denen Lexa sich zuwandte, waren die Pyramidentexte. Er stützte sich dabei auf ihre erste vollständige Ausgabe, die zuvor von K. Sethe besorgt worden war und bis heute eine der grundlegenden Quellen ist. Ergänzungshalber benutzte er auch die Sargtexte des Mittleren Reiches, die zu einem beträchtlichen Teil von den Pyramidentexten ausgehen, obgleich sie für andere Bevölkerungsschichten bestimmt waren und sich in ihnen auch eine Verschiebung der grundlegenden religiösen Vorstellungen widerspiegelt, zu der es in Ägypten gegen Ende des 3. Jahrtausends v. u. Z. gekommen war. In seiner Abhandlung faßte Lexa die Ursachen für die Verschiedenartigkeit der altägyptischen Anschauungen vom Leben nach dem Tode und die Vorstellungen von den einzelnen Komponenten des menschlichen Wesens zusammen, dessen Grundelemente er als „Geist", „Seele" und „Leib" bezeichnete. Ferner zog er einen Vergleich zwischen anthropomorphen und kosmogonischen Vorstellungen über das Wesen der Götter. Seine Studie beschloß er mit einer umfangreichen kritischen Übersicht über die älteren Ansichten zur Problematik des Begriffs der menschlichen Seele in der altägyptischen Religion – einer Problematik, die insbesondere um die Jahrhundertwende in der Ägyptologie äußerst aktuell war.[7]

---

[5] *O poměru ducha, duše a těla u Egypťanů staré říše*, S. 1.
[6] ebd., S. 2

Trotz der Versuche Lexas, seine Arbeit mittels eines deutschen Resümees auch ausländischen Kollegen zugänglich zu machen, war ihr – wohl auch infolge der Ereignisse des I. Weltkrieges und danach – nicht die Verbreitung und Wertschätzung vergönnt, die sie verdient hätte.[8]

Lexas vorrangiges Interesse an der Erforschung altägyptischer religiöser Vorstellungen beweist auch der Umstand, daß er sich als Thema seines Habilitationsvortrages von 1919 die Gestalt Amenhoteps IV.-Echnatons und dessen Versuch einer Religionsreform gewählt hatte. Grundlage seines Vortrages war seine eigene Übersetzung des berühmten Sonnengesangs des Echnaton.[9] Der Aufforderung des tschechischen Linguisten Vilém Mathesius, für die damals neu gegründete Zeitschrift Nové Atheneum einen „übersichtlichen Artikel (zu schreiben), mit welchem man die Ägyptologie auch bei unserer Intelligenz einführe",[10] kam er nach mit einer Studie über Heidentum, Christentum und Gnostizismus in Ägypten.[11] Binnen kurzer Zeit hatte Lexa somit einer breiteren tschechoslowakischen Öffentlichkeit ein Bild von der Entwicklung altägyptischer religiöser Vorstellungen gegeben, die von den ältesten Pyramidentexten bis hin zu den jüngsten Texten aus den ersten Jahrhunderten u. Z. reichte.

---

[7] Ihre Gültigkeit nicht ganz verloren haben bis heute Lexas Bemerkungen, die sich gegen Versuche richteten, vereinzelte Einsichten in die altägyptische Religion zugunsten verschiedener mystischer Theorien zu nutzen: „An Versuchen, die altägyptischen Auffassungen von der Seele zu rekonstruieren, hat es von den ersten Anfängen der Ägyptologie an nicht gefehlt, und man kann sie in drei Gruppen gliedern: 1. Ursprüngliche Auffassungen, die auf den ägyptischen Texten oder ihren Übersetzungen gründen. 2. Indirekte, nicht von Texten oder deren Übersetzungen abgeleitete Auffassungen, deren Quelle die Auffassungen der ersten Gruppe sind. 3. Auffassungen, die ihren Stoff aus unwissenschaftlichen Quellen schöpfen. Es wäre vergeblich, diese ungleichen Auffassungen in eine fließende Entwicklung zu stellen, denn ihre Entstehung ist völlig unorganisch. Die Abhandlung knüpft in der Regel nicht an die vorhergehende Abhandlung an, sondern kleidet ihren von anderswo her übernommenen Gedanken in das altägyptische Gewand und sucht sich mitunter so viele Texte aus, die diesen Gedanken hier scheinbar bestätigen. Dies ist schon der Fehler der ‚altägyptischen' Auffassung Herodots über die Seelenwanderung, und dieser Fehler wiederholt sich ständig", ebd., S. 2, Anm. 3.

[8] Eine interessante Reaktion auf diese Arbeit notierte Jiří Ort in einem Brief an seinen Lehrer Lexa (Brief vom 24. 2. 1925, vgl. Nachlaß F. Lexa, Inv.-Nr. 245): „Prof. Moret hielt am Samstag in der Société Ernest Renan ... einen Vortrag über den Körper und die Seele nach den Pyramiden von Saqqara. ... Ich erkannte sogleich, daß es sich um Ihre Arbeit handelte, und bedauerte sehr, nicht hingehen zu können. Ich schickte folglich einen jungen Mann dorthin, der mir folgendes mitteilte: Moret sprach zunächst über Masperos Theorien. Dann zitierte er Ihre Arbeit, drückte sein Bedauern aus, daß Sie sie tschechisch geschrieben haben, und sagte, daß Sie ihr zum Glück ein deutsches Resümee beigegeben haben. Dann sprach er über Ihre Theorie, die er als die einzig richtige und als definitive Lösung dieses Problems hinstellte." Erwähnenswert ist, daß sich Moret bereits zwei Jahre früher für diese Studie interessiert und versucht hatte, sie durch die tschechische Akademie zu erwerben. Lexa erwog auch eine französische Ausgabe seiner Arbeit, doch kam es dazu nicht.

[9] In: *Náboženská literatura staroegyptská*, Bd. 2, S. 287–292.

[10] Brief Vilém Mathesius' vom 16. 4. 1919, vgl. Nachlaß F. Lexa, Inv.-Nr. 210.

[11] Vgl. Bibliographie I, Nr. 14.

Zur selben Zeit wie Mathesius wandte sich auch der Indologe Vincenc Lesný, der kurz zuvor die Leitung der Reihe „Knihy východní" übernommen hatte, an Lexa mit der Bitte um einen Beitrag für die genannte Reihe. Lexa willigte ein und bot eine Auswahl altägyptischer religiöser Texte an. Lesný stimmte dem zu, freilich unter der Voraussetzung, „dem Buch eine Einleitung zur politischen und kulturellen Geschichte vorauszuschicken und den Kommentarteil so zu gestalten, daß er ein abgerundetes Gesamtbild von der ägyptischen Religion bietet".[12]

In der endgültigen Fassung entwarf Lexa ein zweibändiges Buch mit dem Titel *Náboženská literatura staroegyptská.*[13] Der erste Band führt in die Problematik der altägyptischen religiösen Literatur und der altägyptischen Religion ein, macht mit den Gottesvorstellungen, den wechselseitigen Beziehungen zwischen den Göttern und den Menschen sowie den Anschauungen vom Leben nach dem Tode bekannt; eigene Kapitel sind auch den Endphasen der ägyptischen Religion und den Anfängen des Christentums in Ägypten gewidmet. Lexa selbst hat diese Passage folgendermaßen charakterisiert: „Für ein breiteres Publikum ist die ägyptische Kultur bislang etwas Erstarrtes, Einheitliches, das jahrtausendelang in unverständlichen Formen währte. Mein Bestreben war es zu zeigen, daß die ägyptische Kultur in den verschiedenen Regionen Ägyptens sich beträchtlich unterschied und sich so wie unsere Kulturen entwickelte. Dieses Buch handelt zwar von ägyptischer Religion, doch wird der Leser, der sich mit den religiösen Anschauungen der verschiedenen Regionen Altägyptens und deren Entwicklung vertraut gemacht hat, mir glauben, daß auch die übrigen Elemente der alten ägyptischen Kultur denselben, wenn nicht größeren Veränderungen unterworfen waren, denn die Religion ist das konservativste Element einer jeden Kultur."[14] Der zweite Band bringt eine Auswahl der wichtigsten, die altägyptische Religion betreffenden Texte: von den Pyramidentexten Ende des 3. Jahrtausends v. u. Z. bis hin zu einem Bericht über die Bestattung des heiligen Stieres vom 4. Jh. u. Z. Kurz erwähnt werden hier auch koptische und gnostische Texte, in denen altägyptische Vorstellungen nachhallen.

Das Echo auf die *Náboženská literatura staroegyptská*, die erste umfangreiche Arbeit in tschechischer Sprache, welche die Zivilisation des alten Ägypten zum Gegenstand hatte, zeigte, daß mit ihr die Ägyptologie ihren

---

[12] Undatierter Brief Vincenc Lesnýs aus den Jahren 1919/1920, vgl. Nachlaß F. Lexa, Inv.-Nr. 200.

[13] Vgl. Bibliographie I, Nr. 15. Bei der Konzipierung dieser Arbeit war Lexa eigenen Worten zufolge von G. Roeder, *Urkunden zur Religion des alten Aegypten*, Jena 1915 ausgegangen.

[14] *Náboženská literatura staroegyptská I*, S. 7f.

festen Platz in der tschechoslowakischen Orientalistik und im Bewußtsein der Öffentlichkeit gefunden hatte. Das Ergebnis dieser Publikation erfüllte also die Erwartungen Lesnýs: „Bücher solcher Art haben wir nicht, und Ihr Buch wird verlangt.“

Anfang der zwanziger Jahre bereitete Lexa bereits ein weiteres bedeutendes Werk vor, das diesmal einem besonderen Gebiet altägyptischer religiöser Vorstellungen gewidmet war: der Magie.[15] Lexas Interesse für Magie war zum Teil das Ergebnis seiner Demotischstudien, die er auf den späten ägyptischen magischen Papyrus London und Leiden verwandt hatte. Angeregt worden war er durch die Beobachtung, daß einige altägyptische Sprüche und magische Handlungen ein auffälliges Pendant in den volkstümlichen tschechischen Zauberpraktiken besaßen.[16] Sein Buch *Staroegyptské čarodějnictví* konzipierte er nach dem schon früher bewährten Schema als zweibändige Ausgabe. Der erste, allgemein gehaltene Band enthält eine Definition von Magie, erörtert ihren Zweck, die magischen Mittel, das Verhältnis der Magie zu Religion und Wissenschaft, das Fortleben von Elementen der altägyptischen Magie bei den Kopten und beleuchtet in einem eigenen Kapitel das Verhältnis von ägyptischer und griechischer Magie.[17] Der zweite Band besteht aus Texten, die Lexa für magisch hielt, und zwar aus einer Auswahl von den ältesten Pyramidentexten bis hin zu Proben koptischer Literatur aus dem Ende des 1. Jahrtausends u. Z. Wie die *Náboženská literatura staroegyptská* enthält auch das *Staroegyptské čarodějnictví* eine relativ umfangreiche Bildbeilage.

Der tschechischen Ausgabe von *Staroegyptské čarodějnictví* folgte bald die französische Übersetzung, um deren Veröffentlichung sich Lexas Schüler Jiří Ort außerordentlich verdient machte. Dieser hatte seinen Stiefvater, den Pariser Verleger P. Geuthner, schon bald auf die tschechische Publikation aufmerksam gemacht, so daß noch 1923 der Geuthner-Verlag mit Lexa über eine französische Ausgabe verhandelte. Die französische Version war in mancherlei Hinsicht verändert und erweitert,[18] vor allem im Übersetzungsteil und hinsichtlich der Abbildungen, die einen eigenständigen Bildatlas ausmachten. Darüber hinaus erhielt die französische Ausgabe ein

---

[15] Vgl. Bibliographie I, Nr. 32.

[16] Lexa hatte ursprünglich daran gedacht, die altägyptische mit der volkstümlichen tschechischen Magie zu vergleichen, stellte jedoch bald fest, daß er eine solche Arbeit aus Zeitgründen nicht schaffen würde, weshalb er sich nur auf die altägyptische Magie beschränkte.

[17] Dieses Kapitel hatte Lexa erst nach längerem Zögern aufgenommen. Das Material dazu verdankte er dem bedeutenden klassischen Philologen T. Hopfner, der an der deutschen Universität Prag lehrte.

[18] Lexa fügte u. a. ein Vorwort hinzu, das sich scharf gegen den Okkultismus und die Versuche der Okkultisten wandte, seine Erkenntnisse und Annahmen hinsichtlich der altägyptischen Magie für ihre Zwecke auszunutzen.

sehr ausführliches Sachregister, das dem Leser u. a. bei einer Identifizierung der Eigennamen, die Lexa konsequent in ihrer rekonstruierten ägyptischen Gestalt wiedergegeben hatte,[19] behilflich sein sollte.

La magie dans l'Égypte antique rief ein ganz unerwartetes Echo hervor, das in seiner Breite offenbar auch den Autor selbst überraschte. Allein die Zahl der Besprechungen und Annotationen belief sich auf mehrere Dutzend, und unter den Rezensenten waren führende Ägyptologen von damals vertreten.[20] Bemerkenswert ist das breite Spektrum der in den Rezensionen vorgebrachten Ansichten, zu denen diese Publikation den Anstoß gab; sie reichen von scharfer Kritik bis hin zu fast uneingeschränkter Zustimmung. Die größten Kontroversen löste der zusammenfassende Einleitungsteil des Werkes aus. Sehr scharf reagierte vor allem ein Teil kirchlicher Kreise, denen jene Passage nicht behagte, die zeigte, daß einige christliche rituelle Handlungen entweder direkt von altägyptischen magischen Praktiken abgeleitet oder zumindest deren Analogie sind.[21] Die schärfste Kritik von ägyptologischer Seite widerfuhr Lexas Arbeit durch die englische Archäologin M. A. Murray. In einer ihrer Rezensionen bezeichnete sie sein Buch als ein „okkultes Handbuch" und warf ihm Oberflächlichkeit, einen ahistorischen Zugang, Unübersichtlichkeit und eine Reihe kleinerer Mängel vor.[22] Einen nur wenig gemäßigteren Ton wählte H. Kees in seiner Besprechung. Vorwürfe eines unzureichend historischen Herangehens und ungenügender Durcharbeitung tauchen in maßvollerer Form auch anderswo auf. Auf fast einmütige Ablehnung stieß Lexas Versuch, die geläufigen griechischen und lateinischen Namensformen durch rekonstruierte ursprüngliche Formen zu ersetzen, doch sei zu seiner Verteidigung gesagt, daß dieses Problem auch heute noch nicht zufriedenstellend gelöst ist. Eine Flut von Meinungsverschiedenheiten unter Ethnologen und Religionshistorikern rief auch Lexas Auffassung von Magie hervor, die er definierte als „Handlung, die darauf abzielt, eine Wirkung hervorzubringen, deren Verbindung mit dieser Handlung subjektiv nicht durch das Kausalitätsgesetz erklärbar ist".[23]

---

19 Notizen Lexas zur Rezension W. Tills (vgl. Bibliographie I, Rezensionen zu Nr. 37) und zu einer anonymen Annotation in The Journal of Religion (vgl. ebd.) zeigen, daß er ganz absichtlich den aus dem Griechischen übernommenen Formen ausgewichen war: Nachlaß F. Lexa, Inv.-Nr. 695.

20 Vgl. Bibliographie I, Rezensionen zu Nr. 37.

21 Als Beispiel genüge Lexas Notiz zu einer der Rezensionen: „Ansonsten läßt sich gegen Herrn Fontaine nicht polemisieren; er steht auf streng katholisch-kirchlichem Boden, wonach nur die von der katholischen Kirche anerkannten Wunder wahre Wunder sind, während die übrigen Wunder Schwindel und Hexerei seien." (Nachlaß F. Lexa, Inv.-Nr. 695.)

22 M. A. Murray, in: Ancient Egypt (1927), S. 27.

23 *Staroegyptské čarodějnictví*, S. 16 und *La magie dans l'Égypte antique* I, S. 17.

Demgegenüber fanden der zweite Band mit der Übersetzung ausgewählter magischer Texte und der dritte Band, der Bildatlas, bei fast allen Rezensenten positive Aufnahme. Insbesondere Lexas Übersetzungen der magischen Texte, die annähernd ein Drittel des damals insgesamt bekannten Materials umfaßten, haben bis heute nicht an Bedeutung verloren und gehören nach wie vor zu der für dieses Gebiet zitierten grundlegenden Literatur.[24] Nicht ganz unberechtigt scheint die Meinung einiger Rezensenten, Lexa habe aus der Fülle des gesammelten Materials mehr für die Erkenntnis der altägyptischen Magie schöpfen können. Es muß freilich eingeräumt werden, daß Lexa durch seine zahlreichen Verpflichtungen, vielfach begrenzten Mittel und schließlich auch durch das breite Spektrum seiner wissenschaftlichen Interessen mitunter davon abgehalten wurde, alle durch den Stoff gegebenen Möglichkeiten auszuschöpfen.

Das Echo auf seine Arbeit verfolgte Lexa sehr aufmerksam, sammelte die dazu erschienenen Rezensionen und nahm besonders zu kritischen Stimmen Stellung. Sehr scharf reagierte er besonders auf den Vorwurf, dem historischen Zugang nicht genügend Geltung verschafft zu haben. Zutreffend und in gewisser Weise charakteristisch ist auch Lexas Notiz zu der Behauptung, das Buch mit einer zu großen Fülle an Material, das auch anderswo zugänglich sei, belastet zu haben: „... ich habe nichts ausgelassen, was ich zur Begründung meiner Ansichten benötige. Ich kann nicht erwarten, daß man sich Gott weiß wie viele Bücher kauft, um sämtliche Belege beisammen zu haben, die für meine Schlußfolgerungen nötig sind.“[25] Lexas Arbeit war sicherlich nicht fehlerfrei, entsprach aber zweifellos der Absicht ihres Verfassers, „eine ordentliche Monographie zu schreiben, auf der man verläßlich bauen könne“.[26] Dies wird im übrigen durch den Umstand bekräftigt, daß sie auch mehr als ein halbes Jahrhundert nach ihrer Entstehung noch immer zu den grundlegenden Werken gehört, die in Fragen der altägyptischen Magie zitiert werden.[27]

Mit der tschechischen und später auch französischen Ausgabe seines Buches über die altägyptische Magie hing eine Reihe kleinerer, gelegentlich verfaßter Artikel zusammen, welche die Problematik der altägyptischen

---

[24] Aus jüngerer Zeit vergleiche man das Urteil M. A. Korostovcevs: „... die bis heute vollständigste Sammlung zur Magie der alten Ägypter“ (*Religija drevnego Egipta*, Moskau 1976, S. 39).

[27] Notiz zur Rezension G. Roeders: Nachlaß F. Lexa Inv.-Nr. 695. Lexa hat weder diese noch andere Rezensionsnotizen veröffentlicht.

[26] Notiz Lexas zu einer in The Times Literary Supplement erschienenen Rezension, vgl. Nachlaß F. Lexa, Inv.-Nr. 695.

[27] Vom Erfolg dieser Arbeit zeugt schließlich auch das Interesse eines spanischen Verlegers, der Lexa um Genehmigung für die spanische Übersetzung der französischen Ausgabe ersuchte; auch die Möglichkeiten einer englischen Ausgabe zeichneten sich ab, doch kam beides aus geschäftlichen Gründen nicht zustande.

Religion betrafen.[28] Die französische Ausgabe stellt indessen eine sichtliche Zäsur dar, denn Lexa wendet sich von nun an mehr oder weniger für immer von diesem Thema ab. Dazu hatte ihn weniger das widersprüchliche Echo der internationalen Fachöffentlichkeit auf seine Arbeit veranlaßt als vielmehr eine langfristige Umorientierung auf die ägyptische Philologie, was zweifellos mit dem Fortgang seiner Arbeiten an einer demotischen Sprachlehre zusammenhing. Auch damals noch galt Lexa als einer der führenden Kenner altägyptischer Religion. Er gehörte zu den ersten, an die sich in den dreißiger Jahren von Toronto aus S. A. B. Mercer, Begründer der neuen Fachzeitschrift Egyptian Religion, mit der Bitte um einen Beitrag wandte, der Lexa mit dem Aufsatz *La légende gnostique sur Pistis Sophia et le mythe ancien égyptien sur l'oeil de Re*[29] entsprach.

Hochbetagt nahm sich Lexa am Ende seines Lebens noch einmal der Problematik der altägyptischen Religion an, und zwar in dem zusammenfassenden Werk *Veřejný život ve starověkém Egyptě.*[30] Hier fanden Kapitel über das Priestertum und die Magie Aufnahme, die wie die übrigen thematischen Abschnitte in diesem Buch von Übersetzungen ausgewählter altägyptischer Texte begleitet sind. In das Kapitel über das Priestertum arbeitete er auch eine zusammenfassende Darstellung der altägyptischen Anschauungen vom geistigen Leben des Menschen ein, von den Gottheiten, vom Leben nach dem Tode u. ä. Absichtlich freilich verfaßte Lexa für sein Werk kein gesondertes Kapitel über die ägyptische Religion, da ein solches das Buch sehr belastet hätte.

Ihrem Umfang nach stellen Lexas Forschungen auf dem Gebiet der altägyptischen Religion nur einen kleinen Teil seines vielseitigen wissenschaftlichen und populärwissenschaftlichen Werkes dar. Im Laufe der Zeit hatte Lexa sich immer seltener mit diesem Gegenstand befaßt. Das Studium religiöser Vorstellungen, das sich auf eigene gründliche Kenntnis schriftlicher Originalquellen stützte, war ihm stets Mittel zum Zweck der Ergründung des gesellschaftlichen Bewußtseins der alten Ägypter. In Übereinstimmung mit seiner atheistischen Lebenseinstellung polemisierte er in seinen Arbeiten mit kirchlichen Anschauungen über die altägyptische Religion und führte den überzeugenden Nachweis, daß die religiösen Vorstellungen der alten Ägypter direkt oder indirekt eine der Quellen waren, denen das Christentum entsprang. Viele seiner Arbeiten sind heute, oftmals zu Unrecht, fast völlig in Vergessenheit geraten. Immer noch von Wert,

---

[28] Vgl. Bibliographie I, Nr. 19, 20, 23, 26, 33.
[29] ebd., Nr. 62
[30] ebd., Nr. 106

auch nach mehr als einem halben Jahrhundert, ist hingegen seine Bearbeitung der ägyptischen Magie, und für den tschechischsprachigen Leser unersetzbar sind bis auf den heutigen Tag seine Übersetzungen altägyptischer religiöser Texte.

DAS DEMOTISTISCHE UND KOPTOLOGISCHE WERK LEXAS

W. B. Oerter

Die Ausgabe eines religiösen demotischen Textes war die erste wissenschaftliche Publikation, mit der Lexa an die Öffentlichkeit trat.[31] Der Beschäftigung mit dem Demotischen sollte Lexa zeit seines Lebens treu bleiben, und man kann es eine Fügung des Schicksals nennen, daß seine letzten Arbeiten abermals diesem Gegenstand gewidmet waren.[32] Daß Lexa, der bereits mit kleineren Übersetzungen aus dem Ägyptischen ins Tschechische hervorgetreten war,[33] nach seinem Studienaufenthalt bei Adolf Erman in Berlin sich zunächst nicht ausschließlich dem Ägyptischen, sondern auch dem Demotischen zuwandte, hat verschiedene Gründe. Sicher aber ist, daß bereits hier, mit der Wahl des Gegenstandes, Lexas weitgespannte Interessen wirksam wurden. Es sei nur daran erinnert, daß Lexa über die Psychologie, insbesondere die Psychologie der Schrift, den Weg zum Studium der ägyptischen Hieroglyphen fand, welches wiederum das Bindeglied zu seinen Demotischstudien werden sollte. Daneben entbehrte Lexas Entschluß, seine Sprachkenntnisse durch ein Studium des Demotischen bei Wilhelm Spiegelberg in Straßburg zu vervollkommnen,[34] nicht einer gewissen Logik, die sich aus dem Profil der damals noch jungen Wissenschaft vom alten Ägypten fast zwangsläufig ergab: Zahlreiche Grabungen in und Expeditionen nach Ägypten hatten Unmengen an epigraphischem Material zutage gefördert, das jetzt die privaten und öffentlichen Sammlungen bereicherte und eine systematische Bearbeitung erforderlich machte. Mit der Bearbeitung der Texte, unter denen sich alle Sprachstufen und Schriftarten des Ägyptischen vertreten fanden, wuchsen natürlich die Einsichten in Schrift und Sprache der alten Ägypter, wie andererseits gründliche philologische Kenntnisse auch damals schon die unabdingbare Voraussetzung für eine erfolgversprechende Beschäftigung mit altägyptischer Geschichte und Kultur waren. Nach damaligem Selbstverständnis hatte jeder angehende Ägyptologe sich in allen Sprachstufen des Ägyptischen gleichermaßen gut auszukennen. Lexa, mit der erforderlichen Sprachbegabung ausgestattet,

---

[31] *Das demotische Totenbuch der Pariser Nationalbibliothek*, Leipzig 1910.
[32] Vgl. Bibliographie II, Nr. 59–61.
[33] Vgl. den Beitrag B. Vachalas in diesem Band.
[34] Einem Brief Lexas an seine Frau Irena vom 27. 6. 1908 zufolge beschäftigte er sich bereits während seines Berlinaufenthaltes mit demotischen Texten. Wahrscheinlich auch zu diesem Zweck erwägt er in Berlin den Ankauf demotischer Papyri (Brief vom 4. 7. 1908). Beide Briefe im Nachlaß F. Lexa, Inv.-Nr. 27.

folgte mit seiner Entscheidung also dem Forschungstrend seiner Zeit und beschritt den ihm gewiesenen Weg, der ihn nicht nur zu beachtlichen Leistungen auf demotistischem und koptologischem Feld, sondern auch zu allgemeinen sprachwissenschaftlichen und speziellen philologischen Studien führen sollte.[35]

Lexas erste demotistische Arbeit war wie gesagt die Herausgabe, genauer: Neuausgabe[36] des *Demotischen Totenbuches der Pariser Nationalbibliothek.* In seinem Hauptteil stellt der demotische Text eine Übersetzung des ägyptischen Textes dar, der dem antiken Übersetzer in mindestens zwei verschiedenen Fassungen vorgelegen hatte. Lexa machte dies in seiner Ausgabe anschaulich, indem er der (deutschen) Übersetzung des demotisch verfaßten Textes die des entsprechenden ägyptischen Textes gegenüberstellt, beide also synoptisch wiedergibt. Dadurch wird die Arbeitsweise des demotischen Übersetzers einsichtig, der nicht nur Stellen ausließ, neu hinzufügte bzw. leicht veränderte, sondern den ursprünglichen Text mitunter sinnentstellt wiedergab, ihn also nicht mehr verstanden hatte.[37] Lexa hat mit dieser Publikation also nicht nur ein wichtiges Zeugnis von der bis in römische Zeit hinein verlaufenden Kontinuität religiöser Vorstellungen Altägyptens zugänglich gemacht, sondern auch einen Beitrag zur ägyptischen Sprach- und Textgeschichte geleistet. Seine Ausgabe des demotischen Totenbuches der Pariser Nationalbibliothek ist übrigens bis heute die einzige neueren Datums, die wir von diesem Papyrus haben.[38]

Dieser Arbeit, die unter Mithilfe seines Straßburger Demotischlehrers W. Spiegelberg entstand und nach allem, was wir wissen, kurz nach Lexas Rückkehr nach Prag fertiggestellt worden war, folgten später seine *Beiträge zum demotischen Wörterbuche aus dem Papyrus Insinger,* erschienen 1916 in Prag in dreißig hektographierten Exemplaren. Sie sind das Teilergebnis einer ersten Durcharbeitung des demotischen Papyrus Insinger, mit der Lexa 1916 begonnen hatte und die er erst viel später vollenden sollte. Da ihm die Veröffentlichung der vollständigen Arbeit über diesen Papyrus damals unmöglich war, wollte er die Öffentlichkeit wenigstens mit Teilen daraus bekannt machen.[39] Dabei handelt es sich um ein alphabetisch angeordnetes Verzeichnis von Wörtern, für die Lexa im Vergleich mit einer älteren Über-

---

[35] Vgl. Bibliographie I, Nr. 25, 30 und 48.

[36] Zuvor schon publiziert worden von H. Brugsch, *Sammlung demotischer Urkunden.* Teil I, Berlin 1850, Taf. V–VII, S. 22–28, 40ff. und nahezu vollständig übersetzt von E. Revillout, *La morale égyptienne,* Paris 1889.

[37] Vgl. F. Lexa, *Das demotische Totenbuch,* S. VIff.

[38] Vgl. LÄ IV, s. v. Papyri, Demotische, Paris, Sp. 862, I. 1.

[39] Vgl. sein Vorwort in den *Beiträgen zum demotischen Wörterbuche aus dem Papyrus Insinger,* Prag 1916.

setzung des Papyrus Insinger[40] neue Bedeutungen bzw. bessere Übersetzungen gefunden zu haben meinte oder die ihm aus anderen Gründen wichtig schienen. Neben der demotischen Schreibung des entsprechenden Wortes bot Lexa auch die hieroglyphische Umschrift sowie seine koptische Entsprechung. Da er die Wörter nicht isoliert, sondern stets in ihrem Textzusammenhang zitierte, also mitunter ganze Sätze anführte, konnte man auf Grund seines Glossars zum Papyrus Insinger bereits eine Vorstellung über den Stil dieses Textes gewinnen, die A. Erman zu folgender Feststellung veranlaßte: „Nach den Proben, die Sie geben, muß der Papyrus Insinger ja einen ebenso geschraubten Stil haben wie die ältesten Weisheitsbücher."[41]

Lexas Entschluß, wennschon besagten Papyrus nicht insgesamt, so doch wenigstens ein Glossar dazu herauszugeben, entsprach im übrigen damals geübter Praxis. Man muß sich dabei vor Augen halten, daß seit Erscheinen des ersten demotischen Wörterbuches von Heinrich Brugsch 1867[42] erst Anfang des 20. Jh. die Edierung demotischer Papyri richtig in Gang gekommen war. Mit der Veröffentlichung demotischer Texte einher ging auch die Erstellung sogenannter Glossare, die das aus diesen Texten gewonnene neue lexikalische Material enthielten, das H. Brugsch noch unbekannt gewesen war.[43] Ebenso verfuhr also auch Lexa, der mit seinem Wörterbuch die Interpretation dieses schwierigen Textes unbestreitbar gefördert hat. Seine Arbeit fand, soweit wir dies im Nachhinein überblicken können, allgemein positive Aufnahme, was freilich kritische Stimmen zu einzelnen Punkten dieser Ausgabe nicht ausschloß.[44] Die von G. Möller, dem damals führenden Paläographen unter den Ägyptologen, in seiner Rezension der Lexaschen Arbeit vorgebrachten Einwände gegen eine hieroglyphische Umschreibung demotischer Texte betrafen nicht nur Lexa, sondern auch andere Gelehrte vor und nach ihm[45] – und selbst heute ist dieses Problem noch nicht restlos gelöst.[46]

Nachdem Lexa erfahren hatte, daß W. Spiegelberg und der holländische

---

[40] E. Revillout, *L'ancienne Egypte d'après les Papyrus et les Monuments.* Tome quatrième: *Le Papyrus morale de Leide,* Paris 1907.

[41] Postkarte vom 23. 12. 1916: Nachlaß F. Lexa, Inv.-Nr. 93.

[42] *Hieroglyphisch demotisches Wörterbuch,* 7 Bde., Leipzig 1867–1882.

[43] Vgl. S. Pernigotti, *Il vocabulario demotico.* In: Hommage à J.-Fr. Champollion, Kairo 1972, Bd. 1, S. 203–208.

[44] Vgl. etwa Ermans kritische Einwände zu Fragen der Etymologie: Postkarte an Lexa vom 23. 12. 1916 (Nachlaß F. Lexa, Inv.-Nr. 93), und die Rezension G. Möllers in OLZ 25 (1922), Sp. 149f.

[45] G. Möller, loc. cit.

[46] Vgl. die Ausführungen von M. Smith, *The Transliteration of Demotic,* in: Enchoria 8/Sonderband (1978), S. 33–36; F. de Cenival, *L'écriture démotique.* In: Hommage à J.-Fr. Champollion, Kairo 1972, Bd. 1, S. 37–44, bes. S. 42f.; und jüngst erst wieder W. J. Tait, *The Transliteration of Demotic,* in: Enchoria 11 (1982), S. 67–76.

Ägyptologe P. A. A. Boeser eine Studie zum Papyrus Insinger vorbereiteten, mit deren Veröffentlichung in absehbarer Zeit zu rechnen sei, ließ er seine Arbeiten an diesem Text zunächst ruhen und wandte sich anderen demotischen Texten zu.[47] Die Früchte seiner Mühen legte er der Öffentlichkeit dann Anfang der zwanziger Jahre in zwei Monographien vor. Zunächst 1920 im ersten Band seiner *Náboženská literatura staroegyptská,*[48] in der er einen Überblick über Religion und Geschichte der Zivilisation am Nil gibt. Ein Jahr später folgte Band 2 mit einer Auswahl ägyptischer, demotischer und koptischer religiöser Texte in tschechischer Übersetzung. An demotischen Texten[49] fanden hier Aufnahme: Papyrus Dem. Louvre 3452, Papyrus Edinburgh 908 und 909 (auszugsweise), das demotische Totenbuch der Pariser Nationalbibliothek, Papyrus Dem. London BM 604 verso sowie eine Inschrift in Stein. Alle hier genannten Texte werden in der Übersetzung Lexas dem tschechischsprachigen Leser erstmals zugänglich.[50] Die Auswahl der demotischen Texte sowie der Umstand, daß beispielsweise die Setne-Erzählung (Pap. Dem. London BM 604 verso) nur in Ausschnitten wiedergegeben wurde, ist von dem Hauptanliegen seines Buches diktiert: nämlich zu zeigen, daß die ägyptische Kultur entgegen landläufiger Meinung nichts Erstarrtes, Einheitliches, Jahrtausende in unveränderlichen Formen Währendes sei, sondern einer Entwicklung ausgesetzt war, die auch regionale Unterschiede kannte.[51]

Bereits bei Abfassung seiner *Náboženská literatura staroegyptská* stand Lexas Plan fest, dem Phänomen der altägyptischen Magie ein eigenes Buch zu widmen.[52] Sein Versprechen löste er dann auch umgehend ein, und so konnte bereits 1923 eine umfangreiche Monographie mit dem Titel *Staroegyptské čarodějnictví*[53] erscheinen, deren zweiter Band neben ägyptischen und koptischen auch demotische Texte magischen Inhalts erstmals in tschechischer Übersetzung enthält: den sogenannten demotischen magischen Papyrus London und Leiden, den Papyrus Louvre E 3229, die Erzählung von Setne-Chaemwese[54] sowie die Erzählung von Setne-Chaemwese und Si-Osire. Wie die Auswahl der Texte deutlich macht, kam es Lexa vor allem auf einen Querschnitt zum Thema „Magie“ an. Stammen die zuerst

---

[47] F. Lexa im Vorwort zu *Papyrus Insinger,* Bd. 1, S. V.
[48] Vgl. Bibliographie I, Nr. 15.
[49] Zu den koptischen Texten s. unten, S. 158f.
[50] Zur Bedeutung Lexas als Übersetzer ägyptischer Primärquellen vgl. den bereits genannten Beitrag B. Vachalas in diesem Band.
[51] F. Lexa, *Náboženská literatura staroegyptská,* Bd. 1, Vorwort S. 7f.
[52] a. a. 0.
[53] Vgl. Bibliographie I, Nr. 32.
[54] Von Lexa bereits 1921 übersetzt worden: „Chaemvaset“, in: *Egyptské povídky o čarodějnících,* Praha 1921, S. 43–78.

genannten beiden Texte aus dem unmittelbaren, praktischen Bereich der Magie, bringen die beiden zuletzt genannten ihre antike literarische Bearbeitung.[55] Dank Lexa sind diese Texte, die zumeist schon in anderssprachigen Übersetzungen vorlagen, nun auch dem tschechischsprachigen Leserkreis zugänglich.

Wie sehr Lexa die altägyptische Magie am Herzen lag, beweist der Umstand, daß bereits zwei Monate nach Abfassung des Vorworts zu Band 1 von *Staroegyptské čarodějnictví* das Vorwort zu einer französischen Fassung feststand,[56] die 1925 in Paris unter dem Titel *La magie dans l'Égypte antique*[57] erschien. Auch wenn es sich bei ihr im wesentlichen um eine unveränderte Ausgabe des tschechischen Titels handelte,[58] trat Lexa dank ihrer jetzt freilich wieder ins Rampenlicht der internationalen Fachöffentlichkeit, wo seine Publikation ein vielfältiges Echo erfuhr.[59] So schrieb der deutsche Ägyptologe Hermann Kees beispielsweise einleitend zu seiner Besprechung des Lexaschen Werkes: „Das Buch ist aus Vorlesungen entstanden, die Lexa in den Jahren 1921/22 an der tschechischen Universität in Prag gehalten hat, und die nun nach einer weiteren Kulturkreisen unzugänglichen Ausgabe (1923) in Übersetzung vorgelegt werden. Der Versuch, die magische Seite einer Religion zu behandeln, entspricht dem Zug unserer Zeit, die sich gerade mit diesem ‚wilden Seitentrieb der Religion' (Erman) gern befaßt", und: „Unbedingt nützlich ist die Textsammlung dagegen, wo sie in die jüngeren Epochen herabsteigt. Hier hat Lexa manches schwer zugängliche Material beigebracht und durch eine im allgemeinen zuverlässige Übersetzung erschlossen. Ich nenne daraus ... die demotische Literatur, zu deren Auswertung Lexa als Schüler von Spiegelberg besondere Eignung mitbringt ..."[60] Tatsächlich hatte Lexa im Sommersemester 1922 an der Prager Karlsuniversität Vorlesungen zur altägyptischen Magie gehalten und daneben „Lektüre und Deutung demotischer Texte" geboten, so daß die entsprechenden demotischen Texte wohl bereits hier einem breiteren Interessentenkreis zur Kenntnis gebracht worden sein dürften. Bezeichnend für beide Ausgaben ist ihr populärwissenschaftlicher Charakter – wissenschaftlichen Kriterien zu genügen und sich auch gemeinverständ-

[55] Vgl. F. Lexa, *Staroegyptské čarodějnictví*, Bd. 1, Kap. V, S. 144–149.
[56] Vorwort zur tschechischen Ausgabe: 15. Juli 1923, Vorwort zu den beiden französischen Bänden: 10. bzw. 15. September 1923.
[57] Vgl. Bibliographie I, Nr. 37. Ausführlicher dazu L. Bareš in diesem Band, S. 142ff.
[58] So unterscheidet sich die französische Ausgabe nur unwesentlich von der tschechischen. Die Auswahl der Texte blieb unverändert, reichhaltiger hingegen ist die Bildauswahl, die sogar einen gesonderten Band nötig machte.
[59] Vgl. den Beitrag von L. Bareš, oben S. 143f.
[60] OLZ 31 (1928), Sp. 102.

lich mitzuteilen sind für Lexa zwei Seiten einer Medaille und ist für sein Schaffen insgesamt charakteristisch.

Die zwanziger Jahre stehen sodann im Zeichen der beginnenden Universitätslaufbahn Lexas. Mit Beginn des Sommersemesters 1919 nahm er seine Lehrtätigkeit an der Philosophischen Fakultät auf. Seine erste Demotischvorlesung – „Einleitung in die demotische Schrift und Grammatik; Deutung der demotischen Texte aus der Ptolemäerzeit“[61] – indes datiert erst vom Wintersemester 1921/22. Im darauffolgenden Sommersemester bot Lexa wie gesagt „Lektüre demotischer Texte“, um dann im Wintersemester 1922/23 seine Einführung ins Demotische abzuschließen. Bemerkenswert ist, daß danach eine längere Pause eintrat, die etwa zehn Jahre anhielt (vom WS 1923 bis einschließlich SS 1932). Lexa war in jener Zeit offenbar durch seine publizistischen Vorhaben zu stark in Anspruch genommen, zu denen ja nicht nur die tschechische (1923) und französische Ausgabe (1925) seiner altägyptischen Magie, sondern inzwischen auch die Vorbereitung einer wissenschaftlichen Ausgabe des Papyrus Insinger gehörte.

Seit Erscheinen seiner *Beiträge zum demotischen Wörterbuche aus dem Papyrus Insinger* hatte Lexa durch kontinuierliche Beschäftigung mit den demotischen Texten seine Kenntnisse erheblich erweitern können. Als besonders hilfreich erwies sich ihm seine Einführungsvorlesung in die demotische Schrift und Sprache. Lexa urteilt darüber: „A cette occasion (d.h. besagter Vorlesung) je repris l'étude du papyrus Insinger; au fur et à mesure que je découvrais des fautes de scribe, les passages intraduisibles acquirent un sens, une fois les fautes corrigées.“[62] Letzter Anstoß aber war der Vorschlag des renommierten Pariser Verlages Paul Geuthner, Lexa solle eine neue Ausgabe des Papyrus Insinger vorbereiten, die diesmal den demotischen Text mit Transkription, Übersetzung, Kommentar und Wörterverzeichnis zu umfassen habe. Damit sollte der Bedarf nach dem seit langem vergriffenen Wörterbuch des Papyrus Insinger befriedigt werden.[63] Lexa griff diesen Vorschlag auf und machte sich sogleich an die Arbeit, ungeachtet der Tatsache, daß Boesers Arbeiten zu demselben Papyrus fast fertiggestellt waren. Eine außerordentliche Hilfe war Lexa in Jiří Ort erwachsen, der bei Lexa Demotisch betrieben hatte und jetzt in Paris im Verlagshaus Geuthner angestellt war.[64] „Pendant le semestre d'hiver 1924/25 je relus

[61] „Úvod do démotického písma a gramatiky démotické řeči; čtení a výklad démotických textů z doby mladších Ptolemaiů“, vgl. Vorlesungsverzeichnis der Karlsuniversität, Prag 1921, S. 38.

[62] *Papyrus Insinger*, Bd. 1, Vorwort, S. V.

[63] a. a. O., S. VI

[64] Zur Person Orts vgl. jetzt W. B. Oerter, *Georges (Jiří) Ort-Geuthner. Notizen zu einem Prager Orientalisten,* in: Göttinger Miszellen 77 (1984), S. 85–92.

avec M. G. Ort le papyrus d'Insinger et nous discutâmes chaque détail douteux soit paléographique ou orthographique, soit morphologique ou syntactique. M. G. Ort parvint à établir le sens définitif de quelques passages qui m'avaient semblé douteux", bekennt Lexa im Vorwort zu seiner französischen Ausgabe. Noch ehe sie herauskam – ausgedruckt waren Teil I und II des ersten Bandes –, erschien 1926 in Prag der Papyrus Insinger in einer stark gekürzten tschechischen Fassung.[65] Mit Einverständnis seines Pariser Verlegers hatte sich Lexa entschlossen, zunächst eine tschechische Ausgabe dieses Textes zu besorgen, um „so der tschechischen Wissenschaft diesen Text zugänglich zu machen, dessen kulturgeschichtliche Bedeutung der Leser aus dem Kapitel dieser Abhandlung ersieht".[66] Bald darauf war dann seine französische Publikation erschienen, die Lexa Anerkennung und Kritik der Fachwelt eintrug und im weiteren besehen die nötige Bewegung in das Studium dieses Textes brachte. In einer zweibändigen Ausgabe mit mehr als 300 Seiten legte er in Band 1 den autographierten demotischen Originaltext mit lateinischer Umschrift und Übersetzung (erster Teil) sowie einen Kommentar zu Schreibung, Lesung und Übersetzung vor (Teil zwei). Der zweite Band enthält in seinem ersten Teil das revidierte Wörterbuch des Papyrus Insinger (vgl. dazu schon oben S. 148) und im zweiten Teil eine historische und grammatikalische Untersuchung, deren Paragraphen 1–4 und 7–16 Bestandteil der erwähnten tschechischen Ausgabe sind. Lexa konnte auf eine Reihe von Veröffentlichungen, Studien und Übersetzungen zurückgreifen, darunter auch auf die erst kurz zuvor erschienene deutsche Übersetzung des Holländers P. A. A. Boeser.[67] Lexas Übersetzung sollte lange Zeit maßgebend bleiben; erst 1941 legte der dänische Ägyptologe Aksel Volten eine erneute Übersetzung vor, die dem inzwischen erreichten Forschungsstand Rechnung trug.[68]

Die kulturhistorische Bedeutung dieses Papyrus hatte Lexa bereits in seiner tschechischen Ausgabe wie folgt zusammengefaßt: „Es besteht kein Zweifel daran, daß der Brennpunkt der Entwicklung der christlichen Moral und Dogmatik Ägypten war, und es ist wahrscheinlich, daß sich in Ägypten, zu Beginn der christlichen Ära, auch ihre ersten Elemente zeigten. War die Weisheitslehre des Papyrus Insinger auch nicht eines der ersten Elemente, so war sie doch nicht unabhängig von diesen."[69] Mit Lexas Urteil war freilich noch nicht das letzte Wort gesprochen, denn bei Papyrus

---

[65] *Obecné mravní nauky staroegyptské.* Bd. 1: *Démotický morální papyrus Leydenský,* Praha 1926.
[66] a. a. O., S. 3
[67] Transcription und Übersetzung des Papyrus Insinger, in: OMRO N. R. III, Leiden 1922.
[68] *Das Demotische Weisheitsbuch. Studien und Bearbeitung,* Kopenhagen 1941.
[69] Vgl. oben Anm. 65: op. cit., S. 97.

Insinger handelt es sich um einen in der Tat schwierigen demotischen Text, wie man in letzter Zeit immer deutlicher erkannt hat.[70] Seine philologische Bearbeitung sowie die Untersuchung von Inhalt und Komposition bedürfen auch in Zukunft noch weiterer Anstrengungen.[71] Dennoch bleibt Lexas Textausgabe als Leistung unbestritten: Die gewissenhaften Handkopien des demotischen Originaltextes entsprechend zu würdigen kam schon Lexas schärfster Kritiker W. Spiegelberg nicht umhin, als er eingestand: „Es zeugt von bewunderungswürdigem Fleiß. Schon die Autographie ist eine Leistung, die man achten muß, und ich will auch das zugeben, daß der ... sehr gewissenhaft durchgepauste demotische Text mit dem dankenswerten Glossar das Buch für einen mit dem Demotischen vertrauten kritischen Benutzer praktisch brauchbar macht."[72] Gegen Spiegelbergs ungerechtfertigt scharfe Kritik setzte sich Lexa dann 1929 in dem ersten Jahrgang der Zeitschrift Archiv Orientální zur Wehr,[73] nachdem ihm die Schriftleitung der Orientalistischen Literaturzeitung, in welcher Spiegelbergs Kritik erschienen war, die Aufnahme einer Erwiderung verwehrt hatte.

In den nun folgenden zwanzig Jahren, die bis zum vollständigen Erscheinen der *Grammaire démotique,* seines demotistischen Lebenswerkes, verstreichen sollten, wandte sich Lexa in kleineren Aufsätzen vorwiegend sprachwissenschaftlichen Problemen des Demotischen zu. Den Auftakt bildete eine Untersuchung zur Frage des Nachweises von Dialekten im Demotischen,[74] die er mit einem Ja beantworten konnte. Er kam zu dem Ergebnis, daß „on peut déterminer sans difficulté les dialectes des textes démotiques de l'époque romaine".[75] Dies gilt wie gesagt für demotische Texte aus römischer Zeit, bei denen man den sogenannten fajjumischen sowie einen unter- und einen oberägyptischen Dialekt unterscheiden kann. Für die Texte aus ptolemäischer Zeit hingegen mußte Lexa gestehen, „que la distinction des dialectes des textes démotiques de l'époque préptoléméenne et de l'époque ptoléméenne ancienne est peut-être impossible"[76] – eine Auffassung, die auch heute von einem Teil der Forscher vertreten wird. Zwei Jahre später (1935) erschien ein elf Seiten langer Aufsatz

---

[70] Vgl. M. Lichtheim, *Observations on Papyrus Insinger.* In: E. Hornung, O. Keel (Hrsg.), *Studien zu altägyptischen Lebenslehren,* Freiburg-Göttingen 1979, S. 284–305.

[71] LÄ IV, s. v. Pap. Dem. Insinger, Sp. 898f.

[72] OLZ 31 (1928), Sp. 1025.

[73] *Réponse à la critique de M. W. Spiegelberg de mon* „Papyrus Insinger", *intitulée* „Beiträge zur Erklärung des Pap. Insinger" dans OLZ XXXI 12, 1928, in: ArOr 1 (1929), S. 111–146.

[74] *Les dialectes dans la langue démotique,* in: ArOr 6 (1933), S. 161–172. (Identisch mit der zweiten Auflage [1949] von Band I seiner *Grammaire démotique,* S. 126–136.)

[75] a. a. O., S. 165

[76] a. a. O., S. 166

zum Genus der demotischen Substantive[77] und 1946 eine Studie mit dem Titel *Les morphèmes e e-f, a e-f, etc., dans la langue démotique.*[78]

Für das Wintersemester 1932/33 hatte Lexa nach zehnjähriger Pause wieder eine Lesung demotischer Texte angekündigt. Im Sommersemester 1933 beginnt er u. a. mit einem Vorlesungszyklus zur demotischen Grammatik, den er ein Jahr später abschließt. Damit ist der letzte Baustein gelegt für sein schon lange, bereits in den Straßburger Jahren gehegtes Vorhaben, ein Lehrbuch des Demotischen zu schreiben.[79] Als *Grammaire démotique* sollte es ihn dann in den nächsten knapp zwanzig Jahren vorrangig beschäftigen. Lexa, der inzwischen umfangreiches Belegmaterial zusammengetragen hatte, ging dann konsequent und unter erheblichen finanziellen Aufwänden an die Verwirklichung seines Planes, wurde darin freilich bald durch den Ausbruch des II. Weltkrieges unterbrochen und konnte erst nach Kriegsende seine Arbeiten daran fortsetzen. 1947 erscheint im Selbstverlag des Autors der III. Band der *Grammaire démotique,* der an die Faszikel I und II anknüpfte, welche bereits 1938 und 1940 erschienen waren und dann, nach Veröffentlichung der Bände IV bis VI (1948), in einer korrigierten Auflage neu herausgegeben wurden (1949 und 1950). Mit Band VII/2 findet dieses grammatikalische Monumentalwerk mit über 1200 Seiten 1951 seinen Abschluß.[80] Mit seiner Grammatik, der nach den Arbeiten von H. Brugsch (1855)[81] und W. Spiegelberg (1925)[82] insgesamt erst dritten demotischen Sprachlehre, sicherte sich Lexa dann endgültig einen festen Platz in der internationalen Demotistik. Die in den letzten Jahren erschienenen demotischen Lehrbücher[83] machen Lexas Grammatik keineswegs überflüssig, sondern bestätigen ihren Wert als Standardwerk.

Unterdessen hatte sich Lexa erneut der altägyptischen Literatur zugewandt. „Es reizte mich schließlich, ein Werk zu wagen, dessen die Weltliteratur bislang entbehrte, denn die einzige bis dahin erschienene Auswahl altägyptischer Literatur ... enthält nur die alt- und neuägyptische Literatur, während sie die demotische und koptische Literatur übergeht“, schrieb er bereits 1943, am 14. März, doch erst vier Jahre später, abermals nach

---

[77] Vgl. Bibliographie I, Nr. 68
[78] ebd., Nr. 90
[79] Z. Žába, in: Věstník ČSAV 69 (1960), S. 4.
[80] Vgl. Bibliographie I, Nr. 96.
[81] *Grammaire démotique contenant les principes généraux de la langue et de l'écriture populaire des anciens Egyptiens,* Berlin.
[82] *Demotische Grammatik,* Heidelberg.
[83] E. Bresciani, *Nozioni Elementari di Grammatica Demotica,* Mailand 1969; P. du Bourguet, *Grammaire fonctionelle et progressive de l'Egyptien démotique,* Löwen 1976; U. Luft, *A démotikus nyelv. Bevezetés az I. évezred második felében használt egyiptomi írásba és nyelvbe,* Budapest 1983.

Kriegsende, gingen diese Zeilen als Vorwort zu seiner zweibändigen Auswahl altägyptischer Literatur[84] in den Druck. Lexa irrte zwar, als er behauptete, demotische und koptische Literaturwerke hätten im Rahmen der altägyptischen Literatur bislang überhaupt keine Beachtung gefunden – bereits 1927 waren in Jena G. Roeders *Altägyptische Erzählungen und Märchen* mit demotischen und koptischen Textproben erschienen –, doch für den einheimischen Büchermarkt traf seine Feststellung durchaus zu. Deshalb kam er der Aufforderung des Verlags nach Erstellung einer Anthologie altägyptischer Literatur gern nach und nahm im *Výbor z mladší literatury egyptské* insgesamt sechs demotische Texte auf, von denen er vier freilich bereits früher übersetzt hatte.

Die von Lexa getroffene Auswahl hatte trotz teilweise früherer Veröffentlichung[85] einiger demotischer Texte natürlich ihren besonderen Wert. Zum einen waren diese Übersetzungen nicht einfach deckungsgleich mit jenen, sondern wichen oft ganz beträchtlich voneinander ab, wie Lexa selbst begründet: „Mein Bestreben, zu zeigen, was ich in zwanzig Jahren gelernt habe, ist sicherlich jedem verständlich."[86] Zum andern waren die demotischen Texte in den Kontext altägyptischer Literatur gestellt, d. h., sie sollten Zeugnis ablegen von der Jahrtausende währenden Kontinuität altägyptischer literarischer Elemente, daneben aber in ihrer Eigenart auch das Aufkommen neuer, oft griechisch beeinflußter Elemente aufzeigen.[87] Von dieser Konzeption hatte sich Lexa bei der Auswahl der Texte leiten lassen, wobei er zugleich bemüht war, den gesamten Handschriftenbestand eines Textes in seiner Übersetzung zu berücksichtigen.[88]

Neben Werken der Literatur, die ihn zeit seines Lebens interessierten, hat sich Lexa aber auch um die Übersetzung „profaner", nichtliterarischer Texte verdient gemacht. Bereits bei seinen Vorarbeiten zur demotischen Grammatik waren ihm demotische Texte in die Hände gelangt, die außerhalb der von ihm verfolgten Gattung „Literatur" lagen und von Verträgen über Briefe bis hin zu Quittungen und juristischen Protokollen reichten. So reifte in ihm der Plan, diese Texte einer breiteren Öffentlichkeit einmal gesondert vorzulegen.[89] Gelegenheit dazu bot sich ihm, als ein Prager Verlag mit der Bitte an ihn herantrat, etwas zum Thema „Bildung im alten Ägyp-

---

84 *Výbor ze starší literatury egyptské* und *Výbor z mladší literatury egyptské*, beides Prag 1947.
85 Es handelt sich um folgende Texte: „Setne-Chaemvese" (veröffentlicht: vgl. Bibliographie I, Nr. 17, 32), „Nauka neznámého autora" (: vgl. Bibliographie I, Nr. 39), „Siusire" (: vgl. Bibliographie I, Nr. 15, 17, 32) und „Z čarodějnického svitku londýnského a leydenského" (: vgl. Bibliographie I, Nr. 32, 37).
86 *Výbor ze starší literatury egyptské*, Vorwort, S. 55.
87 op. cit., S. 13–19
88 Beispielsweise Setne I und II, einschließlich Ergänzungen anderer Handschriften.
89 Vgl. Lexas Autoreferat vom 30. 1. 1953: Nachlaß F. Lexa, Inv.-Nr. 476.

ten“ zu schreiben. Man einigte sich schließlich auf eine Anthologie nichtliterarischer Texte unter besonderer Berücksichtigung ihrer Bedeutung für das öffentliche Leben der alten Ägypter. Als Titel wurde *Veřejný život ve starověkém Egyptě* vereinbart. Mehr als zehn Jahre freilich vergingen, ehe der einmal gefaßte Plan dann auch in die Tat umgesetzt werden und 1955 seine zweibändige Monographie gleichen Titels erscheinen konnte.[90] Sie behandelt verschiedene Erscheinungsformen des öffentlichen Lebens in Ägypten, wie beispielsweise Verkehr, Handel, Staatsfinanzen und -verwaltung, geht aber auch auf die Intimbereiche Liebe, Ehe und Familie ein. Obwohl das Hauptgewicht der Darstellung eindeutig auf dem klassischen Ägypten liegt, dem sich die Auswahl der aus späterer Zeit stammenden demotischen Texte unterzuordnen hatte, geht es Lexa doch auch hier wieder um Ägypten als kulturgeschichtlichen Komplex von den ältesten Zeiten bis weit hinein in die Spätzeit. Aus den insgesamt achtzehn abermals in tschechischer Erstübersetzung gebotenen demotischen Texten, die den Zeitraum vom 6.–1. Jh. v. u. Z. umspannen, erfahren wir Interessantes aus der damals geübten Eheschließungs- und Scheidungspraxis, werden wir anhand verschiedener Quittungen sowie Darlehens- und Verkaufsurkunden über Besitz- und Vermögensverhältnisse ins Bild gesetzt und erfahren schließlich etwas über die damalige Rechtspraxis, von der ausführliche Gerichtsprotokolle Zeugnis ablegen. Alles in allem berichten diese Texte also in ihrer Unmittelbarkeit von den alltäglichen Sorgen und Nöten, aber auch Freuden des einfachen Volkes.

International weniger Beachtung fand Lexa auf koptologischem Feld. Dies erklärt sich zu einem Gutteil daraus, daß ihm vorrangig die Popularisierung koptischer Texte am Herzen lag, also deren Erschließung für einen breiteren Leserkreis in der Tschechoslowakei. Abermals waren es die Themen „Literatur“, „Religion“ und „Magie“, die den Rahmen für Lexas zahlreiche koptisch-tschechische Übersetzungen lieferten.

Wie schon Ägyptisch und später Demotisch trieb Lexa auch Koptisch zunächst als Autodidakt. Bereits 1906 war er im Besitz zweier Darstellungen der koptischen Sprache, die damals als die besten galten: der *Koptischen Grammatik* von Georg Steindorff (zweite gänzlich umgearbeitete Auflage Berlin 1904) und der *Grammaire copte* von Alexis Mallon (Beyrouth 1904). Er eignete sich so nicht nur gründliche Sprachkenntnisse an, sondern machte sich dank den in beiden Grammatiken enthaltenen Textproben auch mit einem Teil der so mannigfaltigen Literatur in koptischer Sprache bekannt.

---

[90] Vgl. Bibliographie I, Nr. 106.

Derart vorgerüstet belegte Lexa dann im Wintersemester 1907/08 in Berlin bei Adolf Erman auch Koptisch („Koptische Grammatik“) und bei Carl Schmidt „Christliche Texte in koptischer Sprache“, die er als einzige Koptischveranstaltung auch im darauffolgenden Sommersemester besuchte.[91] Da Lexa bereits über die Grundkenntnisse der koptischen Sprache verfügte, konnte er sich relativ bald auf die Lektüre koptischer Originaltexte konzentrieren, was ihm freilich auch noch später nicht geringe Schwierigkeiten bereitete, wie er freimütig bekannte: „Ansonsten stecke ich hier schon mitten in der Arbeit, die mir gut von der Hand geht – bis auf die Lektüre koptischer Papyri; bei mindestens zwei Dritteln weiß ich überhaupt nicht, was das sein könnte.“[92]

Seine Koptischstudien setzte er dann an der Universität Straßburg bei Wilhelm Spiegelberg fort, der im Wintersemester 1908/09 „Ausgewählte Abschnitte aus Schenutes Briefen und Reden“ las. Bald jedoch fühlte er sich unterfordert, wie aus einem Brief an seine Frau Irena vom Januar 1909 hervorgeht: „Wir lesen fortwährend relativ leichte Texte und übersetzen summa summarum ein paar Zeilen pro Stunde – schade um die Zeit!“[93]

1912 veröffentlichte Lexa seine erste tschechische Übersetzung eines koptischen Textes: die Vita des Anachoreten Onnophrios, deren Verfasserschaft dem Mönch Paphnute zugeschrieben wird.[94]

Mit seiner Ernennung zum Privatdozenten für Ägyptologie begann Lexa an der Karlsuniversität neben Ägyptisch auch Koptisch zu lehren.[95] Zwar wurde Koptisch bereits seit 1908 an der Theologischen Fakultät der damaligen Karl-Ferdinands-Universität gelesen, doch war es erst Lexa, der das Koptische aus den Fesseln einer kirchengeschichtlichen und theologischen Interpretation befreite, indem er – dem Brauch anderer europäischer Universitäten folgend – seine Vorlesungen und Seminare zur koptischen Sprache und Literatur in den Rahmen seiner ägyptologischen Lehrtätigkeit stellte.

Der weitere Verlauf seiner Koptischstudien wurde dann vor allem von seinem Interesse an der ägyptischen Religion, einschließlich ihres Erbes in christlichem Gewand, bestimmt.[96] Der Textband zu seiner *Náboženská literatura staroegyptská*, der 1921 erschienen war, enthielt deshalb auch koptische Texte, die nicht nur verschiedenen Literaturgattungen, sondern auch

---

[91] Vgl. Lexas Studienbuch der Königlichen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin: Nachlaß F. Lexa, Inv.-Nr. 11.
[92] Brief Lexas an seine Frau Irena vom Frühjahr 1908: Nachlaß F. Lexa, Inv.-Nr. 27.
[93] Nachlaß F. Lexa, Inv.-Nr. 27.
[94] In: *1000 nejkrásnějších novel*, Bd. 44, Praha 1912, S. 69–88.
[95] Vgl. sein handschriftliches Hörerverzeichnis: Nachlaß F. Lexa, Inv.-Nr. 676.
[96] Davon zeugt u. a. auch der in Bibliographie I, Nr. 14 genannte Artikel.

unterschiedlichen und für Ägypten typischen religiösen Bereichen: dem Gnostizismus und dem Mönchtum, entnommen waren. Zu ersterem gehört die von Lexa auszugsweise gebotene spätgnostische Schrift Pistis Sophia.[97] Als Zeugnis für das ägyptische Mönchtum, das nicht nur eine entscheidende Rolle in den theologischen und kirchengeschichtlichen Auseinandersetzungen des frühbyzantinischen Reiches spielte, sondern auch Vorbildwirkung auf die Herausbildung und Organisation des europäischen Mönchtums hatte, brachte Lexa eine Auswahl aus den Apophthegmata patrum aegyptiorum.[98] Von den Auseinandersetzungen zwischen Christen und Heiden in Ägypten legte der dritte Text[99] Zeugnis ab; in ihm, einem Enkomion des Erzbischofs Dioskur, wird von der Zerstörung eines heidnischen Tempels durch das energische Vorgehen des Bischofs Makarius von Tkow berichtet.

Sehr bald folgten weitere koptische Texte in tschechischer Übersetzung. Als Ergebnis seiner Beschäftigung mit altägyptischer Magie erschien 1923 sein zweibändiges Werk *Staroegyptské čarodějnictví.* In Band 1, Kap. VI verfolgt Lexa die Magie bei den Kopten, Kap. VII ist der Zauberei in der koptischen Literatur gewidmet.[100] Dementsprechend ist auch die Auswahl der Texte akzentuiert: „Ich habe aus der koptischen Literatur einige Wundererzählungen ausgesucht, um zeigen zu können, wie ihr Charakter und ihr Ursprung ist", schrieb Lexa.[101] Das Spektrum der hier gebotenen koptischen Texte ist breit: sie reichen von Zaubertexten über roman- und legendenhafte Literatur bis hin zu Zeugnissen der Poesie und dokumentieren auf eindrucksvolle Weise, welche Ausstrahlungskraft auch nach der Christianisierung des Landes heidnisch-magische Vorstellungen und Praktiken noch hatten.

Für Lexas französische Ausgabe der Magie (1925) und die darin enthaltenen koptischen Texte gelten im großen und ganzen die bereits oben zum Demotischen getroffenen Feststellungen; Lexa machte mit seiner französischen Übersetzung der koptischen Texte jetzt auch international als Koptologe auf sich aufmerksam.

Die in den folgenden zwei Jahrzehnten erschienenen Arbeiten Lexas be-

---

[97] Zu diesem Text kehrt Lexa dann unter Hervorhebung ägyptischen Gedankenguts noch einmal zurück, vgl. Bibliographie I, Nr. 62.

[98] S. 401–411; aufgenommen auch in *Staroegyptské čarodějnictví, S. 22, La magie dans l'Égypte antique,* Bd. 2, S. 207–216, *Výbor z mladší literatury egyptské,* S. 126–133.

[99] „Zničení pohanského chrámu", S. 369–401. Enthalten auch in *Staroegyptské čarodějnictví,* Bd. 2, S. 234–239, *La magie,* Bd. 2, S. 219–222, *Výbor z mladší literatury egyptské,* S. 144–147.

[100] Kap. VI: „Čarodějnictví u Koptů", Bd. 1, S. 150–158; Kap. VII: „Čarodějnictví v koptské literatuře beletristické", Bd. 1, S. 159–165.

[101] Bd. 1, S. 159.

faßten sich, abgesehen einmal von zwei Rezensionen koptologischer Publikationen,[102] nur am Rande mit dem Koptischen. So berücksichtigten beispielsweise seine umfangreichen Studien zur Entwicklung der altägyptischen Sprache[103] das Koptische nur insofern, als es für ihr Anliegen unerläßlich war.

Es war schließlich die Beschäftigung mit der altägyptischen Literatur, die Lexa nochmals zu koptischen Texten greifen ließ, und zwar mit dem Ziel eines Kontinuitätsnachweises altägyptischer Elemente. Deshalb enthielt seine 1947 veröffentlichte Auswahl jüngerer ägyptischer Literatur[104] abermals zahlreiche Proben koptischer Texte, die freilich, von zwei Ausnahmen abgesehen,[105] bereits früher von ihm übersetzt und publiziert worden waren.

Werfen wir abschließend noch einen Blick auf Lexas hochschulpädagogische Tätigkeit. Bereits als Privatdozent für Ägyptologie hatte er begonnen, auch Koptisch zu lehren. Den Auftakt zu einem jeden Vorlesungszyklus bildete jeweils eine Einführung in die koptische Sprachlehre, die zumeist mit einer Lektüre und Interpretation (zunächst leichterer) koptischer Texte verbunden war. Im Anschluß daran, gewissermaßen zur Vertiefung der erworbenen Kenntnisse, las Lexa mit seinen Studenten ausgewählte koptische Texte, wobei es sich um Proben aus fast dem gesamten Bereich koptischen literarischen Schaffens gehandelt haben dürfte. Eine erste Unterbrechung seiner Koptischvorlesungen trat in den Jahren 1921–1923 ein, eine längere Pause folgte von 1927 bis zum Sommersemester 1931.[106] Für das Wintersemester 1935/36 kündigte Lexa erstmalig die Lektüre koptischer Originalhandschriften an, die er in den Sommersemestern 1936 und 1937 fortsetzte. Um welche Handschriften es sich dabei im einzelnen gehandelt hatte, darüber gibt es leider keine verläßlichen Nachrichten. Vermutlich wird Lexa seine Studenten mit jenen koptischen Originalschriften bekannt gemacht haben, die es ihm während seines Ägyptenaufenthaltes im März 1931 in Luxor zu erwerben gelang.[107] Auch koptische Originale aus der einzigartigen Papyrussammlung des Wiener Orientalisten Carl Wessely, die 1934 geschlossen in den Besitz Prager Institutionen gelangt

---

[102] Vgl. Bibliographie II, Nr. 8 und 33.
[103] Vgl. Bibliographie I, Nr. 74 und 76.
[104] Vgl. Bibliographie I, Nr. 92.
[105] Es handelt sich um die Nr. 48 „Mučednictví apy Makaria Antiochejského", in: ebd., S. 165–179, und Nr. 49 „Výbor z koptských básní", in: ebd., S. 180–188.
[106] Mit Ausnahme des WS 1930/31, vgl. dazu die Vorlesungsverzeichnisse der Karlsuniversität aus den Jahren 1927–1931.
[107] Siehe seine Tagebuchnotiz vom 7. 3. 1931: Nachlaß F. Lexa, Inv.-Nr. 15.

war,[108] wurden zum Studienobjekt in seinem Seminar.[109]

Am Charakter seines Koptisch-Vorlesungszyklus änderte sich auch in der Nachkriegszeit im wesentlichen nichts, obgleich es den Anschein hat, als ob Lexa jetzt mehr Nachdruck auf eine historische Sicht der koptischen Sprache legte.[110] Davon zeugt auch, was er zehn Jahre später als Aufgabe seines Koptischunterrichts und als letzte Einsicht formulierte: „Die Aufgabe ist eine zweifache: Einerseits sollen die Hörer die koptische Sprache so lernen, daß sie koptische Texte übersetzen können, andererseits sollen sie durch einen Vergleich des Koptischen mit dem Alt- und Neuägyptischen zu einer klaren Vorstellung über die Entwicklung der ägyptischen Sprache gelangen ... Die Übungen werden darin bestehen, daß die Hörer zu den sehr zahlreichen Beispielen die altägyptischen Prototypen und Bedeutungen zu suchen haben."[111]

Lexas wissenschaftliche Arbeit war sehr vielfältig. Mit dem Eifer eines Autodidakten steckte er sich ein anspruchsvolles Ziel: das Leben der alten Ägypter nicht nur auf Grund des Studiums wissenschaftlicher Literatur zu erforschen, sondern den Versuch zu wagen, aus den Quellen selbst dem Lebensrhythmus jener Zeit auf den Grund zu kommen. Deshalb auch war Lexa so sehr an Übersetzungen und dem Verständnis der ägyptischen Texte gelegen.

Will man Lexas umfangreiches wissenschaftliches Werk rückblickend werten, so erkennt man, daß viele seiner Arbeiten – nicht immer zu Recht – fast vergessen sind. Demgegenüber ist, auch nach mehr als einem halben Jahrhundert, seine Bearbeitung der ägyptischen Magie noch von Wert und hat auch seine monumentale demotische Sprachlehre nichts an Bedeutung

---

[108] Carl Wessely, Orientalist in Wien, hatte per Testament vom 11. Oktober 1931 seine Papyrussammlung dem Prager Altphilologen und Orientalisten Theodor Hopfner vermacht. In Hopfners rechtlichen Besitz gelangte diese erst im Juli 1933. Im Juni des darauffolgenden Jahres gab Hopfner dann die griechischen Papyri an die Universitätsbibliothek und die orientalischen (einschließlich der koptischen) an das Orientalische Institut Prag ab. – Zum Schicksal der Sammlung Wessely vgl. jetzt R. Dostalová, L. Vidman, *Der heutige Stand der Sammlung Papyri Wessely Pragenses*, in: Eirene 20 (1983), 101–109.

[109] Einen entsprechenden Ausleihvermerk Lexas tragen die Handschriften Kopt. I 18 und Kopt. I 19. Veröffentlicht wurden sie im Rahmen einer von Lexa vergebenen Seminararbeit: V. Hažmuková, *Miscellaneous Coptic Prayers*, in: ArOr 8 (1936), S. 318–333; 9 (1937), S. 107–145.

[110] „Čtení těžších textů staroegyptských, novoegyptských a koptských" („Lektüre schwierigerer altägyptischer, neuägyptischer und koptischer Texte") lautete Lexas Vorlesungsankündigung für das erste Semester nach dem Krieg (1. 6.–30. 9. 1945), vgl. das Vorlesungsverzeichnis SS 1945 der Karlsuniversität Prag, S. 19 (Nachträge).

[111] Handschriftliches Vorlesungskonzept für das Studienjahr 1953/54: Nachlaß F. Lexa, Inv.-Nr. 498.

verloren. Mit beiden Werken war Lexa damals die größte internationale Anerkennung zuteil geworden, und mit beiden Werken auch hatte er am meisten zur Entwicklung der Ägyptologie beigetragen.

Lexas wissenschaftliche Arbeit war stets tief motiviert. Dabei ging es nicht immer nur um die ureigensten Interessen des Forschers selbst. Als Popularisator verfolgte Lexa auch das Interesse der tschechischen Öffentlichkeit an bestimmten Fragestellungen. Dies wird in den Jahren des II. Weltkrieges und in der Nachkriegszeit am deutlichsten spürbar, als sich sein wissenschaftliches Interesse neben der Beendigung der *Grammaire démotique* auf Fragen des öffentlichen Lebens der alten Ägypter konzentrierte. Nach seinen Studien über die Entwicklung der ägyptischen Religion und Magie, also zu Fragen des gesellschaftlichen Bewußtseins, um mit Marx zu sprechen, standen nun Fragen des gesellschaftlichen Seins zur Debatte, wie sie sich im öffentlichen Leben und den Institutionen Altägyptens widerspiegelten. Diese Verschiebung seines Forschungsschwerpunktes hing zweifellos mit der allmählichen Hinwendung der historischen Wissenschaften in der Tschechoslowakei auf Untersuchungen gerade dieser Seite der Geschichte, mit der Verschiebung eines tiefer wurzelnden Interesses zusammen und wurde gerade in den schweren Jahren der nazistischen Okkupation verstärkt, um dann erst in der Nachkriegszeit ihren Höhepunkt zu erreichen.

Die Ergebnisse seiner Arbeit auf diesem Gebiet legte Lexa zunächst in mehreren Vorlesungen und Artikeln[112] und dann besonders in seiner zusammenfassenden Arbeit *Veřejný život ve starověkém Egyptě*[113] vor. Wie schon seine älteren Arbeiten bestand auch diese aus zwei Teilen: im ersten Teil legte Lexa seine Deutung dar, der zweite enthielt eine Übersetzung jener Texte, auf die sich seine Interpretation stützte. Methodologisch darf diese Arbeit als der Versuch Lexas gelten, das gestellte Problem vom Standpunkt des historischen Materialismus aus zu behandeln. Da diese Publikation nur tschechisch verfaßt vorliegt, war ihr ein größeres Echo unter den Ägyptologen nicht beschieden.

František Lexa – und dies gilt es, sich ständig bewußt zu halten – war ganz und gar Autodidakt. Daran ändert auch seine Studienzeit in Berlin und Straßburg nichts, die im Grunde nur der Vervollkommnung seiner Kenntnisse diente. Er ist deshalb auch keiner „Schule“ zuzuordnen. Das, was er später in der Ägyptologie sowohl daheim als auch jenseits der Grenzen seines Landes darstellte, war er aus eigener Kraft geworden. Sowenig

---

[112] Vgl. Bibliographie I, Nr. 86, 97, 100, 110 und 111.
[113] Vgl. Bibliographie I, Nr. 106.

Lexa selbst in das Klischee einer bestimmten Schulrichtung paßt, sowenig hat auch er „schulbildend“ gewirkt. Nichtsdestoweniger durften sich Männer seine Schüler nennen, die später in der internationalen Fachwelt Rang und Namen hatten. Es sei an den italienischen Demotisten Giuseppe Botti (1889–1968) erinnert, der in den dreißiger Jahren bei Lexa Demotisch studierte, an Jaroslav Černý (1898–1970), Koptologen von Weltrang und Lexas treuesten Hörer, an den Wahlfranzosen Michel Malinine (1900–1977), den späteren Lehrstuhlinhaber für demotische und koptische Studien an der École des Hautes Études in Paris, und nicht zuletzt an Zbyněk Žába (1917–1971), Lexas Nachfolger im Amt.

Vieles von dem, was Lexa veröffentlichte, war nur von kurzer Dauer, Wesentliches aber ist auch heute noch von Bestand. Den kritischen Blick für die Relativität seiner eigenen Leistung hatte sich Lexa stets bewahrt, und so dürfen wir schließen mit dem, was ihm selbst auszusprechen im hohen Alter noch vergönnt gewesen: „Wie ich heute mehr weiß als meine Vorgänger, so wissen auch die, die nach mir kommen, schon heute in manchen Fächern mehr als ich und werden in der Zukunft mehr und bessere Arbeit leisten, als ich sie geleistet habe. Wäre dem nicht so, läge die Schuld bei mir: Es zeigte, daß ich ein schlechter Lehrer war, trotz allem guten Willen.“[114]

[114] Vgl. schon oben, S. 103.

1984 ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE
PHILOSOPHICA ET HISTORICA 4
PAG. 165 - 176

WERKE DER ALTÄGYPTISCHEN LITERATUR IN DEN TSCHECHISCHEN ÜBERSETZUNGEN FRANTIŠEK LEXAS

Břetislav Vachala

Mit altägyptischer Literatur konnte sich der tschechische Leser erstmals 1875 bekannt machen. Damals hatte der Dichter und Schriftsteller Julius Zeyer (1841–1901) auf der Grundlage ihm zugänglicher französischer Vorlagen eine Übersetzung altägyptischer Märchen versucht, die er in der Zeitschrift Lumír[1] veröffentlichte. Obwohl es sich dabei um eine „vermittelte" Begegnung handelte, war sie doch von großer Bedeutung. Der Leser konnte sich erstmals nicht nur in fesselnde Texte einlesen, sondern vermochte sich zugleich davon zu überzeugen, wie sich diese auf Papyrus geschriebenen Märchen von den offiziellen, „in die Wände von Tempeln, Pylonen und Hypogäen eingeritzten Inschriften" unterschieden. Zeyers Abhandlung enthielt die Übersetzungen dreier fesselnder und dem Leser aus späteren Parallelen wenigstens teilweise bekannter Märchen: des Zweibrüdermärchens,[2] des Märchens vom verwunschenen Prinzen[3] und der Erzählung von Setna Chaemwese[4]. Außer diesen Märchentexten brachte J. Zeyer auch Proben ägyptischer Liebeslieder aus dem Turiner Papyrus Nr. 1996.[5] Die ägyptische Literatur wie das alte Ägypten überhaupt hatten den tschechischen Dichter derart gefesselt, daß er nach altägyptischen Vorlagen zwei Erzählungen sogar selbst verfaßte, die 1880 und 1882 unter dem Titel

[1] Jg. 3 (1875), S. 573ff., 585ff., 595–598, 606–609, 619ff. Derselbe Aufsatz, betitelt *Pohádky a romány staroegyptské*, erschien später in J. Zeyer, *Spisy*, Bd. 34, Praha 1907, S. 1–64.
[2] Unter Benutzung der Übersetzung G. Masperos: *Le conte des deux frères. Récit égyptien d'il y a trois mille ans.* In: Revue des cours littéraires 7, Paris 1870, S. 780–784.
[3] Unter Heranziehung der Übersetzung Ch. W. Goodwins: *Translation of a Fragment of a Fabulous Tale. From an Egyptian Papyrus in the British Museum.* In: Transactions of the Society of Biblical Archaeology 3, London 1874, S. 349–356.
[4] Offenbar verwendete er die Übersetzung H. Brugschs: *Le roman de Setnau contenu dans un papyrus démotique du Musée égyptien à Boulaq.* In: Revue archéologique, 2e série, 16, Paris 1867, S. 161–179.
[5] J. Zeyer benutzte die Übersetzung F. J. Chabas': *Épisode du jardin des fleures.* Comptes rendus d'Institut Français, 1874 (zitiert nach F. Lexa, *Belletristická literatura staroegyptská*, S. 26f.).

Král Menkera[6] und *Asenat*[7] erschienen, in denen das alte Ägypten im Geiste der Romantik des 19. Jh. wieder auflebte. Das Interesse an der Literatur Altägyptens war Ende des vergangenen Jahrhunderts geweckt,[8] doch sollten noch viele Jahre verstreichen, ehe sich jemand fand, der die altägyptische Literatur auf direktem Wege ins Tschechische zu übersetzen vermochte.

Der gebürtige Prager Jan Kminek-Szedlo (1828–1896)[9] war der erste Tscheche, der sich intensiv mit dem Studium von Sprache, Geschichte und Kultur Altägyptens befaßte. Nach dem Besuch des Gymnasiums in Plzeň und einem Studium an der Philosophischen Fakultät der tschechischen Universität Prag wurde er wegen seiner aktiven Teilnahme an dem letztlich mißglückten nationalen Befreiungsaufstand in Prag von 1848 zum Militärdienst eingezogen und als Offizier der Kavallerie nach Italien versetzt. In Bologna schied er aus dem Militär aus, heiratete und ließ sich für immer in dieser Stadt nieder; seinem tschechischen Vornamen Jan gab er jetzt die italienische Form Giovanni. Bei Besuchen in den reichen ägyptischen Sammlungen Bolognas erwachte in ihm das Interesse für Ägyptologie, das im Laufe der Zeit durch Studien der Arbeiten Champollions, Rosellinis, Lepsius', de Rougés, Chabas', Ebers', Masperos und weiterer gelehrter Pioniere der Ägyptologie zu gründlichen Kenntnissen vom alten Ägypten reifte. 1876 gab Kminek-Szedlo als „dimostratore dei Musei dell' Archiginnasio" sein Erstlingswerk *Il grande sarcofago del Museo Civico di Bologna, con 32 leggende geroglifiche interpretate e spiegate* heraus, in dem er die Inschriften und Szenen eines großen Sarkophags aus Bologna ägyptologisch bearbeitete. In diesem Werk legte erstmals ein Tscheche eine direkte Übersetzung aus dem Ägyptischen in eine moderne Sprache – das Italienische – vor. In den verbleibenden zwanzig Jahren seines Lebens hielt Kminek-Szedlo Vorlesungen an der Universität Bologna, veröffentlichte weitere ägyptologische Arbeiten, vor allem ägyptische Stücke aus der bolognesischen Sammlung, und bekleidete zudem an der Mickiewicz-Akademie, der Gesellschaft für polnische und slawische Geschichte und Literatur bei der

---

6 J. Zeyer, *Spisy,* Bd. 21, Praha 1907, S. 41–139. Auch erschienen als: J. Zeyer, *Světla východu. Výbor z díla s orientálními náměty,* Praha 1958, S. 150–210.

7 In: Lumír 23 (1894–1895), S. 13ff., 28f. Erschienen auch in: J. Zeyer, *Spisy,* Bd. 31, Praha 1906, S. 113–134; J. Zeyer, *Světla východu,* S. 137–149.

8 Großes Interesse fanden beispielsweise die tschechischen Übersetzungen der Werke G. Ebers': *Uarda* (übersetzt von B. Frida), Bd. I–III, Praha 1880; *Dcera královská* („Eine ägyptische Königstochter"; übersetzt von B. Frida), Bd. I–III, Praha 1881–1883; *Egypt slovem i obrazem* („Ägypten in Wort und Bild"; übersetzt von O. Hostinský), Bd. I–II, Praha 1883f.

9 S. Curto, in: *Atti del Convegno: La lombardia e l'Oriente,* Milano 1963, S. 120–126; B. Vachala, *Giovanni Kminek-Szedlo, der erste tschechische Ägyptologe.* In: ArOr 54 (1986), S. 89 bis 91.

Universität Bologna, das Amt eines Bibliothekars. 1895 erschien der Katalog ägyptischer Denkmäler des Museums Bologna: *Museo Civico di Bologna. Catalogo di Antichità Egizie descritte dal prof. Giovanni Kminek-Szedlo* – eine Arbeit, die mit Recht als sein ägyptologisches Lebenswerk gelten darf.

Erst zu Beginn unseres Jahrhunderts fand sich in František Lexa derjenige, der alt-, mittel und neuägyptisch, demotisch und koptisch verfaßte Werke, also ägyptische Originale, als erster ins Tschechische übersetzte und dem tschechischsprachigen Leser die Literatur des alten Ägypten zugänglich machte. Dank seiner wurde so die tschechische Übersetzungsliteratur um bedeutende Werke Altägyptens bereichert.

Lexas Übersetzungen erschienen 1905[10] und 1906.[11] Es waren dies Übersetzungen ausgewählter religiöser Texte – Proben aus Hymnen, Gebeten und dem Totenbuch –, die ihn schon als jungen Mittelschullehrer beim Studium der ägyptischen Schrift und Sprache interessiert hatten. Zur Auswahl der Texte bemerkte Lexa: „Aus dem Material, das ich zur Hand hatte, habe ich gerade diese Texte ausgewählt, denn sie scheinen mir eine geeignete Ergänzung zu meinen psychologischen Deutungen der Entwicklung der Religion, indem sie eine Anschauung vom Leben nach dem Tode, vom täglichen Lauf des Sonnengottes und von Osiris geben; letzteres (d. h. das Gedicht aus dem Lebensmüden, B. V.) interessiert mich durch seine Ansicht über den Tod, die für die Menschen des Altertums so ungewöhnlich ist."[12] Mit seinen ersten Übersetzungen aus dem Ägyptischen begann Lexa, nachdem er sich in Buchhandlungen in Hradec Králové Publikationen von A. Erman[13] besorgt und sich vor allem dank ihrer die Grundlagen dieser Sprache angeeignet hatte.

Tschechische Übersetzungen nicht mehr nur von Proben, sondern von kompletten Werken der altägyptischen Belletristik veröffentlichte Lexa nach und nach in Zeitschriften und als selbständige Monographien. Von 1905 bis 1955 sind von ihm vollständige Übersetzungen nahezu aller erhaltenen bedeutenden ägyptischen Werke erschienen. Will man seine Übersetzungen aus dem Ägyptischen ganz allgemein charakterisieren, dann sind sie als gemeinverständlich zu bezeichnen. Sie zeichnen sich durch Verständlichkeit und Lesbarkeit aus, enthalten keinen philologischen Kommentar und sind nur am Schluß mit den notwendigsten Sacherklärungen –

---

[10] Vgl. Bibliographie I, Nr. 1.
[11] ebd., Nr. 2
[12] *Několik překladů z egyptštiny*, S. 7.
[13] *Aegyptische Grammatik mit Schrifttafel, Literatur, Lesestücken und Wörterverzeichnis*, Berlin ²1902; *Aegyptische Chrestomathie zum Gebrauch auf Universitäten und zum Selbstunterricht*, Berlin 1904; *Aegyptisches Glossar. Die häufigeren Worte der aegyptischen Sprache*, Berlin 1904.

Fachausdrücke, Personen- und geographische Namen – versehen. Die umfangreiche gemeinverständliche Übersetzertätigkeit wurde Lexa allmählich zu einer wichtigen Grundlage seiner Forschungsarbeit, beispielweise für das Studium der Entstehung und Entwicklung des Ägyptischen, Demotischen, der altägyptischen Religion und Magie. Die Übersetzungen aus dem Ägyptischen bildeten so in gewissem Sinne den Ausgangspunkt für seine Forschungen.

Bevor wir auf die von Lexa übersetzten Werke der ägyptischen Literatur zu sprechen kommen, seien seine Überlegungen und Ansichten hinsichtlich des Übersetzens aus dem Ägyptischen vorgestellt. Lexa hielt sich sein Leben lang an folgende übersetzerische Grundsätze: „Meine Übersetzungen sind wörtlich überall dort, wo dies möglich ist, ohne dabei für das Tschechische ungewöhnliche Wendungen zu gebrauchen. Eine Übersetzung aus dem Ägyptischen, die diese Bedingung nicht erfüllt, ist mir ebenso unerträglich wie jede schlechte Übersetzung aus jeder beliebigen europäischen Sprache. Die Hauptsache eines jeden literarischen Werkes sind seine Gedanken; die Sprache ist nur deren Mittel.“[14] Seine Einstellung zum Übersetzen faßte Lexa am Ende seines Lebens wie folgt zusammen: „Ich fordere, daß 1. die tschechische Übersetzung die Gedanken des ägyptischen Originals getreu erfaßt, 2. die Übersetzung in grammatischer Hinsicht wirklich tschechisch ist, 3. die Übersetzung ihrem Zweck entspricht.“[15]

Es ist offensichtlich, daß Lexa bei allen Inschriften und Texten vor allem die inhaltliche Seite interessierte. Wie der überwiegenden Mehrzahl der Ägyptologen seiner Generation ging es auch ihm besonders um die Erkenntnis und das Verständnis der altägyptischen Gedankenwelt, wozu gerade die Texte verhelfen sollten. Überlegungen zu einer wörtlichen oder freien Übersetzung und ihrer Angemessenheit hat Lexa nicht weiter angestellt. Was die Art des Ausdrucks, den Stil anbelangt, so interessierte ihn besonders der „Bilderreichtum der Sprache“, also der reiche Wortschatz des Ägyptischen, wobei er freilich zu einer umstrittenen Schlußfolgerung gelangte: „Im Bilderreichtum der Sprache äußert sich das ästhetische Gefühl des einzelnen und des ganzen Volkes; je höher die Kultur eines Volkes steht, desto ausgereifter und bilderreicher ist seine Sprache, weshalb uns Reife und Bilderreichtum als Maßstab auch bei allen übrigen Elementen einer Nationalkultur dienen können.“[16] Diese Anschauung spiegelt sich auch in seiner übersetzerischen Praxis wider. Lexas Übersetzungen sind sti-

---

[14] *Výbor ze starší literatury egyptské,* S. 7f.
[15] *Veřejný život ve starověkém Egyptě,* Bd. 2, S. 7.
[16] *Belletristická literatura staroegyptská,* S. 49.

listisch im wesentlichen nicht differenziert: seine gemeinverständlichen Übersetzungen, die für eine breite Öffentlichkeit bestimmt sind, stehen auf derselben Stufe wie seine Fachübersetzungen.

Ein weiteres Kennzeichen der übersetzerischen Arbeit Lexas sei hier genannt. Bei einem Vergleich älterer Übersetzungen mit neueren ein und desselben Werkes kann man feststellen, daß sie sich im Verlauf eines Jahrzehntes fast völlig gleichgeblieben sind. Darauf hatte bereits Z. Žába hingewiesen: „In den philologischen Wissenschaften, die wie die Ägyptologie in den vergangenen Jahrzehnten einen so immensen Fortschritt in Lexikographie und Grammatik zu verzeichnen haben, kann man kaum eine mehr als zwanzig Jahre alte Übersetzung finden, die nicht korrigiert werden müßte. Dennoch wird der Leser der neuen Bücher F. Lexas feststellen, daß viele Stellen seiner Übersetzungen fast kaum korrigiert werden mußten!"[17] In seiner erfolgreichen übersetzerischen Tätigkeit ging Lexa einerseits von seinen ursprünglichen Übersetzungen aus, zu denen er durch das Selbststudium des Ägyptischen und während seines Studienaufenthaltes bei Erman in Berlin gekommen war, andererseits von veröffentlichten Übersetzungen, deren Verfasser große Kenner der ägyptischen Sprache und Literatur waren.[18] Zu Beginn seiner übersetzerischen Tätigkeit freilich gab es noch keine großen ägyptischen Wörterbücher und keine Grammatiken, so daß er sich sein eigenes Wörterbuch verzetteln mußte und auf die ersten Übersichten und Aufrisse ägyptischer Sprachlehren angewiesen war.[19] In diesem Zusammenhang sei an die Schwierigkeiten erinnert, mit denen Lexa bei der Beschaffung der erforderlichen ägyptologischen Literatur zu tun hatte, wobei er häufig auf sich allein gestellt war. Er stand in brieflichem Kontakt mit ausländischen Ägyptologen, die ihm unzugängliche Literatur beschafften oder leihweise überließen. So wurde Lexa in den zwanziger Jahren beispielsweise von F. Ll. Griffith geholfen, der ihm auf Wunsch seine bereits erschienenen Übersetzungen ägyptischer Literaturwerke auslieh.[20] Unterscheiden sich die späteren Übersetzungen von denen Lexas, so muß man

---

[17] In: Naše věda 26 (1948), Nr. 3–4, S. 80.

[18] A. Erman, *Die ägyptische Literatur,* Berlin 1906; G. Maspero, *Les contes populaires de l'Égypte ancienne,* Paris [3]1906; J. H. Breasted, *Ancient Records of Egypt. Historical Documents from the Earliest Times to the Persian Conquest,* Bd. 1–5, Chicago 1906f.; E. A. Wallis Budge, *The Literature of the Ancient Egyptians,* London 1914. Vgl. Nachlaß F. Lexa, Inv.-Nr. 476.

[19] Mit der Veröffentlichung grundlegender Publikationen begann man erst in den zwanziger und dreißiger Jahren: A. Erman, H. Grapow, *Wörterbuch der aegyptischen Sprache,* Bd. 1–5, Leipzig 1926–1931; A. H. Gardiner, *Egyptian Grammar. Being an Introduction to the Study of Hieroglyphs,* Oxford 1927; A. Erman, *Aegyptische Grammatik mit Schrifttafel, Paradigmen und Übungsstücken zum Selbststudium und zum Gebrauch,* Bd. 1–3, Berlin [4]1928f.; A. Erman, *Neuaegyptische Grammatik,* Leipzig [2]1933.

[20] Nachlaß F. Lexa, Inv.-Nr. 107.

sich klarmachen, daß Lexa und seine Zeitgenossen auf die ersten Textausgaben angewiesen waren, die noch nicht allzu zuverlässig waren, und daß der gewaltige Fortschritt in der ägyptologischen Forschung besonders nach dem II. Weltkrieg mit der Herausgabe neuen Vergleichsmaterials nicht nur neue Lesungen und Korrekturen von Übersetzungen einiger Details und ganzer Passagen altägyptischer literarischer Texte ermöglichte, sondern deren genauere Interpretation und Wertung überhaupt.

Die Klagen des Bauern und die Geschichte des Sinuhe waren die ersten ägyptischen Literaturwerke, die von Lexa ins Tschechische übersetzt wurden und in Buchform erschienen (1911 bzw. 1912).[21] Beide Werke hatten bei Lexa das Interesse an der ägyptischen Belletristik geweckt, die in der tschechischen Öffentlichkeit im wesentlichen unbekannt war – gab es bis dahin doch nur den bereits eingangs erwähnten Aufsatz von J. Zeyer. Für die Übersetzung und Herausgabe ägyptischer Literatur hatte sich damals der namhafte tschechische Orientalist Rudolf Dvořák (1860–1920) eingesetzt. In den folgenden zehn Jahren widmete sich Lexa intensiv übersetzerischer Arbeit, die 1923 mit der Herausgabe der *Belletristická literatura staroegyptská* ihren Höhepunkt erreichte. Noch vor dem Erscheinen dieses Buches indes waren die tschechischen Übersetzungen des Zweibrüdermärchens (1912)[22] und des Lebensmüden (1922)[23] veröffentlicht worden. Letztere, auf die Lexa dann noch in anderen Zusammenhängen zurückkam, als er sich mit der ägyptischen Religion beschäftigte, darf bereits als vollständiger und genauer angesehen werden als die erste Übersetzung dieses Werkes durch A. Erman.[24]

Lexas *Belletristická literatura staroegyptská*[25] mit einer umfangreichen literar-historischen Einleitung war eine verdienstvolle verlegerische Tat. Gerade die wertvolle und interessante Einleitung blieb auf Jahrzehnte hinaus die einzige in der Tschechoslowakei,[26] und wie hierbei viele Fragen behandelt und beantwortet wurden, hatte selbst in der internationalen ägyptologischen Literatur nicht seinesgleichen.[27] (Folgende Problemkreise wurden angeschnitten: Definition der altägyptischen Belletristik; das Verhältnis der Berichte Herodots zur altägyptischen Literatur; die gedankliche

---

[21] Vgl. Bibliographie I, Nr. 4 und 5.
[22] ebd., Nr. 8
[23] ebd., Nr. 22
[24] *Gespräch eines Lebensmüden mit seiner Seele*, Berlin 1896 (APAW).
[25] Vgl. Bibliographie I, Nr. 28.
[26] Eine Fortsetzung bedeutete erst die Arbeit Z. Žába s, *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, Praha 1968.
[27] Ähnliche Probleme wurden erst in folgenden Arbeiten behandelt: G. Roeder, *Altägyptische Erzählungen und Märchen*, Jena 1927; M. Pieper, *Die aegyptische Literatur*, Wildpark-Potsdam 1928.

und formale Ausschmückung in altägyptischer Prosa und Poesie; Realismus und Romantik in der altägyptischen Belletristik; Objektivismus und Subjektivismus in der altägyptischen Belletristik; sittliche Tendenzen, Optimismus und Pessimismus in der altägyptischen Belletristik; die Verknüpfung von Erzählungen zu einem Ganzen – Zyklen.) Das von Lexa selbst formulierte Ziel dieser verdienstvollen Arbeit wurde erreicht: „Ich wollte kein Buch schreiben, in welchem sich definitive Antworten auf alle die altägyptische Belletristik betreffenden Fragen fänden; ich wollte lediglich zeigen, daß das belletristische Werk im alten Ägypten so vielfältig war wie die Belletristik eines jeden alten Volkes, daß sie ihre literarischen Strömungen, ihre Zeit der Blüte und des Verfalls hatte und nicht verschwand, ohne Spuren zu hinterlassen."[28] Im Übersetzungsteil des Buches, neben den bereits publizierten tschechischen Übersetzungen der Klagen des Bauern, des Sinuhe, des Zweibrüdermärchens und des Lebensmüden, erschienen weitere sieben, die hier erstmals auf tschechisch vorgelegt wurden. Mit Ausnahme der Prophezeiungen des Neferti waren dies Texte erzählerischen bzw. märchenhaften Charakters: die Geschichte des Schiffbrüchigen, die Märchen des Papyrus Westcar, die Hirtengeschichte, Apophis und Sekenre, die Eroberung von Joppe und der verwunschene Prinz.

Nach dem Erscheinen der *Belletristická literatura staroegyptská* beschäftigte sich Lexa in den zwanziger Jahren mit den altägyptischen Weisheitslehren, die er eifrig übersetzte und studierte, wie wir von ihm selbst hören: „Ich habe bereits die religiöse, die belletristische und die magische altägyptische Literatur bearbeitet und herausgegeben und mir jetzt die Aufgabe gestellt, die Weisheitslehren Altägyptens zu studieren. Während die Übersetzung der in den oben genannten drei Sammlungen enthaltenen Texte meistenteils keine großen Schwierigkeiten bereitet, so daß in ihnen nur relativ wenige von mir neu übersetzte oder bearbeitete Texte enthalten sind, haben die altägyptischen Weisheitslehren ihre Übersetzer bislang vor derartige Probleme gestellt, daß sie nur ausschnittweise und mit vielen Fehlern übersetzt worden sind (vgl. ihre neueste Bearbeitung in dem Buch A. Ermans: Die Literatur der Aegypter, Leipzig 1923)."[29] Lexas Beschäftigung mit dieser Literaturgattung mündete in das dreibändige Werk *Obecné mravní nauky staroegyptské* (1926–1929).[30] Während der erste Band Übersetzung und Deutung der demotischen Lehre aus dem Papyrus Insinger enthält, mit der sich Lexa bereits über einen längeren Zeitraum hinweg be-

[28] *Belletristická literatura staroegyptská,* S. 102.
[29] *Obecné mravní nauky staroegyptské,* Bd. 1, S. 3.
[30] Vgl. Bibliographie I, Nr. 39.

faßt hatte und die er im selben Jahr auch auf französisch herausgab,[31] umfassen der zweite und dritte Band Übersetzungen der Lehre des Ptahhotep, des Kagemni, des Ani und des Amenemope.

Über seine Beschäftigung mit dem umfangreichsten und wichtigsten Literaturwerk des Alten Reiches, der Lehre des Ptahhotep, äußerte sich Lexa wie folgt: „Als ich mich vor vielen Jahren das erste Mal an die Lehre des Ptahhotep machte, ließ ich diese Arbeit bald wieder sein; nur hie und da hatte ich einige Sätze verstanden, doch der Sinn des Ganzen, außer der Einleitung, war mir völlig unverständlich geblieben. Ich konnte mir damals nicht vorstellen, daß es möglich wäre, diesen Text zu übersetzen."[32] Dessen ungeachtet trug die jahrelange Beschäftigung mit den ägyptischen Weisheitslehren Früchte: Lexa war in den zwanziger Jahren als erster in der Lage, eine vollständige Übersetzung und Deutung nicht nur der Lehre des Ptahhotep, sondern auch der übrigen bedeutenden Weisheitslehren vorzulegen, deren Übersetzungen bis dahin viele weiße Flecke aufgewiesen und sich derart voneinander unterschieden hatten, daß der Leser nicht einmal erkannte, daß es sich um Übersetzungen ein und desselben Werkes handelte. Lexa bemerkte dazu: „Man kann sagen, daß die altägyptischen Weisheitslehren nicht so schwierig sind, wie man allgemein annimmt. Es gibt zwei wichtige Hilfsmittel, die sehr zum Verständnis dieser Texte beitragen. Es ist dies vor allem der generelle Zug dieser Lehren, der vielfach die Bedeutung mehrdeutiger altägyptischer Wörter sehr einengt, und weiter, daß jedes Kapitel ein einheitliches logisches Ganzes bildet. Wer beim Übersetzen dem logischen Faden des Kapitels folgt, dem wird es stets gelingen, die nötige oder wahrscheinliche Bedeutung des Wortes zu finden, das ihm Schwierigkeiten bereitet... Es überrascht mich jedoch, daß in den Übersetzungen meiner Vorgänger zahlreiche Stellen, die überhaupt keine Schwierigkeiten bereiten, nicht oder falsch übersetzt sind. Die Ursache dafür sehe ich darin, daß die beiden wichtigsten Übersetzungshilfen, von denen ich soeben sprach, prinzipiell nicht beachtet wurden."[33] Lexas übersetzerische Arbeit an der Lehre des Ptahhotep fand übrigens in den fünfziger Jahren in seinem Schüler Zbyněk Žába (1917–1971) ihren erfolgreichen Fortsetzer; Žába veröffentlichte eine französische Übersetzung dieses literarischen Werkes mit ausführlichem philologischem Kommentar[34] und versuchte gleichzeitig eine kunstvolle Übertragung ins Tschechische.[35]

---

[31] ebd., Nr. 41. Vgl. dazu auch den Beitrag W. B. Oerters in diesem Band.
[32] *Obecné mravní nauky staroegyptské*, Bd. 2, S. 3.
[33] ebd., S. 4
[34] *Les maximes de Ptahhotep*, Prague 1956.
[35] *Papyrus vezíra Ptahhotepa*, Praha 1971.

Mit einer weiteren gemeinverständlichen Übersetzung trat Lexa erst zwanzig Jahre nach Erscheinen der *Obecné mravní nauky staroegyptské* an die Öffentlichkeit, als er sich dem Sonnengesang des Echnaton, einem Meisterwerk der Poesie aus der 18. Dyn., zuwandte.[36] Eine Prosaübersetzung dieses Hymnus hatte er freilich schon 1921 veröffentlicht[37] und ohne größere Änderungen noch 1947 abdrucken lassen.[38] Inzwischen war auch sein Versuch einer tschechischen Nachdichtung dieses Werkes erschienen, die uns deshalb interessiert, weil sie einen wichtigen Zug der Lexaschen Übersetzungen offenbart. Am Rande seiner dichterischen Übertragung des Sonnengesangs des Echnaton hatte Lexa bemerkt: „Indem ich meine wörtliche Übersetzung in Verse setzte, habe ich nichts hinzugefügt, nur einige Verse ausgelassen, in denen sich die noch an anderen Stellen des Hymnus ausgesprochenen Gedanken wiederholen, und einige Verse umgestellt, damit das Gedicht an vollendetem logischem Fluß gewinnt."[39] In Übereinstimmung mit diesem Grundsatz änderte der Übersetzer Lexa die altägyptischen Texte (beispielsweise auch die Weisheitslehren) mitunter ab, was sich in unserem Fall als nicht besonders glücklich erwies: Der Hymnus des Echnaton – wie auch andere Werke der Poesie – mußte nicht die Forderung nach „vollendetem logischem Fluß" erfüllen und machte deshalb auch keine Auslassung oder Umstellung von Versen nötig.

Der Höhepunkt der übersetzerischen Arbeiten Lexas war 1947 mit der Herausgabe von *Výbor ze starší literatury egyptské*[40] und *Výbor z mladší literatury egyptské*[41] erreicht. Mit beiden Ausgaben bekam der Leser in der Tschechoslowakei eine Anthologie altägyptischen Schrifttums in einem Umfang in die Hand, den damals wohl keine andere Anthologie in der internationalen Übersetzungsliteratur aufweisen konnte. Lexas Auswahl war umfangreicher als die von Maspero[42], der demotische Texte unberücksichtigt gelassen, und auch umfangreicher als die Anthologie Ermans[43], der nur zu Texten des Neuen Reiches gegriffen hatte. Lexas Auswahl begriff die ägyptische Literatur von der ältesten Zeit (Pyramidentexte) bis zur christlichen (koptische Texte) ein, so daß sie einen Entwicklungszeitraum von nahezu viertausend Jahren umspannte. Ihren Kern bildet das Schrifttum der schönen Literatur, doch sind auch religiöse und magische Texte zahlreich

---

[36] Vgl. Bibliographie I, Nr. 89.
[37] *Náboženská literatura staroegyptská,* Bd. 2, S. 287–292.
[38] *Výbor ze starší literatury egyptské,* S. 129ff.
[39] In: Nový Orient 1 (1946), Nr. 5–6, S. 13.
[40] Vgl. Bibliographie I, Nr. 91.
[41] ebd., Nr. 92; vgl. dazu auch den Beitrag W. B. Oerters in diesem Band.
[42] *Les contes populaires de l'Égypte ancienne,* Paris [4]1911.
[43] *Die Literatur der Aegypter,* Leipzig 1923.

vertreten. In Lexas Anthologie wurden vierzig Übersetzungen mehr aufgenommen als in seiner *Belletristická literatura staroegyptská*. Vergleicht man die Übersetzungen jener zehn ägyptischen Texte, die in beiden Publikationen (erschienen 1923 und 1947) gleichermaßen vertreten sind, so stellt man fest, daß sie sich oft nicht voneinander unterscheiden, daß sie oftmals nicht abgeändert werden mußten. Wenn Lexa jetzt bestimmte Stellen in den ägyptischen Texten anders übersetzt hatte, dann handelte es sich, wie beispielsweise bei den Klagen des Bauern, um eine angemessenere Übersetzung mit lexikalischen und stilistischen Neuerungen, die auf einer engeren Anlehnung an das Original beruhten.

Seine literarhistorischen Erkenntnisse, zu denen Lexa im Verlauf seiner langjährigen Beschäftigung mit dem Schrifttum Altägyptens gelangt war, hat er in fünf Punkten zusammengefaßt, die ihrer Wichtigkeit wegen hier nochmals genannt seien:

1. Die altägyptische Literatur ist die älteste Literatur des Altertums.
2. Die literarischen Werke des alten Ägypten bilden eine zeitlich ununterbrochene Folge von fast vier Jahrtausenden.
3. Es gibt weder ein alt- noch ein neuägyptisches Werk, das von irgendeinem nichtägyptischen Literaturwerk abhängig wäre, erst in der demotischen Literatur treten Elemente auf, die wohl griechischen Ursprungs sind.
4. Die Literatur des alten Ägypten ist in der Tat von Wert. (Hier geht es Lexa um ihre Vielfältigkeit, wie sie in seinen Anthologien durch die Vielfalt der Gattungen des prosaischen und poetischen Schaffens repräsentiert wird.)
5. Die Literatur Altägyptens hat auf fremde Literaturen eingewirkt.

In allen Fällen handelt es sich um klar formulierte Thesen, die Lexa in der Einleitung zu seinem *Výbor ze starší literatury egyptské* belegt[44] und als 47jähriger in dem bemerkenswerten Einleitungsteil zur *Belletristická literatura staroegyptská* bereits vertreten hatte.

Im *Výbor ze starší literatury egyptské* legte Lexa weitere wichtige literarische Werke erstmals in tschechischer Übersetzung vor: Proben aus den Autobiographien Harchufs und Wenis', die Lehre Amenemhets I. an seinen Sohn sowie die Lehre Chetis, Textproben aus den Liebesliedern des Papyrus Chester Beatty I, des Papyrus Harris Nr. 500, des Ostrakons Kairo Nr. 25218 und des Papyrus Turin Nr. 1996 (an Lexas Übersetzungen knüpften

[44] S. 13–19.

später weitere tschechische Fassungen, und zwar Nachdichtungen, an[45]), das Harfnerlied, der Streit zwischen Horus und Seth sowie die Reise des Wenamun.

Lexas letzte tschechische Übersetzungen aus dem Ägyptischen sind im zweiten Band seines *Veřejný život ve starověkém Egyptě* (1955)[46] veröffentlicht. Neben historischen und Rechtstexten finden sich hier auch zwei Übersetzungen der Mahnworte eines ägyptischen Weisen. Lexa hielt diesen Text für „konfus", weshalb er sich entschloß, einzelne Sätze umzustellen und miteinander zu verbinden, um so den „logischen Fluß" der Gedanken sicherzustellen: „Die ersten beiden Gedichte sind eine konfuse, von Fehlern strotzende Paraphrase des Textes, der aus der Zeit des Verfalls nach dem Ende des Alten Reiches stammt. Da es sich hier um eine historische Erzählung handelt, die das öffentliche Leben jener Zeit schildert, habe ich das, was intakt geblieben war und mir verständlich ist, zu ordnen versucht in der Hoffnung, dem Leser damit eine eigene Vorstellung über den Verlauf der geschilderten Ereignisse zu erleichtern."[47] Die abweichende Auffassung Žábas, „daß es richtiger wäre, den Text so zu übersetzen, wie er überliefert ist, als die Übersetzung eines subjektiv arrangierten Textes zu bieten, welche den Leser zu irrtümlichen Schlußfolgerungen verleiten kann",[48] hatte Lexa veranlaßt, neben dem revidierten auch den in seiner ursprünglichen Gestalt erhaltenen Text zu veröffentlichen.

Abschließend sei noch einmal Lexas fünfzigjährige, außerordentlich reiche übersetzerische Tätigkeit hervorgehoben und gewürdigt. Er hatte im wahrsten Sinne des Wortes aus dem Nichts angefangen. In den ersten Jahren dieses Jahrhunderts begann er aus eigenem Antrieb mit dem Studium der Hieroglyphen und des Ägyptischen, beherrschte Schrift und Sprache binnen kurzer Zeit und vervollkommnete seine Kenntnisse noch während seines Studienaufenthaltes bei Erman derart, daß er sich in den Jahren darauf intensiv auch mit der altägyptischen Literatur und ihrer Übersetzung ins Tschechische beschäftigen konnte. Sicherlich ging dies – besonders am Anfang – nicht ohne Schwierigkeiten vonstatten: verläßliche Textausgaben gab es nicht, grundlegende Wörterbücher und Grammatiken fehlten, und er selbst hatte nur beschränkten Zugang zur Fachliteratur. Dennoch fertigte er im Laufe der Jahre (für seine Zeit sehr erfolgreiche) Übersetzungen

---

[45] *Zpěvy Nilu. Výbor z lyriky starého Egypta.* Ze staroegyptských originálů přeložil a doslov napsal Z. Žába, přebásnila V. Kubičková, Praha 1957, S. 29–84; *Dávné písně lásky. Staroegyptská milostní lyrika.* Přebásnil M. Černík podle doslovných překladů B. Vachaly, Praha 1982.

[46] Vgl. Bibliographie I, Nr. 106.

[47] *Veřejný život ve starověkém Egyptě,* Bd. 2, S. 202.

[48] a. a. O., S. 7

von fast allen bedeutenden altägyptischen Literaturwerken an. Namentlich seine Monographien *Belletristická literatura staroegyptská, Obecné mravní nauky staroegyptské, Výbor ze starší literatury egyptské* und *Výbor z mladší literatury egyptské* zeugen nicht nur von seinen ausgezeichneten Kenntnissen und seinem Verständnis einzelner literarischer Werke, sondern auch von seinem Eindringen in die Problematik der altägyptischen Literatur. Dank seinen langjährigen, zielstrebigen Arbeiten ist die tschechische Öffentlichkeit erstmals auf direktem Wege mit der altägyptischen Belletristik vertraut gemacht worden, und zwar in einem Ausmaß, das damals jede andere internationale Übersetzungsliteratur wesentlich bereichert hätte. Zudem brachte Lexa mit seinen gemeinverständlichen Übersetzungen und zahlreichen populärwissenschaftlichen Aufsätzen dem tschechischen Leser das alte Ägypten so getreu und wirkungsvoll nahe, daß dank seiner das Erbe dieser bedeutenden antiken Zivilisation zu einem festen Bestandteil des kulturellen Bewußtseins in der Tschechoslowakei geworden ist. Es war František Lexa, der die Voraussetzungen dafür schuf, daß die Ägyptologie als Wissenschaft auch in der Tschechoslowakei eine Heimstatt fand. In der verdienstvollen Popularisierung der kulturellen Leistungen des alten Ägypten zeigt sich daher eine wesentliche Seite des Wirkens von František Lexa.

1984 ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE
PHILOSOPHICA ET HISTORICA 4
PAG. 177 – 185

DAS VERMÄCHTNIS FRANTIŠEK LEXAS UND DIE TSCHECHOSLOWAKISCHE ÄGYPTOLOGIE HEUTE

Miroslav Verner

Die Zielstrebigkeit und Größe Lexas werden uns stets mit Achtung erfüllen. Mehr als ein halbes Jahrhundert lang arbeitete er angestrengt und geduldig unter Bedingungen, die vor allem am Anfang außerordentlich schwierig waren. Den Beginn seines Wirkens markierte der zufällige Kauf eines Buches über die ägyptischen Hieroglyphen, und am Ende seiner Laufbahn gab es ein wissenschaftliches Institut mit einer umfangreichen Fachbibliothek, zahlreiche in- und ausländische Ägyptologen, die einst seine Schüler waren, ein umfangreiches wissenschaftliches und nicht weniger beachtliches populärwissenschaftliches Werk. Lexas Leben ist ein wesentlicher Teil der Geschichte der tschechischen Ägyptologie. Gegen Ende seines Lebens erlebte Lexa eine Zeit, da sich erst in der sozialistischen Gesellschaft neue und großzügige Möglichkeiten der weiteren Entfaltung für jenen Wissenschaftszweig eröffneten, der seine Entstehung in der Tschechoslowakei Lexa verdankt. Ein Markstein in der Entwicklung der tschechischen Ägyptologie war die Gründung des Tschechoslowakischen Ägyptologischen Instituts der Karlsuniversität Prag mit Arbeitsstätten in Prag und Kairo (1958). Lexa war fest von der außerordentlichen Bedeutung überzeugt, die eine direkte Beteiligung tschechischer Fachleute an Grabungen in Ägypten, an der Entdeckung neuer historischer Quellen und an der Rettung des antiken Kulturerbes für die weitere Entfaltung der Ägyptologie in der Tschechoslowakei haben werde. Die ersten Schritte zur Einrichtung eines wissenschaftlichen Instituts unternahm er gemeinsam mit seinem Schüler und Mitarbeiter Zbyněk Žába 1956 bei Verhandlungen in Kairo, denen er als Mitglied der ersten tschechoslowakischen Kulturdelegation beiwohnte. Bereits am Ende seines Lebens und seiner Kräfte stehend und begeistert von dem Gedanken eines selbständigen tschechoslowakischen ägyptologischen Instituts in Ägypten, bot er nicht nur sich selbst für weitere Anstrengungen in dieser Richtung an. „Lassen Sie nicht nach, denn dies alles tun Sie hauptsächlich für sich und Ihre Schüler, ich werde an den Grabungen nicht mehr teilnehmen können" – mit diesen Worten unterstützte er in den

organisatorischen Bemühungen auch den weitaus jüngeren Žába. Noch einmal, und zwar anläßlich der feierlichen Eröffnung der Kairoer Arbeitsstätte des Ägyptologischen Instituts, besuchte Lexa zu Beginn des Sommers 1959 Ägypten. Es war sein letzter Besuch; kurz darauf, im Februar 1960, starb er.

Ausländische archäologische Institute, denen es gestattet ist, in Ägypten wissenschaftlich zu arbeiten und zu forschen, und zu denen seit seiner Gründung auch das Tschechoslowakische Ägyptologische Institut der Karlsuniversität gehört, gibt es nur sehr wenige, kaum ein Dutzend. Sie haben für Ägypten eine ständige Arbeitserlaubnis. Außer ihnen gibt es inzwischen schon etwa 150 Expeditionen, die sich hier an ägyptologischen Forschungsprojekten beteiligen. Die Ägyptische Altertümerverwaltung hatte die Lenkung sämtlicher Grabungsarbeiten in Ägypten schon längst fest in die Hand genommen. Dies betraf übrigens nicht nur die Grabungen einheimischer und ausländischer Archäologen, sondern die gesamten, heute schon sehr umfangreichen, fachlich anspruchsvollen und kostenaufwendigen Arbeiten, die mit dem Denkmalschutz, den Rekonstruktionen und der Erschließung dieses wertvollen Kulturerbes für die breite ägyptische und internationale Öffentlichkeit verbunden sind. Es muß also nicht besonders betont werden, daß die umfangreichsten archäologischen Arbeiten in Ägypten gegenwärtig von den ägyptischen Archäologen selbst vorgenommen werden. Die ausländische Beteiligung an diesen Arbeiten wird von jenen fachlich und politisch garantiert. Die UNESCO-Aktion zur Rettung der Denkmäler Nubiens, die von den Wassern des Assuan-Staudammes bedroht waren, währte 20 Jahre (von 1960 bis 1980) und stellt die bislang größte internationale Teamarbeit auf archäologischem Gebiet dar. Sie brachte zahllose neue Erkenntnisse über die Geschichte der im Süden von Assuan lebenden Bevölkerung des Niltals; aus einem einst wenig bekannten Teil Afrikas wurde somit eines der archäologisch am besten erforschten Gebiete der Welt. Die UNESCO-Aktion in Nubien trug jedoch auch dazu bei, die sowohl in der Archäologie als auch beim Denkmalschutz angewandten Arbeitsmethoden weiter zu vervollkommnen. Die neuesten archäologischen Forschungen in Ägypten knüpfen in vielerlei Hinsicht – organisatorisch und fachlich – an die in Nubien gewonnenen wertvollen Erfahrungen an. Auf dem II. Internationalen Ägyptologenkongreß 1979 in Grenoble wurde eine Resolution angenommen, welche die Voraussetzungen für den Beginn großer internationaler archäologischer Kampagnen schuf, mit denen die Baudenkmäler des Deltas und des Fajjums erforscht und gerettet werden sollen, da für diese Gebiete infolge des raschen Bevölkerungszuwachses und der großen wirtschaftlichen Veränderungen des

Landes eine akute Gefahr besteht. Die Pyramidenzone, historisch sicherlich eine der wertvollsten und touristisch die attraktivste Gegend der Welt, ist nach wie vor Gegenstand konzentrierter Bemühungen von Fachleuten aus Ägypten und dem Ausland. Ähnliches trifft auch auf Theben zu, einem weiteren archäologischen Kleinod Ägyptens, mit seinen gewaltigen Tempelanlagen, Nekropolen und dem alles beherrschenden Tal der Könige. Auch hier gehen die neuen Grabungsarbeiten mit Rekonstruktionen, die viel fachliches Geschick verlangen und sehr kostspielig sind, Hand in Hand. Ebenso steigt das Interesse an archäologischen Fundstätten in Mittelägypten, und in jüngster Zeit liefern auch die planmäßig vorangehenden Grabungen in den Wüstengebieten Ägyptens, besonders in den Oasen der Westwüste, neue wertvolle Erkenntnisse. Bei den Grabungsarbeiten in Ägypten haben schon längst nicht mehr die Denkmäler aus der sog. pharaonischen Zeit den Vorrang. Große Aufmerksamkeit wird der Vor- und Frühgeschichte des Niltals, den Denkmälern aus griechisch-römischer Zeit, koptischen und nicht zuletzt auch islamischen Baudenkmälern geschenkt. Wie komplex man das kulturelle Erbe Ägyptens erforscht und schützt, bezeugen neben den Grabungen der letzten Jahrzehnte auch großzügige Museums- und Ausstellungsprojekte: die Rekonstruktion des Ägyptischen Museums Kairo, die mit einer Modernisierung der Bausubstanz und der technischen Einrichtungen sowie einer Reinstallierung der ausgestellten Denkmäler verbunden ist, der Aufbau eines Nubien-Museums in Assuan, die Grundsteinlegung für ein neues Museum der ägyptischen Zivilisation auf der Insel Geziret im Zentrum Kairos, der Aufbau kleinerer Museen in den Provinzen des Landes, die Veranstaltung großer Ausstellungen ägyptischer Kunstschätze in Ägypten sowie im Ausland u. a. m.

In Ägypten wurde das Tschechoslowakische Ägyptologische Institut sogleich nach seiner Gründung vor eine bedeutsame wissenschaftliche Aufgabe gestellt. Die ägyptische Regierung sah sich damals außerstande, die durch die Wassermengen des neu errichteten Assuan-Staudammes bedrohten Denkmäler Altnubiens zu retten, da ihr dazu die entsprechenden wissenschaftlichen Kräfte und finanziellen Mittel fehlten. Auf ihr Ersuchen hin leitete deshalb die UNESCO im März 1960 eine umfangreiche Aktion zur Rettung der nubischen Denkmäler ein. Die tschechoslowakische Regierung faßte den Entschluß, sich durch das soeben in Kairo gegründete Ägyptologische Institut der Karlsuniversität an dieser Aktion zu beteiligen.

Bei der Verteilung der wissenschaftlichen Aufgaben unter die einzelnen ausländischen Nubien-Expeditionen (es gab deren etwa vierzig) erhielt das Tschechoslowakische Ägyptologische Institut zwei Gebiete im Niltal (etwa 1/3 des ägyptischen Teiles Nubiens am Nillauf) zu Grabungs- und epigra-

phischen Forschungszwecken, ferner die Stätten Kalabscha-Süd und Wadi Qitna zu Grabungszwecken sowie Tafa und Qertassi zum Zwecke baugeschichtlicher Forschungen zugewiesen.[1] Bei den epigraphischen Untersuchungen wurden mehr als 200 Inschriften entdeckt – in der Mehrzahl ägyptische Texte, aber auch meroitische, karische, aramäische, griechische, koptische und lateinische –, die von großem historischem Wert waren. Namentlich die bei dem Dorf Naga el-Girgawi gefundene Inschriftengruppe zeugt von der zu Beginn der 12. Dyn. erfolgten militärischen Expansion Ägyptens nilaufwärts bis nach Süden, deren Ergebnis die vollständige Kolonisierung Nubiens und sein Anschluß an das ägyptische Imperium war. Vom Leben der einstigen Bewohner Nubiens und ganz Nordostafrikas zeugen auf eindrucksvolle Weise Felszeichnungen, von denen die tschechoslowakische Expedition mehr als 500 fand. In ihren Themen spiegelt sich wider, wie die Bewohner des Niltals, die Jäger und Hirten, seit Ende der Urzeit lebten. Bilder von wilden Tieren wie Elefanten, Giraffen, Nilpferden, Nashörnern, Löwen, Straußen und Gazellen sowie Jagdszenen wechseln mit Zeichnungen, die Menschen, Rinder, Kamele, Esel, Pferde, Schiffe, Stammeszeichen, Symbole und sogar erotische Szenen wiedergeben. Der künstlerische und historische Wert der Felszeichnungen ist groß, denn sie stellen oftmals die einzige Quelle für unsere Erkenntis der Geschichte Nubiens dar – eines Landes, das ein uralter Knotenpunkt von Völkern und Zivilisationen und das Tor nach Schwarzafrika war.

Von besonderer Art waren die Forschungen in Tafa, die auf die Lokalisierung des sog. Südtempels aus römischer Zeit abzielten. Als hier die tschechoslowakische Expedition ihre Arbeit aufnahm, war von diesem Tempel nicht die geringste Spur mehr zu sehen: eine meterdicke Schlammschicht, die nach dem Bau der ersten Assuan-Talsperre zu Beginn dieses Jahrhunderts vom Nil angeschwemmt worden war, hatte dieses Bauwerk unter sich begraben. Um die nicht leichte Aufgabe zu bewältigen, griff man zu zwei alten Daguerreotypien des Tempels – der einzigen bis heute erhaltenen Dokumentation –, die Mitte des 19. Jh. von zwei französischen Forschungsreisenden angefertigt worden waren. Von der Perspektive des im Hintergrund des Tempels gelegenen Felsen konnte auf den einstigen Standort des Fotografen geschlossen und auch die vermutliche Lage des verschwundenen Tempels bestimmt werden. Probegrabungen bestätigten die Richtigkeit der Messungen. Die Arbeiten in der gleichfalls aus römischer Zeit stammenden Festung Quertassi konzentrierten sich auf die Er-

[1] Einen Teil seines Grabungsgebietes in Nubien überließ das Tschechoslowakische Ägyptologische Institut sowjetischen Archäologen, die sich der Rettungsaktion nachträglich anschlossen.

stellung seiner exakten geodätischen Dokumentation, die als Grundlage für die baugeschichtliche Auswertung dieses Objektes diente.

Die tschechoslowakischen Forschungen in Nubien erreichten ihren Höhepunkt mit den Grabungsarbeiten auf den Grabhügelstätten von Wadi Qitna und Kalabscha-Süd. Mehr als 500 Gräber mit reicher Grabausstattung erbrachten sehr wertvolle Einsichten in die Geschichte Nubiens im 4. und 5. Jh. u. Z., nach dem Zerfall des meroitischen Königreiches.

Von all seinen Forschungsunternehmungen in Nubien, die fünf Jahre lang dauerten und unter äußerst schwierigen Arbeits- und klimatischen Bedingungen verliefen – die Arbeiten mußten bei niedrigstem Wasserstand des Nils, d. h. während der heißen Sommermonate, in unwegsamem felsigem und sandigem Wüstenterrain und fernab der besiedelten Gebiete des Niltals vorgenommen werden –, hat das Tschechoslowakische Ägyptologische Institut der Karlsuniversität reiches Material gesammelt, dessen Bearbeitung bereits abgeschlossen ist. Zu seiner Veröffentlichung ist eine wissenschaftliche Reihe geschaffen worden – die „Nubien-Edition“[2] des Ägyptologischen Instituts –, deren Monographien von der Karlsuniversität mit finanzieller Unterstützung der UNESCO allmählich herausgegeben werden. In Anerkennung der vom Ägyptologischen Institut, Zweigstelle Kairo geleisteten Hilfe erhielt die Tschechoslowakei von der ägyptischen Regierung einen Anteil an den in Nubien gemachten Funden zugesprochen, mit denen die Sammlungen des Náprstek-Museums, Nationalmuseum Prag, bereichert werden konnten.

Nach Erfüllung der Verpflichtungen, die man im Rahmen der internationalen UNESCO-Rettungsaktion in Nubien eingegangen war, konzentrierten sich die Forschungen des Ägyptologischen Instituts Mitte der 60er Jahre auf Abusir, und zwar auf die Erforschung der Ptahschepses-Mastaba. Der Wesir Ptahschepses, eine bedeutende Persönlichkeit um die Wende des 25. zum 24. Jh. v. u. Z. (5. Dyn.), hatte sich hier eine gewaltige Mastaba errichten lassen, die zwar Ende des 19. Jh. entdeckt worden, jedoch unerforscht geblieben war. Die wissenschaftliche Erforschung dieses Grabbaus zielte hauptsächlich auf ein besseres Verständnis der gesellschaftlichen Verhältnisse Altägyptens in der zweiten Hälfte des 3. Jahrtausends v. u. Z. In jener Zeit nämlich begannen sich die Anzeichen einer großen gesellschaftlich-ökonomischen Krise des ältesten ägyptischen Staates, des Alten

[2] Z. Žába, *The Rock Inscriptions of Lower Nubia*, Prague 1974; M. Verner, *Some Nubian Petroglyphs on Czechoslovak Concessions*, Prague 1973; E. Strouhal, *Wadi Qitna and Kalabsha South*, Bd. I, Prague 1984; F. Váhala *Catalogue of Rock Drawings from Czechoslovak Concessions in Nubia* (in Vorbereitung); F. Váhala – D. J. Osborn, *Large Animals in Egypt and Nubia* (in Vorbereitung).

Reiches, zu mehren. Diese Krise äußerte sich in allen Lebensbereichen des Landes, von Veränderungen der religiösen Vorstellungen und einer einsetzenden „Demokratisierung“ des Totenkultes an bis hin zu einer faktischen Änderung des Eigentums an Grund und Boden, dem grundlegenden Produktionsmittel. Es kam zu einer auffälligen Rückläufigkeit der vom Staat gelenkten Bauarbeiten, zu einem Zerfall der königlichen Zentralgewalt und – im Gegenzug sozusagen – einem Aufstieg des Provinzadels und der Vertreter des höheren Beamtentums. Dieser Prozeß gipfelte in einem – bislang bei weitem noch nicht aufgehellten – Zeitabschnitt sozialer Unruhen, in einer Periode des wirtschaftlichen Verfalls und schließlich im völligen Untergang des Alten Reiches.

Die Arbeiten in der Ptahschepses-Mastaba dauerten mehrere Jahre[3] und zeitigten eine Reihe von Ergebnissen, die in vielerlei Hinsicht das erfüllten, was man sich in der einheimischen und internationalen Ägyptologie von diesen Grabungen erhofft hatte. Es zeigte sich, daß die Ptahschepses-Mastaba der bislang größte nichtkönigliche Grabbau des Alten Reiches ist. In der Mastaba, mit ihrer Monumentalarchitektur eher an einen königlichen Bau erinnernd, hat sich zum Teil eine ursprüngliche Reliefverzierung erhalten, die zum künstlerisch Wertvollsten gehört, was wir an Reliefs aus dem Alten Reich bisher kennen. Eine besondere Stellung unter den sehr verschiedenartigen Funden nehmen die Baugraffiti – der bislang umfangreichste Komplex dieser Art aus dem gesamten Alten Reich – ein: kurze Aufschriften und Vermerke, die von Bauleuten auf den rohen Steinblöcken, aus denen das Grab errichtet ist, angebracht wurden. Die Graffiti ermöglichen es uns nämlich, die Organisation und Leitung von Arbeiten an Großbauten besser als bisher zu verstehen. Historisch wertvoll sind auch die sog. Sekundärbestattungen, die hier viel später, und zwar zu einer Zeit entstanden, als der Totenkult des Ptahschepses erloschen war und sein Grab bereits in Trümmern lag.

Mitte der 70er Jahre verlegten die tschechoslowakischen Ägyptologen ihre Grabungen in den ausgedehnten und bis dahin unerforschten Südteil der alten Nekropole. Die hie und da mit zerfallenen Gesteinsblöcken übersäte Sandebene machte auf den ersten Blick einen archäologisch nicht sonderlich vielversprechenden Eindruck. Und doch gestatteten die bislang bekannten archäologischen und epigraphischen Quellen die Annahme, daß gerade hier, auf dem von den tschechoslowakischen Archäologen später so benannten Südfeld von Abusir, neues wertvolles Quellenmaterial zu finden

---

[3] Vgl. M. Verner (Hrsg.), *Preliminary Report on Czechoslovak Excavations in the Mastaba of Ptahshepses at Abusir*, Prague 1976.

sein wird, das für die Erkenntnis des Alten Reiches von Wichtigkeit sein könnte.

Das neue Grabungsgebiet wurde in drei Sektoren gegliedert. Inmitten des Südfeldes gelangen bisher überraschende Entdeckungen: die Pyramidenanlage der „Mutter beider Könige“ Chentkaus, der Totentempel des Herrschers Raneferef, Papyri aus dem Tempelarchiv des Raneferef, die zu den ältesten Denkmälern ihrer Art in Ägypten gehören und außerordentlich wertvolle althieratische Texte wirtschaftlich-politischen Charakters enthalten, kostbare Plastiken, die zweifellos künstlerische Spitzenwerke jener Zeit sind, sowie eine Menge weiterer Denkmäler.

Der östliche Rand des Südfeldes von Abusir ist gegenwärtig nur zu einem geringen Teil erforscht. Hier erstreckt sich eine große Begräbnisstätte mit kleineren Stein- und Ziegelgräbern von niedriger gestellten Mitgliedern der königlichen Familie und von höheren Beamten aus der 5. und dem Beginn der 6. Dyn. Unter den bislang freigelegten Gräbern ragt die Mastaba der Prinzessin Chekeretnebti hervor, von deren Grabbeigaben sich ein Teil erhalten hat; dieses Grab war von Grabräubern nur insoweit geplündert worden, als das eingestürzte Gewölbe der Sargkammer dies erlaubt hatte. Ungewöhnlich zu nennen ist auch der Fund von Ziegelbauten eines zentralisierten Totenkultes; sie entstanden zu Zeiten der sich verschlechternden wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Verhältnisse in Ägypten am Ende der 5. Dyn. sowie infolge der sich verändernden Bedingungen in der Nekropole. Der Totenkult für jedes einzelne Grab konnte materiell nicht mehr garantiert werden, weshalb man ihn für mehrere benachbarte Gräber zusammenfaßte und um das bedeutendste Grab konzentrierte.

Eine große archäologische Überraschung gelang bereits bei der ersten Probegrabung am äußersten westlichen Rand des Grabungsgebietes. Hier entdeckte man eine unbekannte Grabstätte aus der Spätzeit (etwa 4. Jh. v. u. Z.), die sich von den bisher genannten Gräbern auf dem Südfeld nicht nur durch ihre zeitliche Differenz von zweitausend Jahren, sondern auch durch einen völlig anderen Grabtyp unterscheidet: durch Schachtgräber gewaltiger Ausmaße und eine neue, in Ägypten bislang unbekannte Konstruktion. Das Grab besteht aus einem Komplex von Schächten. Der Hauptschacht, der die Grabkammer beherbergen dürfte, wird von einem schützenden Kranz weiterer Schächte umgeben. Sämtliche Schächte sind miteinander so verbunden, daß der in ihnen befindliche Sand leicht von einem Schacht in den anderen rinnen kann und auf diese Weise jeder beliebig gewählte Zugang zur Grabkammer unmöglich gemacht wird. Eine Fortsetzung der Grabungen wird zeigen, ob die antiken Architekten schlauer waren als eventuelle Grabräuber.

Die Entdeckungen, mit denen das Tschechoslowakische Ägyptologische Institut der Karlsuniversität bei seinen Expeditionen in Abusir aufwarten konnte, sei es bei den bereits abgeschlossenen Arbeiten in der Ptahschepses-Mastaba oder den noch laufenden Grabungen auf dem Südfeld, kamen in ihrer Bedeutung für die Fachwelt überraschend. Sie stellen einen wichtigen Schritt auf dem Weg zu den vom Ägyptologischen Institut gesteckten Zielen dar: nach neuem Quellenmaterial zu suchen, um die älteste Klassengesellschaft der Welt besser ergründen und die Entfaltung und den Untergang des ägyptischen Alten Reiches fassen zu können. Beschreibung und Auswertung der neuen historischen Quellen ist Gegenstand der Edition „Abusir“ des Ägyptologischen Instituts.[4]

Die bei den Grabungsarbeiten gemachten Funde werden nach Abschluß einer jeden Kampagne zwischen der ägyptischen und der tschechoslowakischen Seite geteilt. Grundlage dieser Fundteilung sind langfristig geltende Vereinbarungen zwischen beiden Partnern. Der tschechoslowakische Fundanteil bereichert die Bestände des Nationalmuseums Prag mit dem Ziel, auf diese Weise zum Aufbau einer ständigen Ausstellung über die Kulturen der ältesten Zivilisationen der Welt beizutragen. Im Vergleich zu fast allen anderen Ländern Europas fehlt in der Tschechoslowakei eine solche Ausstellung noch.

Museumsbestände zu ergänzen ist freilich nur die eine Seite, die das Tschechoslowakische Ägyptologische Institut der Karlsuniversität am altägyptischen Quellenmaterial interessiert. Das Aufspüren von Aegyptiaca, die – oftmals über die weniger großen Provinzmuseen sowie Burg- und Schloßsammlungen verstreut – auch einen Teil unseres kulturellen Reichtums bilden, das Studium dieser Denkmäler und ihre Veröffentlichung für die Fachwelt und die kulturelle Öffentlichkeit des In- und Auslands gehört wie die Arbeit in Ägypten gleichfalls zu den wichtigen Aufgaben des Instituts.

Das Tschechoslowakische Ägyptologische Institut der Karlsuniversität ist eine wissenschaftliche Einrichtung. Da es zugleich die einzige ägyptologische Institution dieser Art in der Tschechoslowakei ist, ergibt sich für das Institut auch die Verpflichtung, sich an den Lehrveranstaltungen der Philosophischen Fakultät der Karlsuniversität zu beteiligen, insbesondere die Pflicht, weitere Ägyptologen auszubilden. Auch ausgewählte Vorlesungen

[4] M. Verner, *The Mastaba of Ptahshepses* I/1. Reliefs. Praha 1986; M. Verner, *Baugraffiti der Ptahschepses-Mastaba* (im Druck); E. Strouhal – L. Bareš, *Secondary Cemetery in the Mastaba of Ptahshepses at Abusir* (im Druck); B. Vachala *The Mastaba of Ptahshepses I/2. Fragments of Reliefs* (in Vorbereitung).

für Hörer von Nachbardisziplinen werden vom Ägyptologischen Institut geboten. Die Öffentlichkeitsarbeit des Ägyptologischen Instituts geht über den Rahmen der Universität hinaus: Das alte Ägypten und sein kulturelles Erbe ist ein Thema, das sich in der tschechoslowakischen Öffentlichkeit ständigen Interesses erfreut.

Auf eine gute und lange Tradition, die auf den von Lexa gelegten Grundlagen aufbaut, kann die Zusammenarbeit mit den Massenmedien zurückblicken. In Fernseh- und Rundfunksendungen sowie in Zeitungs- und Zeitschriftenartikeln wird über die Geschichte und die Denkmäler Ägyptens sowie über die bei den Grabungen des Instituts erzielten Ergebnisse berichtet. Erfolgreich entwickelt sich in jüngster Zeit auch die übersetzerische Tätigkeit; in modernen Übersetzungen werden dem tschechischsprachigen Leser die wertvollsten Werke der altägyptischen Literatur erschlossen. Gerade durch Übersetzungen hatte Lexa ja der tschechoslowakischen Öffentlichkeit das ferne Ägypten und seine berühmte Vergangenheit auf so bedeutsame Weise nahegebracht.

Großen Anklang finden Ausstellungen über das alte Ägypten, die gemeinsam vom Náprstek-Museum und dem Ägyptologischen Institut veranstaltet werden. Derartige Ausstellungen bieten eine einzigartige Gelegenheit, der Öffentlichkeit in der Tschechoslowakei auch die neuen, aus Grabungen des Ägyptologischen Instituts in Ägypten stammenden Funde zu präsentieren. Große Aufmerksamkeit auch fand jene Ausstellung, die von der Karlsuniversität, dem Náprstek-Museum und der Tschechoslowakischen Kommission für die Zusammenarbeit mit der UNESCO 1976 veranstaltet worden war – anläßlich der 100. Wiederkehr des Geburtstages von František Lexa, dem Begründer der tschechoslowakischen Ägyptologie.

1984 ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE
PHILOSOPHICA ET HISTORICA 4
PAG. 184 - 196

A. BIBLIOGRAFIE DĚL FRANTIŠKA LEXY / BIBLIOGRAPHISCHER TEIL

Sestavila Jiřina Růžová

I. Knihy a články

1. *Několik překladů z egyptštiny.* In: Výroční zpráva c. k. vyššího gymnasia v Hradci Králové za školní rok 1904–1905. Hradec Králové, vl. n. 1905. S. 7–12. – („Einige Übersetzungen aus dem Ägyptischen")
2. *Knihy mrtvých kap. 125.* In: Výroční zpráva c. k. vyššího gymnasia v Hradci Králové za školní rok 1905–1906. Hradec Králové, vl. n. 1906. S. 7–16. – („Das Totenbuchkapitel 125")
3. *Das demotische Totenbuch der Pariser Nationalbibliothek* (Papyrus des Pamonthes). Unter Mitarbeit von W. Spiegelberg. Leipzig, Hinrichs 1910, XIV+57 s.
4. *Staroegyptská povídka o sedláku řečníkovi.* In: Sborník filologický. 2. Praha, Česká Akademie 1911, s. 289–309.
5. *Vypravování o životě Sinuhově.* In: Výroční zpráva c. k. českého státního gymnasia v Praze na Malé Straně za školní rok 1911–1912. Praha, vl. n. 1912. S. 3–18.
6. *Beiträge zu der Übersetzung und Erklärung der Geschichte des beredten Bauers.* Travaux relatifs à la philologie et à l'archéologie égyptiennes et assyriennes, 34, 1912, s. 218–231.
7. *Gabriel, syn Meny P. . .* Vypravování o životě a příbězích našeho osvíceného a svatého otce Apy Wennofra, poustevníka, jenž skonal dne 16tého měsíce paoni v míru Božím, amen. In: *1000 nejkrásnějších novel. 44.* Praha, Vilímek 1912. S. 469–488.
8. *Kagabu, Hori a Meremipet: Povídka o dvou bratřích.* In: *1000 nejkrásnějších novel.* 49. Praha, Vilímek 1912. S. 87–99.
9. *Beiträge zum demotischen Wörterbuche aus dem Papyrus Insinger.* Praha, vl. n. 1916. 37 s.
10. *O poměru ducha, duše a těla u Egypťanů staré říše.* Věstník České Akademie, 26, 1917, s. 228–260. – (Deutsche Ausgabe s. unter Nr. 12.)
11. *Amen-nacht.* Praha, vl. n. 1917. 54 s.
    Der Untergang des Amen-nacht. (Překlad P. Eisnera). Prager Presse, 10.–30. 9. 1932.
12. *Das Verhältnis des Geistes, der Seele und des Leibes bei den Ägyptern des alten Reiches.* Praha, vl. n. 1918. 15 s.
13. *Pokus egyptského krále Amenhotepa IV. Achuenatona o zavedení světového náboženství.* In: Knihovna Veraikonu. 21. Praha, vl. n. 1920, 32 s. – („Der Versuch des ägyptischen Königs Amenhotep IV. – Echnaton, eine Weltreligion einzuführen")
14. *Zánik pohanství, počátky křesťanství a gnosticismu v Egyptě.* Nové Atheneum, 1, 1920, s. 334–335. – („Der Untergang des Heidentums, die Anfänge des Christentums und des Gnostizismus in Ägypten")
15. *Náboženská literatura staroegyptská.* Kladno, Šnajdr 1920–1921. 2 sv. – („Die altägyptische religiöse Literatur")

16 *O poměru Hamitů, Semitů a Egypťanů.* Nové Atheneum, 2, 1921, s. 304–310, 348–361.
17 *Egyptské povídky o čarodějnících.* In: Knihovna Veraikonu. 22. Praha, vl. n. 1921. 104 s. – („Erzählungen über altägyptische Zauberer")
18. *Perspektivní znázornění prostoru u starověkých Egypťanů.* Dílo, 16, 1922, s. 63–65.
19. *Altägyptische Zauberformel.* Prager Presse, 19. 2. 1922.
20. *Altägyptische religiöse Lieder aus vorhistorischer Zeit.* Prager Presse, 19. 3. 1922.
21. *Realismus und Romantismus in der altägyptischen Literatur des Mittleren Reiches.* Prager Presse, 21. 5. 1922.
22. *Staroegyptská rozmluva člověka odhodlávajícího se k sebevraždě s jeho duší.* In: Topičův sborník. 9. Praha, Topič 1922, s. 357–371.
23. *Der Verkehr der alten Ägypter mit den Geistern der Verstorbenen.* Prager Presse, 12. 7. 1922.
24. *Jean François Champollion (le Jeune).* Prager Presse, 14. 9. 1922.
25. *Comment se révèlent les rapports entre les langues hamitiques, sémitiques et la langue égyptienne dans la grammaire des pronoms, personnels, des verbes et dans les numéraux cardinaux 1–9.* Philologica, 1, 1922, s. 151–177.
    Rec.: Albright, W. F., JAOS, 48, 1927, s. 203.
    Cohen, M., Bulletin de la Société Linguistique de Paris, 74, 1923, s. 182–183.
    Lefebvre, G., CdE, No. 22, s. 285–286.
26. *Warum die alten Ägypter ihre Toten mumifizierten.* Prager Presse, 21. 12. 1922.
27. *Zur Entdeckung des Grabes Tutanchamons.* Prager Presse, 24. 1. 1923.
28. *Belletristická literatura staroegyptská.* Kladno, Šnajdr 1923. 218 s. – („Die altägyptische schöne Literatur")
29. *Nejstarší egyptské hrobky a jejich nápisy.* 1–3. Praha, Československé noviny, 18., 27., 29. 5. 1923.
30. *L'origine vraisemblable de la forme verbale de l'égyptien ancien šám-f et des formes qui s'y rattachent.* Philologica, 2, 1923–1924, s. 25–53.
    Rec.: Faulkner, R. O., JEA, 21, 1935, s. 187–188.
    Gardiner, A. H., Egyptian Grammar, 2. ed. 1950, s. 344.
    Gardiner, A. H., Supplement to Gardiner's Egyptian Grammar by A. H. Gardiner and M. Gauthier-Laurent, s. 14.
    Lefebvre G., CdE, No. 22, s. 285–286.
    Lefebvre G., Grammaire de l'Egyptien classique, 1940, s. 142.
    Lefebvre, G., Grammaire de l'Egyptien classique, 2. ed. 1955, s. 145.
    Thacker, T. W., The Relationship of the Semitic and Egyptian Verbal Systems, 1954, s. 151–152.
31. *Poznámka k objevu hrobky Tut-anch-amonovy.* Československé noviny, 1. 11. 1923.
32. *Staroegyptské čarodějnictví.* Praha, Sfinx 1923. Sv. 1. Pojednání. 186 s. Sv. 2. Překlad textů. 250 s. – („Altägyptische Magie")
33. *Tajná čarodějnická kniha staroegyptská.* Československé noviny, 24., 25. 1. 1924.
34. *Eine authentische Publikation über die Ausgrabungen der Grabstätte Tutanchamons.* Prager Presse, 17. 4. 1924.
35. *Die astronomischen Tabellen auf den ägyptischen Särgen des Mittleren Reiches.* Prager Presse, 18. 5. 1924.
36. *Les ornements poétiques du langage dans les monuments littéraires des Égyptiens anciens.* Revue égyptologique, 2, 1924, fasc. 3–4, s. 60–70.
    Rec.: Griffith, F. L., JEA, 11, 1925, s. 315.
37. *La magie dans l'Égypte antique de l'ancien empire jusqu'à l'époque copte.* Rev. ed. Paris, Geuthner 1925. Vol. 1. Exposé. 220 s. Vol. 2. Les textes maqiques. 235 s. Vol. 3. Atlas. 9 s., 71 tb.

Rec.: Allen, T. G., AJSL, 44, 1927, s. 66–67.
Artaud, A., Nouvelle revue française, Mars 1933.
Bonnet, H., ZDMG, 6, 1927, s. 177–178.
Boreux, Ch., Revue de l'Histoire des Religions, 98, 1928, s. 120–131.
Calderini, A., Aegyptus, 7, 1926, s. 3–4, s. 338–340.
Contenau, G., Mercure de France, 15. 12. 1926, Archéologie.
Couchard, P. L., Mercure de France, 15. 6. 1927, s. 725.
Cumont, F., Revue belge de Philologie et d'Histoire, 16, 1927, s. 459–460.
Dawson, W. R., The Asiatic Review, 23, 1927, s. 668–9.
Demel, H., Anthropos, 23, 1934, s. 712–714.
Dunan, R., Papyrus, Janner 1927.
Ferrand, G., Journal asiatique, 1927, s. 320–326.
Fontaine, D., Revue Mabillon, Janvier-Mais 1927, Comptes-Rendus, s. III–IV.
Guérin, H., Polybiblion. Revue bibliogr. universelle, Part. littéraire, Sér. 2. T. 106, Livr. 3–4, 1927, s. 117–118.
Janin, R., Échos d'Orient. 1. 4. 1927, s. 245.
Jong, K. H. E. de, Museum. Maanblad voor Philologie en Geschiedenis, 35, 1928, No. 11–12.
Joubain, J., Journal des savants, 1929, s. 126–134.
Kees, H., OLZ, 31, 1928, s. 102–104.
Lagier, C., Etudes, Revue Catholique d'Intérêt Général, 64, T. 191, 1927, No. 11, s. 593–600.
Lange, H. O., DLZ, Neue Folge, Jg. 4, H. 8, 1927, s. 347–348.
Lugn, P., Monde orientale, 23, 1929, s. 187–190.
Maunier, R., Scientia, 44, 1928, s. 141–142.
Montet, P., Revue des études anciens, 51, 1929, s. 68–69.
Movterde, J., Mélanges de l'Université s. Joseph, s. 276.
Murray, M., Ancient Egypt, 1927, P. 1, s. 27.
Murray, M., Man, 1927, Nos. 38–39, s. 57.
Nippgen, J., L'Éthnographie, April-Décembre 1929, s. 262–263.
Reich, N., Anglican Theological Review, 10, 1927–28, s. 58–59.
Remy, E., Bulletin bibliographique et pedagogique du Musée belge, 1927, s. 130–131.
Roeder, G., Gnomon, Bd. 4, H. 4, 1928, s. 196–201.
Shorter, A. W., JEA, 15, 1929, s. 137–138.
Scharff, A., Ethnologie, 1932, H. 5/6.
Synave, P., Revue des Sciences Philosophiques et Théologiques, 16, 1927, No. 3, s. 341–342.
Thorndike, L., Isis, 9, 1927, No. 31, s. 450–452.
Till, W., Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes, 34, 1927, s. 291–293.
Van Gennep, A., Mercure de France, 15. 10. 1926, s. 417, 420–422.
Werner, A., Bulletin of the School of Oriental Studies, 4, 1927, s. 661–663.
Wiedemann, A., AfO, 4, H. 4, s. 164–166.
F. B., Zeitschrift des Vereins für Volkskunde, 1927/28, H. 3/4.
H. P. B., De indische Gids. December-Aflevering 1926, s. 1140–1143.
J. N., Revue anthropologique, Juillet-Septembre 1930, No. 79.
P. P., Analecta Bollandiana, T. 45/9, s. 129–131.
American Historical Review, April 1927, s. 559–560.

Folklore italiano, 2, 1926, s. 316–318.
The Journal of Religion, 1927, s. 213–214.
The Quest, s. 207–209.
Recherches de Science religieuse, T. 17, 1927, s. 51–53.
Revue des Sciences religieuses, Juillet 1927, s. 489–492.
Rivista d'Italia, 15. 5. 1927, s. 201–202.
The Times. Times Literary Supplement, 13. 1. 1927.

38. Předmluva, Úvod, Přehled egyptologie a Poznámky k českému překladu knihy H. Carter a A. C. Mace *„Hrobka Tut-anch-amonova, objevená zemřelým earlem z Carnarvonu a Howardem Carterem.* Sv. 1. Brno, Vaďura 1926, s. 9–11, 15–18, 21–73, 77–86.
39. *Obecné mravní nauky staroegyptské* – Enseignements moraux généraux des anciens Egyptiens. Praha, Universita Karlova 1926–1929. Sv. 1. *Demotický morální papyrus leydenský* – Papyrus moral démotique de Leide. 97 s. Sv. 2. *Nauka Ptahhotepova a zlomek nauky Kagemniovy* – Enseignement de Ptahhotep et fragment de l'enseignement de Kagemni. 134 s. Sv. 3. *Nauky Aniova a Amenemopetova* – Enseignements d'Ani et d'Amenemopet. 124 s.
40. *Der Ursprung des Märchens von Alaadin und seiner Zauberlampe.* Prager Presse, 5. 12. 1926.
41. *Papyrus Insinger. Les enseignements moraux d'un scribe égyptien du premier siècle après J.-C.* Paris, Geuthner 1926. . . Vol. 1. 20,113,8,32 s. Vol. 2. 10,141,114 s.
Rec.: Spiegelberg, W., OLZ, 31, 1928, sl. 12.
42. *O staroegyptských měrách délkových a plošných.* Zeměměřičský Věstník, 15, 1927, s. 14–22, 36–39.
43. *Staroegyptské písmo.* Poznání, 2, 1927, č. 5–6, skup. 6., s. 41–50.
44. *Z nejstarší knihy světa.* Národní listy, 25. 12. 1927.
45. *Universitní profesor doktor František Lexa o sociální otázce ve starém Egyptě a jiných zajímavostech.* Právo lidu, 16. 5. 1928.
46. *L'analyse littéraire de l'enseignement d'Amenemopet.* ArOr, 1, 1929, s. 14–19.
47. *Réponse à la critique de M. W. Spiegelberg de mon* „Papyrus Insinger", *intitulée* „Beiträge zur Erklärung des Papyrus Insinger" *dans OLZ XXXI 12, 1928.* ArOr, 1, 1929, s. 111–146.
48. *L'origine vraisemblable et le développement de la langue égyptienne ancienne* – Pravděpodobný vznik a vývoj staroegyptské řeči. Orient, 2, 1929, č. 5, s. 17–19 franc. vyd., s. 27–29 českoněm. vyd.
49. *Dieu et les dieux dans l'enseignement d'Amenemopet.* ArOr, 1, 1929, s. 263–270.
50. *L'hymne grec de Kymé sur la déesse Isis.* ArOr, 2, 1930, s. 138–152.
51. *Remarques sur quelques idées de M. Gardiner publiées dans son Egyptian Grammar.* ArOr, 2, 1930, s. 435–440.
52. *Note concernant l'origine d'un conte du livre arabe des Mille et une nuits.* ArOr, 2, 1930, s. 441.
53. Předmluva ke knize Ireny Lexové „O staroegyptském tanci". Praha, Orbis 1930, s. 5.
Preface k angl. překladu téže knihy „Ancient Egyptian Dances". Praha, Oriental Institute 1935. S. 3–4.
54. *Staroegyptské tance Ireny Lexové v Mozarteu, 19. května.* Pestrý týden, 6, 1931, č. 6.
55. *Egyptské starožitnosti ze sbírek Národního musea a Karáskovy galerie, darované zemřelým vyslancem dr. C. Duškem.* Pestrý týden, 6, 1931, č. 6.
56. *Návštěva u Tutanchamona.* České slovo, 1. 4. 1931.
57. *Karnak.* Salon, 11, 1932, č. 4, s. 15–17, 36.
58. *Quelques corrections, compléments et remarques sur ma traduction de l'enseignement de Ptahhotep.* Studies presented to F. Ll. Griffith. London, Egypt Exploration Society 1932. S. 111–118.

59. *Staroegyptský snář.* Pestrý týden, 8, 1933, č. 7, s. 18.
60. *Veni.* Tvůrcové dějin, 1933, s. 12–15.
61. *Ramses II.* Tvůrcové dějin, 1933, s. 25–40.
62. *La légende gnostique sur Pistis Sophia et le mythe ancien égyptien sur l'œil de Rê.* Egyptian Religion, 1, 1933, s. 106–116.
63. *Les dialectes dans la langue démotique.* ArOr, 6, 1934, s. 161–172.
64. *Ancient Egyptian Text bearing on Prehistorical Burials.* ArOr, 6, 1934, s. 408–409.
65. *Písmo staroegyptské.* 1–3. Věda a život, 1, 1935, s. 198–206, 262–291, 518–527.
66. *L'enseignement de Ptahhotep, chap. 6.* ArOr, 7, 1935, s. 200–207.
67. *Histoire d'un Paysan éloquent.* P. 1. Traduction. ArOr, 7, 1935, s. 372–383.
68. *Le genre des substantifs démotiques.* In: Mélanges Maspero. Le Caire, IFAO 1935–38. Vol. 1. Orient Ancien. Fasc. 2, s. 401–411. Rec.: Blackman, A. M. JEA, 23, 1937, s. 250.
69. *Osud starého Egypta ve světle soudobých pramenů.* Národní listy, 23. 2. 1936.
70. *Nejstarší zachovaná mírová smlouva.* Věda a život, 2, 1936, s. 297–304.
71. *Les participes indéclinables dans la langue ancienne égyptienne.* ArOr, 8, 1936, s. 98–125, 210–272; 9, 1937, s. 1–77.
72. *Les formes relatives dans la langue ancienne égyptienne.* ArOr, 9, 1937, s. 311–335.
Rec.: Blackman, A. M., JEA, 24, 1938, s. 233.
73. *Čarodějníci v staroegyptských povídkách.* Národní listy, 20. 2. 1938.
74. *Développement de la langue ancienne égyptienne.* ArOr, 10, 1938, s. 215–272.
75. *Několik poznámek k článku F. Nováka: Kamenické nástroje ve starém Egyptě.* Kámen, 19, 1938, s. 121–123.
76. *Le développement de la langue ancienne égyptienne aux temps préhistoriques.* ArOr, 10, 1938, s. 390–426.
77. *Nářek Ésetin.* La plainte d'Éset. Die Klage der Eset. Text k melodramu pro harfu nebo klavír A. Srby. Praha, Urbánek 1939. 14 s.
78. Úvod k předcházejícímu hudebnímu kusu, tamtéž, s. 3.
79. *Medium mluvící staroegyptsky.* Pestrý týden, 15, 1940, č. 32, s. 20, č. 34, s. 26, č. 36, s. 20 („Ein altägyptisch sprechendes Medium")
80. *Školní úlohy žáků písařské školy egyptské z 13. a 12. století před Kristem.* Zvon, 41, 1940, s. 142–146. – („Hausaufgaben für Schüler ägyptischer Schreibschulen aus dem 13. und 12. Jh. v. Chr.")
81. *Staroegyptský kalendář.* Národní politika, 25. 12. 1940. („Der altägyptische Kalender")
82. *Egypt v době předhistorické.* Národní politika, 21. 1. 1941, ranní vyd. – („Ägypten in vorhistorischer Zeit")
83. *Egypt v době předhistorické.* Ze šera pravěku, Řada 1, 1, 1941, s. 11–14.
84. *Papyrus Edwina Smitha.* Přel. F. Lexa, odborná úprava A. Jirásek. Rozhledy v chirurgii, 20, 1941, s. 79–82, 107–109, 145–147, 169–172, 227–228, 286–290.
Rec.: Vinař sen., Časopis lékařů českých, 80, 1941, s. 1731–1732.
85. *Jak se Egypťanky ve starověku strojily a upravovaly.* Ilustr. Milada Lexová. Kalendář paní a dívek českých, 1942–1943, s. 123–130. – („Wie sich die alten Ägypterinnen kleideten und zurechtmachten")
86. *Organisace práce v starověkém Egyptě.* Věda a život, 11, 1944, s. 16–24. Světový zdroj zábavy a poučení, 1945, č. 135, s. 275–282. – („Die Organisation der Arbeit im alten Ägypten")
87. *O lécích staroegyptských.* In: Jak se rodí lék, Praha, Borový, 1944, s. 7–30. – („Über altägyptische Arzneimittel")
88. *Dopisy z Egypta.* Dopisy psané r. 1931 vybrala Milada Lexová. Nový Orient, 1, 1946, č. 5–6, s. 5–8.

89. *Achnatonův chvalozpěv na slunce.* Nový Orient, 1, 1946, č. 5–6, s. 12–13.
90. *Les morphèmes e e-f, a e-f, etc. dans la langue démotique.* ArOr, 15, 1946, s. 420–435.
91. *Výbor ze starší literatury egyptské.* Praha, Šolc 1947. 288 s. – („Auswahl der älteren ägyptischen Literatur")
92. *Výbor z mladší literatury egyptské.* Praha, Šolc 1947. 221 s. – („Auswahl der jüngeren ägyptischen Literatur")
Rec.: Hájek, L., Nový Orient, 2, 1948, s. 230–232.
Žába Z., Naše věda, 26, 1948, s. 79–82. Žába, Z., Slovenská věda, 2, 1949, s. 40–43.
93. *Jak měli Egypťané rádi Ptolemaiovce. Historická studie rosetského dekretu.* Nový Orient, 3, 1948, č. 6, s. 139–144. Též zvl. ot. – novoročenka 1948, s. 3–23.
94. *Staroegyptská kniha.* Nový Orient, 3, 1948, č. 4, s. 1–2.
95. Úvod ke katalogu výstavy *Starý a Nový Egypt* Náprstkova Musea. Praha, 1949, s. 5–8 a pozn. s. 15.
96. *Grammaire démotique.* Vol. I. Introduction, Ortographie, Phonétique. 1. ed. Praha, vl. n. 1938. 2. ed. Praha, vl. n. 1949. 138 s. Vol. II. Morphologie, 1. Pronoms, Substantifs, Adjectifs, Numéraux. 1. ed. Praha, vl. n. 1940. 2. ed. Praha, vl. n. 1950, s. 139–304. Vol. III. Morphologie, 2. Verbe 1. Classification des verbes. Formes simples des verbes. Praha, vl. n. 1947, s. 305–512. Vol. IV. Morphologie, 2. Verbe 2. Formes composées du verbe. Praha, vl. n. 1948, s. 513–688. Vol. V. Morphologie, 3. Particules. Praha, vl. n. 1948, s. 689–866. Vol. VI. Syntaxe. Praha, vl. n. 1948, s. 867–957. Vol. VII. 1. Corrections et Compléments, Index des mots démotiques. Praha, Orbis 1950, s. 959–1161. Vol. VII. 2. Index des mots coptes. Index des mots grecs. Praha, Orbis 1951, s. 1163–1228.
Rec.: Edgerton, W. F., JNES, 12, 1953, s. 287–289.
Vergote, J., CdE, 26, 1951, s. 107–109.
Žába, Z., Naše věda, 26, 1949, s. 9–10.
97. *Vývoj staroegyptského pohřbu.* Nový Orient, 4, 1948, s. 35–36.
98. *Remarques sur le livre de M. Chaine, Notions de langue égyptienne* II, *Langue du Nouvel Empire.* ArOr, 16, 1949, s. 194–212.
99. *La lettre IIme de la cruche No. 12845 du Musée de Berlin.* ArOr, 17, 1949, s. 124–130.
100. *Život dělnictva ve starověkém Egyptě.* Nový Orient, 5, 1950, s. 205–209.
Též jako zvl. ot. Praha, 1950, 23 s.
101. *Deux notes sur l'astronomie des anciens Égyptiens.* ArOr, 18, 1950, s. 442–450.
102. *Tables des matières des participes indéclinables.* ArOr, 18, 1950, s. 1–2.
103. *Život pravěkých Egypťanů.* Nový Orient, 6, 1951, s. 128–130.
104. *La vie des Egyptiens préhistoriques.* ArOr, 19, 1951, s. 614–615.
105. *Neporazitelný mír.* Mírová výzva. Literární noviny, 3, 1954, č. 51, s. 9. (18. 12. 1954).
106. *Veřejný život ve starověkém Egyptě.* Praha, ČSAV 1955. Sv. 1. Výklad. 238 s. Sv. 2. Doklady. 210 s. („Öffentliches Leben im alten Ägypten")
107. *Beiträge zu den Relativformen aus dem Gebiete der Personennamen.* ArOr, 24, 1956, s. 241–251.
108. *Kapitola z dějin starého Egypta.* Rudé právo, 25. 11. 1956.
109. *Les participes indéclinables dans la langue ancienne égyptienne.* ArOr, 25, 1957, s. 1–20.
110. *La société égyptienne à l'époque préhistorique.* ArOr, 25, 1957, s. 525–530.
111. *Staroegyptský stát v historické době.* Věda a život, 1957, č. 3, s. 121–127.
112. *Dělnictvo ve starověkém Egyptě.* Vesmír, 37, 1958, č. 1, s. 25–26.
113. *Physical Culture in Ancient Egypt.* New Orient Bimonthly, 1, 1960, s. 19.

II. Recenze

1. Lexa, F., O poměru ducha, duše a těla u Egypťanů staré říše. Věstník České Akademie, 26, 1917, s. 228-260. In: Naše věda, 2, 1920, s. 142–145.
2. Matiegková, L., Názory o duši. Zvl. ot. Věstník České Akademie Císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 25, 1916. In: Naše věda, 2, 1920, s. 141–142.
3. Beránek, M., Nový názor o prostoru v umění starého Egypta. Praha, Veraikon 1920. In: Naše věda, 3, 1921, s. 137–139.
4. Lefebvre, G., Histoire des Grands Prêtres d'Amon de Karnak jusqu'à la XXIe Dynastie. Paris, Geuthner 1929. In: ArOr, 2, 1930, s. 367–368.
5. Lefebvre, G., Inscriptions concernant les Grands Prêtres d'Amon Romê-Roÿ et Amenhotep. Paris, Geuthner 1929. In: ArOr, 2, 1930, s. 368–369.
6. Hurry, J. B., Imhotep the Vizier and Physician of King Zoser and afterwards the Egyptian God of Medicine. 2. ed. London, Oxford University Press 1928. In: ArOr, 2, 1930, s. 369–370.
7. Behnk, F., Grammatik der Texte aus El-Amarna. Paris, Geuthner 1930. In: ArOr, 3, 1931, s. 525.
8. Humbert, P., Recherches sur les Sources égyptiennes de la Littérature sapientale d'Israël. Neuchâtel, L'Université de Neuchâtel 1929. In: ArOr, 3, 1931, s. 525–527.
9. Naville, E., Détails relevés dans les Ruines de quelques Temples égyptiens. Paris, Geuthner 1930. In: ArOr, 3, 1931, s. 527–528.
10. Edgerton, W. F., Notes on Egyptian marriage chiefly in the Ptolemaic Period. Chicago, University of Chicago Press 1931. In: ArOr, 3, 1931, s. 529.
11. Steindorff, G., Koptische Grammatik mit Chrestomathie, Wörterverzeichnis und Literatur. Neudruck der 2. Aufl. Berlin, Reuther 1930. In: ArOr, 3, 1931, s. 529–530.
12. Hanotaux, G., Histoire de la nation égyptienne. Paris, Société de l'histoire nationale 1931–37. 6 sv. T. 3. 1934. P. 1. Jouguet, P., L'Égypte ptolémaique. P. 2. Chapot, V., L'Égypte romaine. P. 3. Diehl, Ch., L'Égypte chrétienne et byzantine. In: Listy filologické, 62, 1935, s. 178–193.
13. Mond, R. - Myers, O. H. - Fairman, H. W., The Bucheum. London, The Egypt Exploration Society 1934. 3 sv. In: ArOr, 7, 1935, s. 230–233.
14. Hölscher, U., The Excavations of Medinet Habu. Vol. 1. In: ArOr, 7, 1935, s. 233–235.
15. Albright, W. F., The Vocalization of the Egyptian Syllabic Ortography. New Haven, American Oriental Society 1934. In: ArOr, 8, 1936, s. 142–143.
16. Barton, G. A., Semitic and Hamitic Origins Social and Religious. Philadelphia, University of Pennsylvania Press 1934. In: ArOr, 8, 1936, s. 141–142.
17. Dairaines, S., Un socialismus d'Etat quinze siècles avant J. C. L'Égypte économique sous la XVIIIe dynastie pharaonique. Paris, Geuthner 1934. In: ArOr, 8, 1936, s. 143–144.
18. Edgerton, W. F., The Thutmosid Succession. Chicago, The University of Chicago Press 1933. In: ArOr, 8, 1936, s. 144.
19. Maurozeau, J., Lexique de la terminologie linguistique. Paris, Geuthner 1933. In: ArOr, 8, 1936, s. 139–140.
20. Gray, L. H., Introduction to Semitic Comparative Linguistics. New York, Columbia University Press 1934. In: ArOr, 8, 1936, s. 140.
21. Varille, A., Les antiquités égyptiennes du Musée de Vienne (Isère). Paris, Geuthner 1932. In: ArOr, 8, 1936, s. 144.
22. Meinhof, C., Die Entstehung flektierender Sprachen. Berlin, Reimer 1936. In: ArOr, 9, 1937, s. 236–239.

23. Weill, R., Le champ des roseaux et le champ des offrandes dans la religion funéraire et la religion générale. Paris, Geuthner 1936. In: ArOr, 9, 1937, s. 239–240.
24. Gardiner, A. H., Hieratic Papyri in the British Museum 1935. 2 sv. In: ArOr, 9, 1937, s. 239.
25. Jéquier, G., Le monument funéraire de Pepi II. T. 1. Le tombeau royal. Le Caire, IFAO 1936. In: ArOr, 9, 1937, s. 448.
26. Volten, A., Nachweise. In: Catalogue général des antiquités égyptiennes du Musée du Caire, nos 1–1294. Tl. 5. Borchardt, L., Statuen und Statuetten von Königen und Privatleuten. Berlin, Service des Antiquités de l'Égypte 1936. In: ArOr, 9, 1937, s. 448–449.
27. Erichsen, W., Demotische Lesestücke I, Literarische Texte mit Glossar und Schrifttafel. Leipzig, Hinrichs 1937. In: ArOr, 9, 1937, s. 449–451.
28. Steindorff, G., Aniba I-II. Glückstadt, Augustin 1935-37. 3 sv. In: ArOr, 10, 1938, s. 447-449.
29. Borchardt, L., Denkmäler des Alten Reiches ausser den Statuen im Museum von Kairo. Tl. 1. Berlin, Service des Antiquités de l'Égypte 1937. In: ArOr, 10, 1938, s. 449.
30. Emery, W. B., The Royal Tombs of Ballana and Qustul. Cairo, Government Press 1938. 2 sv. In: ArOr, 10, 1938, s. 449–450.
31. Emery, W. B., The Tomb of Hemaka. Cairo, Government Press 1938. In: ArOr, 10, 1938, s. 450–451.
32. Borchardt, L., Die Entstehung des Generalkatalogs und seine Entwicklung in den Jahren 1897–1899. Berlin, Service des Antiquités de l' Égypte 1937. In: ArOr, 10, 1938, s. 451.
33. Mina, T., Le Martyre d'Apa Epima. Le Caire, Service des Antiquités 1937. In: ArOr, 10, 1938, s. 451.
34. Mond, R. – Myers, O. H., Cemeteries of Armant I. London, The Egypt Exploration Society 1937. 2 sv. In: ArOr, 10, 1938, s. 452.
35. Alliot, M., Un nouvel exemple de vizir divinisé dans l'Égypte ancienne. Extrait du BIFAO, 37. Le Caire, IFAO 1937. S. 93–160. In: ArOr, 10, 1938, s. 452–453.
36. Otto, E., Beiträge zur Geschichte der Stierkulte in Ägypten. Leipzig, Hinrichs 1938. In: ArOr, 10, 1938, s. 453–454.
37. Akmar, E. A., Les bandelettes de momie du Musée Victoria à Upsala et le Livre des Morts. Vol. 3. Uppsala, Almquist 1935. In: ArOr, 10, 1938, s. 454.
38. Drioton, E. – Vandier, J., Les Peuples de l'Orient méditerrannéen. L'Égypte. Paris, Presses universitaires de France 1938. In: ArOr, 11, 1939, s. 170–172.
39. Petrie, W. M. F., Egyptian Architecture. London, British School of Archaeology in Egypt 1938. In: ArOr, 11, 1939, s. 172–173.
40. Jéquier G., Le monument funéraire de Pepi II. T. 2. Le Temple. Le Caire, IFAO 1938. In: ArOr, 11, 1939, s. 173–174.
41. Newberry, P. E., Funerary Statuettes and Model Sarcophagi. Le Caire, IFAO 1930–1937. 2 sv. In: ArOr, 11, 1939, s. 174–175.
42. Roeder, G., Der Felsentempel von Bet-el-Wali. Le Caire, IFAO 1938. In: ArOr, 11, 1939, s. 175.
43. Vandier d'Abbadie, J., Catalogue des ostraca figurés de Deir el-Médineh. Le Caire, IFAO 1936-37. 2 sv. In: ArOr, 11, 1939, s. 175–176.
44. Winkler, H. A., Rock-Drawings of Southern Upper Egypt I. Sir Robert Mond Desert Expedition Season 1936–1937, Preliminary Report. London, Oxford University Press 1938. In: ArOr, 11, 1939, s. 176–177.
45. Petrie W. F., The Making of Egypt. London, The Sheldon Press 1939. In: ArOr, 15, 1946, s. 443–444.

46. Lauer, J. P., La Pyramide à degrès. T. 3. Compléments. Le Caire, Service des Antiquités de l'Égypte. In: ArOr, 15, 1946, s. 444–445.
47. Smieszek, A., Some Hypotheses Concerning the Prehistory of the Coptic Vowels. Kraków, Polska Akademja Umiejetnośći 1936. In: ArOr, 15, 1946, s. 445–447.
48. Klingenheben, A., Die Suffixklassen des Ful. Berlin, b.n. 1941. In: ArOr, 15, 1946, s. 447–448.
49. Erichsen, W., Demotische Lesestücke. Vol. 2. Urkunden der Ptolemäerzeit. Leipzig, Hinrichs 1939–40. 2 sv. In: ArOr, 15, 1946, s. 455–456.
50. Sethe, K., Vom Bilde zum Buchstaben. Die Entstehungsgeschichte der Schrift. Leipzig, Hinrichs 1939. In: ArOr, 15, 1946, s. 448–452.
51. Helck, H. W., Der Einfluss der Militärführer in der 18. ägyptischen Dynastie. Leipzig, Hinrichs 1939. In: ArOr, 15, 1946, s. 452–455.
52. Vandier, J., La religion égyptienne. Introduction à l'histoire des religions. Vol. 1. Les anciennes religions orientales. Paris, b.n. 1944. In: ArOr, 16, 1949, s. 365–367.
53. Grapow, H., Untersuchungen zur ägyptischen Stilistik. Vol. 1. Der stilistische Bau der Geschichte des Sinuhe. Berlin, Akademie-Verlag 1951. In: ArOr, 19, 1951, s. 630–631.
54. Buck, A. de, The Egyptian Coffin Texts. Vol. 4. Chicago, The University of Chicago Press 1951. In: ArOr, 19, 1951, s. 631.
55. Hughes, G. R., Saite Demotic Land Leases. Chicago, University of Chicago Press 1951. In: ArOr, 19, 1951, s. 631.
56. Revue d'Égyptologie. Vol. dédié à la mémoire d'Alexandre Moret. 4, 1940. Le Caire, Société Française d'Égyptologie. In: ArOr, 19, 1951, s. 631.
57. Prof. Vsevolod Nikolajev, Jedin pametnik na achemenidite v Bălgarija: madarskijat konnik – car Darij I. Sofija, Bălgarska Akademija na naukite 1948. In: ArOr, 19, 1951, s. 631–634.
58. Festschrift zum 80. Geburstag von Prof. Dr. Hermann Junker. Tl. 1. Kairo, Deutsches Archäologisches Institut 1957. In: ArOr, 27, 1959, s. 491–495.
59. Lichtheim, M., Demotic Ostraca from Medinet Habu. Chicago, The University of Chicago Press 1957. In: ArOr, 26, 1958, s. 660–661.
60. Wångstedt, S. V., Ausgewählte demotische Ostraka aus der Sammlung des Victoria-Museums zu Uppsala und der Staatl. Papyrussammlung zu Berlin. Uppsala, ABL Norblads Bokhandel 1954. In: OLZ, 23, 1958, s. 440–442.

B. ČLÁNKY O FRANTIŠKU LEXOVI / AUFSÄTZE ÜBER FRANTIŠEK LEXA

1. Černý, J., *Prof. dr. František Lexa.* ArOr, 8, 1936, s. 127–130.
2. Žába, Z., *Préface. In: Ditribae quas amici collegae discipuli Francisco Lexa quinque et septuaginta annos nato DDD,* pars prima. ArOr, 20, 1952, s. 1–6.
3. Žába, Z., *Bibliographie des œuvres de František Lexa.* Tamtéž, s. 7–14.
4. Žába, Z., *Zásluha profesora Lexy.* Květy, 2, 1952, č. 27, s. 11.
5. Jandera, A., *Muž, který napsal staré pověsti egyptské.* Mladý technik, 1953, č. 20, s. 634–637.
6. Gel, F., *O nejstarším království světa a o mladé republice Egypt.* Československý voják, 1956, č. 7, s. 28–29.
7. Hoffmeister, A., *Hieroglyfy aneb nejstarší egyptolog světa.* Vyhlídka s pyramid. Cestopisná reportáž o novém mládí nejstarší kultury světa. Praha, 1957, s. 236–244.
8. Khás, L., *Pod Chuefovou pyramidou. Rozhovor s akademikem Františkem Lexou.* Dějiny a současnost, 1959, č. 7, s. 12–14.
9. Žába, Z., *Zemřel akademik Lexa.* Rudé právo, 15. 2. 1960.
10. Hoffmeister, A., *Neúnavný žák přírody i učitel.* Rudé právo, 17. 2. 1960.
11. Žába, Z., *Zakladatel československé egyptologie akademik Lexa.* Nový Orient, 15, 1960.
12. Žába, Z., *František Lexa, membre de l'Académie Tchéchoslovaque des Sciences, mort.* ArOr, 28, 1960, s. 169–170.
13. Žába, Z., *Bibliographie des œuvres de František Lexa.* P. 2. ArOr, 28, 1960, s. 171.
14. Rypka, J. - Žába, Z., *Akademik František Lexa (5. IV. 1876–13. II. 1960).* Věstník ČSAV, 69, 1960, s. 367–379.
15. Anonym: *Odešel velký vědec.* Literární noviny, 20. 2. 1960, č. 8, s. 5.
16. Dokládal, M., *Zemřel akademik František Lexa (1876–1960).* Zpravodaj Anthropologické společnosti, 13, 1960, č. 1, s. 19–20.
17. Dosoudil, F., *František Lexa, egyptolog.* Pochodeň, 7. 2. 1970.
18. Wenig, J., *Písař svaté řeči.* Lidová demokracie, 7. 2. 1970.
19. Hataš, V., *Akademik František Lexa.* Osobnosti, Praha 1975, s. 1–5.
20. Strouhal, E., *První český egyptolog.* Lidová demokracie, 2. 4. 1976.
21. Dosoudil, F., *Z Pardubic do dávnověku.* Pochodeň, 24. 4. 1976.
22. Bareš, L., *Významný egyptolog,* Pravda (Plzeň), 28. 8. 1981.
23. Bareš, L., *Hobby. Psychologie der Schrift.* Wie František Lexa „zum Begründer der tschechoslowakischen Ägyptologie wurde." Thüringer Tageblatt (Weimar), 12. 11. 1981, s. 6.
24. Vachala, B., *František Lexa.* Founder of Czechoslovak Egyptology. Solidarity, 1985, no. 4 (July–August), s. 20–21.

ФРАНТИШЕК ЛЕКСА

Резюме

Поход Наполеона в Египет создал предпосылки для научного познания до тех пор загадочной египетской цивилизации. После того, как Ж. Ф. Шамполлион расшифровал египетские иероглифы, началось всестороннее бурное развитие египтологических исследований. В Чехии и Моравии условия для возникновения египтологии были долгое время неблагоприятны, хотя интерес к Египету проявлялся здесь еще с начала новых веков. Первым египтологом чешского происхождения был Ян Кминек-Седло (1828–1896), живший в Италии.

Основоположником чешской египтологии стал только Франтишек Лекса (1876–1960), по профессии преподаватель математики и физики. Древнеегипетский язык он стал изучать как самоучка, когда ему было 29 лет. В скором времени он приобрел хорошие знания этого языка, которые он усовершенствовал кратковременным пребыванием в Берлинском и Штрасбургском университетах.

С 1919 года он стал читать лекции по египтологии в Карловом университете в Праге, где был в 1922 году назначен первым профессором египтологии. С тех пор он уже мог своей специальности посвятить все свои силы. В течение десятков лет своей педагогической деятельности он воспитал несколько поколений как заграничных, так и чешских египтологов (из них наиболее видными стали Ярослав Черны и Збынек Жаба).

Как член Ориентального Института и один из основоположников журнала «Архив ориентальный», Франтишек Лекса принимал участие в организации чехословацкого востоковедения и – особенно после второй мировой войны – он проводил и широкую общественную работу. В 1952 г. он стал академиком и за свою многолетнюю творческую деятельность был награжден рядом премий и наград.

В последние годы своей жизни он был одним из инициаторов основания Чехословацкого Египтологического Института Карлова Университета в Праге и в 1958 г. был назначен директором этого учреждения.

В своей научной работе Франтишек Лекса всегда опирался на обстоятельные и глубокие филологические основы. Сначала он занимался главным образом религиозными текстами, на основе которых он написал свою диссертацию на соискание звания доцента «О соотношении духа, души и тела у египтян Древнего царства» (1917) и большой трактат о древнеегипетской магии (чешское издание – 1923, французское – 1925). Оба произведения считаются до сих пор шедеврами в области египтологии. В 20–30 годах он издал ряд лингвистических и литературноведческих работ. Он перевел и все к тому времени известные тексты т. н. моральных учений, особенно учение т. н. папируса Инсингера (1926), и создал собственную гипотезу о возникновении египетского глагола. Все эти работы предзнаменовали подготовку большой – и в ряде аспектов непревзойденной – грамматики демотского языка (окончательное издание 1947–1951), ставшей делом всей его жизни.

С научной работой Франтишека Лексы была неразрывно связана и его переводческая и научно-популяризаторская деятельность, которой он систематически занимался всю свою жизнь. Несмотря на разного рода затруднения он перевел почти все знаменательные произведения древнеегипетской литературы, которые он издавал или в отдельных книгах, или небольших статьях. Его деятельность как переводчика глубоко вписалась в культурное сознание народа и наряду с его научной активностью способствовала тому, что египтология нашла прочное место в жизни нашего общества.

Научное завещание Франтишека Лексы нашло своих последователей среди работников Чехословацкого Египтологического Института Карлова университета, проводящего с 1960 года самостоятельные исследовательские работы в ЕАР. Институт принимал в 1961–1965 гг. участие в международном мероприятии ЮНЕСКО по спасению памятников древней Нубии, находившихся под угрозой затопления водами Высокой Ассуанской плотины. С начала 60-х лет Институтом ведется археологическое исследование фараонского погребального места 5-ой династии около Абусира вблизи Каира, где был уже исследован ряд памятников. Последние открытия представляют собой важные шаги на пути к решению одной из задач Института, т. е. поискам новых источников для изучения развития древнейшего в мире классового общества и объяснению развития и гибели древнейшего государства – египетского Древнего царства.

SEZNAM ZKRATEK / ABKÜRZUNGSVERZEICHNIS

AE	Ancient Egypt, London, New York
AJSL	American Journal of Semitic Languages and Literature, Chicago
ArOr	Archív Orientální, Praha
ASAE	Annales du Service des Antiquités de l'Égypte, Le Caire
BIFAO	Bulletin de l'Institut Français d'Archéologie Orientale du Caire, Le Caire
CdE	Chronique d'Égypte, Bruxelles
DLZ	Deutsche Literaturzeitung, Berlin, Leipzig
HdO	Handbuch der Orientalistik, Leiden
IFAO	Institut Français d'Archéologie Orientale du Caire, Le Caire
JAOS	Journal of the American Oriental Society, New Haven
JEA	Journal of Egyptian Archaeology, London
JNES	Journal of Near Eastern Studies, Chicago
LÄ	Lexikon der Ägyptologie, Wiesbaden
Man	Man. A Monthly Record of Anthropological Science, London
OLZ	Orientalistische Literaturzeitung, Berlin, Leipzig
OMRO	Oudheidkundige Mededelingen uit het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden, Leiden
ÚA ČSAV	Ústřední archív Československé akademie věd
ZÄS	Zeitschrift für Ägyptische Sprache und Altertumskunde, Leipzig

JMENNÝ REJSTŘÍK / NAMENREGISTER

Die Abfolge der Namen richtet sich nach dem tschechischen Alphabet.

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE
PHILOSOPHICA ET HISTORICA 4-1984

VELKÉ OSOBNOSTI
filozofické fakulty
Univerzity Karlovy 2

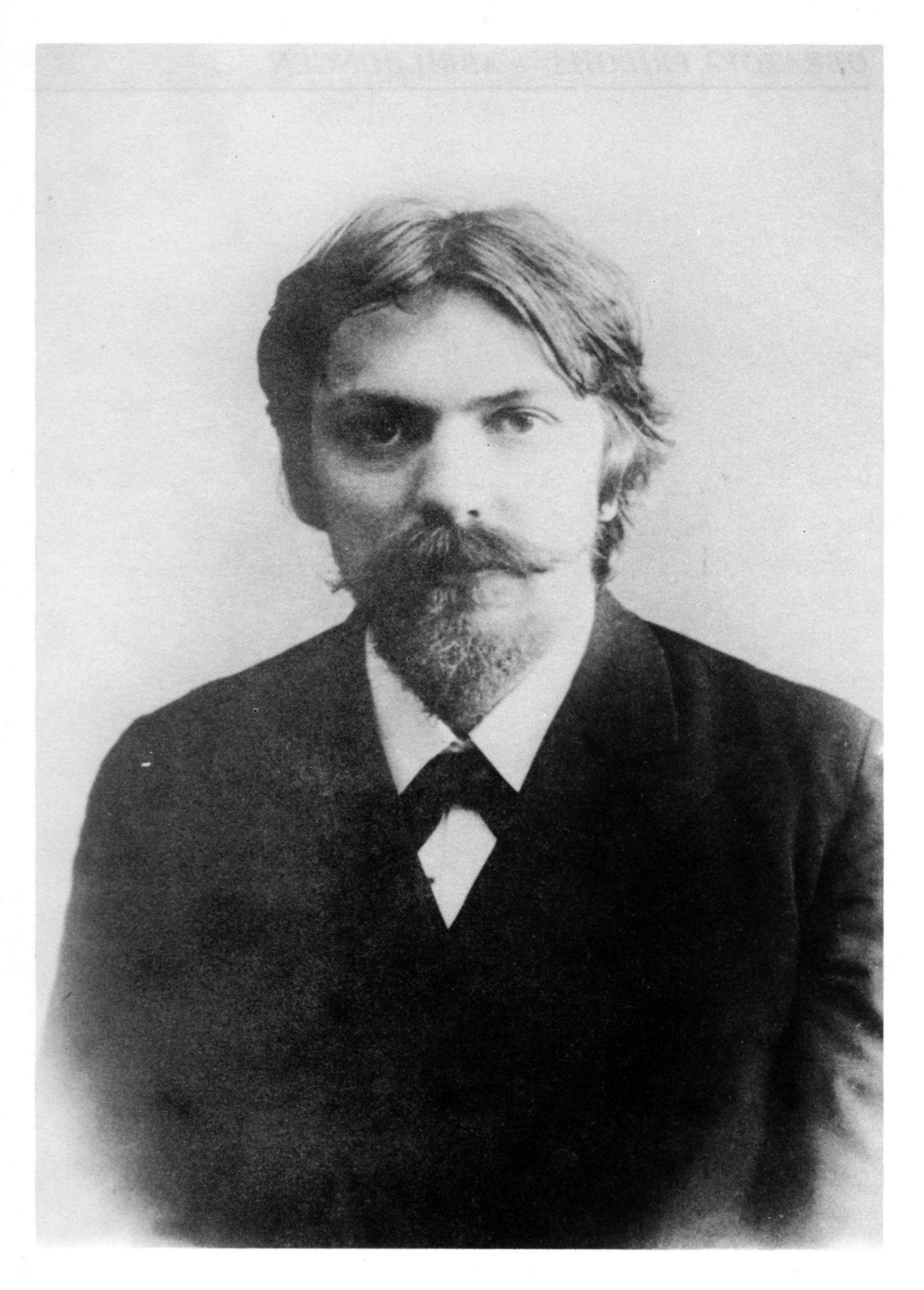
FRANTIŠEK LEXA

zakladatel české egyptologie

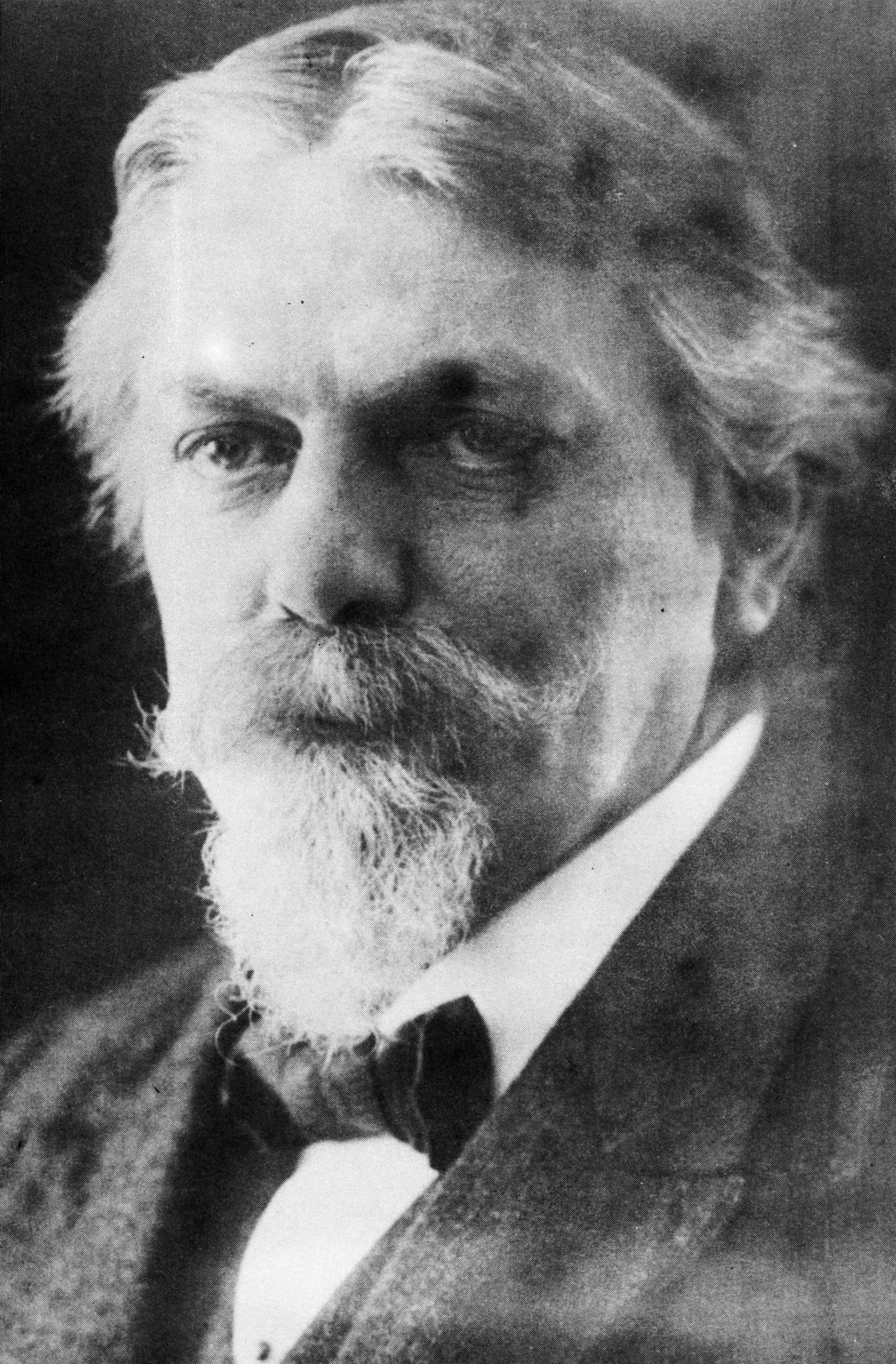
Řídí: Prof. PhDr. Růžena Mužíková, CSc. (předsedkyně),
doc. PhDr. Lubomír Vebr, CSc. (tajemník), s redakční radou
Vědecká redaktorka: Prof. PhDr. Růžena Mužíková, CSc.
Recenzovali: Doc. PhDr. Vladimír Souček, CSc.,
PhDr. Milada Vilímková
Vydala Univerzita Karlova, Praha
Prorektor-editor Prof. RNDr. Václav Prosser, CSc.
Texty do němčiny přeložil PhDr. Wolf B. Oerter, CSc.
[D] Obálku navrhla a graficky upravila Kateřina Řezáčová
Dáno do tisku 3. 11. 1986
Vytiskla Severografia, n. p., Ústí nad Labem, závod 3
Vydání 1. Náklad 700 výtisků Váz. 20 Kčs

Objednávky vyřizuje ediční úsek filozofické fakulty Univerzity Karlovy,
nám. Krasnoarmejců 2, 116 38 Praha 1

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA – ABBILDUNGEN

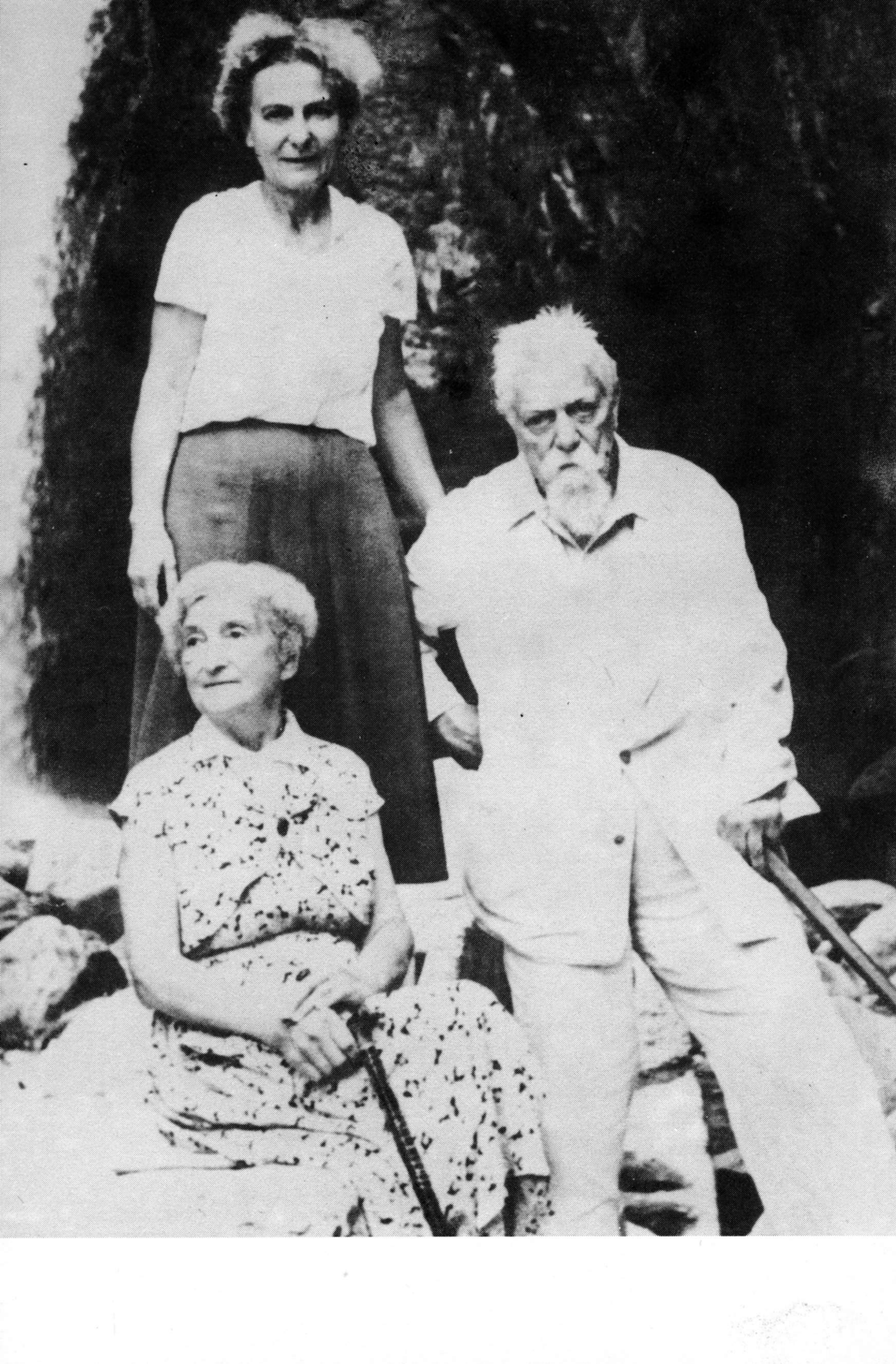
1–2 František Lexa v různých obdobích života (foto z rodinné pozůstalosti).
F. Lexa in verschiedenen Lebensabschnitten.

3 F. Lexa spolu s V. Lesným a J. Rypkou při slavnostním zasedání Orientálního ústavu ČSAV na počest laureátů státní ceny (foto ČTK).
F. Lexa mit V. Lesný und J. Rypka auf einer Festveranstaltung des Orientalischen Instituts der Tschechoslowakischen Akademie der Wissenschaften zu Ehren der Staatspreisträger.

4 František Lexa s rodinou (foto z rodinné pozůstalosti).
F. Lexa mit Familie.

5 F. Lexa přijímá státní cenu z rukou předsedy vlády A. Zápotockého (foto ČTK).
F. Lexa empfängt den Staatspreis aus der Hand des Ministerpräsidenten A. Zápotocký.

6 Řád republiky (z rodinné pozůstalosti, foto N. Jirásková).
Der Orden der Republik.

7 Československá cena míru (z rodinné pozůstalosti, foto N. Jirásková).
Der tschechoslowakische Friedenspreis.

8 F. Lexa na bulharském velvyslanectví v Praze při udělení bulharského řádu (foto ČTK).
F. Lexa in der bulgarischen Botschaft zu Prag anläßlich der Ordensverleihung.

9 Dopis A. Ermana F. Lexovi (majetek ÚA ČSAV, foto B. Tomková).
Brief A. Ermans an F. Lexa.

(659)

1

1/10

Steglitz 3. 3. 08.

Sehr geehrter Herr Dr!

Ihre Arbeit habe ich mit Interesse durchgesehen und lege Ihnen einige Bemerkungen bei. Im Ganzen bin ich mit Ihren Darlegungen einverstanden.

Ihr fleissiger Versuch zeigt jedenfalls, dass es möglich ist, in dem Chaos dieser Formeln eine Entwicklung nachzuweisen. Wollen Sie der Sache weiter nachgehen, so würde ich raten, die Untersuchung auf breiterer Basis aufzubauen und die ganzen religiösen Grabinschriften nebst ihren Quellen heranzuziehen. Das wäre freilich eine Arbeit, die jahrelange Studien erfordern würde.

Mit bestem Gruss
Ihr
sehr ergebener
Ad. Erman.

Strassburg i/Els. 15/12.10
Daniel-Hirtz-Straße 17

Sehr geehrter Herr Dr!

Ich danke Ihnen sehr für die frdl. Übersendung der beiden Exemplare. Es ist schön, dass nun das Ergebnis Ihrer mühevollen Arbeit fertig vorliegt, die eine wertvolle Bereicherung der demot. Litteratur darstellt.

Mit frdl. Grüssen Ihr ergebenster

W Spiegelberg

10 Dopis W. Spiegelberga F. Lexovi (majetek ÚA ČSAV, foto B. Tomková).
Brief W. Spiegelbergs an F. Lexa.

Kairo 19/11.25

POST CARD

Egypt

Vážený pane profesore,
Po dlouhých toulkách dostal jsem se šťastně do Egypta, kde se mně velmi líbí! Tož již hned druhý den jsem musil vidět pyramidy, a třetí den (včera), hned až ke nim, s malou [illegible] byl bych se [illegible]. Mám stále takový divný pocit, člověk se dívá na věci, které zná mu známé – pozdně, o kterých po 18 let jen slyšel a četl, nemohu si stále uvědomit, že jsem v Egyptě a že vše je skutečnost. Do musea půjdu až zítra, bojím se, že tam uvíznu, v Institutu jsme byli včera, ačkoli Foucart ještě doma nepřítomen, přijede až v sobotu. Podám Vám s příští poštou obšírnou zprávu o Turinu, Bologni a Kairu (až do doby odeslání dopisu). Poroučejte mne vážené rodině a přijměte ode mne můj srdečný pozdrav. Váš oddaný

Černý.

Editors: Lehnert & Landrock, Cairo

(11)

5

Pan

prof. Dr. František Lexa

Praha (Czechoslowakia).

Král. Vinohrady, Manesova 59.

5

POST CARD

Assuan, 30/12.25.

Egypt

Vážený pane profesore,
Opustili jsme 27/12. Kahyru, abbé Drioton, M. Bruyère a já, a dříve než se usadíme definitivně v Thébách, pojali jsme si na výlet do Assuanu; včera dopoledne jsme si prohlédli assuanské hroby (Harchuf, Sabni etc.), ostrov Elefantine se zříceninami a museem, odpoledne nedokončený obelisk a hned dnes ostrov Phile a Sehel (kde jsou se grafiti na skalách), což plachetnicí. Zítra jedeme dopoledne do Kom Ombo, kde má M. Bruyère nějaká řízení, pozítří pak do Luxoru, a pak začne robota. Z Deir el Medine budu dopisem psáti, jak jsem žil. Se srdečným pozdravem a poroučením se vážené rodině

Váš oddaný Černý.

B. Bruyère   Et. Drioton

Editors: Lehnert & Landrock, Cairo

(14)

Vážený Pán

p. prof. Dr. František Lexa,

Manesova ul. 59,

Praha - Vinohrady,

République Tchécoslovaque.

11 Dopisnice J. Černého F. Lexovi (majetek ÚA ČSAV, foto B. Tomková).
Postkarten J. Černýs an F. Lexa.

(1)

11 Norham Gardens Oxford. 10 Oct. 1927

A Library of the
The World's best literature" was a large
undertaking, edited by C. D. Warner, at
Boston in or about 1897. Probably no copies
exist in Europe or in England; but I have a set
of paged proof of my article, which I will gladly lend to you.
I cannot spare them for the moment, but
hope to send them to you next week. The translation
of Ptahhetp is of course very bad, but it may
give you some satisfaction to have seen it as
Erman has been so kind as to quote it.

Yours faithfully
F. Ll. Griffith

(2)

Oxford 11 Norham Gardens 10 Nov. 1927

At length I am able to despatch the
Literature to you. Kindly return it to me
when you have finished with it. I am afraid
it is hardly worth your examination

Yours faithfully
F. Ll. Griffith

12 Dopisnice F. Ll. Griffithe F. Lexovi (majetek ÚA ČSAV, foto B. Tomková).
Postkarten F. Ll. Griffith' an F. Lexa.

(3)

TWYFORD 21.

Upton House,
Wonston,
Winchester,
Hants.

~~BRAMBRIDGE PARK,~~
~~BISHOPSTOKE,~~
19. v. 46 ~~HANTS.~~

Dear Professor Lexa

It gave me great pleasure to hear from Černý, who is spending the week-end with us, that you have survived the difficulties of the war in the best of health. Černý handed me the magnificent present of your Demotic Grammar, and I am deeply grateful. I wish I had a large book of my own to serve as an ἀντίδωρον, but unhappily can only send you a few articles.

I wonder if I shall ever come to Prague again. It would give me so much pleasure to see you once more. Meanwhile, kindest regards and renewed thanks from

Yours very sincerely
Alan H. Gardiner

13 Dopis A. H. Gardinera F. Lexovi (majetek ÚA ČSAV, foto B. Tomková).
Brief A. H. Gardiners an F. Lexa.

V Hronově 24. července 1923.

Vážený pane profesore!

Velmi mne těšilo, že jste si na mne
laskavě vzpomněl. Mám radost z Vaší
nové knihy, kterou jste mi zaslal a za
kterou srdečně děkuji. Vaše „Beletristická
literatura staroegyptská" je vzácným darem
našemu písemnictví. Přináší nám tolik
nového a nad míru zajímavého. Četl jsem
ji dychtivě. Zajímala mne od začátku do
konce, hodně jsem se také poučil. A tě-
šila mne, že je tak jasně, živě a jadrně
napsána. Ještě jednou upřímné díky.
A díky za srdečná slova milého
Vašeho věnování. Přeje Vám stálého
zdaru ve Vašem u nás vzácném díle,
pozdravuji Vás a jsem Váš přátelsky
oddaný Alois Jirásek

14 Dopis A. Jiráska F. Lexovi (majetek ÚA ČSAV, foto B. Tomková).
Brief A. Jiráseks an F. Lexa.

46 022

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE
PHILOSOPHICA ET HISTORICA 4 - 1984

Univerzita Karlova
Praha

Brož 20,- Kčs